

RIMSKA VOJSKA

Ivan Tušek

**V REPUBLIKI IN CESARSTVU
TER RIMSKI VOJAŠKI
NAGROBNIKI IZ PETOVIONE**

Zapis posvečam svojim domačim, ki so mi bili ves čas pisanja v oporo in pomoč!

Ob 1950. obletnici prve omembe Petovione / Ptuja v literaturi.
1950 years since Poetovio / Ptuj was first mentioned in written sources

Ivan Tušek

**RIMSKA VOJSKA V REPUBLIKI
IN CESARSTVU
TER RIMSKI VOJAŠKI NAGROBNIKI
IZ PETOVIONE**

Ptuj, julij 2019

Izdalo in založilo / Publisher and editor: Zgodovinsko društvo »POETOVIO LXIX«
Zanj/For the Publisher: Andrej Klasinc

Avtor/Author: **Ivan Tušek**

Naslov/Title: **RIMSKA VOJSKA V REPUBLIKI IN CESARSTVU TER
RIMSKI VOJAŠKI NAGROBNIKI IZ PETOVIONE**
The Roman Army in the Republic and the Roman Empire,
and Roman Soldiers' Tombstones from Poetovio

Fotografije/Photographs: Ivan Tušek, Boris Farič, Matija Brodnjak, Albin Kovačič,
Patricija Tomšič, Ciril Rojs, Davorin Ciglar Milosavljević,
Miran Borko in arhiv PM PO PTUJ

Lektorici/Editors: Stanka Gačnik, Tanja Ostrman Renault

Prevod/Language editors: Tanja Ostrman Renault, Vesna Bandelj, Gregor Kočar

Recenzenti/Reviewers: dr. Iva Curk, dr. Andrej Gaspari, dr. Milan Lovenjak,
dr. Jana Horvat, dr. Aleš Maver

Predbralec/Language correction: Mitja Gobec

Oblikovanje in prelom/Design: Aleksander Kelnerič

Tisk/Print: Evrografis d.o.o.

Naklada/Number of copies: 400 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

355(37)
94(37)
904(497.4Ptuj)«652«

TUŠEK, Ivan, 1941-

Rimska vojska v republiki in cesarstvu ter rimski vojaški nagrobniki iz Petovione / Ivan Tušek ; [fotografije
Ivan Tušek ... [et al.] ; prevod Tanja Ostrman Renault]. - Ptuj : Zgodovinsko društvo »Poetovio 69«, 2019

ISBN 978-961-290-340-4
COBISS.SI-ID 300597504

Ptuj; 2019

Fotografija na naslovnici:

Rimski vojskovodja Mark Antonij Prim pred Orfejevim spomenikom (nagrobnik) na Ptuju (Poetovio).

(Foto: arhiv Zgodovinskega društva » POETOVIO LXIX« iz leta 2018)

On the title page (below): Marcus Antonius Primus, Roman Military commander in front of Orpheus
monument (tombstone) Cover page: Marcus Antonius Primus in front of the Orpheus monument
(tombstone) in Ptuj (Poetovio). Photo: archives of the Historical Society POETOVIO LXIX, 2018.

KAZALO

- 9 Kratice med tekstem
- 15 P. CORNELIUS TACITUS: HISTORIAE
- 16 ZGODILO SE JE LETA 69 ALI PRED 1950-IMI LETI...
- 21 Predgovor, Aleš Arih, prof.zgodovine
- 22 Zahvale
- 23 Uvodne misli
- 25 Initial thoughts (Vesna Bandelj in Tanja Ostrman Renault)

I.DEL

- 28 Začetki
- 30 Kratka zgodovina rimske vojske in vojaške reforme na poti k najbolj značilni vlogi in podobi
- 37 Razvoj rimske vojske v času cesarstva
- 41 Rimski vojaški tabor – castrum
- 44 Rimska meja – limes
- 46 Rimska legija – legio
- 50 Novačenje ali nabor legionarjev – conscribo milites
- 51 Rimska stotnija – centuria
- 53 Rimski vojak – legionarius
- 56 Bojna oprema poveljnikov, legionarjev in napredovanja - indrumentum militare
- 58 Rimska vojska na pohodu in v bitki
- 60 Vojaška obveznost in plačilo
- 61 Življenje legionarjev
- 63 Oskrba bojnih enot
- 64 Odlikovanja in kazni
- 65 Vojaški pratež - impedimenta
- 66 Oblegovalne bojne naprave
- 67 Tehnični oddelki – fabres
- 68 Rimska vojna mornarica – classis
- 69 Zmagovalni sprevod – triumphus
- 71 Povelja (ukazi) v rimski vojski
- 73 Pomen rimske vojske in življenja legionarjev skozi stoletja

II.DEL

- 75 Rimska vojska, utrjena mesta in bitke na slovenskem ozemlju
- 76 Delmatsko – panonski upor
- 78 Upor rimskih maniplov v Navportu
- 79 Bitki pri Bedriaku
- 82 Vojaški tabor v Ločici pri Polzeli (pri Savinji)
- 83 Rimska cestna postaja v Longatiku (Logatcu)
- 83 Colonia Ulpia Traiana Poetovio
- 87 Colonia Iulia Emona
- 88 Kraški zaporni zidovi - Claustra Alpium Iuliarum
- 90 Poznoantične vojaške utrdbe v Sloveniji
- 91 Bitka na Ptujskem polju
- 93 Bitka pri Mrzli reki (flumen Frigidus)
- 95 Legije na našem ozemlju:

- 96 *Legio II Italica*
- 97 *Legio V Macedonica*
- 98 *Legio VIII Augusta*
- 99 *Legio IX Hispana*
- 100 *Legio XIII Gemina (Dvojna)*
- 101 *Legio XIV Gemina (Dvojna)*
- 103 *Legio XV Apollinaris*
- 107 Pomembni rimski cesarji in vojskovodje na našem ozemlju
- 107 Vojskovodja in konzul Gaj Julij Cezar (100; konzul: 59 pr.n.št. – 44 pr.n.št.)
- 107 Cesar Avgust (63 pr.n.št.; cesar: 27 pr.n.št. – 14 n. št.)
- 108 Cesar Tiberij (14 – 37)
- 108 Cesar (Tiberij) Klavdij (41 – 54)
- 109 Cesar Tit Flavij Vespazijan (69 – 79)
- 110 Cesar Mark Ulpij Trajan (98 – 117)
- 110 Cesar Hadrijan (117 -138)
- 111 Cesar Antonin Pij (138 – 161)
- 111 Cesar Lucij Ver (161 – 169)
- 111 Cesar Mark Avrelj (161 – 180)
- 112 Cesar (Mark Avrelj) Proba (276 . 282)
- 112 Cesar Konstantin I. Veliki (306 – 337)
- 113 Cesar Teodozij I. Veliki (379 – 395)
- 114 Cesar Romul Avgustul (475/476)
- 114 Vojskovodja in konzul Mark Valerij Maksimijan mlajši (135- po letu 192)

III.DEL

- 121 Splošno o rimskih legijah
- 122 Vojaška božanstva
- 122 MARS – rimski bog vojne
- 123 VIKTORIJA – rimska boginja zmage
- 123 MINERVA – italska boginja obrtnikov, umetnikov in vojne
- 124 Kratek seznam in opisi rimskih legij, njihovih ustanoviteljev in razmestitve po cesarstvu

IV.DEL

- 137 Rimski vojaški nagrobniki in drugi vojaški spomeniki v Petovionu
- 162 Seznam v tekstu omenjenih cesarjev, njihova latinska imena in čas vladanja
- 163 Povzetek
- 168 Summary (Tanja Ostrman Renault, Vesna Bandelj, Gregor Kočar)
- 173 Opisi slikovnega gradiva
- 173 Description of the Photo material and Sketch among the Text: Tanja Osterman Renault
- 175 Nekaj besed o avtorju
- 179 The importance of the Roman army and the life of legionaries throughout the centuries
- 178 Some words about the Author
- 181 Opisi slikovnega gradiva
- 195 Literatura
- 198 Ocena knjige (dr. Jana Horvat, dr. Aleš Maver)

Predsednik Zgodovinskega društva »POETOVIO LXIX« v opravi rimskega senatorja in mečem v desnici.

KRATICE MED TEKSTOM

- ABRAMIĆ M., 1925** = ABRAMIĆ, M.: Poetovio, Vodnik po muzeju in stavbnih ostalinah rimskega mesta, Muzejsko društvo v Ptuj; Ptuj, 1925.
- AIJ, 1938** = Viktor HOFFILLER und Balduin SARIA: Antike Inschriften aus Jugoslawien; Heft 1, Noricum und Pannonia superior; Zagreb, 1938.
- A L., 1998** = ANTIKA - LEKSIKON ; Cankarjeva založba; Ljubljana, 1998.
- ANSL, 1975** = ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA SLOVENIJE, DZ Slovenije; Ljubljana, 1975.
- A. R., 1967** = ANTIČNI RIM, Razgled po njihovi omiki, Mladinska knjiga; Ljubljana, 1967.
- A. R., 2000** = LIBERATI, A. M., BOURBON, F.: ANTIČNI RIM, Zgodovina civilizacije, ki je vladala svetu (prevod), Mladinska knjiga; Ljubljana, 2000.
- BITTELLI, C A I, 1999** = BITTELLI, R.: Clastra Alpium Iuliarum, Rapalska meja in fašizem: Arheologija kot primer kontinuitete; Pokrajinski muzej Koper, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani; Koper – Capodistria, 1999.
- BRATOŽ, RZ 1, 2007** = BRATOŽ, R.: Rimska zgodovina 1; Zbirka zgodovinskega časopisa 33 in Knjižna zbirka Scripta, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani; Ljubljana, 2007.
- CIGLENEČKI, V U, 1987** = CIGLENEČKI, S.: Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru; SAZU, Dela, št. 31, Inštitut za arheologijo, št. 15; Ljubljana, 1987.
- CIL III= MOMMSEN, Th.:** Corpus Inscriptionum Latinarum III; Pars Prior: Pannonia superior, Supplementum: Poetovio, str. 510 ss; MCMII, Berlin.
- C. P., ZRV 1990** = Conolly, P.: Zgodovina rimske vojske, Mladinska knjiga; Ljubljana, 1990.
- CRA, 2003** = GOLDSWORTHY, A.: The Complete Roman Army; London, 2003.
- ČZN NV** = Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta, 1964 →, Maribor
- E. SLO. 1 – 16, 1987 – 2002** = ENCIKLOPEDIJA SLOVENIJE, 1 – 16 knjig, Mladinska knjiga; Ljubljana, 1987 – 2002.
- G. ALFÖLDY, Situla 8, 1962** = Geza Alföldy: Epigraphica, Situla 8; Ljubljana, 1962.
- GASPARI, AHG, 2010** = GASPARI, A.: »Apud horridas gentis...«, Začetki rimskega mesta Colonia Iulia Emona; Muzej in Galerija mesta Ljubljane; Ljubljana, 2010.
- JEVREMOV, 1988** = JEVREMOV, B.: Vodnik po lapidariju, I. del; Ptuj, 1988.
- KANDLER, AV 30, 1979** = KANDLER, M.: Zu den Grabungen F. Lorgers im Legionslager Ločica (Lotschitz), Arheološki vestnik XXX, SAZU; Ljubljana, 1979.
- KLEMENC, SARIA, 1936** = KLEMENC, J., SARIA, B.: Blatt Ptuj, Archaeologische karte von Jugoslawien; Beograd – Zagreb, 1936.
- KLEMENC ZČ, VI-VII, 1952/53** = KLEMENC, J.: Teodozijeve pohod proti Maximusu iz Siscije do Petovije; Zgodovinski časopis – Kosov zbornik, VI-VII; Ljubljana, 1952 – 1953.
- KLEMENC, LIMES, 1961** = KLEMENC, J.: Limes u Donjoj Panoniji, Limes u Jugoslaviji I, Zbornik radova sa simpozijuma o limesu 1960 godine; Societas Archaeologica Iugoslaviae; Beograd, 1961.
- L. S., CZ, 2006** = LEKSIKON SOVA, Cankarjeva založba; Ljubljana, 2006.
- MASON, 2006** = MASON, Ph.: Vojaški tabor in rimska cesta pri Obrežju; Rast 2; Novo mesto, 2006.
- NALAZI RIMSKE VOJNE OPREME U HRVATSKOJ, 2010** = Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj, Katalog razstave, Arheološki muzej u Zagrebu; Zagreb, 2010.
- PAHIČ, AV 15-16, 1964/65** = PAHIČ, S.: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem, Arheološki vestnik 15-16; Ljubljana, 1964-1965.
- RIMLJANI, 1982** = CUNLIFFE, B.: RIMLJANI, Cankarjeva založba; Ljubljana, 1982.
- RME, 2009** = M. C. BISHOP, M. C. and COULSTON, J. C. N.: Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome; Oxbow Books Oxford, UK, 2009.
- S. R., 2009** = STEELE, Ph.: Stari Rim, Učila Internacional, Zbirka Kažipot; Tržič, 2009.
- SYVÄNNE, I., MHLR 361 – 395, 2018** = SYVÄNNE, I.: Military History of Late Rome ad 361 – 395; Pen & Sword Limited, Barnsley, South Yorkshire, England 2018.

ŠAŠEL, KRONIKA 1, 1979 = ŠAŠEL, J.: Avgust 69, Vojaški puč v Poetovionii; Kronika št.1, letnik 27, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Slovenska Matica; Ljubljana, 1979.

ŠAŠEL, KRONIKA 3, 1980 = Šašel, J.: Začetki Poetovione in nekaj strani iz njene zgodovine v starem veku; Kronika št. 3, letnik 28, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Slovenska Matica; Ljubljana, 1980.

ŠAŠEL, OPERA, 1992 = ŠAŠEL, J.: Opera selecta; Situla 30, Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani, Narodni muzej; Ljubljana, 1992.

ŠAŠEL KOS, 1986 = ŠAŠEL KOS, M.: Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu; SAZU, Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za arheologijo; Ljubljana, 1986.

ŠAŠEL KOS, 1993 = ŠAŠEL KOS, M.: Petovionska vladajoča aristokracija; Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici Muzeja in Muzejskega društva; Ptuj, 1993.

ŠAŠEL KOS, 1994 = ŠAŠEL KOS, M.: Romulovo poslanstvo pri Atilu (Ena zadnjih omemb Petovione v antični literaturi); Zgodovinski časopis šte. 3, letnik 48; Ljubljana, 1994.

TACIT, 1968 = TACITI, C.: Ab excessu divi Augusti libri (Annales); prevod: dr. Fran Bradač: Anali, Založba Obzorja Maribor; Maribor, 1968.

TACIT, 1987 = TACIT, P. C.: Historije, Bibliotheca Latina et Graeca, XII. knjiga, VPA; Zagreb, 1987.

TUŠEK: Rimska vojska, 2012 = Tušek I: Rimska vojska v republiki in cesarstvu, PMPO Ptuj, Ptuj 2012

TUŠEK, LUBŠINA, ČZN NV 40/1, 2004 = TUŠEK, I.: Kungota pri Ptuj – križišče treh vodovodov; LUBŠINA M.: Arheološke raziskave na trasi rimskega vodovoda Fram – Poetovio v Kungoti pri Ptuj; Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta 40/1, Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru; Maribor, 2004.

Z. Š., AV 28, 1977 = Zorka Šubic: Novi rimski napisi iz Poetovione (1968 – 1972); Arheološki vestnik 28; Ljubljana, 1977.

WESTERMANN: ATLAS, 1976 = Westermann: Grosser Atlas zur Weltgeschichte, 9. Auflage; Braunschweig, 1976.

WIESTHALER, LSS, 1. – 6. knjiga, 1993 - 2007 = Wiesthaler, F.: Latinsko slovenski slovar, A – Z, 1 – 6 knjig, Zbirka veliki slovarji, Založba Kres, Ljubljana, 1993 – 2007.

WILKES, DALMATIA, 1955 = WILKES, J. J.: The Roman arma in Dalmatia; Dalmatia; London, 1955.

Kratice institucij:

NUK = Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana;

Poetovio LXIX = Arhiv društva Poetovio LXIX;

PM Celje = Pokrajinski muzej Celje;

PM Maribor = Pokrajinski muzej Maribor;

PMPO Ptuj = Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Ptuj;

SAZU = Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana;

ZRC SAZU = Znanstveno raziskovani center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana;

ZAP = Zgodovinski arhiv na Ptuj;

ZVKND OE MB = Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Maribor;

ZVKND Ptuj, Izpostava = Zavod za varstvo kulturne dediščine Ptuj, Izpostava Ptuj;

ZVKND Ptuj, CPA = Zavod za varstvo kulturne dediščine Ptuj, Center za preventivno arheologijo.

HAD = Hrvatsko arheološko društvo Zagreb

SAD = Slovensko arheološko društvo Ljubljana

Kratice za literaturo rimskih vojaških spomenikov:

A. et J. Š., SIT 5 (IIJug, 1963) = Anna et Jaro Šašel: Inscriptiones Latinae, Quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt; Ljubljana, 1963.

A. et J. Š., SIT 19 (IIJug II, 1978) = Anna et Jaro Šaše: Inscriptiones Latinae, Quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt; Ljubljana, 1978.

A. R., Dok. dis. 2015 = Anja Ragolič: Rimski napisi Petovione – nagrobniki civilnega in vojaškega prebivalstva, Doktorska disertacija, Podiplomska šola ZRC SAZU; Ljubljana, 2015.

B. J. VS 21, 1977 = Varstvo spomenikov 21; Blagoj Jevremov: Poročila, Ljubljana, 1977.

B. J. VPL 1988 = Blagoj Jevremov: Vodnik po lapidariju, I. del; Zbirka vodniki, Pokrajinski muzej Ptuj; Varaždin 1988.

I. ALBREHT, 2016 = Ivan Albreht: Mozaik krščanstva ob Mrzli reki, 250 zgodb iz preteklosti Ajdovske in Šturske župnije; Ajdovščina, 2016.

I. C., AV 11 – 12, 1960/61 = Iva Curk: Rimske najdbe iz Ptuja po letu 1954, Arheološki vestnik 11 – 12, SAZU; Ljubljana, 1960 – 1961.

I. T. AV 37, 1986 = Ivan Tušek: Novi rimski reliefni kamni in napisi iz Ptuja, Arheološki vestnik 37, SAZU, Ljubljana 1986.

PTUJ, VODNIK 1996 = PTUJ, Vodnik po mestu, Umetniški kabinet Primož Premzl; Maribor, 1996.

R. B., AV 2/1, 1951 = Rudolf Bratanič: Rimski napisi iz Ptuja; Arheološki vestnik 2/1, Ljubljana, 1951; str. 13 s (in slika).

RIMLJANI, KATALOG, 2004 = Irena Lazar: Katalog razstave, Rimljani – steklo, glina, kamen (več avtorjev); PM Celje, PM Maribor, PM PO Ptuj, NUK Ljubljana, 2004.

Spomenik P. C. Tacitu pred parlamentom na Dunaju. (Vir: Zgodovinski arhiv na Ptuj 2018)

Firence: Fragment Tacitove Historije iz leta 1645. (desno) (Vir: Zgodovinski arhiv na Ptuj 2018)

TACITI
AB EXCESSV DIVI

AVGVSTI HISTORIARVM

LIBER III.

M Eliore fato fideq; Flavianarum
partium duces consilia belli tra-
ctabant. Petouionem in hiber-
na Tertiædecimæ legionis con-
uenerant: illic agitauiere, placeret.
ne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a-
tergo vires uniuersæ consurgerent; an ire cominus, &
certare pro Italia constantius foret. Quibus opperiri
auxilia, & trahere bellum videbatur, Germanica-
rum legionum vim famamq; extollebant, & adue-
nisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora:
ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionū, &
quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud
victos animum. Sed in seßis interim Alpibus, venturū
cum copijs Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano
mare, classes, studia prouinciarum, per quas velut al-

Ljubljana 1979, str. 1 ss; P. Cornelius Tacitus: Historiae, 3 knjiga, prevod: Josip Miklić; Latina et Graeca, VPA, Zagreb 1987, str. 206 ss).

ODLOMEK V LATINŠČINI IZ 3. KNJIGE TACITOVE HISTORIJE, kjer opisuje zbor vodij panonskih legij avgusta leta 69 v zimskem taboru legije 13. Gemine v Petovionem in legata Marka Antonija Prima, pobudnika izvolitve Tita Flavija Vespazijana za novega rimskega cesarja.

P. CORNELIUS TACITUS: HISTORIAE

LIBER TERTIVS

1. Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Poetovionem in hiberna tertiae decimae legionis convenerant. Illic agitavere, placeretne obstrui Pannoniae Alpes, donec a tergo vires universae consurgerent, an ire cominus et certare pro Italia constantius foret. Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant, et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robor: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum et, quamquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed insessis interim Alpibus venturum cum copiis Orientis Mucianum; superesse Vespasiano mare classes studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri mora novas vires adfore, e praesentibus nihil perituum.

2. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli contionator) festinationem ipsis utilem Vitellio exitiosam disseruit. Plus socordiae quam fiduciae accessisse victoribus; neque enim in procinctu et castris habitos: per omnia Italiae municipia desides, tantum hospitibus metuendos, quanto ferocius antea egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque ac theatri et amoenitate urbis emollitos aut valetudinibus fessos; sed addito spatio rediturum et his robur meditatione belli; nec procul Germaniam, unde vires; Britanniam freto dirimi, iuxta Gallias Hispaniasque, utrimque viros equos tributa, ipsamque Italiam et opes urbis; ac si inferre arma ultro velint, duas classes vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra montium profutura? Quid tractum in aestatem aliam bellum? Unde interim pecuniam et commeatus? Quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicae legiones deceptae magis quam victae resurgere in ultionem properent, Moesici exercitus integras vires attulerint. Si numerus militum potius quam legionum putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum; et profuisse disciplinae ipsum pudorem; equites vero ne tum quidem victos, sed quamquam rebus adversis disiectam Vitellii aciem. "Duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupere hostem: nunc sedecim alarum coniuncta signa pulsu sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos proeliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones continete: mihi expeditae cohortes sufficient. Iam reseratam militi (Itali)am, impulsas Vitellii res audietis. Iuvabit sequi et vestigiis vincentis insistere."

3. Haec ac talia flagrans oculis, truci voce, quo latius audiretur (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant), ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret, volgas et ceteri unum virum ducemque, sprete aliorum segnitia, laudibus ferrent. Hanc sui famam ea statim contione commoverat, qua recitatis Vespasiani epistulis non ut plerique incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset: aperte descendisse in causam videbatur, eoque gravior militibus erat culpae vel gloriae socius.

ZGODILO SE JE LETA 69 ALI PRED 1950-IMI LETI...

V Tolozi (*danes Toulouse v Franciji*) je bil leta 21 rojen Mark Antonij Prim (*Marcus Antonius Primus*; 21 – 96), domnevni pravnik rimskega državnika, ljudskega tribuna, konzula in Cezarjevega vojskovodja Marka Antonija (*Marcus Antonius*; 82 – 30 pr.n.št.). Ko je Mark Antonij Prim postal legijski poveljnik, je bil glavni pobudnik sprememb v rimskem cesarstvu in na prestolu v letu 69 ali v »letu štirih cesarjev« (*Galba, Oton, Vitelij, Vespazijan*).

Po smrti cesarja Nerona leta 68 je Prim poizkušal na rimski prestol pripeljati poveljnika vzhodnih legij v Egiptu in Siriji, Tita Flavija Vespazijana (*Titus Flavius Vespasianus*).

Do 25. leta je bil tribun vojaških legij in je nosil togo s širokim škrlatnim trakom (*tribunus militum laticlavius legionis*), kjer se je vojaško izpopolnil, predvsem v taktiki bojevanja in vodenja bojnih enot. Širok škrlatni trak na togi je pomenil, da je bil član patriarhalne družine senatorjev viteškega stanu (*vir egregius*). Po določenem času, pri 30-ih letih, je postal pretor (*praetor* – *voskovodja*) in s tem tudi legijski poveljnik (*legatus legionis*). Jeseni leta 68 je napredoval v komandanta (*praefectus aut legatus*) legije 7. Galbijeve (*legia VII Galbiana*), ki je bila premeščena iz Španije (*provincia Hispania Tarraconensis*) v Karnunt (*Carnuntum, danes Petronell*) na severno rimsko mejo - limes na Donavi.

Zaradi bližajoče se zime leta 68, ni bilo ob meji nikakršnih bojnih prask proti germanskim Markomanom, pa tudi domačini so bili dokaj mirni. 19. aprila leta 69 so si nasproti stale germanske in galske legije pod vodstvom zahodnega cesarja Avla Vitelija (Aulus Vitellius) in »ilirske« legije pod poveljstvom vzhodnega cesarja Marka Salvija Otona (Marcus Salvius Otho). Vitelij je zmagal, poražene »ilirske« legije pa je za kazen razmestil po cesarstvu: 1. Adjutriks v Hispanijo, 11. Klavdijo v Dalmacijo, 13. Gemino v Kremono in Bolonjo, 14. Gemino v Britanijo in le 7. Galbova legija se je vrnila v Karnunt.

Po zaslugi »mladega galskega petelina«, spletkarja in hazarderja (*pravi dr. Jaroslav Šašel*) ter poveljnika legije 7. Galbove Marka Antonija Prima, ki je na sestanku štabnih poveljnikov ilirski legij v vojaškem zimovališču legije (*castra hiberna*) 13. Gemine v Petovionu z gromoglasnim govorom prepričeval in hrabil pristaše flavijeve stranke ter omahljivce, da podprejo kandidaturo Tita Flavija Vespazijana za cesarsko krono in se mu pridružijo v tem boju, sicer se bo sam z nekaj kohortami odpravil na zmagovito pot proti Rimu. Primova priljubljenost je vse bolj rasla, saj so njegov spretni nagovor slišali tudi nekateri centurioni (*stotniki*) in legionarji, ki so navdušeno sprejeli njegovo poveljstvo in bili pripravljeni z njim takoj odkorakati na bojišče.

Z armado je odkorakal proti Bedriaku (*kraj blizu Kremone v severni Italiji*), kjer je ta »ilirska« armada 19. aprila leta 69 izgubila bitko, je pod vodstvom Marka Antonija Prima 24. oktobra leta 69 premagala armado cesarja Vitelija, ki je po bitki zbežal v Rim in bil tam tudi ubit. Rim je nato pričakal 20. decembra leta 69 novega cesarja Tita Flavija Vespazijana (69 – 79), ki ga je za cesarja priznal tako rimski senat, kakor celotno rimsko cesarstvo.

Rimski pesnik in pisec epigramov Valerij Marcial je za Marka Antonija Prima zapisal: »... star vojak se ne boji smrti in mirno čaka, da ga brodnik zapelje preko reke Pozabljenja na elizijske poljane, kjer se bo junaška duša srečala z vojnimi prijatelji iz slavnih bojnih dni po znamenitem vojaškem zboru v Petovionu!«

(glej: *Lat. Pacatus Drepanius (konec 4. stoletja)s: XII panegyrici Latini; Jaroslav Šašel: Avgust 69: Vojaški puč v Poetovionu; Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, št. 1, letnik 27,*

IT HAPPENED IN 69 AD - 1950 YEARS AGO

Marcus Antonius Primus was born in 21 AD (21 AD - 96 AD) in Tolosa (today's Toulouse in France). Allegedly, he was a great-grand son of Roman politician, tribune of the plebs, consul and Cesar's general Marcus Antonius (82 BC – 30 BC). When Marcus Antonius Primus became a legion's commander, he was one of the main promoters of changes in Roman empire and on the throne in the year 69 AD (year of the four emperors: Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus). After death of Nero in 68, Primus openly supported the commander of Eastern legions located in Egypt and Syria, Titus Flavius Vespasianus, to become emperor.

Until the age of 25, Primus was a military tribune wearing a toga with a broad scarlet stripe (tribunus militum laticlavius legionis); thus, he perfectioned his military knowledge, especially battle tactics and leadership of battle units. The scarlet stripe on the toga indicated his membership to the patriarchal family of senators promoted to equestrian status (vir egregius). After a while, at the age of 30, he became a praetor and thus a general of a legion (legatus legionis). In autumn 68, he was promoted to the rank of commander (praefectus aut legatus) of legion VII Galbiana that was moved from Spain (provincia Hispania Tarraconensis) to Carnuntum (today's Petronell) to the northern Roman border – limes on Danube.

Due to the forthcoming winter in 68, the border line between the Romans and Germanic Marcomanni was quiet and the local people were relatively peaceful. On 19th April 69, German and Gaul's legions led by western emperor Aulus Vitellius faced "Illyrian" forces commanded by the eastern emperor Marcus Salvius Otho. Vitellius won the battle and punished the losers by placing their legions all over the empire: Adiutrix I to Hispania, Claudia XI to Dalmatia, Gemina XIII to Cremona and Bologna, Gemina XIV to Britannia, while only Galbiana VII returned to Carnuntum.

In the winter camp (castra hiberna) occupied by the legion XIII Gemina in Poetovio, a "young Gallic rooster", an intriguer and risk-taker (according to Dr. Jaroslav Šašel), a commander of the legion VII Galbiana, Marcus Antonius Primus, addressed military leaders of Illyrian legions with a very persuasive speech as he was trying to convince and encourage supporters of the Flavians and those who were hesitant to help the candidate Titus Flavius Vespasianus to the throne and join him, Primus, in this action; otherwise he was ready to take a few cohorts and face Rome on his own. Primus was getting more and more popular, and his cunning speech was heard by some centurions and legionaries who accepted his leadership with enthusiasm and were ready to march to the battlefield with him.

With an army, Primus marched to Bedriacum (a place near Cremona in northern Italy), where, on 24th October 69, he gained the battle against Vitellius who fled to Rome only to find death there. On 20th December 69, Rome was ready to greet a new emperor, Titus Flavius Vespasianus (69-79), who was proclaimed Emperor by the Roman senate and the entire Roman empire.

Roman poet and epigram writer, Valerius Martial wrote about Marcus Antonius Primus: "... the old soldier is not afraid of dying and is peacefully waiting for the ferryman to take him across the river of oblivion to Elysian fields where a brave soul will encounter military friends of glorious war days that occurred after the well-known meeting in Poetovio!"

*Slika 1:
Kolosej – »Flavijski amfiteater« v Rimu.*

PREDGOVOR

Ptujski arheolog Ivan Tušek – Pajo je moral čakati dolgih 70 let, da nam je lahko za svoj življenjski jubilej podaril knjižni prvenec, seveda rimskega porekla. To ni bilo naključje. Rimska Poetoviona je postala predmet njegovega zanimanja še zlasti potem, ko se je odločil za študij arheologije. Temu je odločno nasprotoval oče, ki je želel videti svojega sina v oficirski uniformi takratne JLA. Za mladega Tuška polikana uniforma jugoslovanskega oficirja ni bila primerljiva z razkošno opravo rimskega centurija ali njemu podrejenega vojaka.

Zato ni naključje, da si je za svoje diplomsko delo izbral temo Rimsko orožje v Poetovioni. Kot sam pravi, se je za proučevanje rimske vojske odločil, ker sta ga pritegnili njena organiziranost in ureditev, ki sta pripomogli k nepremagljivosti rimske armade, zlasti v času nastajanja rimskega imperija.

Skrbno proučevanje rimske vojske skozi različna obdobja je zahtevalo veliko truda, znanja, iznajdljivosti in konzultacij. Vse to je arheolog Pajo zmogel kljub krajšim ali daljšim prekinitvam na poti do končne podobe vojske, ki je sedaj predstavljena v pričujoči publikaciji. Ta ni sama sebi namen, ampak je namenjena različnim uporabnikom. Tako stroka kot ljubitelji vojaške zgodovine, zlasti rimske, so dobili poljudno napisan priročnik, ki bo dopolnil dosedanje vedenje o ustroju vojske, ki je obvladovala velik del sveta.

Tako kot se mati in oče veselita prvorojenca, se vsi, ki poznamo Paja, skupaj z njim veselimo knjige, ki je ob hudih finančnih težavah le zagledala luč sveta.

Zaželimo ji srečno pot med bralce in uporabnike, saj si to zagotovo zasluži.

Aleš Arih, prof.

VINJETA1:
Rimski legijski orel.

ZAHVALE

Na tem mestu dolgujem zahvalo vsem, ki so mi s strokovnimi nasveti pomagali pri delu in nastajanju tega zapisa o zgodovini rimske vojske. Največjo zahvalo sem dolžan za strokovne nasvete arheologinji dr. Ivi Curk in stalnem vzpodbujanju pri nastajanju te zgodbe direktorju Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož Alešu Arihu, prof. zgodovine v novi izdaji 2019 pa tudi Andreju Klasincu, predsedniku Zgodovinskega društva POETOVIO LXIX.

V veliko pomoč so mi bili pri urejanju in izrisu gradiva žena Marija Lubšina Tušek, konservatorska svétnica; pri urejanju računalniškega gradiva, shem in skic Danilu Cvetku, Matjažu Čučku (*oba ZVNKD CPA Ptuj*), Danilu Goričanu (*PM PO Ptuj*) in sinu Iviju Tušku (*študentu logistike*); za pomoč pri latinskem izrazoslovju in prevodih v slovenščino profesorjema dr. Milanu Lovenjaku in dr. Alešu Maverju; za jezikovni pregled umetnostni zgodovinki in slavistki Stanki Gačnik (*PM PO Ptuj*) ter za prevode v angleščino Vesni Bandelj (*konservatorski tehnik arheologije*) in Gregorju Kočarju (*arheolog*). Korekture angleškega teksta in prevode slikovnega gradiva je naredila prevajalka Tanja Ostrman Renault. Zahvalo dolgujem tudi fotografom za uporabo fotografskega in arhivskega gradiva med tekstom: konservatorju Albinu Kovačiču (*ZVKDS OE MB*), fotografu Davorinu Ciglaru Milosavljeviću (*ZVKDS CPA Ptuj*), Patriciji Tomšič in Matiju Brodnjaku (*Terme Ptuj*), arheologu Ivanu Žižeku, prof. zgodovine Borisu Radosavljeviću (*fotografije*), fotografu Borisu Fariću (*oba PM PO Ptuj*) ter Flavijcema Dejanu Marku in Miranu Borku. Še posebej pa bi se rad zahvalil arheologu dr. Andreju Gaspariju in mag. Janu Cotiču za strokovno pomoč in stalno spremljanje ter nasvete pri nastajanju tega zapisa ter Aleksandru Kelneriču pri oblikovanju knjige in Andreju Klasincu pri promociji in izdaji knjige.

Recenzenti: dr. Iva Curk, dr. Andrej Gaspari, dr. Milan Lovenjak, dr. Jana Horvat in dr. Aleš Maver, ki se jim še posebej zahvaljujem za pregled in strokovno pomoč ob nastajanju zapisa o rimski vojski, njenih dosežkih in ostalinah v naših krajih.

Slika2:

Parke (sojenice), rimske predice življenja od rojstva do smrti. (*Nóna ali Klótho, Dékuma, Mórta*)

UVODNE MISLI

Rimska vojska je bila najstarejša armada, ki je obvladovala skoraj ves evropski kontinent, Bližnji Vzhod in Severno Afriko. Njen razvoj je segel med korenine staroveških bližnjevzhodnih osvajalnih armad, potem pa je kot orodje prisile zagotavljala stržen obstoja rimske države skozi malone dvanajst stoletij. »Na konicah svojih mečev in sulic« je prinašala civilizacijske novosti in z njeno močjo so prvič udeležili mnoge organizacijske posebnosti v človeški družbi, ki še sedaj oblikujejo naš vsakdan. Ker jo predstavljajo antični viri in sodobni pisni zgodovinski dokumenti, se z njeno zgodovino in organiziranostjo že dolgo seznanjajo rodovi evropskih izobražencev, iz njene prakse pa izhaja marsikatera značilnost, ki še danes, po skoraj treh tisočletjih, ohranja svoje mesto v vojaških besednjakih. Ravno zato ostaja rimska vojska še vedno zanimiva vsebina za poklicno ali ljubiteljsko spoznavanje in raziskovanje, prav tako kot tudi vsebina rimskih iger, ki se občasno ali redno vključujejo v turistično ponudbo. Tudi v našem, slovenskem okolju je veliko zanimanja za ta zgodovinski pojav in tako se mi je zdelo vredno oblikovati zapis, ki je pred vami.

Vojska, ki je »osvojila svet«, je morala razviti visoko disciplino in pregleden, zanesljiv sistem novačenja v legije, določiti dolžino vojaške službe, urediti plačilo, napredovanja, nagrajevanja, kaznovanja in vsega delovanja v državi in na ozemljih, kamor se je cesarstvo širilo po osvajalnih pohodih. Najbolj izraziti temelji nastanka te bojne moči so se izoblikovali v merjenju moči z drugo najmočnejšo sredozemsko vojaško silo, s Punci (Poeni ali Kartažani). V treh punskih vojnah so se morali soočiti s strategijo ter umom enega najbolj nadarjenih vojskovodij starega veka, s Hanibalom iz kartažanske kraljevske hiše, ki je v 3. stoletju pr. n. št. z vojsko in sloni prišel prek Alp pred vrata Rima (Hannibal ante portas!). Do popolnosti izurjena je rimska armada postala šele po punskih in makedonskih vojnah v 2. stoletju pr. n. št. Taka vojska, ki je osvojila ves do takrat znani svet, je navdihnila grškega zgodovinopisca in državnika Polibija (Polybios; 200 – 120 pr. n. št.) tako, da ji je posvetil celo knjigo v svoji Zgodovini, kjer opisuje zgodovinski čas in dogodke med letoma 264 in 144 pr. n. št. V njegovih besedilih beremo, da so bile rimske bojne enote nepremagljive predvsem, kadar so se odvijale bitke brez prestanka in se utrjevale na brezkončnih bojnih pohodih. Uspešni so bili predvsem vojskovodje, ki so s svojimi vojaki delili dobro in slabo v taborih ter na dolgotrajnih bojnih pohodih in v bitkah.

Njena nepremagljivost izhaja iz večnih bojov in bitk doma in na osvajalnih pohodih. Tako je iz večine bitk izšla kot zmagovalka in z novimi izkušnjami obvladovala večino do tedaj znanega sveta. Uspeh tega merjenja moči in vojaških izkušenj Rimu ni zagotovil le prevlade na Apeninskem polotoku in v Sredozemlju, ampak mu je omogočil odločilno zaznamovati ves nadaljnji razvoj evropske zgodovine na ozemlju med atlantskimi bregovi in Evfratovim tokom, med Škotskim višavjem in celo obrobjem Skandinavije, pa spet južno od porečja Rena in Donave ter vzhodno od Morave in severnoafriškimi puščavskimi predeli onstran Atlasa, globoko v zgodnji srednji vek, če nas že v sedanji čas segajoča izročila ne uspejo prepričati.

V začetkih so bile legije zanesljive in odločne (legio certa constans), cesarjem (imperatores) in vojskovodjem pa verne in zveste (legio pia fidelis) ter borbene, ob tem pa zmagovalne (Marta Victrix). Vojskovodje so bili praviloma odlični poveljniki in taktiki, živeli so z legionarji, bili njihovi zaščitniki, z njimi delili dobro in slabo tako v bitkah kakor pri počitku v taborih. Pri pripravi bojnih nalog in taktik so bili potrpežljivi ter vztrajni, pa tudi strogi, kar je bila osnova za uspehe in končne zmage na bojnih poljih.

Kasneje, predvsem v 3. in 4. stoletju, se je pričela vse bolj uveljavljati plačana poklicna vojska. Takrat nastopi obdobje »vojaških cesarjev« (med letoma 235 in 284) in vojska odloča o vojskovodjih in cesarskih pretendenti do prestola (tudi tujcih in več cesarjih hkrati), prihaja do vse večje podkupljivosti in nezaupanja do voditeljev, kar je bil prvi znak hude notranje krize. Z najemanjem vse večjega števila tujih vojakov, najemnikov, je moč legij pešala, disciplina se je slabšala, borbena učinkovitost je bila vse manjša in to je v gospodarski krizi, ki je trajala vse v drugo polovico 5. stoletja, pripeljalo do razpada imperija in konca Zahodnega rimskega cesarstva. »Alea iacta est!« je dejal Gaj Julij Cezar, ko je z vojsko prekoračil rečico Rubikon in pričela se je

nova zgodovina Starega Rima. Tako bi rad prikazal rimsko vojsko od njenega nastanka, njenih stoletnih izkušenj, ki so jo pripeljale do nepremagljive armade in ki so jo na koncu politične razmere v cesarstvu pripeljale do razkroja. Seveda pa je bila ena od glavnih nalog enot v vojaškem taboru obramba strateško pomembnih točk na meji ali v notranjosti cesarstva, pa tudi romanizacija okolnega prebivalstva, ki doseže višek ob naselitvi vojaških veteranov na območja, kjer so dobili za nagrado po odsluženju vojaškega roka odpravnino v obliki zemljiške posesti (*missio agraria*).

V četrtem delu sem dodal še rimske vojaške spomenike najdene na območju Petovione.

V zapisu nisem posebej označeval opomb in sem izpisal le nekaj citatov (Plutarh, Gaj Julij Cezar, Publij Kornelij Tacit, Gaj Svetonij Trankvil, dr. Anton Sovré, dr. Iva Curk, dr. Marjeta Šašel Kos in dr. Kajetan Gantar), saj je besedilo skupek mnogih avtorjev in strokovnjakov, tujih in domačih, ki so se kakorkoli ukvarjali z zgodovino rimske vojske ali pa le bežno omenjali njene dosežke in zmagoslavja. Veliko sem pregledal v literaturi že zapisanega o rimski vojski, vendar sem imel razprave drugih avtorjev le za okvir svojega razmišljanja. Zavedam pa se tudi, da nedvomno obstaja še več zapisov o tej temi, ki so mi bili nedostopni, posebej najnovejši, katerih mi ni uspelo vgraditi v svoje delo. Zato na koncu navajam vso literaturo in avtorje strokovnih del, iz katerih sem črpal dejstva iz zgodovine rimske armade.

Ivan Tušek, arheolog

INTER ARMA SILENT LEGES! (Cicero)

MED VOJNO ZAKONI MOLČIJO! (Prevod)

VINJETA 2:

Rekonstrukcija bronaste čelade (cassis) in dolgega meča (spatha), kakršne so uporabljali konjeniki v 1. stoletju (C. P., ZRV 1990; str. 56).

INITIAL THOUGHTS

Roman army was the oldest military force that controlled almost the entire European continent, Middle East and North Africa. Its formation was inspired by the ancient Middle Eastern conquering armies, and later developed to the extent to serve as the backbone of the Roman state for almost twelve centuries. The army brought novelties of the civilized world on “the tips of their swords and spears”, and by imposing them for the first time to the human society many organizational skills and features were introduced that shape our everyday life still nowadays. Very well documented both in ancient sources and in modern written historical articles, the Roman army and the history of its organization have always inspired generations of European intellectuals. Many characteristics have evolved from its practice which, after three millennia, still hold specific place in the military vocabulary. Due to these reasons the Roman army remains an interesting topic for professional and amateur studying and research. It is also the core of Roman games, which are periodically or on a regular basis included in tourist programmes. An increasing interest for this historic phenomenon is clearly shown in our Slovene environment, and that is why we believe it deserves the book which is in front of you.

The army that “conquered the world” had to develop a high level of discipline, transparency and reliability of the recruiting system; moreover, it had to determine the length of the military service, the payment, promotion, rewards and punishment to ensure the functioning of the Empire and of territories conquered by the Empire. The Roman army developed its distinctive military force from endless combats with the second strongest Mediterranean army force, the Carthaginians. In three “Punic wars”, they had to face the strategy and mind of one of the most talented ancient strategists, Hannibal from the royal Carthaginian house, who arrived with his army and elephants in the 3rd century BC to the doorstep of Rome (*“Hannibal ante portas!”*). Indisputably, the trained Roman army attained its military perfection after the Punic and Macedonian wars, in the 2nd century BC. The army, which conquered all of the then known world, inspired Greek historian and statesman Polibius (200–120 BC) to dedicate it a whole book in his *“Historiai”*, where he describes the historic period and events between 264 and 144 BC. His texts tell that Roman units were invincible especially when battles were fought without stopping and endless battle marches reinforced their strength. The most successful military leaders were those who shared with their soldiers the good and the bad in camps, during long-lasting marches and in battles.

The army’s invincibility resulted from endless fights and battles at home and during conquests of new territories. Each time the army won a battle it also won additional experiences which helped them to control the majority of the then known world, namely the territory between the Atlantic coast and Euphrates, from the Scottish Highlands (*vallum Hadriani*) almost to Scandinavia, south of the Rhine and Danube basins and east of the Morava river, as far as to the north African desert regions on the other side of the Atlas mountains. Military power and experience assured Rome not only the dominance over the Apennine peninsula and the Mediterranean, but decisively marked further development of the European history, at least all the way down to the early Middle Ages, though the modern evidence should be convincing enough.

At the beginning, the legions were reliable and assertive (*legio certa constans*), faithful and loyal to emperors (*imperatores*) and military leaders (*legio pia fidelis*), very militant while winning (*Martia Victrix*). Military leaders were excellent soldiers and tacticians, who lived among the legionaries, protected them, and shared with them the good and the bad in battles or in the camp. They were patient and persistent in combat missions but also strict, which was the basis for their success and final victories in battle fields.

Later, especially in the 3rd and 4th centuries, Rome began to recruit professional army, thus starting a period of “military emperors” (*between 235 and 284*), when the army decided about everything concerning military leaders and pretenders to the throne (*also about foreigners and multiple emperors at the same time*). Increasing bribery and mistrust in leaders was the first sign of a serious

internal crisis. By engaging an increasing number of foreign soldiers, mercenary soldiers, the strength of legions declined, the discipline was getting worse and worse, the combative efficiency was diminishing, and that, in the midst of an economic crisis which lasted during the second half of the 5th century AD, led to the collapse and the end of the Western Roman Empire.

Caius Iulius Caesar said: *“Alea iacta est!”* when he crossed the small river Rubicon and thus started the new history of the ancient Rome. It is our wish to present the Roman army from its beginnings, and through centuries of gaining experience, to the establishment of an invincible army, and finally to the moment when the political situation in the empire caused its disintegration. One of the main missions of units in a military camp was to defend the strategically important points along the border or inside the empire, the Romanisation of local populations which was especially successful at the resettlement of military veterans into areas awarded to them as a prize after the end of their military service or an indemnity in the form of land tenure *“missio agraria”*.

In the present book, there are no comments and only a few quotations (*Ploutarchos, Caius Iulius Caesar, Publius Cornelius Tacitus, Caius Suetonius Tranquilius, dr. Anton Sovré, dr. Iva Curk, dr. Marjeta Šašel Kos and dr. Kajetan Gantar*), for the text is a sum of many authors and experts, foreign and local, only those who have in any way got involved with the history of the Roman army or have only briefly mentioned its achievements and triumphs. Although I have gone through piles of adequate literature dealing with the Roman army, discussions of different authors have been used only as a framework for my thinking. I am also aware of the fact that there are undoubtedly many more records about this topic which have been inaccessible to me, especially recent ones, and therefore I could not incorporate them into the present work. However, at the end, I provide a list of literature and expert articles which inspired me and from which I managed to extract useful facts about the Roman army.

INTER ARMA SILENT LEGES! (Cicero)

In time of war, laws are silent! (translation)

*Slika 3:
Rimski legionarji*

*Slika 4:
Trajanov steber v Rimu.*

I. DEL

ZAČETKI

Seveda je tudi rimska vojska, kot vsaka druga formacija dolgega razvoja in trajanja, prešla več razvojnih faz z začetki že globoko v prazgodovini. Posebej značilna so bila cela obdobja in preobrazbe, ki so bile neredko zasnovane kot **zavestne reforme**. Povsem naraven je bil prvotni razvoj vojske, ko je varnost plemenske družbe še zagotavljala oborožitev vseh za orožje sposobnih in za vzdrževanje interesov skupnosti potrebnih moč.

Kasnejši teoretiki vojne zgodovine so to obliko rimske vojske imenovali **državljska milica**. Ljudski mit, legende in ideologija zgodnje države, **republike**, sta zasnovala izročilo, ki se je poslej vse bolj zavestno ohranjalo ter tudi z uspehi in osvojitvami ozemelj dokazalo prepričanost v poslanstvo in samozavest prebivalcev regije ob srednji Tiberi, dežele z razmeroma skromnim naravnim bogastvom. Enotnost, zvestoba in privrženost poveljnikom so pregnete hkrati z vojnimi izkušnjami zavest posameznikov tako, da so se ponašali s posebno hrabrostjo in pripadnostjo, ki so jo preprosto imenovali **virtus romana** ali **rimska odličnost, krepost in vrednost**. Bojna tehnika je razvila za boj vrsto na vse strani zavarovanih oddelkov namesto starejše **grške falange**, bojne vrste posameznih težko oboroženih moč.

Rimska vojska je bila zagotovo zelo značilen, morda z več stališč odločilen pojav v človeški zgodovini. V svojem, več kot dvanajst stoletij, dolgem delovanju je imela dve popolnoma različni razvojni obdobji:

1. V prvem, ko so v njej služili le **rimski državljani** kot redni vojaki, so morali leta in desetletja sodelovati na dolгих vojnih pohodih in v strahovitih bitkah pod tujim soncem. V bitkah so bili tudi poraženi, izgubili so veliko legionarjev in bojnih enot, vendar so na koncu vedno zaradi **visoke borbeno morale** izšli kot zmagovalci, posebno pri osvajanjih novih ozemelj od Britanije in Iberskega polotoka, severne Afrike z Egiptom, do Rena in Donave na severu ter Črnega morja in Sirije na vzhodu. Vojaki so bili vpoklicani na dolžnost, ki so si jo sami izbrali v korist republike ali so na vojaško službo gledali kot na čast za obrambo svoje posesti in dežele. Tako je bilo v začetku in usoda republike je bila **trdna in varna**.

2. V drugem obdobju, predvsem pa v času cesarstva, ko je v vojski služilo vse več **tujih najemnikov** iz osvojenih ozemelj (*»federatov«*), pa so legionarji predvsem v borbi za oblast ostajali zvesti vojskovodjem in kandidatom za cesarski naslov le za dobro plačilo ali obljubljeni vojni plen. Vojska je tako usodno posegla v politično dogajanje v državi, saj med najemniškimi poklicnimi vojaki ni bilo več pravega **rimskega domoljubnega in borbenega duha**, kar je v poznem 3. stoletju dolgoročno prispevalo k **splošni krizi Zahodnega rimskega cesarstva in njegovemu koncu**.

V zgodnjem času republike je **vojska rimskih državljanov** branila svobodno ozemlje okoli mesta **Rima ob reki Tiberi**, v 5., 4. in 3. stoletju pr. n. št. pa je pričela z osvajalnimi pohodi proti sosednjim plemenom in z osvajanjem bližnjih italjskih ozemelj. Njena gibljivost se je še povečala po letu 451 pr. n. št., ko so vojsko razdelili na **stotnije** (*centuriae*). Po **punskih vojnah** (*s Kartažani - Punci so bili tri vojne: 264 – 241 pr. n. št., 218 – 201 pr. n. št. in 149 – 146 pr. n. št.*) je **postala že izurjena vojaška sila**

z izpopolnjeno vojaško tehniko in strategijo.

Z drugimi besedami, pripravljena je bila na **osvajanje dežel** ob Sredozemskem morju, Zahodne, Srednje in Vzhodne Evrope ter Bližnjega Vzhoda in Severne Afrike. Pripravljena je bila na osvajanja, vendar je bilo še nekaj ovir na poti do popolne **osvajalne politike**. V notranjosti vsakega rimskega državljana je bila zavest, da častno služi svoji domovini, vendar je bil za to slabo plačan, dobil je le odškodnino za pot in čas, ki ga je prebil na vojnih pohodih in v bojih. Vendar je bil v začetku še vedno **kmet**, ki zaradi vojnih obveznosti ni opravljal svojega dela na polju in v hlevu, od vojne odškodnine pa je moral odšteti še stroške za hrano in opremo. Tako je ostal največji del zaslužka legionarja le **vojni plen**. Istočasno pa se je zaradi vse večje oddaljenosti bojišč nekoliko zmanjšalo navdušenje po osvajanju in nekoliko se je manjšala tudi bojna morala legionarjev. Veliko jih je v bojih tudi padlo in vse manj je bilo delovne sile za obdelovanje kmetij doma. Oddaljenost bojišč, umrljivost med legionarji v vse pogostejših bitkah, zapuščena polja doma, majhna plača in stroški z vojaško opremo so bili glavni vzroki za reformiranje armade. Rimska vojska je bila tako do **Marijevih reform** primerna predvsem za obrambo države, ne pa tudi za osvajanja tujih ozemelj.

Nekaj stoletij je preteklo do nastopa rimskega ljudskega tribuna, konzula in vojskovodje **Gaja Marija** (*Caius Marius*; 156 – 86 pr. n. št.), ki je postal zadnji veliki reformator vojske v republiki. Bil je plebejskega (neplemenitega) porekla, vendar z bogatimi vojaškimi izkušnjami (*bitke z germanskimi plemeni Tevtonov, Ambronov in Kimbrov*) in je okrog leta 100 pr. n. št. **reformiral vojsko** rimskih državljanov (*30 manipulov je združil v 10 kohort*). Pod njim je armada državljanov dobila stalno organizacijsko obliko in tako je postala sila, ki se ji na tedanji stopnji vojaško-tehničnega razvoja trajno in učinkovito za daljši čas ni mogla zoperstaviti nobena vojaška sila v Sredozemlju in Evropi.

Na taki vojski je slonelo oblikovanje in širjenje rimskega cesarstva. Vojska je tako v zadnjem stoletju pr. n. št. in prvih stoletjih n. št. posredovala dosežke sredozemskih civilizacij v vse osvojene dežele cesarstva. Prvotna mestna sredozemska državnica je tedaj že zrastle v teritorialno in socialno tvorbo večjega dela Zahodnega Sredozemlja in vojaški poklic je postal dostopen tudi srednjemu sloju svobodnih državljanov na osvojenih ozemljih. Po novih vojaških reformah **cesarja Avgusta** je postala **redna** (poklicna in plačana) **vojska**, sestavljena iz **25 legij**, medtem ko so v provincah vzdrževale red **pomožne** (avksiljarne) čete. V tem dokaj mirnem času je bilo italško ozemlje **demilitarizirano** (brez vojaških posadk in utrjenih taborov) in so bile na njem razporejene samo enote **Avgustove telesne straže** (*praetoriani*), legije pa so bile v večini razporejene na nemirnih zunanjih mejah cesarstva.

Na vrhuncu svoje moči v 2. stoletju je cesarstvo merilo 5.100 km od zahoda na vzhod in 3.200 km od severa na jug.

Vojska je nato v drugem obdobju odločilno posegla v politično življenje cesarstva in s tem, zlasti ker se je sama etnično vse bolj razlikovala, privedla v 3. stoletju cesarstvo v krizo in na rob zloma.

Bližje izteku rimskega obdobja, ki ga po stopnji družbenega razvoja cesarstva imenujemo **dominat** (*dominus, kar pomeni gospod*) je cesar **Dioklecijan** (*Caius Aurelius Valerius Diocletianus*; 284 - 305) z reformo leta 295 razdrobil velike vojaške enote. Najemniške enote, ki so bile v službi posameznih politik, je ozemeljsko vezal na posamezne province, kjer je uredil stalne vojaške tabore s posadkami ali **graničarje** (*limitanei*), ki so delovali po načelu brambovskih družin, najetih iz tujih plemen. Izurjene mobilne vojaške enote, ki naj bi služile interesom države, so uporabljali za hitro posredovanje ali vedno pripravljeno **vojaško spremstvo** (*comitatenses*). Pomembne pa so bile tudi enote, ki so jih sestavljali **zavezniki** (*socii*). Taka ureditev vojske ni uspela zaustaviti drobljenja cesarstva, je pa pomagala Zahodnemu cesarstvu preživeti še nadaljnjih 200 let, na Vzhodu pa sooblikovati bizantinsko armado, ki je državi služila še globoko v srednji vek.

Tukaj je potrebno omeniti, da je bil sistem **novačenja, napredovanja, nagrajevanja in kaznovanja** točno določen in urejen. Prav tako je bilo s **plačilom, dolžino služenja vojaškega roka, odpravnino, opremo** (čelada, oklep, ščit, golenice, na nogah usnjene *opanke*) in **orožjem legionarjev** (*kopje, sulica, meč v nožnici, bodalo*). **Lahke, pomožne enote** (*auxilia*) so sestavljali **pračarji** (*funditores*), ki so bili oboroženi s **pračo** in kovinskimi-svinčenimi želodi (*glandes*) ter **lokostrelci** (*sagittarii*).

Na bojnih pohodih so legionarji nosili več kot **20 kg osebne orožja** (*čelada, oklep, ščit, kopje, meč, bodalo*) in še okrog **10 kg določenega orodja** (*krampe, lopate, sekire, žage, vrvce, jedilni pribor*), **lonec za kuhanje**, pa tudi kakšen **lesen tram** ali **kol za palisado** in **hrano** za tri in več dni (*oves, ječmen, rž*). Del te opreme so kasneje tovorile živali (*mule in konji*) ali pa so jo prevažali na vozovih.

KRATKA ZGODOVINA RIMSKE VOJSKE IN VOJAŠKE REFORME NA POTI K NAJBOLJ ZNAČILNI VLOGI IN PODOBI

V skoraj tisočletni zgodovini je bila rimska vojska, zaradi osvajalnih teženj in političnih sprememb v državi, večkrat reformirana. V času republike je bila sestavljena le iz **rimskih državljanov** (*civis Romanus*), saj je bil vsak moški državljan vojak. Njena zgodovina se je pričela v srednji Italiji v času kraljev, se utrjevala in krepila, osvajala in dosegla svoj vrhunec v **republiki**, ko je zagospodarila po vsem Sredozemlju. V času cesarstva pa so zmag željne rimske legije, kljub dvigom in padcem, zmagovale po takrat vsej znani Zahodni Evropi z Britanijo in Hispanijo ter južno od rek Rena in Donave, prešle v Moldavijo in do Črnega morja, na Bližnji vzhod, v Egipt in zasedle celo Severno Afriko.

Že **Romul** (*ustanovitelj Rima leta 753 pr.n.št.*), ki ga zgodovinopisje omenja kot **prvega rimskega kralja**, je postavil **Rimljanom prve politične in vojaške temelje**. Razdelil jih je po premoženju na **plemstvo** ali **patricije** (*patricius*) in nižje plasti **svobodnjakov** ali **plebejce** (*plebeii ali plebs*), vse skupaj pa na **tri plemenske skupine** ali **tribuse** (*tribus Ramnes, tribus Tities in tribus Luceres*), le-te pa na **trideset kurij** (*curia*) ali politično **vojaških območij**, ki so morale dajati določeno število vojakov. Vsaka kurija je prispevala **desetino konjenikov** (*decuria*) in **stotnijo pešcev** (*centuria*). **Rimljane** je najprej razdelil na **nesposobne** in **sposobne za vojsko**. Iz le-teh je sestavil bojno enoto - **legijo** (*legio*), ki je štela **300 lahkih konjenikov** (*equites celeres*) in **3.000 pešcev** (*pedites*) in so ji poveljevali **trije tribuni** (*tribuni militum*) ali drugače, to je številčno ustrezalo **najstarejši obliki rimske legije s 3.300 oboroženimi možmi** (*Bratož, RZ 1, 2007; str. 48*).

Tukaj naj omenim, da **kralji** niso bili le **vrhovni vojaški poveljniki**, ampak tudi **vrhovni diplomati**, **vrhovni svečeniki**, **vrhovni zakonodajalci** in **vrhovni sodniki**.

Prva vojaška osvajanja Rimljanov so se po legendi pričela s tretjim kraljem (*rex*) **Tulom Hostilijem** (*Tullus Hostilius; 673 – 642 pr. n. št.*), ki je zasedel mesto **Alba Longo** (*Alba Longa*), kjer so živeli pripadniki latinskega plemena **Albanov**, kateri so imeli v bližini kamnolome ter vinograde in kjer je na slemenih Latinskih (*Albanskih*) gora ob Latinskem (*Albanskem*) jezeru nastalo najstarejše ali »materinsko mesto Rima«. Najbolj je razširil mestno ozemlje njegov naslednik, kralj **Ank Marcij** (*Ancus Marcius; 641 – 617 pr. n. št.*), ki je mestu priključil še obmorsko naselbino in пристanišče **Ostijo** (*Ostia*) ob ustju reke Tíbere.

Po reformah etruščanskega kralja **Servija Tulija** (*Servius Tullius; 579 – 534 pr. n. št.*) v sredini 6. stoletja pr. n. št. so bili **vojaki** (*patriciji in plebejci*), svobodni moški po **premoženju** (*census*), razdeljeni v **pet razredov** (*classis*), iz katerih so regrutirali določeno število stotnij s točno določenim orožjem, katerega si je moral vsak vojak nabaviti sam. V **treh rodovnih okrajih** (*tribus*) iz časa kraljestva so izvedli oceno premoženja in pobirali glavni **vojni davek** (*tributum*). **Patriciji** (*patricii*), pripadniki prvega, privilegiranega razreda, so bili plemenitega izvora, z velikim premoženjem in so si morali sami oskrbeti tudi **konja**. Iz tega razreda je bilo sestavljenih **18 stotnij – centurij** (*centuriae*) **konjenice**. Vojska vseh razredov skupaj je v 6. stoletju pr. n. št. tako štela **193 centurij**, ki so bile osnovne taktične

enote rimske vojske.

Servij Tulij je bil eden najbolj priljubljenih kraljev v Rimu. Po legendi je že kot otrok sanjal, da mu okoli glave gori obroč (»božanska krona«), vendar ga ogenj ni poškodoval. Postal je ljubljenelec in posvojenec kralja Priska Tarkvinija in po umoru kralja postal njegov naslednik na prestolu. Bil je prvi, ki je v Rimu koval denar in razširil obseg mesta. Sin Tarkvinij Superb (Ošabni) ga je vrgel iz senata, na poti domov pa so ga na ulici ubili. Ulica se je po tem dejanju imenovala »Via Scelerata« ali »Ulica sramote in kriminala«. Tarkvinija Ošabnega so zaradi krutosti izgnali in tako se je leta 509 pr. n. št. končalo rimsko kraljestvo. Začelo se je obdobje rimske republike.

Slika 5:
Kralj Servij Tulij

Vojaški nabori niso bili stvar države, ampak posameznih vojskovodij (*konzulov ali prokonzulov*), ki so vojakom določili plačo (*vsaj 10 asov na dan*), nagrade in odškodnine. V času **republike** (od leta 153 pr.n.št. dalje) sta marca vsako leto **dva konzula** – **vrhovna vojaška poveljnika**, kasneje pa januarja, določila **24 najvišjih vojaških** častnikov - tribunov, ki so se zbrali na **Kapitolu** in formirali **4 legije po 4.200** z žrebom določenih **vojakov**, višek pa so poslali domov. Vsako legijo je vodilo po 6 tribunov. Vsak konzul je imel poveljstvo nad dvema legijama z dvanajstimi podpoveljniki – tribuni. Število vojakov in legij se je po potrebi lahko povečalo. V **pomožnih enotah** (*auxilia*) so služili predvsem rimski zavezniki. Tako organizirana vojska je postala osnova rimskih vojaških uspehov na bojnem polju.

Vojska do **20.000 oboroženih mož** izključuje reformo iz dobe kraljev (*Servija Tulija*), saj je imel **Rim** kot **mestna država** premajhno število prebivalcev, za vzdrževanje **tolikšnega števila vojakov**. Taka reforma je lahko stopila v veljavo šele po **Zakonu dvanajstih plošč** iz 5. stoletja pr. n. št., ki **cenzure nabornikov** ne omenja. Ob priključitvi sosednjih ozemelj se je rimska država širila in tako so iz nekdanjih osnovnih **treh rodovnih okrajev** (*tribus*) iz dobe kraljev in štirih ozemeljskih okrajev v obdobju republike v 5. stoletju pr. n. št. število povečali na **dvajset**, od katerih so bili štirje v Rimu (*tribus urbanae*), 16 pa je bilo **okoliških okrajev** (*tribus rusticae*). Ob bistvenem povečanju države v 3. stoletju pr. n. št. pa je nastalo **35 okrajev**, katerih število se ni več povečevalo.

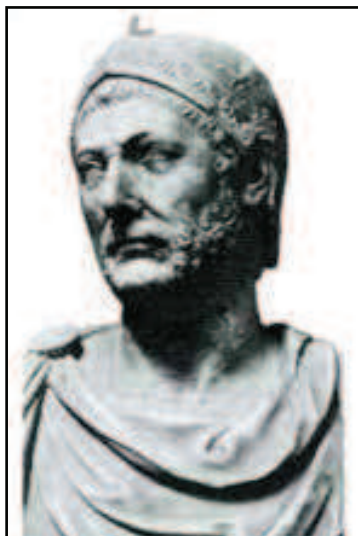
Po izdaji **Zakonov dvanajstih plošč** (leta 451 pr. n. št.) je rimska **republika** uvedla **težko oborožene pešce**, ki so jih razdelili na **stotnije** in je tako vzdrževala **od 25 do 35 legij** pod vodstvom **konzulov**. Osnova tej vojaški in politični ureditvi je bila razdelitev **svobodnih moških na pet razredov** ali skupin vojaškega vpoklica na osnovi **premoženja**. Vojsko so na osnovi **le-tega** razdelili na **193 centurij**, ki so skupaj štejele okrog **20.000 oboroženih mož**.

Sestava centurij po premoženju:

- **18 centurij konjenice** (*equites*) iz vrst patricijev (*najbolj premožnih*);
- **80 centurij pešcev** (*pedites*) iz vrst premožnih svobodnih plebejcev z najboljšo oborožitvijo;
- **60 centurij pešcev** iz vrst treh razredov ostalih plebejcev;
- **30 centurij pešcev** je moral dati peti, najrevnejši sloj plebejcev;
- **4 centurije lahko oboroženih pešcev** (*velites*);
- **1 centurija neoboroženih** in najrevnejših (*proletarius*) → **kurirji in ogledniki**.
- **Skupaj: 193 centurij** (*oboroženih in neoboroženih*) ali **19.600 do 20.000 legionarjev**.

Sestavili so še: **2 centuriji vojakov za posadke ob bojnih strojih** (*fabres*)
in **2 centuriji vojaške godbe** (*cornicines in tubicines*).

Po **Kamilovi vojaški reformi** (Marcus Furius Camillus, državnik in vojskovodja iz 4. stoletja pr. n. št., ki je leta 395 pr. n. št. osvojil etruščansko mesto Veje in po vpadu Galcev v Rim leta 386 pr. n. št., mesto rešil) je bila vojska razdeljena na manjše in zelo gibljive enote, imenovane **manipel** (*manipulus*), kar je ena tretjina kohorte in je vsak štel dve centuriji. Takšna enota je imela 120 mož v prvih dveh vrstah in 60 mož v tretji. Na bojnem polju so bile kohorte razvrščene v obliki šahovnice. Legionarji v prvih dveh vrstah so imeli novo orožje, **kopja** (*pilum*), preostali pa še vedno samo dolge **sulice** (*hasta*). Velikost legij se je spreminjala predvsem na moč sovražnika in tako so v 2. samnitski vojni med letoma 327 in 304 pr. n. št. (hud poraz Rimljanov leta 321 pr. n. št. v soteski Kavdinski klanci) iz dveh legij nastale štiri legije, v 2. punski vojni med letoma 218 in 202 pr. n. št. (Hanibal prečka Alpe in večkrat premaga Rimljane: v Trebiji leta 218 pr. n. št.; pri Trazimenskem jezeru leta 217 pr. n. št. in pri Kanah leta 216 pr. n. št.) pa so Rimljani imeli že 25 legij. V pomožnih enotah so služili predvsem pripadniki pokorjenih ljudstev.

Slika 6: **Hanibal**

Kartažanski vojskovodja **Hanibal** je bil poleg Aleksandra Makedonskega in Gaja Julija Cezarja eden največjih antičnih vojskovodij, katerega taktične vojaške zamisli in uspehe proučujejo še danes. Zato bom v nekaj besedah opisal taktiko vojaškega genija v eni največjih bitk starega veka.

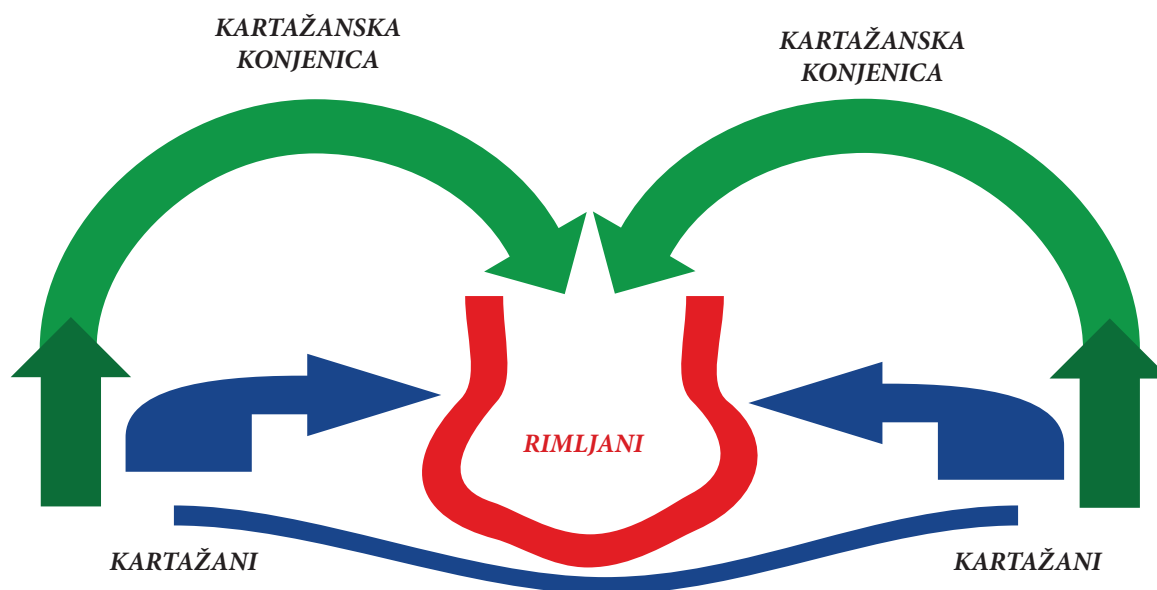
Bitka se je odvijala jeseni 2. avgusta leta 216 pr. n. št. pri **Kanah** (Cannae) v **Apuliji** (južna Italija), kjer so Rimljani doživeli vojaško katastrofo, kakršna se jim je pripetila le še dve stoletji kasneje, v času cesarstva leta 9 n. št. v boju z Germani v Tektoburškem gozdu. Številčno manjša kartažanska vojska pod vodstvom **vojskovodje Hanibala** se je srečala s številčno večjo rimsko armado pod poveljstvom **konzulov Lucija Emilija Pavla** (Lucius Aemilius Paullus) in **Gaja Terencija Varona** (Caius Terentius Varro) in je bila premagana. V tej bitki je Hanibal uporabil taktiko, ki ji rimska republikanska armada takrat še ni bila kos.

Rimljani so se odločili, da po prejšnjih porazih sestavijo številčno močnejšo vojsko, katere osnova je bila težka pehota. Jedro rimske vojske je sestavljalo **8 legij (40.000 legionarjev)** in **2.400 konjenikov**. Vsaki legiji je pripadalo enako število zavezniških vojakov in še okrog **4.000 konjenikov**, tako da je rimska vojska štela prek **86.000 oborožencev**. Ker se je zavedal številčne premoči nasprotnika, se jim je Hanibal zoperstavil ali uporabil taktiko **dvojnega polkroga** ali **polmeseca** s samo **35.000 pešci** in **10.000 konjeniki**, ki pa so bili mnogo boljši od rimskih. V zgodovini pisju se pojavljajo različne številke, vendar se vsi strinjajo, da se je kartažanska vojska spoprijela z mnogo močnejšim nasprotnikom. Armadi sta si stali nasproti ob **reki Aufidus**. Hriboviti teren za kartažansko vojsko in breg reke na desnem krilu ni omogočal umika vojske, Rimljanom pa je tak »brezizhoden« položaj nasprotnika ustrezal, kar je bil znak za »brezglavi« napad. **Rimska pehota**, opijanjena od zmaga v manjših praskah s kartažanskimi enotami dan poprej, je z vzhajajočim soncem, vzhodnim vetrom in prahom v oči, napadla z vso močjo sredino številčno slabše in v sredini oslabiljene kartažanske vojske, ki se je pod naletom upognila v obliki črke V. Medtem je močnejša kartažanska konjenica, ki ji je poveljeval sam Hanibal, razbila rimsko konjenico in izginila.

Močnejša kartažanska krila, pojačana še s konjenico, ki se je vrnila, je obkolila Rimljane in bitka je bila za Rimljane izgubljena. Po zapisih rimskih zgodovinarjev (Polybios in Livius) je padlo okrog 70.000 Rimljanov skupaj z vojskovodji in le 6.000 Kartažanov. Hanibal je z zmagovito vojsko po bitki prodiral naprej proti Rimu, se mu približal na 8 km, vendar ga ni zasedel. Prestrašeni Rimljani pa so ob takem razpletu vpili: »Hanibal ante portas!« (ali »Hanibal je pred vrati!«), kar je še danes prispodoba za grozečo nevarnost.

Po izgubljeni bitki pri Kanah, se je nekaj južnoitalskih mest (Kapua) pridružilo Hanibalu, vendar Hanibal svoje zmage ni znal izkoristiti in Rimljani so 70 let (leta 146 pr. n. št.) kasneje uresničili zahtevo

BITKA PRI KANAH **216 pr.n.š.**

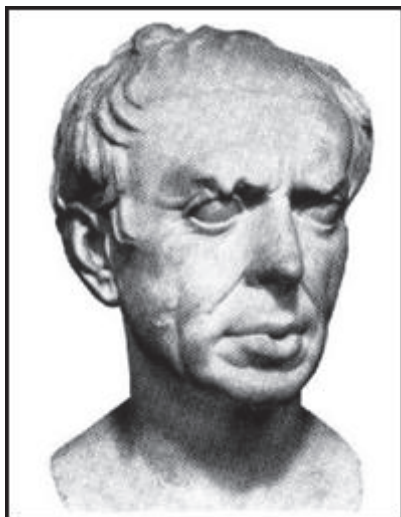
Slika 7: *Skica bitke pri Kanah.*

rimskega govornika in konzula **Katona Starejšega** (Porcius Cato Censorius; 234 – 149 pr. n. št.): »Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!« (»Sicer pa mislim, da je treba Kartagino razrušiti!«) in so jo tudi »preorali«. Bitka pri Kanah ali taktika »polmeseca« je še danes soznačnica za položaj, kadar številčno slabša vojska premaga močnejšo.

Že v 5. stoletju pr. n. št. je bila proti rimskemu osvajanju sosednjih plemenskih ozemelj in njihovih mest ustanovljena **Latinska zveza mest** (*foedus aequum Latinus*), ki jim je zagotavljala medsebojno zvestobo, vojaško pomoč in enakopravnost z Rimom. Vendar je posledica osvajalne politike tako na Apeninskem polotoku (»samnitske vojne« med letoma 343 in 290 pr. n. št. in tarenske vojne med letoma 282 in 272 pr. n. št. z epirskim kraljem Pirom), kakor tudi izven njega (punske med letoma 264 in 146 pr. n. št. in makedonske vojne med letoma 215 in 168 pr. n. št.; vojne s Kelti, ki so se končale leta 180 pr. n. št. in španske vojne med letoma 154 in 133 pr. n. št.), zgodnjo republiko spremenila v **sredozemsko vojaško velesilo**. Povečala pa se je družbena in socialna neenakost, ki so jo pospešile še državljanske vojne v boju za oblast med senatsko in ljudsko stranko med letoma 133 in 130 pr. n. št. Stranki sta predstavljala ljudski tribun in vojskovodja **Gaj Marij** (ljudska stranka) ter njegov nasprotnik, vojskovodja in samodržec (*dictator*) **Kornelij Sula** (*Lucius Cornelius Sulla*; 138 – 78 pr. n. št.), ki je po vrnitvi iz izgnanstva zopet okrepil položaj in oblast rimskega senata v republici.

V kriznih časih republike in po umoru ljudskih tribunov **bratov Tiberija** (leta 133 pr. n. št.) in **Gaja Grakha** (leta 121 pr. n. št.) je postal leta 119 pr. n. št. **ljudski tribun. Gaj Marij** (*Caius Marius*; 156 – 86 pr. n. št.), ki ni izhajal iz plemiških vrst, je bil od leta 134 pr. n. št. dalje vojskovodja, ki je na novo reformiral rimsko vojsko. Vojaška služba se je podaljšala na 6 let, kar je legionarjem (*manjšim zemljiškim posestnikom*) povzročalo nemalo težav. Ljudje v Rimu so se izogibali mobilizaciji in Gaj Marij je bil prisiljen reorganizirati vojsko tako, da je povabil v vojaško službo vse, ki so hoteli dobiti za služenje v vojski **plačilo** (*missio denaria* ali *missio agraria*) in **rimsko državljanstvo** (*civitas Romana*). Uzakonil je plačevanje vojakov iz davščin in uredil sistem dolžnosti ter pravic legij in legionarjev.

Tako je nekaj let po Marijevih vojaških reformah **dobil vsak Italik**, ki je živel **južno od reke Pad**, **rimsko državljanstvo** in je tako za nekaj časa izginila razlika med rimsko in zavezniško vojsko. Opustil je zahtevo, da si morajo legionarji iz lastnega »žepa« kupiti **vojaško opremo**. Po novem jo je **kupila država**, s tem pa so **dobili vsi enako in kakovostno opremo**, ostal je le še tip legionarja, ki je bil podoben prejšnjemu sulicarju prve bojne vrste (*hastatus*). In tukaj se prične Marijeva zgodba, ki pa je proti aristokratom ni znal politično izkoristiti:

Slika 8:
Vojskovodja Gaj Marij

Gaj Marij (Caius Marius) je bil izkušen vojskovodja (praetor leta 116 pr. n. št.), ki se je izkazal v dolgoletnih bojih z numidijskim kraljem Jugurto (v letih 111 – 105 pr. n. št.) na jugu in z germanskimi plemeni Tevtonov (leta 102 pr. n. št.) in Kimbrov (leta 101 pr. n. št.) na severu. Zelo je bil priljubljen med legionarji, saj so v vojsko lahko stopili tudi proletarci, ki pa so mu včasih v svoji gorečnosti do boja očitali izdajstvo domovine. Vendar je vojakom o svoji zadržanosti za utrjenimi okopi dejal, da sedaj pač ne gre za triumf in trofeje, s katerimi bi hranili svojo častihlepnost, ampak da zdaj velja »pregnati tančico vojne nevihte in rešiti domovino«. O tem piše grški zgodovinar in filozof **Plutarh** (Ploutarchos; 45 – 125). Germanska plemena Tevtonov in Kimbrov so nevarno ogrožala rimsko republiko iz severa in zahoda. Pet rimskih armad je občutilo srd Germanov, zadnja v bitki pri Aravsioni (Arausio, danes Orange; leta 105 pr. n. št.), kjer je bilo baje ubitih 120.000 mož. Številka je sicer pretirana, vendar je bil to eden najhujših porazov rimske vojske

po bitki pri Kanah s Hanibalom leta 216 pr. n. št.

Gaj Marij, ki ga je ljudstvo drugič izvolilo za konzula (leta 104 pr. n. št.), je z **vojsko** (tudi »njegova« legija Primigenia) **prešel Alpe** in se utrdil v taboru ob **reki Rodanu** (Rhodanus, danes reka Rhona v južni Franciji) ter nato v **dveh bitkah pri Aixu** (Aquae Sextiae) v Provansi (leta 102 pr. n. št.) in pri **Vercelah** (Vercellae) severno od reke Pad v Zgornji Italiji (leta 101 pr. n. št.) **premagal Germane**. **Klasični filolog in prevajalec dr. Anton Sovré je zapisal:** »**Rim je ležal na kolenih pred Marijem!**« In res je bilo tako. **Spoštovali** so ga vsi, tako proletarci, kakor plemstvo (viteštvo). Imel je v **rokah armado**, ki bi jo lahko pognal v **boj za politični vrh**. Vendar ne, **Gaj Marij** je bil »**pijan zmage in vina**«.

Dr. Anton Sovré ga imenuje »antični Zagloba!« Ni uresničil niti Gajevih sanj (op. p.: Gaja Grakha), niti ni razumel klica usode. V politiki je bil otrok, na govorniškem odru lesen in neroden, bikovskega pogleda, hrapavega glasu, v usodnem trenutku je visel v zraku in le »redki so bili politiki, ki bi tako hitro strmoglavili z vrha na dno«, pravi Plutarh. Revolucija je šla naprej, demokracija je bila zadušena in to so izkoristili častihlepneži, kakršen je bil njegov nasprotnik aristokratske krvi **Lucij Kornelij Sula** (Lucius Cornelius Sulla). **Konzul Gaj Marij** je krvavo končal svoj sedmi konzulat (5 dni in 5 noči po izvolitvi je dal kot »angel maščevanja« pobijati po Rimu predvsem svoje aristokratske nasprotnike, tudi žene in otroke) in leta 86 pr. n. št. je **zagrenjen umrl**. V začetku njegov **pristaš, učenec** na bojnem polju, **državnik in vojskovodja Kornelij Sula**, plemenitega (patricijskega) rodu in **politik plemiških strank**, pa je po vrnitvi iz izgnanstva **dal pobiti večino Marijevih pristašev**.

Rimska vojska je v **Marijevem času** (ob koncu 2. stoletja pr. n. št.) **dosegla vrhunec** svoje **moči**. Bil je 7-kratni konzul (kot mu je bilo prerokovano) in dosegel, da se je vojaškim veteranom po odsluženju vojaškega roka, kot plačilo, dodelila zemlja. Uvedel je novo vojaško enoto **kohorto** (*cohors*), ki je postala deseti del legije in je lahko delovala samostojno na bojišču; v cesarskem obdobju, na bojnih pohodih v Germaniji, Daciji in dalje na Vzhodu, pa je bila nepogrešljiva predvsem pri obrambi meja. V eni **kohorti** je združil **tri maniple** s po **dvema stotnijama**, od katerih je vsaka štela **od 80 do 100 oboroženih mož**, tako da je bilo v kohorti okrog 400 do 600 za borbo pripravljenih legionarjev. Kohorti je pripadala tudi **oblegovalna naprava**. Pojavilo se je nekaj nižjih činov tako imenovani **prvi centurion**, stotnik prvega manipla triarijev ali **primipilus**, kar je bil najvišji naziv za legijskega

stotnika.

Preoblikoval je tudi oborožitev, saj je **vržena kopja** (*pilum*) sovražnik velikokrat pobral in jih vračal nazaj. Marij je zato uvedel kopja, pri katerih je bil kovinski del povezan s težkim lesenim držajem le z **eno železno in eno leseno zakovico** (*zatičem*). Lesena zakovica je ob udarcu ob ščit počila in kopje je postalo neuporabno. Vojskovodja **Gaj julij Cezar** (*Caius. Iulius Caesar*; 100–44 pr. n. št.) pa je uporabnost **kopja** še povečal zaradi **mehko kovanega dolgega vratu pod ostro konico**, ki se je zarila v nasprotnikov ščit, mehko kovani vrat kopja pa se je zaradi teže lesenega držaja skrivil in nasprotnika oviral ali mu onemogočil uporabo ščita.

Pratežu (*impedimenta*), ki je bil za nasprotnika mamljiva tarča in je legionarje zadrževal na pohodih, je Marij za nošnjo tovorov in ranjencev namenil **mule**, po eno na 8 legionarjev.

Vsak legionar je imel za osebno obrambo na glavi **bronasto ali železno čelado z naličnicami** (*cassis inauris*) ali pa **usnjeno čelado** (*galea*), **prsni kovinski oklep** (*lorica*), **elipsasto ali pravokotno oblikovan in okovan lesen ščit** (*scutum*), ki je bil v sredini ojačan z izbočeno **kovinsko grbo** (*umbo*). Oborožen je bil s kratkim **mečem** (*gladius*), **lahkim in težkim kopjem** (*pilum*) ali **sulici** (*hasta*) ter z **bodalom** (*pugio*) za pasom, ki pa je v I. stoletju šlo iz uporabe. Kasneje so posamezniki uporabljali nov tip **težkega kopja s svinčeno oblogo na konco** (*plumbata*); (glej: *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj, Katalog Zagreb 2010; str. 244*), kot dodatno utež.

Stotnik je imel na glavi čelado s prečno nameščeno **perjanico** (*cassis crista ali cassis transversa*), na prsih **oklep iz kovinskih lusk** (*lorica*), prek ramena **meč** (*gladius*), **golenice** (*ocrea*), **usnjene sandale** (*solea*) ali **usnjene škornje** na nogah (*caligae*), niso pa nosili ne kopij in ne ščitov, v desnici so držali le **palico iz stebela vinske trte** (*vitis*), ki je služila tudi za kaznovanje legionarjev.

Ob koncu državljanske vojne leta 27 pr. n. št. je cesar **Avgust** (*Caius Iulius Augustus*) razpolagal z ogromno armado, ki je štela prek **60 legij s 500.000 legionarji** (BRATOŽ, RZ 1, str. 188). Najprej je zmanjšal število legij na **28 legij** in nato še za tri legije, ki so padle v Tevtoburškem gozdu ter jih niso nikoli več obnovili. Na mejah in po provincah je bilo razporejenih **25 legij**, ki so skupaj štejele okrog **150.000 legionarjev**. Rimska legija je štela okrog 5.400 do 6.000 oboroženih pešcev in 120 konjenikov. V svojih poročilih je zapisal, da je okrog **300.000** svojih **veteranov** (op.p.: *nedvomno nekaj tisoč manj*) **naselil** v novo osvojenih območjih ter jih **nagradil z obdelovalno zemljo in denarnimi nagradami**, upokojenim veteranom je izplačal okrog 1.370 milijonov sestercijev (191.800.000 EUR). Legije je razporedil predvsem na zunanjih mejah provinc. Tako je **8 legij** poslal na renski limes, **7 legij** v podonavsko-balkanske province, **4 legije** v Sirijo, **3 legije** v Španijo, **2 legiji** v Egipt in **1 legijo** v Afriko. S tem je bilo italjsko ozemlje **demilitarizirano**. Po zmagah na morju proti Gneju in Sekstu Pompeju ter odločilni zmagi pri Akciju leta 31 pr. n. št. proti Antoniju in Kleopatri, je dobila veliko vlogo v rimski vojski tudi **vojna mornarica**.

Poleg **redne** (*poklicne*) **vojske** (25 legij) je bila ustanovljena v provincah še **pomožna vojska**. V Italiji je bila razporejena samo **Avgustova telesna straža**, imenovana **pretorijanska garda** (*praetoriani*), saj je v državi v tem času vladal **mir** (*pax Romana*). Ta mir je veljal predvsem za notranjepolitično življenje samega Rima po koncu krvavega državljanskega obračuna (po Cezarjevi smrti) z Brutom, Kasijem in Antonijem ter ob nastanku **principata** ali **cesarskega načina vladanja**, ko je bilo mogoče združiti vso oblast v roki Cezarjevega dediča **Avgusta**. Težke boje so bojevale Avgustove legije ob severnih mejah, kjer pa Rimljanom ni takoj uspelo omejiti ozemlja na najlažje branljivi naravni črti, ob rekah Renu in Donavi.

Po uporu ilirskih plemen (»bellum Batonianum«) leta 6 – 9 n. št., ki je ogrozil rimsko oblast na vsem jadranskem in donavskem prostoru in ki ga je zatrl Avgustov vojskovodja ter kasnejši cesar **Tiberij** (*Tiberius Claudius Nero*; 14 – 37) in po hudem porazu z Germani pod vodstvom germanskega vojskovodje **Arminija** (*Arminius, knez Heruskov*), ki je leta 9 v **Tevtoburškem gozdu** uničil tri rimske legije (17., 18. in 19. legijo) pod poveljstvom vojskovodje **Publija Kvintilija Vara** (*Publius Quintilius Varus*; 46 pr. n. št. – 9 n. št.), je **cesarju Avgustu** sčasoma le uspelo utrditi obrambni sistem na severu

cesarstva, imenovan **rensko-donavski limes**.

Proti koncu **1. stoletja pr. n. št.** so se pod vodstvom **cesarja Avgusta** in njegovih poveljnikov **nadaljevala osvajanja** novih provinc, predvsem v Germaniji na prostoru med rekama Renom in Elbo. Kakorkoli že, leta **9 n. št.** so se **uprla germanska plemena** pod vodstvom **Arminija** (Arminius; 17 pr. n. št. – 19 n. št.), **kneza plemena Heruskov**, ki je nedvomno dobro poznal rimsko vojaško taktiko. Kljub temu, da je bil Arminij, ki je imel rimsko državljanstvo in je bil zvest Rimu do zadnjega, saj je služil v rimski vojski že kot mladenič, je rimskemu **vojskovodju Publiju Kvintiliju Varu** pripravil septembra leta **9** v gozdu **zasedo**. Rimsko vojsko, sestavljeno iz **treh legij** (17., 18. in 19. legija), so spremljale **tri pomožne konjeniške enote-ale** in **6 kohort zaveznikov**, skupaj okrog **22.500 legionarjev**. Zvabljeni so bili v gozd, kjer so se razporedili v več kot **15 km dolgo kolono**, ki je počasi napredovala **skozi močvirnato pokrajino**. Vojskovodja **Kvintilij Var**, prepričan v svojo vojaško moč **ni poslal** pred vojsko niti **izvidnikov**. **Bitka** se je odvijala v deževnem vremenu na okrog 100 m širokem bojišču med gozdnatim hribovjem na eni in močvirjem na drugi strani ter je **trajala 3 dni**. Nenadni napadi Germanov iz gozda in izza zemeljskih nasipov so popolnoma zbegali **rimsko vojsko**, ki se zaradi šoka ni mogla razvrstiti v bojno formacijo ter je **doživela pravi pokol**. Na bojišču je obležalo med **15.000** in **20.000 mrtvih legionarjev**. Vojskovodja Kvintilij Var je sicer iz bitke pobegnil, vendar je kasneje storil samomor. **Veliko ujetnikov**, piše rimski zgodovinar Tacit v svojih Analih, so Germani **prodali za sužnje**, tribune in vodilne centurione pa so **usmrtili** (»zaklali«) v »svetih gajih« pri svojih obredih na žrtvenikih svojih bogov.

V celoti je **izguba** skoraj vsakega desetega legionarja celotne rimske armade bila **težka preizkušnja** za **cesarja Avgusta**. Rimski zgodovinar **Gaj Svetonij Trankvil** (Gaius Suetonius Tranquillus; 70 – 140) piše, da je cesar ob svojih sprehodih po palači žaloval in večkrat udarjal z glavo ob zid ter kričal: »Quintili Vare, redde **mihi legionis meas!**« (»Kvintilij Var, vrni mi moje legije!«). V splošni žalosti si je **cesar pustil rasti brado** in lase ter **dan poraza** v Tektoburškem gozdu vsako leto **določil** za »dan žalovanja«. Čeprav so sledeče rimske vojske Arminiju prizadele nekaj porazov, je Rim nesporno izgubil nadzor nad germanskim prostorom, s čemer se je **končalo rimsko osvajanje germanskega prostora** prek reke Rena.

Šele po letu 15 je na prizorišče spopada leta 9 v Tektoburškem gozdu prišel z vojsko rimski **vojskovodja Germanik** (Caius Iulius Caesar Germanicus; 15 pr. n. št. – 19 n. št.) in tukaj našel razmetane ali na kupe naložene kosti, na drevesa nataknjene lobanje žrtvovanih rimskih vojakov in njihovih poveljnikov. Na mestu, kjer se je bitka odvijala, pa polno razmetenega orožja in vojaške opreme v bitki ubitih rimskih legionarjev. Kasneje je še nekajkrat prečkal reko Ren in ob tem so legionarji pridobili nazaj dva od treh legijskih bojnih znakov (orlov) uničenih legij. **Cesar Tiberij** (cesar: 14 – 37) je namesto treh izgubljenih legij na renski limes poslal **2. Avgustovo legijo**, **20. Zmagovalno legijo** in **13. Dvojno (Gemina) legijo**.

RAZVOJ RIMSKE VOJSKE V ČASU CESARSTVA

V času cesarja **Tiberija** so pričeli legionarji uporabljati **segmentne** ali členaste **oklepe** (*lorica segmentata*) sestavljene iz med seboj z jermeni povezanih kovinskih trakov; stotniki pa so imeli **oklepe iz kovinskih lusk** (*lorica squamata*), **kovinske golenice** (*ocrea*), **kratki meč** (*gladius*), **bodalo** (*pugio*) in niso nosili štita **ter metalnega orožja**, ampak le **palico** (*vitis*).

Cesar **Septimij Sever** (*Lucius Septimius Severus Pertinax*; 193 – 211) je dovolil, da so se vojaki v času vojaškega službovanja lahko ženili, njihovi otroci pa so postali »otroci čete« in so bili predvideni za bodoče vojake. Tako so že ob rojstvu dobili rimsko državljanstvo in postali rimski državljani. Dovolil je gradnjo **civilnih naselbin** za vojaške družine v neposredni bližini vojaških taborov (*canabae*) in omogočil napredovanje v vojski vsakemu vojaku, ne glede na to, ali je bil rimski državljani ali ne. Njegovo najpomembnejše dejanje je bilo, da je **razpustil vse vplivnejšo pretorijansko gardo** in jo nadomestil z novo enoto, iz bivših zanesljivih, njemu vernih legionarjev iz podonavskih legij in provinc. Vojaške poveljnike je po sistemu častniških činov (*cursus honorum*) postavil pred senatorje. Vsaka služba v zvezi z vojsko se je imenovala **vojaška** (*militia*), kot so **vojaška obveznost** (*militia armata*), **vojaška služba na cesarskem dvoru** (*militia palatina*) in ostale **vojaške službe** (*militia officialis*).

Vojsko je razdelil na **25 do 33 legij**, kar je skupaj štelokrog **200.000 legionarjev**. Število vojakov je povečal za 10 % in ustanovil več novih pomožnih (*avksiljarnih*) enot. Zvišal je vojaške plače in podeljeval darila legionarjem. Denarni obtok na panonskem limesu je skoraj dvakrat povečal, legaliziral **vojaške poroke** in dovolil **nositi poročni prstan**. Legionarjem je omogočil lažje napredovanje, v pretorijansko gardo v Rimu pa je namesto Italikov sprejemal tudi moške iz podonavskih provinc. Bil je zelo priljubljen med vojniki, ki so mu pomagali premagati protikandidate (*uzurpatorje*) za cesarski prestol. Med letoma 197 do 199 se je uspešno bojeval s Parti in leta 199 obnovil provinco Mezopotamijo na vzhodu. V Britaniji, Galiji in Hispaniji je pomiril uporne legije, na novo je uredil vojaške tabore ob rekah Renu in Donavi ter leta 208 začel pohod v Britanijo, kjer se je boril z upornimi keltskimi Pikti in preuredil Hadrijanov utrjeni obrambni zid (*vallum Hadriani*).

Ob smrtni postelji v **Eburaku** (*Eburacum*, danes York v Britaniji) 4. februarja leta 211 je **cesar Septimij Sever** sinovoma **Getu** (*Publius Septimius Geta*; 209 – 212) in **Karakalu** (*Septimius Basianus - Caracalla*; 211 – 217; »caracalla« pomeni keltski plašč s kapuco) **svetoval** v duhu tedanjega nemirnega časa in osebnih izkušenj z vojsko: »Živita v slogi (bratski), bogato plačujta vojake, drugo pa naj vaju ne skrbi!«, po drugih zapisih pa: »Bodita složna, obogatita vojake in prezirajta vse druge ljudi!« Vendar naj tukaj zapišem, da Karakala, ko je postal cesar na zahodu države, brata Geta na vzhodu ni maral in ni hotel deliti oblasti z njim. S pretvezo, da se bosta med seboj pomirila, ga je povabil k sebi in materi v Rim in ga je februarja leta 212 v naročju matere Julije Domne, ki ga je hotela zaščititi, ubil.

Znan po svoji krutosti do nasprotnikov, je imel Septimij Sever tudi smisel za humor. Po eni od anekdot se je govorilo, da je po prihodu na oblast in v spoštovanju do predhodnikov, svojemu priimku Severus

Slika 9:
Cesar Septimij Sever

dodal ime predhodnika in vzornika **Antonina Pija** (Titus Aurelius Antoninus Pius; 138 – 161). Ob tem mu je eden od rimskih senatorjev čestital in ironično pripomnil: »Drago mi je, da si končno našel svojega očeta!« in »odnesel« jo je brez posledic.

Po drugi pa, da se je po uporabi vojakov proti cesarju, obtoženi vojak pred sodiščem, ki mu je predsedoval sam cesar Septimij Sever, branil z besedami: »Jaz sem se uprl, kakor tudi ti Sever, samo da si ti prišel v Rim pred menoj!« Lahko bi bilo obratno (op. p.). Na to hudomušno obrambo ga je cesar osvobodil vsake krivde.

Po umoru cesarja **Aleksandra Severa** (Marcus Aurelius Severus Alexander; 222 – 235) so se pričele borbe za cesarski prestol. V obdobju petdesetih let, ki ga imenujejo tudi »anarhija 3. stoletja«, se je menjalo prek »trideset tiranov« (triginta tyranni; BRATOŽ, RZ 1, 2007, str.327), ki so bili po poreklu v večini iz Balkana. Najdlje med njimi je ostal na prestolu cesar **Galijen**, ki je vladal 8 let (260 – 268), negativec pa je bil cesar **Florijan** z le 88 dnevi vladanja v letu 276. Tega kaosa in krize pa ni bila kriva le borba za oblast, ampak tudi pritiski ter prehodi barbarskih plemen prek rimskih meja (*Franki, Alemani in Jutungi na severu, Goti, Heruli in Perzijci na vzhodu*) in kuga med Rimljani.

Kot sovladar cesarja **Valerijana I.** (Publius Licinius Valerianus; 253 – 260) je tudi cesar **Galijen** (Publius Licinius Egnatius Gallienus; 260 – 268) posegel v vojsko z nekaj reformami že leta 253 tako, da je poenotil prejšnje samovoljno poveljevanje v najvišjih vojaških službah, kar bi naj omogočilo obnovo moči rimskega cesarstva. **Rimskim senatorjem** je odvzel pravico vojaškega poveljevanja in zanje ukinil naziv **legatus legionis**, legijski poveljniki so tako postali prefekti viteškega stanu z nazivom **praefectus legionis agens vice legati**. Senatorji so tako izgubili tudi velik del pravic v provincialni upravi predvsem tam, kjer je bila nameščena vojska. Izrinil jih je iz vojaške in gospodarske uprave v provincah od Britanije do spodnje Donave. Poklicni vojaški vrh je postal domena viteškega stanu (*vir egregius*) in po številčnosti le-teh je izstopal poveljniški kader iz Podonavja, predvsem med letoma 260 do 400. Iz teh pokrajin je v tem obdobju prihajala tudi velika večina rimskih cesarjev (*Klavdij II. Gotski*: 268 – 270; *Avrelijan*: 270 – 275; *Prob*: 276 – 282; *Dioklecijan*: 284 – 305; *Galerij*: 305 – 311; *Konstantin I. Veliki*: 306 – 337; *Valentinijan I.*: 364 – 375; ...). Senatorji so postali veleposestniki in so se posvečali predvsem gospodarjenju in kulturnemu življenju.

Ustanovil je tudi manjše vojaške enote, ki so bile namenjene hitremu posredovanju ob priliki nevarnosti na mejnih območjih. Takšne manjše taktične enote so bile sestavljene tako, da je odvzel legijam določeno število legionarjev (*med 500 do 1.000 vojakov*). Po številčnosti so bile enote manjše od legij, zato pa zelo okretne in uspešne ob hitrem posredovanju po celotnem cesarstvu, predvsem pa na mejah, ki so jih vse bolj ogrožali napadi barbarov. Tako organiziranim bojnim enotam, ki so ohranile svojo legijsko pripadnost in ime (*V Macedonica, XIII Gemina, XIV Gemina Martia Victrix*,...), so poveljevali poklicni poveljniki viteškega stanu (*vir egregius*). In takšna bojna enota se omenja v času cesarja Galijena tudi na Mitrovem oltarju v Petovionu (*III. mitrej na Zg. Bregu na Ptuj*), ki je bila sestavljena iz legionarjev 5. Makedonske in legije 13. Gemine (*Dvojne*) legije pod skupnim poveljstvom **Flavija Apra** (*Flavius Aper*), ki je bil pripadnik viteškega stanu (*vir egregius*).

Cesar Galijen je na novo uredil **konjeniške oddelke** tako, da je ločil konjenico od pešcev in s to samostojnostjo povečal njeno moč. Število konjenikov v legiji je povečal na več kot 700 mož. Nova konjeniška vojska je bila namenjena predvsem zavrnitvi barbarskih vpadov prek meja in je bila velikega pomena ob hitrih posegih proti cesarskim samodržcem (*uzurpatorjem*). **Regrutacija** novih konjeniških oddelkov se je odvijala predvsem v **provinci Iliriku**. Ta konjenica je imela svoj sedež v **Mediolanu** (*Mediolanum*, danes *Milano v Italiji*), od koder je lahko hitro posegala v vseh smereh cesarstva, istočasno pa je imela tudi slabo stran, saj je lahko postala pomembna moč v rokah častihlepnih konjeniških poveljnikov, kar je nedvomno primerljivo z nekdanjo močjo pretorijanskih prefektov.

Že prvi poveljnik tako organizirane konjenice **Avreol** (*Manius Acilius Aureolus*) se je cesarju Galijenu uprl, se proglasil za cesarja (*uzurpator*) v Italiji in zavzel Rim. Cesar ga je oblegal v Mediolanu (*Milano*), kjer so cesarja Galijena, kakor tudi Avreola leta 268 uporni legionarji ubili. Nekaj let kasneje sta cesarsko oblast v državi na podoben način prevzela konjeniška poveljnika **Avrelijan** (*Lucius Domitius Aurelianus*, kasneje *Germanicus*; 270 – 275), ki je potisnil Vandale, Gote in Alemane nazaj čez donavski limes in cesar **Prob** (*Marcus Aurelius Probus*; 276 – 282), ki je prav tako ob renski meji premagal Franke in

Aleman, ob donavski meji pa Burgunde, Vandale in Gote ter onemogočil samodržce v Galiji. Oba sta bila kot njuna predhodnika v vojaški zaroti ubita.

Vse te preureditve v vojski in civilni upravi so zahtevale ogromne količine denarja, kar je cesar reševal z manjšim deležem srebra v novcih in tako Galijenovo obdobje imenujejo tudi »čas velike inflacije« (BRATOŽ, RZ 1, str.: 328 s). K vsemu temu pripomorejo tudi vojna pustošenja tako v domovini, kakor v provincah ob vedno novih borbah za cesarski prestol, kar je nedvomno vplivalo tudi na nazadovanje obrtništva in trgovine.

V takem kaosu je oblast prevzel cesar **Dioklecijan** (*Caius Aurelius Valerius Diokletianus*; 284 – 305), ki ga antični pisci označujejo kot »človeka, ki je bil neobhodno potreben rimski državi« (»vir rei publicae necessarius«). Sam sebe je proglasil kot inkarnacijo Jupitra na zemlji in hudo preganjal kristjane, pa čeprav sta bili njegova žena in hči že kristjanki. Spoznal je tudi, da vladarju ni potrebno živeti v Rimu, ampak da lahko živi med vojaki na meji in z njimi deli usodo. Reformiral je rimsko vojsko, ki je po novem štela v začetku do **67 legij**, nakar je število legij in število legionarjev v njih še zmanjšal, saj so legije tudi v času naslednjega cesarja **Konstantina I. Velikega** (*Flavius Valerius Constantinus Augustus*; 306 – 337) štele zaradi večje gibljivosti le **500 do 1.000 oboroženih mož**, katerim so poveljevali **tribuni**.

Za obrambo meja so bile ustanovljene **mejne enote – graničarji** (*limitanei*), katerih glavna naloga je bila zadrževanje sovražnika na mejah do prihoda glavnine cesarske vojske ali hitro gibljivih **udarnih enot** (*comitatenses*). **Cesar Dioklecijan** je zaradi boljše gibljivosti vojaških enot povečal število legij z manj oboroženimi možmi.

Rimska vojska, ki je v Avgustovem času štela do **150.000 legionarjev**, je v Severovem in Dioklecijanovem sicer narasla na **200.000 legionarjev**, vendar se je število legij iz 30 povečalo na 60 legij, obenem pa se je število oboroženih mož iz 5.500 zmanjšalo na 1.500 do 3.500 legionarjev v legiji. Zaradi pomanjkanja sredstev za vojsko, je Dioklecijan vpeljal **davek po glavi državljana – glavarino** (*capitatio*) in **davek na zemljo** ali **davek od orala** (*iugatio*; 1 oral obsega danes 0,57 ha ali kos njive, ki ga lahko orač zorje s parom volov v enem dnevu).

Cesar **Dioklecijan** je v bitki proti **Gotom** pri **Naisu** (*Naissus*, danes Niš) leta 291 prvič uporabil novo orožje. Rimski pešaki so uporabili **prače s svinčenimi krogli-želodi** (*glans*) in so se imenovali **vojaki oboroženi s svinčenkami** (*martio-barbuli*). Goti so doživeli v bitki pri Nišu vojaško katastrofo, saj jih je padlo več kot 50.000, senat pa je Dioklecijanu podelil naslov **Gothicus Maximus**. Cesar Dioklecijan je začel med letoma 298 in 306 graditi največje **terme** (380 x 370 m) v Rimu, **sovladarju Konstanciju** pa je dovolil pohod proti **Sarmatom**, ki so jih Rimljani preganjali vse do reke Don. Potrebno je poudariti, da Dioklecijanova vojska v 20-tih letih ni doživela nobenega poraza, cesar je živel med legionarji in od njih zahteval **zaupanje** in **vestnost** (*fides militum*), **pogum** (*virtus militum*) in **slogo** (*concordia militum*). Prevetril je tudi **pretorijansko gardo** in jo spremenil v **zaščitno enoto** (*milites palatini*). Vojaška služba je postala **dedna**.

*Legenda govori o mladem vojaškem častniku in o tem, kako bo postal rimski cesar. Rojen kot **Diokles** v bližini današnjega **Solina** (*Martia Iulia Valeria Salona Felix*) si je izbral vojaški poklic. V začetku je služil vojsko v vojaškem taboru **Aduatuka** ob reki Mosa (*Aduatuca*, danes Tongeren ob reki Meusi) v Belgiji. Vojaki so prebivali v privatnih hišah, kjer so imeli tudi plačano hrano in prenočišče. Diokles in njegov prijatelj Maksimijan sta stanovala pri krčmarici **Drijadi** (ime po grški gozdni vili, ki je vplivala na človeško usodo). Po kosilu je Diokles plačal točno toliko, kolikor je krčmarica zahtevala, nakar je dejala, da mu ne bi roka odpadla, če bi pridal še kakšen novčič več. Diokles ji je odgovoril, da bo dal napitnino, ko bo postal cesar. Drijada mu je odgovorila: »Diokles, ne šalite se z usodo, ker boste v resnici postali cesar, ampak šele ko boste ubili usodnega vepra!« Diokles je to vzel dobesedno in velikokrat odšel na nevarni lov na vepra, peš in le s kopjem in mečem. Nato se je boril s cesarjem **Avrelijanom** (*Lucius Domitius Aurelianus*; 270 – 275) v Egiptu, kjer je dobil naziv **vojskovodje** (*magister militum*). V času cesarja **Proba** (*Marcus Aurelius Probus*; 276 – 282) je postal **vojaški upravnik** in **cesarski namestnik** (*procurator*) **provinca Mezije**, naslednik cesar **Kar** (*Marcus Aurelius Carus*; 282 – 283) ga je imenoval za **poveljnika cesarske konjeniške garde** (*comes domesticorum equitum*), leta 283 pa je Diokles postal **konzul**. Naslednji cesar **Numerijan** (*Marcus Aurelius Numerianus*; 283– 284) mu je zaupal poveljevanje*

cesarski vojski, ki je bila sestavljena iz dveh konjeniških legij (s po 5.000 konjeniki) in devetih kohort pešcev (s po 500 pešci). Pretorijancem je poveljeval prefekt **Arij Flavij Aper** (Arius Flavius Aper; aper - pomeni slovensko »veper«). Cesarja **Numerijana** ubijejo in vojska je **prefekta Flavija Apra** okrivila za njegovo smrt, ga ulovijo in zaprejo. Ko je bil 17. septembra leta 284 Diokles imenovan za **imperatorja**, se je poimenoval **Dioklecijan** in takoj zatem je dal pred vojake pripeljati prefekta Apra ter ga z mečem ubil, rekoč: »Končno sem ubil usodnega (usojenega mi) vepra!« Vojska je nato v njegovo čast zapela staro vojaško himno: »Sonce se poraja (vzhaja) v Orientu«.

Leta 285 se je vrnil v Rim in senat ga je priznal za **novega cesarja**.

Slika 10:
Cesar Dioklecijan

RIMSKI VOJAŠKI TABOR – CASTRUM

Na bojnem pohodu si je vojska ob postanku, najpogosteje ob vznožju hriba s strmimi pobočji ali ob vodi, vedno najprej zgradila **vojaški tabor** (*castrum*), če pa je le-ta ostal na istem mestu tudi prek zime, je postal **vojaško prezimovališče** (*castrum hibernum*). Velikost in oblika legijskega tabora je bila odvisna od terena (*kvadratne, pravokotne, okrogle ali trikotne oblike*). Stranice tabora so merile med 400 in 600 m. Določeni **tribun** je s pomočjo stotnikov označil ravno mesto za glavno **poveljstvo s trgov** (*praetorium, forum*). Na tem mestu je **znakonoša** (*signifer*) v zemljo **zapičil znak legije** (*signa constituere*) in od tod se je merila in določala velikost tabora ali šotorišča v štirih smereh. Del težke pehote je pričel kopati zemljo iz omejitvenega jarka, ostali del pehote pa je medtem kopače varoval pred morebitnim napadom sovražnika. Tabor je imel v večini štirikotno obliko in je bil utrjen z 1,5 m visokim **nasipom** (*agger, vallum*), ki je nastal iz zemljine izkopane za enega ali dva **obrambna jarka** (*fossa*) v širini do 1,5 m in globini 1 do 3 m. Nasip so na vrhu ojačali še z **navpično zabitimi koli** ali **palisado**, za katero je stala **straža**. **Vrata** (*porta*) so naredili le takrat, ko je bil tabor namenjen za prebivališče vojaške enote za dalj časa na enem mestu – **stalni vojaški tabor**. V takšnem taboru za več let (*obramba meja na limesu*) so nato zgradili stalna bivališča predvsem za poveljstvo, kjer so bili objekti zidani. Iz tako umeščenega vojaškega tabora (*na vzpetini*) je bil dober pregled nad okolico, nasprotnik pa je bil prisiljen napadati po hribu navzgor.

V **stalnem vojaškem taboru** sta potekali dve glavni ulici: **decumanus maximus** in pravokotno nanjo **via principalis**, vmes pa so bile tudi stranske ali pomožne ulice (**via quintana**), ki so bile namenjene trženju ali po naše so bile to **tržne ulice**. Prostor za prefekta in tribune je bil med pretorijem in ulico principalis, za legionarje pa v nadaljevanju trase ob slednji. Vojaški šotori so bili od okopa odmaknjeni vsaj 30 do 60 m (*intervallum*) tako, da so bili izven dometa metalcev kopij, gorečih izstrelkov bojnih strojev in pušic lokostrelcev.

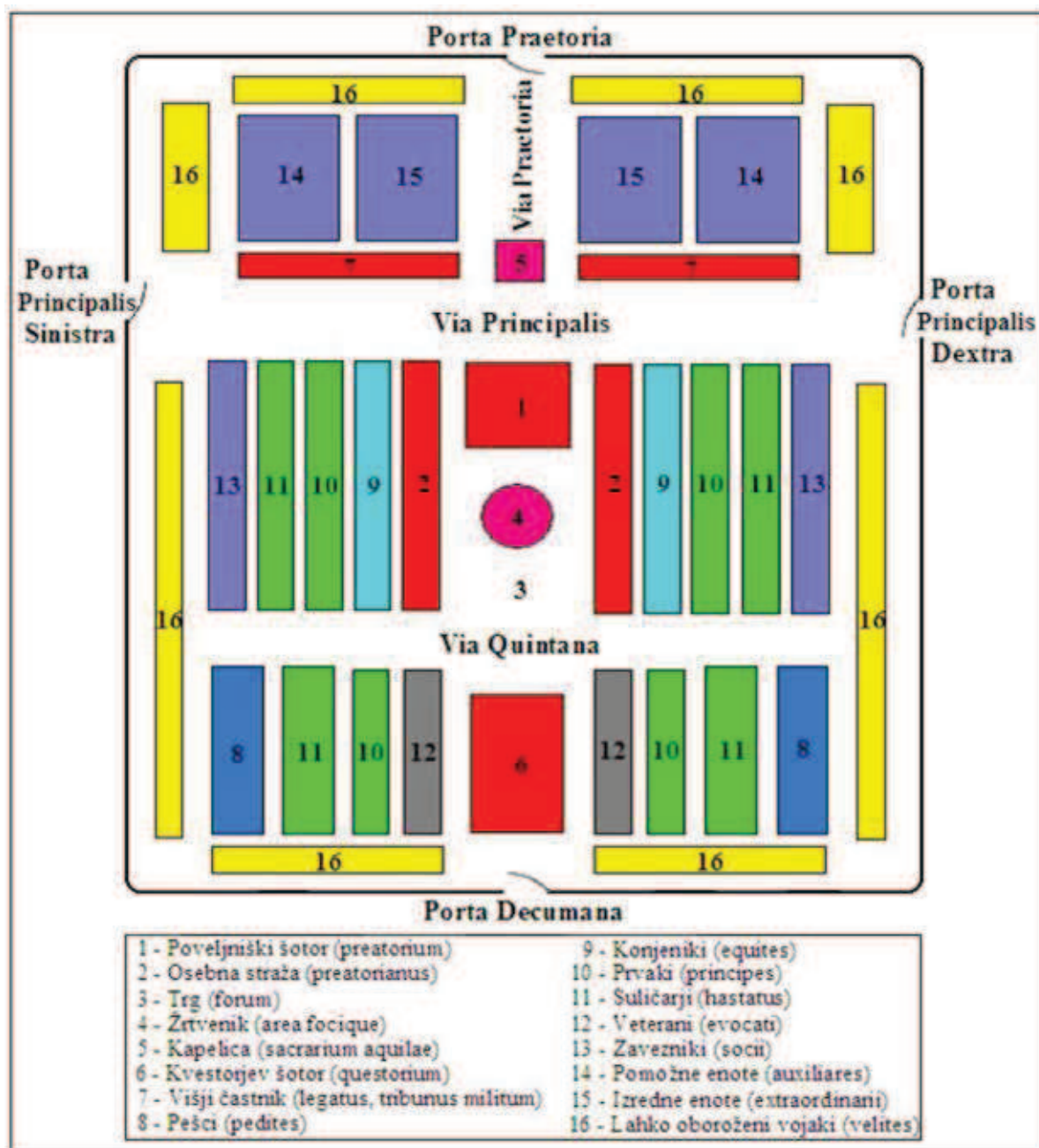
Sredi tabora so postavili šotor vrhovnega poveljnika (*praetorium*), ki je bil vsaj 200 m oddaljen od **pretorskih vrat** (*porta praetoriana*). Pred poveljnikovim šotorom je stal **daritveni oltar** (*arae focique*) mimo katerega je potekala **glavna ulica** (*via principalis*), ki je bila pravokotna na **pretorsko ulico** (*via praetoria*) in ob kateri so stali šotori ostalih **poveljnikov** in **podpoveljnikov bojnih enot** (*legatov in tribunov*). Za poveljnikovim šotorom in pred šotori njegove **osebne straže** (*praetoriani*), predvsem pa **veteranov** (*evocati*) ter **pešcev** (*pedites*), **konjenikov** (*equites*) in **pomožnih čet** (*auxiliares*), je bil prostor namenjen **osrednjemu zbirališču** (*forum*). Pred **glavnimi vrati** (*porta decumana*) je stal šotor intendanta – kvestorja (*quaestorium*), katerega osnovna naloga je bila **oskrba vojske**. V središču tabora je bila tudi **orožarna** (*armorum fabrica*), **bolnica** (*valetudinarium*), **zapor** (*custodia*) in **vojaško vadbišče** (*forum exercitatione*). Tako notranjo ureditev vojaškega tabora si je zamislil za to določeni tribun. Legionarji so prebivali v **skupnih šotorih** (*contubernium*), v katerih je našlo svoj prostor po 10 legionarjev. V vogalih tabora so stali ponekod tudi utrjeni **obrambni stolpi**.

Vojaški tabor – castrum, v katerem je bila nastanjena (*stacionirana*) rimska legija (*ki je štela med 5.000 in 6.000 legionarji*), se je razprostiral na površini **cca 20 ha** in se je imenoval **castra legionis** (*Vindobona, Carnuntum, Aqiuncum, Poetovio, Siscia, Mursa, Viminacium,...*). Utrjeni **manjši vojaški tabori** ali **postojanke** (*castellum*), kjer so bile nameščene rimske **pomožne enote** – **avksilije** (*kohorte pešcev, konjeniške ale ali mešane kohorte*), pa so imeli velikost do **1,5 ha** za enoto do 500 pešcev (*cohors quingenaria*) ali do **6 ha** za konjeniško četo z okrog 1.000 konjeniki (*ala militaria*).

Za razpoznavanje je **poveljnik legije** (*tribun ali legat*) nosil **zlati prstan** in **tuniko s škrlatnim robom** (*paludamentum*). V vsakem vojaškem taboru so postavili manjšo **kapelico** (*sacrarium aquilae*), v katero so shranili **legijskega orla** (*aquila argentea ali aquila aurea*), ki so ga kot **legijski simbol** (*numen legionis*) spoštovali in ga je **čuvala prva kohorta**.

Izguba legijskega »orla« (*aquila*) je bila sramota za legijo in se je lahko kaznovala z **decimiranjem**, t. j. usmrтитvijo vsakega desetega legionarja.

Ves oskrbni material (*orožje: puščice, zažigalne puščice, kopja, sulice, meče, oklepe, čelade, kamnite*

Slika 11:

Skica razporeditve legijskih enot v rimskem vojaškem taboru.

krogle, svinčenke, večje puščice za oblegovalno-metalne naprave, šotore, les,...) so prenašali na **konjih** in **tovornih mulah** (po Marijevi reformi); veliko pa je bilo v pratežu tudi **vozov** za prevoz hrane, gradbenega materiala in ranjencev.

Nočna straža na okopih je trajala od 6. ure zvečer do 6. ure zjutraj (od sočnega zahoda do sončnega vzhoda) in je imela **4 izmene** po **3 ure** (vigilia; dolžina izmene je bila odvisna od letnega časa); stražarili pa so tudi pred poveljniškimi šotori. Nadzor nad stražo so z obhodi opravljali predvsem **stotniki** (centuriones), menjavo straže pa so naznanili **trobentači** (tubiceni). Nebudni ali zaspani stražarji so bili za svoj prekršek lahko kaznovani tudi s smrtjo.

Gradnja in razporeditev pohodnih ali stalnih bivalnih vojaških taborov je bila za legionarje obvezna, strogo določena, sistem straž in oglednikov ter zaščitnih enot pred morebitnim nasprotnikovim napadom, pa dobro premišljen.

Slika 12:

Ptujski legionarji korakajo na »Marsovo polje« v Rimu.

Izven utrjenih vojaških taborov so se pričele postopoma razvijati **civilne naselbine** – **kanabe** (*canabae*), ob kastelih pomožnih enot pa manjše **vasi** (*vici*) z lesenjačami in barakami za obrtnike vseh vrst (*orožarje, lončarje, opekarje, slaščičarje, oljarje, kamnoseke, livarje in druge*), ranocelnike, svečenike, trgovce, gostilničarje, kockarje, pisarje, branjevce, krošnjarje, vlačuge in številne družine vojakov. Postavili pa so tudi lope za zabavo vojakom, kjer so lahko trgovali s plenom in sužnji. Nekateri poveljniki taborov so dopuščali legionarjem, posebno pa veteranom, kar znosno osebno življenje, še posebej, če so bivali dolgo časa na istem mestu. Ob nevarnosti napada nasprotnika na vojaški tabor, so te lesene barake v kanabah pred taborom enostavno požgali.

Vrhovni poveljnik je skrbel, da je poveljevanje enotam, urejenost vojaškega tabora, napredovanja in kaznovanja posameznikov in enot delovalo po pravilih in brezhibno. Za vse to, predvsem pa za **stražo v taboru**, so bili odgovorni nižji oficirji. Vrhovni poveljnik je pred začetkom bitke na **forum** z žrtvenikom (*arae focique*) poklical **prerokovalce** ali **vedeževalce** (*augures*), da bi mu napovedali, kakšen bo izhod bitke in ali so mu bogovi v bitki naklonjeni. Nato pa je z »gromovitim« govorom opogumil in navdušil legionarje, ki so mu med govorom vriskali, se prešerno veselili, poskakovali in vzdikali bojni klic »**Exulto!**« ali »**Exsulto**« (*WIESTHALER, LSS, 2. knjiga, 1995, str.: 717*). Ob tem so vzdikali tudi ime cesarja in poveljnika, z gladji tolkli po ščitih ter mu s tem sporočali, naj jim zaupa in da so zanj pripravljeni tudi umreti ter da gredo z njim v boj do zmage. Morda bi takšno navdušenje lahko primerjali z današnjim »bojnim« kričanjem in poskakovanjem naših navijačev na športnih prizoriščih: »Kdor ne skače, ni Sloven'c!«

Ko je **zastavonoša legijski znak** (*signum*) v taboru izpulil iz zemlje in ga **dvignil** (*signa vellere*), je to pomenilo **pripravo legije na odhod** iz vojaškega tabora.

RIMSKI MEJA – LIMES

Severna meja rimskega cesarstva ob rekah Renu in Donavi je bila najprej **stražarska** ali **mejna pot**, torej naravna meja med različnimi svetovi, rimskim in barbarskim svetom. Pred to potjo so na začetku v določenih razmakih gradili **lesene utrdbe** ali **stražne stolpe**, v katerih so prebivale manjše enote rimske vojske.

Slika 13:
Karta rimskega cesarstva in provinc v času cesarja Trajana.

Po hudem porazu rimskih legij v Tevtoburškem gozdu leta 9 n. št. pa je **cesar Avgust** začel utrjevati naravno mejo ob rekah **Renu** in **Donavi**, ki jo je bilo v luči obrambe najlažje utrditi. Cel sistem legijskih taborov z nasipi, palisadami, obrambnimi jarki in stražarskimi stolpi je bil urejen za obrambo pred vpadi barbarskih plemen iz severa in vzhoda ter se je poimenoval **zgornjegermansko-retijski limes** ob reki Ren in vzhodno od reke, dolg 548 km. Nadaljeval se je v 450 km dolgem **donavskem limesu** (prof. dr. Josip Klemenc ga imenuje: »limes v Spodnji Panoniji«; KLEMENC, LIMES 1961, str. 5 ss) in je imel na približno vsakih 10 km utrjen vojaški tabor. Med utrdбами pa so bili zgrajeni obveščevalno-stražarski stolpi z manjšimi vojaškimi posadkami.

Zgornjegermansko-retijski limes je pričel graditi **cesar Domicijan** leta 84 (*Titus Flavius Domitianus*, cesar 81 – 86), **cesar Hadrijan** (*Publius Aelius Hadrianus*; cesar 117 – 138) pa ga je še dodatno utrdil s

palisadami pred stolpi, ki so bili med seboj povezani s cesto. Po »**markomanskih vojnah**« (167 – 180) je bilo veliko **lesenih utrd** ob meji **uničenih**, nove utrdbe pa so se vse do konca 2. stoletja gradile in zidale iz kamenja.

V začetku 3. stoletja so limes utrdili z **jarkom** in **nasipom** med palisado in stolpi. **Cesar Dioklecijan** (284 – 305) je poleg dodatnih utrd gradil še **opazovalnice** in utrjena mesta povezal s obmejnimi **cestami**, med katerimi sta bili najvažnejši **cesta med Italijo in Donavo** ter **obdonavska mejna cesta**, ki je povezovala donavske province z onimi na Zahodu in tistimi v Aziji. V času **cesarja Karakale** so na **retijskem limesu** med stolpi **zgradili kamniti zid**, katerega so po letu 258 uničili **germanski Alemeni**. Podobni obrambni sistemi so bili zgrajeni tudi na **Vzhodu** (v provinci Arabiji), v **severni Afriki** in med **Britanijo** ter današnjo Škotsko. Slednji se je imenoval **Hadrijanov zid** (*vallum Hadriani*) med zalivom Solway na zahodu in izlivom reke Tyne na vzhodu s 17-timi utrdbami, ki je **provinco Britanijo** varoval pred vpadi **keltskih Piktov** (*Kaledoncev*) vse do leta 367. Bil je dolg okrog 120 km in visok 4,5 m.

Cesar Antonij Pij (138 – 161) je 120 km severno od Hadrijanovega na barbarskem svetu kasneje zgradil polovico krajši **Antoninov zid** (*vallum Antonini*), ki je potekal po zemeljski ožini med današnjima mestoma Glasgowom in Edinburghom in je bil zaradi pritiska barbarov s severa dokončno opuščen že leta 168 (*BRATOŽ, RZ 1, str. 273 ss*).

Utrjena mesta ali **obrambni stolpi** na meji so bili kasneje zidani iz kamenja in povezovalnega obzidja med njimi, kjer so bile poleg vojaških posadk tudi stalne straže za obveščanje o morebitnem sovražnem napadu. Takšni stolpi so morali biti postavljeni čimbolj naravnost in medsebojno vidni, kar je bilo pomembno za sporazumevanje med vojaškimi postojankami z **ognjenimi signali** (*kresovi*) ali pa še hitreje s **trobili** in **rogovi**. Že **Gaj Julij Cezar** je imel v načrtu zavarovanje rimskih meja izven italskega sveta. Zgodnja smrt mu je te načrte preprečila, vendar je vse skupaj nadaljeval njegov naslednik **cesar Avgust**, saj so bile meje rimske države v začetku dokaj nezanesljive (*neutrjene*) in brez posebne zaščite pred vpadi barbarskih plemen. Tako so se ob **obrambni črti** ali **limesu** srečevala dva popolnoma različna svetova in kulturi, na eni strani **razviti rimski svet**, na drugi pa **divji svet barbarskih plemen** (*Kvadov, Markomanov, Galcev, Tračanov, Dačanov, Sarmatov in drugih plemen*). Velikokrat so barbarska plemena vpadala v rimsko državo prek limesa in le dobro organizirani in izvežbani vojski v obrambi je uspelo te vpade prestreči in potisniti plemena nazaj prek mejá cesarstva.

RIMSKA LEGIJA - LEGIO

Rimska legija (*legio, legere: pomeni »držati se skupaj«*) je bila sestavljena iz **desetih kohort** s po **tremi manipli** (600 *legionarjev*), vsak manipel pa sta sestavljali **dve stotnji** (*centuria*). V legijski sestavi je bila še **udarno – tehnična skupina** (*fabres*) za gradnjo oblegovalnih naprav, mostov, cest, vodovodov (*aquaeductus*), kanalizacijskih sistemov (*cloaca*) in **pomožne čete** (*auxiliares*). V začetku je legija štela **4.200 legionarjev** (3.000 težko oboroženih in 1.200 lahko oboroženih pešcev: to so bili pračarji in lokostrelci; *velites*) ter **300 konjenikov**.

Slika 14:

Shema postavitve rimske legije z 10-timi kohortami, konjenico in pomožnimi enotami pred bitko

Za varovanje vojskovodij in cesarja na pohodih ali v Rimu so bile zadolžene **pretorijanske kohorte** (*cohortes praetoriae*). Na začetku republike je **konzule** varovalo **12 liktorjev** (*licitor, služabnik najvišjih državnikov*) z **butarami šibja** (*fascēs, simbol sodne oblasti*), vojskovodja **Scipion Emilijan** (*Scipio Aemilianus*) pa si je omislil za varstvo 500 mož. Takšno varstvo so imeli ob koncu republike za spremstvo že vsi vojskovodje. Cesar **Avgust** je povečal **pretorijansko** osebno stražo na **9 kohort** (4.500 mož), od katerih so delovale 3 kohorte v Rimu, ostale pa v okolici ali kot častna straža ob vojskovodjih. Poveljevala sta jim **dva pretorijanska prefekta**. Naslednik **Tiberij** je vse te kohorte nastanil v mestu Rimu pod poveljstvom enega prefekta. Cesar **Vitelij** (*Aulus Vitellius*; 69) je leta 69 razpustil pretorijance in namesto njih nastanil v Rimu **tri germanske legije** (16.000 mož). Cesar **Vespazijan** je ponovno sestavil **9 kohort pretorijancev**, cesar **Domicijan** je povečal osebno stražo na **10 kohort**, cesar **Konstantin I. Veliki** pa jih je leta 312 **dokončno razpustil**.

Tukaj naj omenim, da so že v času cesarja **Avgusta** za zaščito senata bile ustanovljene **mestne kohorte** (*cohortes urbanae*), ki jim je poveljeval **prefekt** (*praefectus*) iz vrst vitezov. Sestavljene so bile 3 do 4 kohorte (1.500 do 2.000 mož), ki pa niso imele nobenega vpliva na rimsko politiko. Cesar **Avgust** je ustanovil tudi **kohorte nočnih čuvajev** (*cohors vigilum nocturna*) pod vodstvom **prefektov**, ki so bile v Rimu potrebne za **gašenje požarov**. V pripravljenosti je bilo vedno **sedem kohort**, ki so čuvale 14 mestnih četrti v Rimu. **Pomožne čete** (*auxiliares milites*) so bile v večini lahko oborožene enote, namenjene prestrezanju glavnine sovražnega napada in so se združevale v **pomožne kohorte** (*cohortes auxiliares*) s po 500 (*quingenaria*) ali s po 1.000 vojaki (*milliaria*), ki so imele v sestavi pešce in konjenike.

Slika 15:

Rimska 1. kohorta koraka po Rimu.

Po Marijevih reformah je legija lahko štela tudi do 6.000 vojakov (RIMLJANI, 1986; str. 88) in vsaki kohorti je pripadala ena **oblegovalna naprava** (*onager*) ter ena **metalna naprava** – **katapult** (*catapulta*), katere domet je bil v višino do 40 m, v dolžino pa do 30 m. Ob teh oblegovalnih napravah je bila tudi posadka, ki je te naprave obvladovala. Ob vseh teh možeh so bili v legiji tudi **inženirci** (*architecti*), ki so bili odgovorni za gradnjo mostov, cest, vodovodov in kanalizacij, pa tudi za vsa druga inženirska dela v vojaškem taboru (*gradnja obrambnega sistema, postavitve poveljniških stavb, šotorov, ureditev cest in poti ter še kaj*).

V cesarski dobi je rimska vojska štela med **400.000** in **500.000** oboroženih moških – legionarjev. Vsaka legija je imela v svoji sestavi okrog **5.500** legionarjev in je bila razdeljena na **9 kohort** s po **600 možmi** (v vsaki kohorti je bilo po 6 stotnij s po 80 ali več možmi) in **prvo kohorto**, ki je štela **800 mož** (5 stotnij po 160 mož). **Legija** je v polni sestavi imela **deset kohort**, v vsaki kohorti so bili **trije manipli** in v vsakem manipulu po **dve stotnji**. K legiji je poleg **komandnega kadra** (*pretor ali legat, tribuni, kvestor, centurioni*) sodil še **orlonoša, znakonoša, zastavonoša** in **trobentač**, k vsaki stotnji pa je bilo dodeljenih še **8 – 10 mož ali bojnih tovarišev** (*contubernalis*) iz vsakega šotora.

Vrhovni poveljnik vojske je bil **vladar** (*imperator*) ali **pretor** (*praetor*). V času republike so bili to najvišji državni uradniki **konzuli** (*consules*) s pomočjo **vojaških tribunov** (*tribuni militum ali militares*; danes bi to ustrezalo činu »polkovnika«; WIESTHALER, LSS, 6. knjiga, 2007, str. 466/467), v cesarstvu pa je bil vrhovni poveljnik sam **rimski cesar** z vojaškim štabom. Najvišji častnik v vojaškemu taboru

je bil legijski poveljnik ali **legat** (*legatus legionis*), ki je v zgodnjem cesarstvu izhajal iz vrst **senatorjev**. Legati so bili jedro štaba vrhovnega poveljnika, ki so bili v senatu izbrani na osnovi njihove vojaške veščine in političnega prepričanja. Drugi najvišji častnik v taboru je bil **prefekt tabora** (*praefectus castrorum*) in je bil iz vrst rimskih **vitezov** ali **plemičev** (*vir equester* ali kasneje *vir egregius*). Vojaški tabor je organiziral s pomočjo **višjih častnikov** ali **tribunov** (*tribunus militum* ali *tribuni cohortes*), ki so poveljevali manjšim enotam in so bili prav tako iz vrst rimskih vitezov. Poveljstvo konjenice je prevzel **poveljnik konjenice** (*praefectus equitum*; v času kraljev je bil to *magister equitum*, naslov pa so v času republike in v cesarstvu ukinili), vojnega ladjevja pa **poveljnik ladjevja** (*praefectus classis*). Častnikom so bili dodeljeni za osebno službo **nižji oficirji** – **beneficiariji** (*beneficiarius*), **pisarji** (*librarius*) in **tajniki** (*cornicularius*), ki so bili oproščeni težjih vojaških del in spopadov, bili so v službi **poveljniškega kadra** (*principales*). Beneficiariji so bili v vojaškem taboru zadolženi tudi za razne policijske naloge, vzdrževanje reda, pobiranje davkov, obveščanje, preskrbo, prometne povezave in urejanje infrastrukture.

Ala (konjeniška četa) je bila razdeljena na **eksadrone** (*turmae*), ki so jim poveljevali po **trije desetniki** (*decuriones*). **Ena ala** (300 konjenikov) je bila sestavljena iz **desetih eksadronov** s po **tridesetimi konjeniki** (*eques*), kasneje v razvitem cesarstvu pa iz **dvanajstih eksadronov** s po **dvaintridesetimi konjeniki**. Ale so štitele pešce na obeh krilih rimske vojske, lahko pa so se borile tudi samostojno. Ko so zavezniki v vojski dobili rimsko državljanstvo, so se take čete imenoval **alae equitum**. V času cesarjev so se konjeniški oddelki, ki niso pripadali kakšni legiji in so bili sestavljeni iz 500 do 1.000 tujcev ter pod tujim vodstvom, imenovali **ala milliaria**. **Zavezniki** (*foederati* ali *socii*) v legijskih vrstah so bili odlični bojovníki, kakor so bili **Sarmati** (lokostrelci), **Tračani** (*metalci kopij*) in **Mavri** (*izurjeni za boj v puščavi*). Le-te konjeniške enote (*vexillationes*) so bile zaradi gibljivosti in hitrosti vse bolj uporabne. Najvišji ugled med njimi so dosegli **konjeniški oddelki Mavrov** iz afriških provinc (*vexillationes equitum Maurorum*), **germanski pretorijanci** in **konjeniške ale Arabcev** ter **Partov**. Vse to je pripomoglo k vse večji »barbarizaciji« rimske vojske.

Število legij je bilo različno, saj so na število in moč legij vplivale reforme državnikov in cesarjev, pa tudi politične prilike ter osvajalni pohodi. Pomembno je tudi, da so bile legije popolne vojaške enote in so lahko delovale **samostojno** ali pa v povezavi s sebi podobnimi bojnimi enotami. V času republike so imeli na vrhu **legijskih znakov** (*signum*) različne živali, s katerimi so se legionarji enačili v boju: **orel** (*aquila*), **volk** (*lupus*), **bik** (*taurus*), **konj** (*equus*), **lev** (*leo*), škorpion (*scorpio*), **enorog** (*unicornis*), **veper** (*aper* ali *verres*) in drugo (*Minerva*, ...).

Slika 16:
Optio, namestnik stotnika.

Slika 17:

Prapora (vexillum) 8. Avgustove in 13. Dvojne legije.

Vsaka legija je po reformah konzula **Gaja Marija** lahko imela kot legijski znak le še **orla** – **aquila**, ki je bil narejen iz **srebra**, po Avgustovi reformi pa iz **zlata**. Nosil ga je **orlonoša** (*aquilifer*), ki je bil vojaški veteran ali odlikovani legionar. **Pod orlom** (*aquila*), ki je lahko med kremplji držal srebrne ali zlate »jupitrove strele«, so bile na ploščici izpisane črke **S P Q R** (*senatus populusque Romanus* ali slovensko »senat in ljudstvo Rima«). Na drogu z znaki in odlikovanji legije, ki ga je nosil **znakonoša** (*signifer*), so lahko bili na okroglih kovinskih ploščah tudi portreti cesarjev in njihovih žen.

Posamezni oddelki v legiji so imeli svoj **prapor** (*vexillum*) ali razpoznavne znake, na vrhu katerih je bil pritrjen manjši kipec **boginje zmage** – **Viktorije**. **Prapore** in tudi **druge legijske znake** so nosili le najbolj pogumni in odlikovani legionarji – **znakonoše** ali **praporščaki** (*vexillarius*). Prapor iz tkanine v beli ali rdeči barvi z vezenimi znaki je bil pritrjen na **prečnem drogu** (*vexillum*). Na drogovih s signumi so bile pritrjene tudi **okrogle kovinske plošče** z likom cesarja in razna legijska **odlikovanja** (*osvojitev nasprotnikovega obzidja, zasedba nasprotnikove bojne ladje, osvojitev obleganega mesta ali utrdbe,...*). **Vojaški prapore** in **znake** so nosili legionarji ogrnjeni v živalske kože (*volk, medved,...*). Prapor na prečnem drogu je bila **kvadratna tkanina** (*rdeča ali bela obrobljena z zlatimi nitkami*), na kateri je bilo izvezeno **ime legije** ali **kohorte** in njen **znak** (*legio II Italica in volkulja z Romulom in Remom, legio V Macedonica in bik ali orel, legio VIII Augusta in bik, legio XIII Gemina in lev, legio XIV Gemina in kozorog ali prekrižani Jupitrovi streli, legio XV Apollinaris in Apolon...*).

NOVAČENJE (NABOR) LEGIONARJEV - CONSCRIBO MILITES

V **zgodnji republiki** se je **obvezna vojaška služba** v primeru vojne pričela na **Marsovem polju na Kapitolu**. Tukaj se je zbral **zbor vladajočih** (*comitia tributa*), ki je izbral **6 vojaških tribunov**. Nato pa sta **dva konzula** ob pomoči **tribunov** pričela z novačenjem vojakov. **Vrhovni poveljnik** vojske je postal eden od dveh konzulov.

Najprej so izvolili **24 tribunov** za **4 legije**. Nato je bilo izvoljenih **30 stotnikov** (*centuriones*; tudi *primipilus*), ki so svoje enote po naboru vključili v **maniple**. Vsak **stotnik** je imel svojega **pomočnika** (*optio*), **zastavonošo** (*signifer*), **inštruktorje** - **vaditelje vojakov** (*compidoctor*), **oskrbovalce** (*pecuarius*), **gradbenike** in **stavbarje** (*architectus in aedificatorius*), **zdravnike** (*medicus*) ter **geslonoše** (*tesserarius*), ki so vsako noč sprejeli na **tablici** (*tessera*) zapisano bojno geslo in **trobentače** (*cornicen*). Za posebne naloge pa so ustanovili **izbrane pomožne čete** (*extraordinarii*).

Nabor vojakov – regrutov (*dilectus* pomeni vojake izbrati; WIESTHALER; 1995, 2. knjiga, str. 473; *ibid.*: str. 134/135; *conscriptio milites* pomeni vpis vojaških novincev – regrutov) se je vršil po **volilnih okrožjih** (*tribus*) v **4 legije** (vsako okrožje je prispevalo po eno legijo). V **republiki** so bili **vsí državljani vojni obvezniki** (od 17. do 46. leta so se imenovali **iuniores** – **mlajši moške**, od 46. do 60. leta pa **seniores** – **starejši moške**), ki so jih razvrščali v enote po premoženjskih razredih. Sledilo je čitanje imen vojnih obveznikov in njihove prisotnosti (...*et citati ad nomina respondebent.*). Da bi izenačili telesno moč vojakov v legijah, so izžrebali najprej eno pleme (*tribus*) in iz njega določili štiri, po starosti in moči izenačene moške ter jih dodelili vsaki legiji, nato so določili nove štiri, po telesni moči enake in tako naprej. Sledil je žreb drugega plemena, kjer se je postopek ponovil in nato tretjega plemena in tako naprej, dokler niso dosegli potrebnega števila oboroženih moških.

Konjeniki, ki so bili v času republike najbogatejši sloj, **vitezi ali plemiči**, se po reformah **Gaja Marija** niso več novačili med Rimljani, ampak le pri **zaveznikih**. V cesarstvu je bila konjenica v večini sestavljena iz prebivalcev v zasedenih provincah in pri barbarskih plemenih.

Vojake so novačili v novoosvojenih deželah in v provincah, saj so regruti postali plačana poklicna vojska, ki je bila zvesta vojskovodji ali cesarju z večjimi denarnimi nagradami in večjim dobičkom pri delitvi vojnega plena. Upošteval pa se je tudi pogum vojakov, vojskovodij in privrženost cesarju. Takoj po dodelitvi novincev v vojaške enote, se je pričelo **urjenje** vojnih tehnik pod budnim očesom stotnikov in njihovih pomočnikov, ki je trajalo **4 mesece**. V tem času so se morali naučiti tehnike **napada** in **obrambe**, posebno uporabna zaščita pa je bila želva (*testudo*). Ob takem kritju s ščiti ob bokih in nad glavami je enota lahko napredovala kljub toči izstrelkov iz nasprotnikovih vrst. Dobro obvladovanje orožja (*pilum in gladius*) in zaščite s ščitom, je bilo osnovno znanje legionarja za preživetje v vojni vihri.

Dolžina služenja vojaškega roka v cesarstvu je bila različna: pretorijanci so služili 16 let, legionarji do 20 let, vojaki v zavezniških enotah 25 let, mornarji 26, pa tudi do 28 let.

Sledila je **prisega zvestobe in pokorščine poveljniku, republiki in cesarju**, ki jo je izgovarjal vojaški veteran, oboroženi moške pa so za njim le ponavljali besede: »Item in me!« (»Jaz ravno tako!« ali »Prav tako tudi jaz!«). Sledil je **pregled novincev ali nabornikov** (njihove oborožitve in telesne sposobnosti) ter **obredno žrtvovanje**.

RIMSKA STOTNIJA - CENTURIA

Osnovna enota v rimski legiji je bila **stotnija** ali **centurija**. V začetku je res štela **100 mož**, v kasnejšem rimskem obdobju pa po potrebi več ali manj legionarjev, ponavadi le **okrog 80 oboroženih legionarjev**. Izpopolnjevanje enot je bilo odvisno od nevarnosti, v kateri se je znašla rimska država (*medsebojni boji za oblast, vpadi tujih plemen prek mejá cesarstva in tudi od radodarnosti poveljnika, cesarja, pa tudi od izgub in novačenja vojakov na zasedenih ozemljih*).

Stotniji (*centuria*) so poveljevali **stotniki** (*centurio*), kar je bil najvišji čin **poklicnega nižjega** častnika v rimski vojski. Vsaka kohorta je imela **6 stotnikov** in vsak je imel svoj naziv. Na glavah so imeli čelade s **počez pritrjeno perjanico** (*cassis transversa ali cassis crista*), **prsni oklep iz kovinskih lusk** ali **kovinskih obročkov** (*lorica*), na nogah kovinske **golenice** (*ocrea*), v rokah pa **palico iz stebela vinske trte** (*vitis*), ki so jo uporabljali tudi za kaznovanje vojakov, predvsem za šibanje (*castigatio*). Stotnik **ni nosil ščita**, imel pa je ob desni strani **meč v nožnici** (*gladius*), ob levici za pasom **bodalo** (*pugio*) in v desnici **palico** (*vitis*).

Vsak stotnik je imel v enoti tudi **pomočnika** ali »narednika« (*optio*), ki je držal v desnici **službeno palico** (*hastile*). Ne ve se natančno, kakšno čelado s perjanico je nosil na glavi, verjetno pa je bila podobna stotnikovi.

Stotnija je v času cesarstva štela do **80 legionarjev** in še **8 do 10 soborcev, tovarišev v istem šotoru** (*contubernalis*). Legijo je vodil **poklicni oficir** ali **poveljnik tabora** (*praefectus castrorum*), ki so mu bili podrejeni **bobnarji** (*tympanistae*) in **trobentači** (*cornicines ali tubicines*) na **rogove** (*cornu, litius, bucina*) ter **trobente** (*tubae*), ki so hodili na čelu bojne enote.

Slika 19:
Legijski bobnarji.

Slika 18:
Nagrobnik rimskega stotnika Marka Petronija na Ptuj.

Slika 20:
Znakonosci (*signiferes*)

Slika 21:
Orlonoša (*aquilifer*)

Slika 22:
Praporščak (*vexillarius*)

Sledili so jim **orlonoša** (*aquilifer*), **znakonoša** (*signifer*) in **zastavonoša** ali **praporščak** (*vexillarius*) in nato vsi legionarji. Bobnarji in trobentači so bili sicer namenjeni enakomernemu in težkemu koraku legionarjev na pohodu, v bitki pa so pripomogli k navdušenju in hrabrosti. Bobnenje težkih korakov legionarjev, pod katerimi se je tresla zemlja in bučni »kraval« bobnarjev ter vseh mogočih trobilcev (»piskačev«), so nagnali nasprotniku strah v kosti.

Vsem **orlonošem**, **znakonoscem**, **praporščakom** in **geslonoscem** (*tesserarius*) je vojskovodja Gaj Julij Cezar podelil naslove »podčastnikov« (*principales*).

RIMSKI VOJAK - LEGIONARIUS

Legionar – navadni vojak (*gregarius milites*) je nosil na golo telo oblečeno **volneno tuniko** (*tunica*) in čeznjo kratki **vojaški plašč** (*sagum*), ki je bil na desnem ramenu spet s **sponko** (*fibula*). Na nogah je imel polvisoke čevlje ali **polškornje** (*calceus*) ali **usnjene sandale** (*solea*), ki so bili na nogo privezani s štirimi **usnjenimi jermenimi**. Čez tuniko je v zgodnji dobi nosil **usnjen naprsnik**, kasneje **oklep iz kovinskih lusk** (*lorica squamata*), kjer so bile na usnjene trakove pritrjene kovinske ploščice, na glavi pa **kovinsko čelado z naličnicami** (*cassis inauris*) pritrjeno pod brado z usnjenimi trakovi. Na nogah je imel **kovinske golenice** (*ocrea*), v levici je nosil pravokoten polkrožno izbočen **leseni ščit** (*scutum*), ki je bil visok 120 cm in širok 75 cm ter prevlečen z živalsko kožo, pritrjeno s kovinskimi okrasi. V **sredini ščita** je bila pritrjena **izbočena kovinska ščitna grba** (*umbo*) za povezavo lesenih elementov in njegovo trdnost. V desnici je držal **kopje** (*pilum*), na levi je imel ščit (*scutum*) in na pasu **bodalo** (*pugio*), za pasom na desni pa še dvorezni **kratki meč v nožnici** – **gladij** (*gladius*). Razen pri stotnikih in starejših oficirjih so se kratki meči nosili na desni strani pasu. Dolžine kratkih mečev ali gladijev so bile različne: od 40 do 55 cm ter od 54 do 74 cm; širina rezila pa je bila od 4 do 5,5 cm. **Dolgi, dvorezen in vitek meč brez konice** (*spatha*) so nosili v večini konjeniki za zadajanje močnih udarcev z rezilom. Tovrstni meči so bili dolgi od 65 do 91 cm, širine rezila okrog 4 cm in so se ponavadi nosili na desni strani pasu, nemalokrat pa tudi na levi strani (*odvisno od dolžine in uporabe, predvsem pri konjenikih*; RME, 2009, str. 78 ss).

Slika 23:
Stotnik (*centurio*)

Slika 24:
Legionarja si pritrjujeta čeladi.

Slika 25:
Legionar s kopjem.

Skoraj vsi legionarji so nosili kratek **plašč**, (*sagum*), zato poznamo izraz »vzeti vojaški plašč« (*»sagum sumere«*) in »odložiti vojaški plašč« (*»sagum ponere«*) ali v prenesenem pomenu: »oditi na vojno« in »skleniti mir«.

Posebno orožje rimskih pešcev je bilo **kopje** (*pilum*). Trdo kovana ostra konica se je nadaljevala v do 60 cm dolgem in ozkem vratu iz mehko kovanega železa, ki je bil nasajen na težak leseni držaj. Kopje je bilo namenjeno za pobijanje nasprotnikov ter oviranje njihove obrambne moči, predvsem ščita, ki je postal neuporaben, ko se je v **leseni del** ščita globoko zarila ostra konica kopja. Pod težo držaja se je vrat kopja zvil in tako viseč na ščitu oviral nosilca pri gibanju v bojnem metežu. Zraven kopja so imeli v rokah tudi šop **metalnih sulic** (*hasta*), ki pa so jih nosili predvsem **lahki oboroženci** (*hastati*). Vojak je na pohodu nosil s seboj **osebno bojno opremo**, različno **orodje**: **kramp** (*dolabra*), **lopato** (*vatillum*), **sekiro** (*securis*), **motiko** (*marra*), **kladivo** (*malleus*), **žago** (*serra*) in **lonec** (*olla*) za pripravo hrane, **kol** (*palus*) za postavitve **obrambnega okopa-palisade** ter **hrano** (*cibarius*) za nekaj dni, predvsem **ječmen** (*hordeum*). Po Marijevi reformi je moral vojak na palici prek ramena nositi **do 20 kg razne dodatne opreme in živeža** ter tako obremenjen hoditi **4 do 5 ur na dan** ali drugače opraviti je moral **12 do 15 km peš hoje** (v času *Gaja Julija Cezarja* pa tudi **20 do 25 km na dan**). **Stotnik** (*centurio*) je imel na pohodu **pravico do konja**, za razpoznavanje pa je imel na glavi **čelado s počez pritrjeno perjanico** (*cassis transversa*) in v roki **palico iz vinske trte** (*vitis*). Poveljniki in stotniki so imeli na prsnem delu oklepa pritrjena **odlikovanja** (*phalerae*).

Težko oboroženi legionarji so se delili na tri starostne skupine in tako so bili razvrščeni tudi na bojnem polju:

1. **bojna vrsta: hastati** (*suličarji*) – najmlajši in še neizkušeni;
2. **bojna vrsta: principes** (*prvaki, plemeniti*) – srednje starosti;
3. **bojna vrsta: triarii** (*vojaki tretje bojne vrste*) – najstarejši in najbolj izkušeni – **veterani**.

Hastatov in principov je bilo v legiji 1.200, **triarijev** (*veteranov*) okrog 600 mož, ostali so bili konjeniki, lahko oboroženi možje, stražarji, kurirji, zavezniki in drugo vojaško spremstvo. Pred vsemi in ob bokih legije so bili razvrščeni **lahko oboroženi legionarji** (*velites*): **lokostrelci** (*sagittarii*) in **pračarji** (*funditores*; *funda* – *metalni jermen, prača*). Za obrambo so imeli **majhen okrogel ščit** (*parma*), **usnjeno čelado** (*galea*), na pasu **kratki meč – gladij**, **bodalo** in pest **lahkih kopij** (*iaculum*). Lokostrelci so imeli poleg običajnih tudi **zažigalne puščice** (*flammarae sagitta*), pračarji pa mošnjiček ovalnih **svinčenih krogel – želodov** (*glans plumbum*), ki so bile tudi **preluknjane** (*ustvarjale neprijeten zavijajoč zvok*) in so jih lahko smrtonosno zalučali na razdalji od 30 do 60 m (*tudi 200 m*). Lahki oboroženci so ponavadi pričeli spopad, v neurejenih bojnih vrstah, vendar so z vikom in krikom pričenjali bitko.

Konjeniki (*equites*) so bili zaradi boljše okretnosti oboroženi podobno kakor lahko oboroženi vojaki: okrogel ščit, čelado, dvorezni dolgi **meč brez konice** (*spatha*), bodalo, sulice in lahka kopja. V večini so nosili enoročne **kratke sulice** ali **kopja za metanje**. Najdaljše **sulice** (*contus*) konjenikov so bile dolge do 3,65 m in ob prijemu z obema rokama ni bilo pred tem orožjem nobene obrambe. Rimska pomožna konjenica je bila oborožena z eno dolgo sulico in tremi ali več kratkimi sulicami v toku, ki so jih konjeniki metali v nasprotnika. Večje število konjenikov (*120 do 300*) je bilo namenjenih za razne **izvidniške naloge** ali **kurirje**. V 3. stoletju so bili med konjenico tudi **težko oboroženi in oklepljeni konjeniki** (*cataphractus*).

Pretorijanci (*praetorianus*) so bili v času republike **osebna garda** poveljnika vojske, v cesarstvu pa osebna straža cesarja. V veliki večini so bili pripadniki pretorijancev **veterani**, torej izkušeni vojaki, ki sta jim lahko vojskovodja ali cesar zaupala. V začetku so bili res zaupanja vredni, v času cesarstva pa so odigrali važno vlogo na dvoru, saj so se dali kupiti ali pa so bili sami dovolj močni, da so posegali v politiko in cesarsko oblast. Ob tem pa niso odstopali v svoji pomembnosti in samovolji niti od umorov, pa četudi jim niso bili po volji od vojske izbrani cesarji. Bili so zaščitniki cesarja in njegove družine na potovanju ali doma. Njihova služba je trajala v začetku 12 let, kasneje se je podaljšala na 16 let, dobivali so visoke plače in **cesarske darove** (*donativa*).

Cesar Avgust je leta 27 pr. n. št. ustanovil **9 kohort** s po **1.000 veterani**, ki so postali njegova **telesna**

straža ali **pretorijanci**. V začetku je sam poveljeval trem kohortam v mestu Rimu in šestim v sosednjih mestih. Šele leta 2 pr. n. št. je postavil na čelo kohort **dva prefekta** (*praefectus praetorio*). Avgustovi nasledniki so s pretorijanci obvladovali Rim in so bili več kot 200 let edina na Apeninskem polotoku nameščena vojska, ki je odločilno pripomogla pri vzponih in padcih številnih cesarjev in njihovih rivalov – samodržcev (*dictatores ali usurpatores*). Imeli so posebne uniforme, bogato obložene z odlikovanji, dobivali so boljše plače in imeli tudi krajši čas služenja vojaškega roka.

Politično pomembna sila na dvoru so postali pretorijanci v času cesarja **Tiberija**, ko jih je vodil zloglasni in mogočni **prefekt Sejan** (*Lucius Aelius Seianus*), ki je bil Tiberijev zaupnik, vendar so ga leta 31 usmrtili, ker je preveč hlepel po cesarski oblasti. Cesar Tiberij je vse pretorijance zbral v eni kasarni na severu Rima, ki se je imenovala **Castra praetoria**.

Slika 26:
Pretorijanska garda cesarja Avgusta.

BOJNA OPREMA POVELJNIKOV, LEGIONARJEV IN NAPREDOVANJA

Rimski vojak je bil dobro oblečen in oborožen, kar je bilo enotno pri vseh legionarjih.

K obleki je sodilo **volneno spodnje oblačilo brez rokavov** (*tunica*), ki so jo oblekli na golo telo in **volneno ogrinjalo** ali **kratek plašč** (*sagum*), ki so ga na desnem ramenu speli s **kovinsko sponko** (*fibula*). V bitki plašča niso nosili. **Fibula** je bila lahko tudi **znak** višine **vojaškega čina** (*lepša in večja je bila, višji je bil čin*). Na nogah so imeli **usnjene čevlje** (*calcea*), ki so bili visoki in zaprti sandali, na nogo privezane z usnjenimi jermenimi (*solea ali crepida*).

Vojaški tribuni so nosili **zlat prstan** in tuniko obrobljeno z različno širokimi škrlatnimi trakovi (*latus clavus*). **Znamenje stotnika** je bila **palica iz debela vinske trte** (*vitis*), ki je služila tudi za telesno kaznovanje legionarjev (*castigatio*).

Slika 27:
Orožje legionarjev-izbor.

Vrhovni poveljnik legije je nosil **vojaški stopnji (činu) primeren volnen vojaški plašč** (*paludamentum*), **obrobljen s škrlatnim trakom** in **prsni oklep** (*loricae thorax*) iz modeliranega usnja, na katerem so bila **pritrjena odlikovanja** (*phalerae*). Na glavi je imel čelado s perjanico (*cassis*), na pasu pa **kratki meč** (*gladius*), ob posebnih prilikah (slovesnostih) pa tudi **dolgi meč** (*spatha*). Ob slovesnih prilikah ali **triumfu** (*triumphus*) je v rokah držal **slonokoščeno palico z zlatim orlom na vrhu** (*scipio ali cippus*). Obut pa je bil v **pozlačene nizke vojaške škornje** (*caligae*), po katerih je dobil vzdevek rimski **cesar Kaligula** (*caliga* pomeni v slovenščini »škorenjček«; *Caius Iulius Caesar Germanicus – Caligula*; 37 – 41).

Legionarji so nosili **oklepe** iz usnjenih jermenov, na katere so bile pritrjene **kovinske ploščice v obliki lusk** (*loricae squamatae*) ali z usnjenimi jermenimi povezanih večjih **kovinskih plošč** (*loricae segmentata*; RME, 2009, str. 95 ss in barvna slika 5b med str. 162 in 163). Na glavah so imeli **kovinsko čelado z naličnicami** (*cassis inauris*), pritrjenimi s podbradnim jermenom. Na levi roki so nosili izbočen veliki, pravokotni ali ovalni ščit (*scutum*), visok okrog 120 cm in širok 75 cm. Ogrodje pravokotnega ščita je bilo leseno in prevlečeno s kožo, obrobljeno s kovinskim robom in na sredi izbočeno s kovinskim **okovom** (*umbo*). Na pasu na desni strani so nosili **kratki meč** (*gladius*), redko pa na levi strani tudi **dvorezni meč s konico** (*gladius hispaniensis*), v desnici pa do 2 m dolgo **kopje** (*pilum*) ali šop **sulic** (*hasta*) za metanje. Sulice so bile namenjene tudi suvanju in zbadanju nasprotnika v bitki. Kopje z ostro železno konico je imelo do 60 cm dolg mehko kovani železni vrat na težkem lesenem držaju. Pri zadetku v ščit nasprotnika se je konica zadrila vanj, mehki vrat na težkem držaju pa zvil in oslabil obrambno moč nasprotnika, saj je ščit postal neuporaben. **Dolgi dvorezni meč brez konice** za udarjanje s konja so uporabljali le konjeniki. (CRA 2003, str. 118 ss; RME 2009, str. 61 ss).

V vojski je bil oficirski kader iz vrst **rimskih vitezov** ali **plemstva** (*equester ordo*; *vir egregius*). Do najvišjih naslovov v vojski pa so lahko prišli le **senatorji** (*ordo senatorius*). Po Cezarjevi smrti je bilo senatorjev okrog 1.000, cesar **Avgust** pa je njihovo število zmanjšal na 600. Osnova za sprejem v viteški ali plemiški stan je bilo v času cesarja **Tiberija** leta 23 premoženje v vrednosti 400.000 sestercijev (*danes 56.000 EUR*) in vsaj tri generacije dolgo svobodno poreklo. Mnogi trgovci, bankirji in

cariniki so z bogatenjem in svojim imetjem dosegali in celo prekašali senatorje patricijskega porekla. Med častnimi funkcijami (*cursus honorum*), ki so jih dobili pripadniki viteškega stanu, so bili najbolj zastopani **prefekti konjeniških oddelkov** (*praefectus cohortis equitus ali praefectus alae*), **štabni oficirji enot** (*tribunus legionis ali tribunus cohortis*), ki so štejele do 1.000 pešcev ali konjenikov. Najvišja viteška funkcija je bila naslov **poveljnika pretorijancev** (*praefectus praetorio*). Le z naslovom **konzula** (*consules ordinarii*) je lahko prišel senator za **poveljnika legije** (*legatus legionis*). Ob tem naj še dodam, da sta **edina** poznana **senatorja** iz našega prostora **Mark Valerij Maksimijan mlajši** (*Marcus Valerius Maximianus Iunior*) iz **Petovione**, ki je leta 184 dosegel tudi **konzulat** (konzulsko čast) in njegov sodobnik **Tit Varij Klemens** (*Titus Varius Clemens*) iz **Celeje**, ki je bil verjetno **prvi Noričan povzdignjen med senatorje**.

Rimska vojaška obrambna postavitve želva-testudo.
vir: <https://www.pinterest.ca/pin/523402787928380409/>

RIMSKA VOJSKA NA POHODU IN V BITKI

Slika 28:
Legionarji na pohodu.

Legionar je na bojnem pohodu poleg težkega orožja moral nositi s seboj še **hrano** za 3 do 15 dni, **orodje, lonec**, pa tudi kakšen kos **lesa** ali **kol** za dodelavo obrambnih sistemov. Na pohodu so opremo za lažje prenašanje obesili na palico. Orožje z verižno srajco in ostala oprema z orodjem je tako tehtala **preko 30 kg**. Vojaki na pohodu so v času republike z njo opravili le po **4 do 5 ur hoje na dan** in tako prehodili **12 do 15 km na dan**, v času **Julija Cezarja** pa tudi **do 25 km na dan**. Ugotovimo lahko, da bi bili tako opevani »**telečnjaki**« naših dedov v 19. stoletju in »**ranci**« (*vojaški nahrbtniki*) naše ter drugih vojsk v 20. stoletju, prava »mala malica« za rimskega legionarja.

Reformator rimske vojske **Gaj Marij** je vojščakom olajšal težo opreme s tem, da so lahko dodatno opremo pritrčili ali privezali na **rogovilasto palico**, ki so jo naslonili na desno ramo, v levici pa so nosili kopja ali sulice ter ščit. Po njegovih reformah so bili legionarjem za hitrejšje premike enot dodeljeni **tovorni konji in mule**, ki so nosile opremo in šotor za 8 – 10 legionarjev. Pred pešci so na pohodu, daleč od sovražnika, jezdili konjeniki in hodili lahki oboroženci, na koncu spreveda pa je legijo spremljal **pratež** (*razni obrtniki, trgovci, gostilničarji, kockarji, svečeniki, družine legionarjev in še kdo*).

Če je poveljnik zasluhlil, da se bo **bitka pričela**, je legijo razvrstil v bojne vrste: v **kolono** (*agmen pilatum*), kjer gredo kohorte druga za drugo ali v **bojnem redu** (*acie instructa*), ko pohod poteka **po vrstah** (*per lineas*), pa tudi **po krilih** (*per alas*), kar pomeni formiranje treh kohort na desnem krilu, treh kohort v središču in štirih kohort na levem krilu. V tretji bojni formaciji se oddelki postavijo v **obliki kvadrata** (*agmen quadratum*), kjer je bila glavnina vojske

združena z oddelki »na krilih«, za temi se je pomikal pratež, nazadnje pa se je pomikal oddelek čet v isti formaciji, ki so varovale pratež z obeh bokov.

V »zlato dobi rimske vojske« (*čas od Gaja Marija do Gaja Julija Cezarja*) je bojni red slonel na kohorti. Na čelu je stalo 50 legionarjev in za njimi še osem takih vrst (*če računamo, da je legija štela okrog 4.000 mož*). Razdalja med bojnimi vrstami je bila 1,2 m po globini, med legionarji pa okrog 0,9 m, tako, da si vojaki niso bili napoti ali si »stopali na prste«. Ob takšnem razmaku so lahko metali kopja ali sulice, niso pa se mogli boriti z meči. Ko je bila legija v napadu, so bile razvrščene štiri kohorte v prvi vrsti, v drugih dveh vrstah pa so stale po tri kohorte. Razdalja med kohortami se je gibala med 25 in 35 m. V obrambi pa so lahko legionarji stali v eni vrsti »v kolobarju« (*orbis*) in to takrat, ko je bilo potrebno braniti taborni okop. Tako sta stala po dva vojaka na okopu, trije pa kot rezerva pod okopom. Na odprtem bojišču se je kohorta postavila »v kvadrat« (*quadratus*) tako, da so se lahko branili iz vseh strani ali pa tako krili pred sovražnikom umik svoje vojske. Kohorte so se postavile v kvadrat tudi takrat, ko je bilo potrebno braniti notranji prostor (*okrog 120 m v kvadratu*), kar je zadoščalo za obrambo poveljniškega kadra in okrog tisoč tovarnih živali s pratežem.

Kohorta je bila s hitrim in spretnim premikanjem najbolj taktična enota na pohodu in v bitki. Posamezni manipli so se lahko hitro obrnili na levo ali na desno in takoj prešli v napad na bok nasprotnika.

Vojskovodje so se bolj ogrevali za **napadalno** (*ofenzivno*) **taktiko**. Kohorte v prvi vrsti so napadale, se nato utrjene in neurejene umaknile, na njihovo mesto pa so med njimi stopile nove, boja željne ter spočite kohorte in tako so se kohorte nekajkrat menjale v bitki.

Konjeniške kohorte (*cohortes equitatae*) so nastopale v bitki na krilih in tako varovale pešce pred bočnimi napadi nasprotnika in po zmagi zasledovale poražence na begu. Med konjenico so bile razpršene tudi pomožne enote lokostrelcev in pračarjev, kateri so ponavadi z vikom in krikom tudi pričeli bitko. Med pomožnimi **konjeniški enotami** (*auxiliae*) je bila posebno slavna **numidijska** in **batavijska konjenica**, med lahko oboroženimi **pešci** pa **pračarji iz Balearov** (*Mallorca*) ter **kretski** in **sirski lokostrelci**.

Batavijci (*Batavci*) so keltsko ljudstvo, ki se je naselilo na renskih otokih v poustju reke Ren, v pokrajini imenovani **insula Batavorum**.

Vrhovni poveljnik, ki je bil lahko sam cesar, se je s kohorto pretorijancev (*njegova osebna straža sestavljena iz elitnih legionarjev – veteranov*) umaknil na svoj prostor, največkrat na desnem krilu. Od tod je cesar ali legijski poveljnik lahko nadzoroval dogajanje na bojišču, dal **trobentaču znak za napad**, kar so ponovili tudi trobentači pri legijah, kot odmev pa se je oglasil bojni krik vse vojske, ki je prešla v napad.

Lahki oboroženci (*velites*), večidel pešči, so imeli v rokah majhen **okrogel ščit** (*parma*), na glavi **usnjeno čelado** (*galea*) in v roki šop **sulic** (*hasta*). **Konjeniki** so imeli na sebi **luskinasti oklep** (*lorica squamata*) in v rokah **sulico** za suvanje, manj pa za metanje in za pasom **dolgi meč** (*spatha*).

Okrog vratu so posamezniki lahko imeli na vrhvi obešene **koščene ali kovinske ploščice** (*tesserae*) z vpraskanim imenom. Take, pa tudi bronaste ploščice, so bile lahko pritrjene tudi na oklep. Na takšne ploščice je bilo napisano tudi vojaško **geslo** (*za stražarje*), vojaško **povelje** ali **ukaz**. Pomenilo pa je tudi **bojni krik** (Wiesthaler, LSS, 6. knjiga, 2007, str. 386).

Na nogah so legionarji na pohodu nosili lahke, z usnjenimi trakovi pritrjene **sandale** (*crepida*; *podplat z usnjenima stranicama, ki so ga zadrževali z jermenjem*; Wiesthaler, LSS, 2. knjiga, 1993, str. 264).

Slika 29:

2. Avgustova legija na »Sveti cesti« v Rimu.

VOJAŠKA OBVEZNOST IN PLAČILO

V 2. stoletju pr. n. št., v času **republike**, so vojaški rok podaljšali na **6 let**, kar je prizadelo predvsem **kmetovalce**, ki niso mogli pravočasno obdelati svojih polj.

Vojna služba v času **cesarstva** je trajala od **16** (v času *cesarja Avgusta*) do **20 let** (od 17. do 36. leta) ali drugače, vsak državljani je bil lahko k pešcem vpoklican za **največ 20 bitk** ali **10 bitk pri konjenici**. Med vojake niso sprejemali samo **patricijev** in **plebejcev**, ampak tudi **proletarce** (*ljudi brez premoženja*), ko so dopolnili 16 let. Preživeli legionarji so dobili po koncu vojaške službe **odpravnino v denarju** (*missio nummaria, missio denaria ali missio pecunia*), ki so jo lahko uporabili tudi za nakup zemljišča ali pa odpravnino v obliki **zemljiške posesti** (*missio agraria*). Le-to so dobili predvsem **veterani** v novo osvojenih deželah z nalogo **romanizirati** domače, avtohtono prebivalstvo. Tako dodeljena posestva so bila večkrat tudi neobdelan, gozdnat ali močvirni svet, kar pa ni bilo vedno pravilo.

Vojaki v **pomožnih enotah** (*brez rimskega državljanstva*) so služili **25 in več let**, po opravljeni vojni obveznosti pa so si zaslužili **rimsko državljanstvo** (*civitas Romana*). Za odpravnino so najraje jemali **denar** (*missio denaria*), s katerim so lahko kupili zemljo ali odprli obrt.

Legionarji so dobivali **plače** vsake **4 mesece**, redno pa so jim poveljniki izplačevali **nagrade**. Dnevna plača je v večini znašala **10 asov** ali **1 srebrni denarij** (0,56 EUR), vendar se je tudi ta vsota spreminjala od bitke do bitke in je bila seveda odvisna od poguma legionarja ter od vojnega plena. Vsak legionar je ob plači dobil še **solni dodatek** (*salarium*), s katerim si je nabavil jedilno sol. Nasploh je dobil rimski legionar v času služenja v vojski (**20 let**) za plačilo okrog 30.000 sestercijev (*kar bi bilo v današnjem denarju okrog 4.200 EUR*). Res pa je tudi, kakor piše rimski **zgodovinopisec K. Tacit**, da so legionarje rajši kaznovali, kakor pa nagrajevali. Plače častnikov so bile mnogo višje od plač navadnih legionarjev. V obdobju »vojaških diktatur v 3. stoletju« so za cesarski naslov vojakom plačevali tako senatorji, kakor vojskovodje visoke denarne vsote. Med najbolj podkupljivimi je bila pretorijanska garda, ki naj bi varovala oklicanega cesarja. Tako je na primer senator **Didij Julijan** (*Marcus Didius Servus Iulianus*; 193) plačal **vsakemu pretorijancu po 25.000 sestercijev** (7.250 denarijev ali danes okrog 4.200 EUR), pa so ga vseeno umorili, kakor pred njim **Pertinaksa** (*Publius Helvius Pertinax*; 193). V treh mesecih so ubili dva cesarja, pa je tudi vojska za dobro plačilo izbrala nekaj cesarjev, ki so končali prav tako, kot njihovi predniki. Brez glav sta tako ostala **Pescenij Niger** (*Caius Pescennius Niger*; 193/94) v Siriji in **Klod Albin** (*Decimus Clodius Septimius Albinus*; 197) v Galiji. Tako samovoljno in neurejeno stanje sta delno končala cesar **Septimij Sever** in nekaj desetletij kasneje cesar **Dioklecijan**. **Rimski cesarji** so z dobrimi plačami in **denarnimi dodatki** (*donativa*) **kupovali vdanost** in **zvestobo legionarjev**, saj so jih potrebovali za svoje osvajalne pohode. Plačana vojska je pač podpirala cesarja ali vojskovodjo, ne le iz ljubezni do vodje in vojaških uspehov, ampak predvsem zaradi plačila. **Legionar** je dobil v času **cesarja Avgusta** na leto plačo okrog **250 denarijev** (je 1.000 sestercijev ali 140 EUR), za **cesarja Domicijana** plačo **300 denarijev** (1.200 sest.; 168 EUR), **cesar Septimij Sever** je plačal legionarju **550 denarijev letno** (2.200 sest.; 308 EUR), **cesar Karakala** pa že **700 denarijev** (2.800 sest.; 392 EUR) in še **odpravnino** v višini **5.000 denarijev** (20.000 sest.; 2.800 EUR). V primeru, da plače ni bilo ali je bila manjša, je tudi zvestoba legionarjev padla, ob večji denarni ponudbi pa sta zvestoba in pripadnost narasla, prejšnjega vojskovodjo so odstranili, ali tudi umorili. In kljub prisegi vdanosti in zvestobe cesarju, takšno obračunavanje s cesarji in vojaškimi poveljniki legionarjem ni bilo tuje. Temu pravimo **vojaška diktatura**; cesarjem, ki so na takšen način kupili prestol in zvestobo, pa **vojaški cesarji** ali **samodržci** (*usurpatores*), ki ponavadi niso bili dolgo na oblasti. Nekaterim samodržcem je uspelo obvladovati položaj in ohraniti oblast le za nekaj mesecev. Ob takšni podkupljivosti, posebno pretorijancev, so v vojaški službi nekateri celo obogateli.

Za odpravnino ob koncu služenja v rimski vojski so dobili legionarji po **3.000 sestercijev** ali **missio denaria** (*kar bi bilo danes 420 EUR; saj je 1 sestercij veljal ¼ denarija ali 0,14 EUR*). Mnogo večje so bile odpravnine oficirjev, saj je dobil **najvišji stotnik legije** (*primipilus*) in poveljnik prvega manipula triarijev celo 600.000 sestercijev (*danes 84.000 EUR*) in s tem je ob upokojitvi **vojaški veteran** (*miles veteranus*) prišel v **premoženjsko skupino vitezov**.

ŽIVLJENJE LEGIONARJEV

Vojaki, ko niso bili **na pohodu**, so se **urili** v uporabi **orožja** in skrbeli, da so bili **telesno pripravljeni** na težke preizkušnje v bitkah. Zavest, da je v bližini vojaška enota, je dajala ljudem moč in varno počutje. V okolici vojaškega tabora so se zmeraj gibali manjši **trgovci** in **obrtniki** (*orožarji, lončarji, opekarji, slaščičarji, gostilničarji, oljarji, kamnoseki, livarji, preprodajalci*), ki so bivali v **barakah** in so za plačilo ali menjavo legionarjem prodajali razne potrebščine za čiščenje in vzdrževanje orožja, zdravila za celjenje manjših ran, spominke, slaščice za popestritev enolične in dokaj neokusne vojaške hrane ali pa jim popravljali in dopolnjevali bojno opremo. Med vsemi temi so bili tudi **svečeniki, pisarji in branjevc**i. Pripravljene so bile tudi **lesenjače za zabavo** (*beznice, kockarnice, taberne*), **krošnjari** pa so od legionarjev kupovali dragocene predmete in trgovali s sužnji, ki so jih vojaki dobili z vojnim plenom.

Vendar pa po besedah rimskega konzula, prokonzula province Azije in **zgodovinopisca P. K. Tacita** (*Publius Cornelius Tacitus; 55 – 120*) življenje legionarjev ni bilo prav rožnato. Na **stalnih bojnih pohodih** in ko je vojaška služba v cesarstvu trajala od 16 do 20 let, je le malokdo dočakal konec vojne obveznosti. Poleg mraza, dežja in vročine, še mala plača, večni pohodi, v stalni bojni pripravljenosti, strašne vojne, kruta kaznovanja z bičem in le malo pohval, nagrad in vzpodbud, je bila za legionarje vojaška služba, ki so ji zaprisegli, težka in brezplodna. S pohabljenim telesom, polnim nezaceljenih ran, pa so le redki dobili dostojno odpravnino. V večini so za vse vojaške napore dobili ob koncu služenja le »zamočvirjena polja in neobdelovalne gorske kraje« (*kar se konkretno nanaša na pritožbe upornih legionarjev v maniplih v Navportu leta 14*). Vendar niso bili vsi veterani tako opeharjeni in odpravljeni.

Slika 30:
Življenje legionarjev v taboru.

Nekoliko boljše je bilo življenje **odsluženih legionarjev – veteranov**, ki so dobili **odpravnino** v obliki **zemljiške posesti**. Ob stalnem vojaškem taboru so legionarji že v času služenja navezali stike s civilnim prebivalstvom v okolici tabora. Vojaški tehnični strokovnjaki so sodelovali s civilnim prebivalstvom pri raznih opravilih in so imeli izven vojaškega tabora tudi otroke. Po odsluženju vojaškega roka so lahko stopili v zakonsko zvezo in se naselili ob taboru ali pa v provinci, kjer so služili. Takšni vojaški **veterani** so bili oproščeni davkov, v večini so bili dokaj izobraženi in so se do časa **cesarja Trajana** naseljevali v **veteranskih kolonijah** (*coloniae veteranorum*), kasneje pa v mestih ali v njihovi okolici, kjer so postali **zemljiški posestniki** in živeli v urejenem okolju svojih **podeželskih hiš** (*villa rustica*). **Upokojeni oficirji** pa so v veliki večini postali **mestni svetniki** (*decuriones*).

Od časa cesarja **Septimija Severa** naprej in militarizacije cesarstva, so se vojaki, še posebej pa **veterani**, združevali v svoja **stanovska društva** (*scholae, collegia*), kjer so poleg ostalega skupnega življenja imeli tudi verska združenja. Po odsluženju vojaškega roka so se veterani z družinami naseljevali okrog vojaškega tabora in so skupaj z vojaki v taboru postali nekakšna »vojaška družba«. V 3. stoletju so bili privilegiji v vojski vse večji in prišlo je do **dednosti vojaškega poklica**, še posebno, če so cesarji vdanost vojske »kupovali za veliko denarijev«. Tako so nekateri, posebej pa pretorijanci, v vojaški službi obogateli, medtem ko je ostala rimska družba vse bolj občutila gorje vojn, pomanjkanje, večanje davkov in zmanjševanje denarne vrednosti, ob tem pa je bila družba vse bolj občutljiva do političnih sprememb v cesarstvu.

Rimski zlatniki s podobami cesarjev (Trajan, Vespazijan, Domicijan, Neron) (vir. A. Funck, S. Hojer: Stari Rim)

OSKRBA BOJNIH ENOT

Za preskrbo rimske vojske z živežem in vodo so skrbeli **oskrbniki vojske**, pa tudi **cesarski namestniki v provincah** (*procuratores, quaestores ali propraetores provinciae*). Vsak legionar je nosil s seboj poleg orožja tudi **hrano** za tri in več dni, ob poti na pohodu pa je bilo poskrbljeno tudi za vodo. Hrano so si legionarji pripravljali ob počitku sami in ponavadi pred bivalnim šotorom.

Za legije, nameščene v 2. stoletju, v času Marka Avrelija na območju province Panonije in province Bitinije ob Pontu (*danes Črno morje*), je skrbel **Petovijčan Mark Valerij Maksimijan mlajši** (*Marcus Valerius Maximianus*; 135 – okrog leta 195?), ki je bil **prokurator** in zadolžen za preskrbo legij in pomožnih čet z živežem in drugimi, za vojake pomembnimi stvarmi (*dodatno orožje, popravilo orožja*). To je bilo skladiščeno v vojaških taborih, na pohodih pa so živila in potrebno orodje vozili na vozovih, ki so služili tudi za prevažanje šotorov za počitek, prenočevanje in prevoz ranjencev. Vse to je za legijami tovoril **pratež** (*impedimenta*), ki je tovoril tudi **vojni plen** in **naprave za obleganje**.

Zaradi pomanjkanja denarnih sredstev in za lažje preživljanje vojakov, je cesar **Dioklecijan** uvedel nova **davka: davek na glavo** (*tributum capitis*) ali **glavarino** za slehernega rimskega državljana in **davek na zemljo** ali **posest** (*tributum agrariae*).

Preskrba s hrano in prehranjevanje vojske je bila težka naloga. Vojaki so na pohodu večinoma jedli ovseni ali rženi kruh, suho slanino, trdi prepečenec in pili vodo ali kislo vino. Vojsko je pogosto spremljala tudi čreda govedi, ovac in koz (*v pratežu*), kar je bil živi vir prehrane. Vojakom je na dolgih pohodih velikokrat začelo primanjkovati hrane, ki jo je bilo težko preskrbeti. Bolje je bilo vojakom v stalnih vojaških taborih. Vedno so imeli sveže meso, dovolj je bilo ovsa, rži in sveže zelenjave, kar so pač pridelali kmetje v okolici tabora. Prehrana je bila odvisna tudi od področij, kjer je bila nameščena vojaška enota. Ponekod so jedli veliko **divjačine** (zajci, jeleni, jazbeci, bobri, vepri), drugod je bilo dovolj **rib** in školjk ali **jajc** in **perutnine**. Prehrana je bila zelo raznolika, vendar ni podatkov, da bi se vojaki čezno pritoževali. Vendar pa kljub dokaj borni prehrani, je bila hrana legionarjev v vojski boljša, kakor doma. Po nekaterih podatkih iz province Britanije je vsa rimska vojska nameščena na tem območju pojedla okrog 33,5 ton žita na leto ali kot je bilo izračunano okrog 335 kg žita na vojaka.

Legionar v bojni opremi in s hrano, orodjem ter posodo na palici čez ramo (vir. A. Funck, S. Hojer: Stari Rim; str 2.)

ODLIKOVANJA IN KAZNI

Slika 31:
Legijska odlikovanja (coronae).

Slika 32:
Osebna odlikovanja (phalerae)

Poveljniki so lahko **nagradili** cele **vojaške enote** (*kohorte*), **legije** in posamezne **legionarje**, vse skupaj pa je bilo podvrženo tudi **kaznim** za **neuspeh** vojaške enote ali **strahopetnost** posameznikov.

Vojaške enote so bile za **junaška dejanja** odlikovane z **odlikovanji** (*coronae ali ornamenta*), ki so bila **pritrjena** na **drogove bojnih enot** (*signum*), nosili pa so jih **znakonoše**. Posamezni legionarji so bili nagrajeni z delom **vojnega plena** ali **denarnim dodatkom pri plači**. Častnike so odlikovali tudi z vidnimi oznakami na oklepih, kot so razni **zmagovalni venci**, pa tudi zlate ali srebrne **zapestnice**, **verižice** ali **ovratnice** z zlatimi ali srebrnimi **medaljoni**; **odlikovanja** na oklepih **legionarjev** so se imenovala **phalerae**. Eno od **odlikovanj** za **hrabrost** je bilo tudi **hasta pura** (*simbolična sulica z odbito železno konico*).

Po bitki je trobentač zatrobil **zbor**. **Vrhovni poveljnik** je po prejemu poročil poveljnikov bojnih enot stopil na dvignjen **oder** (*tribunal, suggestus*), od koder je bojne enote in posameznike pohvalil in nagradil ali pa tudi grajal in napovedal kazni.

Odlikovani so bili tudi **posamezniki**:

- 1.) **corona castrensis** – za moža, ki je pokazal izreden pogum pri obleganju mesta;
- 2.) **corona civica** – za moža, ki je rešil življenje rimskemu državljanu;
- 3.) **corona muralis** – za moža, ki se je prvi povzpел na nasprotnikov zid;
- 4.) **corona navalis** – za zmago na morju;
- 5.) **corona obsidionalis** – za moža, ki je druge osvobodil ob obleganju;
- 6.) **corona vallaris** – za moža, ki je prvi prestopil prag (*zid*) sovražne trdnjave;
- 7.) **corona triumphalis** – najvišje odlikovanje vojskovodji za zmago.

Najvišje odlikovanje (*ornamentum*), ki so ga dobili **vojskovodje** po zmagi na **bojnem polju**, se je imenovalo **ornamenta triumphalia**, velikokrat pa so jim bile podeljene **pretorske časti** ali **časti vrhovnih poveljnikov**, ki so bile v glavnem rezervirane za **imperatorje** (*cesarje*).

Kazni so legionarjem izrekli **vojaški tribuni**. Za hujši prestopki (*spanje na straži ali izmikanju dolžnosti*) je bila izrečena tudi **smrt s kamenjanjem** ali **udarci s palicami**. Malomarnosti med stražarji niso trpeli, saj je bilo od čuječnosti stražarjev odvisna usoda celega vojaškega tabora in legije. Za manjše spodrsllaje so bili kaznovani z odhodom na stražo brez uniforme ali bosih nog, za neizpolnjevanje borbenih dolžnosti pa **sramotitev** (*ignominia*), kar je pomenilo odvzem orožja, pri obroku hrane ječmenov ali ržen kruh, namesto pšeničnega kruha, vaje v polni

bojni opremi, izbrisana bitka iz celotnega obračuna bitk (*kar je lahko doletelo celo kohorto ali legijo*), odtegnjena plača in tudi vojni plen.

Kazni niso izrekli samo posameznikom, ampak je lahko kazen doletela celo kohorto ali celo legijo. Vojskovodja je po poročilih svojih poveljnikov razglasil tudi posebno ostre kazni za strahopetnost. Za **krivdo ob izgubi bitke** so vojaško enoto ali celo **legijo kaznovali z desetkanjem** ali **decimiranjem** (*decimumque*), t. j. z **usmrtitvijo** vsakega desetega legionarja; **ubil** pa ga je sosed ali **bojni tovariš**. Najlažja je bila stotnikova kazen, ki je legionarja kaznoval z **bičanjem** (*castigatio*). Vse prestopke, predvsem pa prestopke pri častnikih in ob smrtni kazni, je raziskoval in določal obliko kaznovanja le vrhovni poveljnik.

Od **cesarja Klavdija** (*Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*; 41 – 54) dalje in vse do 4. stoletja so nekateri posamezniki – veterani, ki so bili po dolgih 20-tih in več letih službe iz vojske častno odpuščeni, dobili za svoj pogum in hrabrost (*virtus militaris*) v bitkah **vojaške diplome**. Z diplomom na **dveh povezanih bronastih ploščicah** so bili nagrajeni s pridobitvijo **rimskega državljanstva** (*civitas*) zase, za ženo in potomstvo ter pravico do **zakonske zveze** (*conubium*). Za zasluge v bitkah je imel legionar tudi **pravico do nagrade v obliki zemeljske posesti** (*missio agraria*). S tem si je cesar ustvaril vdane državljane in tudi cele skupnosti. **Tekst diplome** (*constitutio*) je bil na bronastih ploščicah vrezan dvakrat in sicer na zunanji strani prve ploščice in enako na notranji strani. Ploščici sta bili **zapečateni** s svinčnimi pečati; na zunanji strani druge ploščice pa so bila vrezana **imena prič**. Na območju cesarstva so do danes našli celih in poškodovanih okrog **tisoč vojaških diplom**. Te vojaške diplome so bile nekakšne osebne izkaznice odsluženih vojaških veteranov in tudi mešanih vojaških enot, kot so bile pomožne enote konjenikov (*alae*) ali cele kohorte legionarjev.

VOJAŠKI PRATEŽ - IMPEDIMENTA

Vsaka legija je imela za **preskrbo s hrano in orodjem, popravilo orožja** in za **prevoz ranjencev, pratež** (*impedimenta*). Z vozovi so **spremljali vojsko** in jim **prevažali šotore** (*pelles*), saj je bil za počitek in prenočevanje dodeljen en šotor na deset vojakov. Poveljniki so imeli na poti in v vojaškem taboru tudi po več šotorov. Pratež je tovoril tudi **vojni plen** in **naprave za obleganje**. V njem so bili **vojaki**, ki se **niso bojevali**, kakor so bili **konjarji** (*calones*) in **mularji** (*muliones*), ki so skrbeli za konje in drugo težko bojno opremo. K njim so sodili tudi **orožniki** ali **policaji** (*beneficarii*). Iz takega prateža, ki se je umestil ter postavil svoja bivališča v bližini vojnega tabora in skladišč (*horreum*) za različno trgovsko blago, se je razvila **civilna naselbina** (*canabae*).

Omenil sem že, da je moral vsak **legionar nositi** na pohodu **poleg orožja**, tudi kakšen kos **orodja** in **hrano** za nekaj dni (*od 3 do 15 dni*), kar je skupaj **tehtalo** tudi preko **30 kg**.

OBLEGOVALNE BOJNE NAPRAVE

Za **obleganje** in napad na **utrjena mesta** so Rimljani uporabljali razne **metalne naprave** ali **katapulte** (*catapultae, ballistae*), **oblegovalne** (tudi **metalne**) **naprave** (*onager* ali slovensko »divji osel«) in **lučalnice** (*tormentum*), **kavlje** ali dolge kole z zakrivljeno železno ostjo (*falces*) in **obrambne** ali **varovalne naprave**: **obrambna stena** ali **nastrešek** (*pluteus*), **krovne kolibe** ali **lesene ute na kolesih** (*vineae*), **rovke** (*musculae*), **ovne** (*aries*; do 60 m dolg in debel tram z železno glavo), **lesene stolpe** (*turres*), škorpionje ali manjše **jeklene loke** (*scorpiones*) in postavitve **bojne formacije legionarjev** s streho iz ščitov nad glavami in ob bokih v obliki želve (*testudo*).

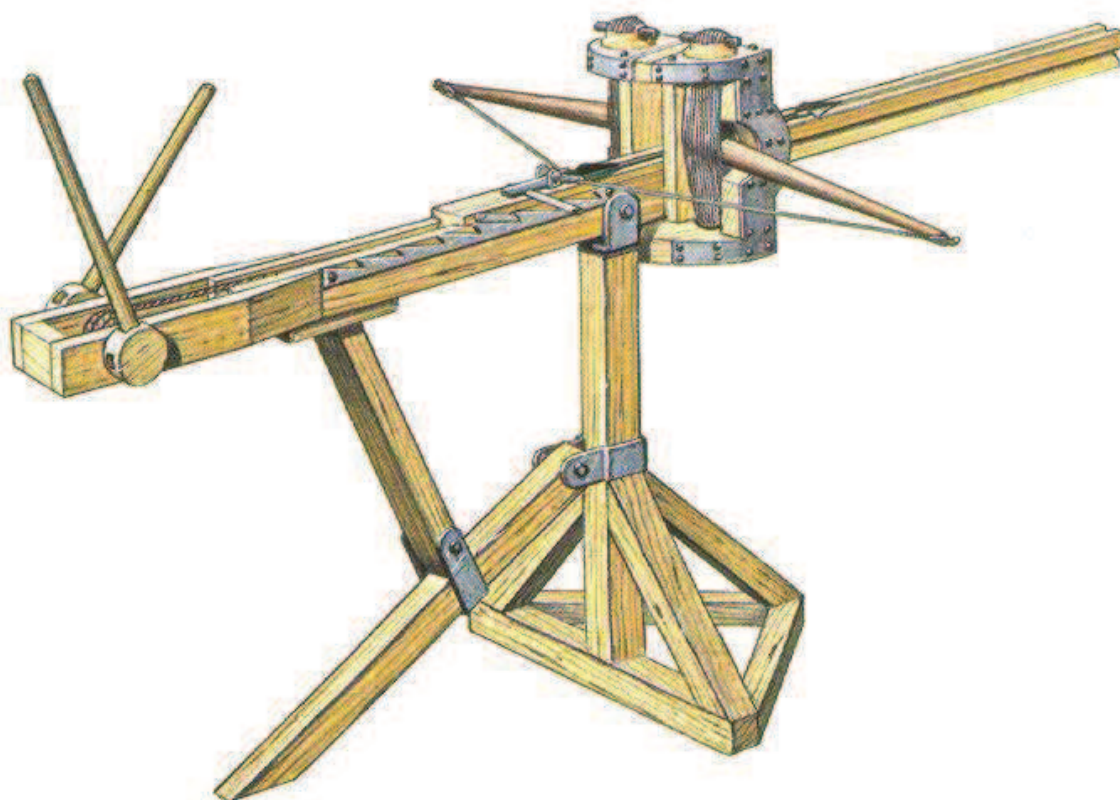

Slika 33:
Ptujski legionarji v obrambnem položaju: »želva« - testudo.

Katapulte bi lahko primerjali z velikimi **samostreli**, katerih izstrelki so leteli skoraj vodoravno, medtem ko so **baliste** metale **skale** in **večje puščice** v višjem loku prek obzidja in drugih ovir v **višino do 40 m** in **dolžino okrog 30 m** (*kakor danes havbice ali minometi*).

Izstrelki (*kamenje in les različnih velikosti*) iz **baliste** so leteli pod kotom 45°. Med metalnimi napravami je bil najmočnejši **onager** (»divji osel«), ki je lahko 50 kg težak izstrelak zalučal 500 m daleč. Škorpionji so bili manjši **jekleni loki s tetivo** za metanje velikih kovinskih puščic (*kot samostrel*), ki ga je upravljal **en sam legionar** in je imel domet tudi do **500 m daleč**.

V zavetju »želve« (*testudo*) in **lesenih galerij na kolesih** (*turres ambulatoriae*) so se legionarji pomikali **proti nasprotniku**, pod **krovnimi kolibami** pa so lahko z **ovni** (*aries*; *dolg lesen tram z železno glavo*) razbijali vrata ali obzidje. Podobno so razdejali nasprotnikovo obzidje tudi z zakrivljenimi železnimi kavlji (*falces*). Za **prehod vojakov v višino** in **na obzidje** so služili **leseni stolpi na kolesih**, prekritimi z **leseno streho** in živalskimi **kožami**.

Slika 34:
Onager, rekonstrukcija rimske metalne naprave.

TEHNIČNI ODDELKI - FABRES

Sestavni del **opreme rimskega vojaka** je bila tudi žaga (*serra*), **lopata** (*vatillum*), **motika** ali **kopača** (*ligo*), **kramp** ali **križna sekira** (*dolabra*), **sekirica** (*securis*) in **srp** (*falx*). Vse to orodje ni bilo pomembno le za pripravo vojaškega tabora, ampak tudi za sistem utrjevanja, izdelavo oblegovalnih naprav, gradnjo mostov, vodovodov in cestnih povezav med italjskim prostorom in mejo ter obratno. Vse to je bilo še toliko bolj pomembno pri osvajanju novih dežel ter njihovi zasedbi in priključitvi k rimskemu cesarstvu. To so bili posebni **tehnični oddelki** s strokovnjaki, ki se jih je prijelo ime **pionirji** (*fabres*) in katerim je poveljeval **predstojnik obrtnikov** ali **prefekt fabris** (*praefectus fabrum*). Le-ti so bili zadolženi predvsem za gradnjo **mostov** (*pontes*), ki so omogočili vojski hiter in varen prehod prek vodnih preprek. Izkazati so se morali tudi pri prečkanju močvirnih zemljišč, kjer so prek butar vejevja položili drevesna debla ali lesene plohe. Planirali in gradili so tudi **vodovode** (*aquaeductus*), **kanalizacijske sisteme** (*cloaca*) ter **ceste** (*via platea* - mestna cesta, ulica; *via publica* - glavna cesta; *via militaris* - vojaška cesta) in **poti** (*iter*). Grški zgodovinar Polibij piše, da je legija (okrog 5.500 legionarjev) lahko zgradila utrjeni tabor iz zemlje in lesa v **dveh in pol urah**, pa čeprav so ga zgradili le za eno noč in ga nato ob nadaljevanju pohoda razdrli. Gradnjo utrjenega tabora so vadili in vsak legionar je točno poznal svoje delo, ki ga je moral opraviti.

Ne gre pozabiti, da je bilo v rimski vojski veliko legionarjev, ki so znali plavati. Častniki pa so se po dolžnosti morali vaditi v plavanju in tako so marsikatero vodno oviro lahko tudi preplavali, v kolikor je bilo to potrebno.

RIMSKA VOJNA MORNARICA - CLASSIS

Slika 35:

Rekonstrukcija rimske bojne ladje.

Za prevoz čet prek rek in po morju so rimski vojski služili čolni in ladje. Do 3. stoletja pr. n. št. so Rimljani imeli dokaj slabo mornarico, mogoče le kakšnih 20 manjših **troveslač** (*triremes*). Šele po 3. stoletju pr. n. št. se je v vojnah s Kartažani vse bolj razvijala in večala **vojna mornarica**, ki so jo v 2. stoletju pr. n. št. ogrožali le **morski razbojniki**. Zaradi nuje so Rimljani zgradili okrog 500 bojnih ladij in »pometli« z morskimi razbojniki v Sredozemlju ter postali v prvi polovici 1. stoletja pr. n. št. **gospodarji morja**. Na osnovi izkušenj iz državljanski vojn (*s Pompejem, z Brutom in Kasijem, z Antonijem in Kleopatro*) je cesar **Avgust** ugotovil, da je dobro organizirana mornarica ključ do uspeha na morju in jo je močno okrepil ter na novo organiziral. Tako je nastala nova **cesarska vojna mornarica**, ki sicer ni bila tako močna kot kopenska vojska, predstavljala pa je organizirano vojaško moč, ki je ni bilo mogoče kar tako spregledati (*samo v vojaški bazi v Misenu je bilo vedno pripravljenih prek 10.000 oboroženih mož*). Bojne ladje so imele na kljunu leseni »dvižni

most« z železnim kavljem (*corvus*), ki so ga spustili na nasprotnikovo ladjo, ga prešli in jo v borbi zasedli ali potopili.

Potrebno je poudariti, da so imeli Rimljani poleg morske tudi **rečno mornarico** (*classis fluvialis*), ki je služila predvsem za prehod vojske prek rek, prevoz različnega materiala, opravljala pa je tudi nadzor nad obalami rek, izvidniške in poštne naloge. V provincah je bila nameščena takoiimenovana »provincialna« ali regionalna mornarica. Takšna »provincialna mornarica« je bila **classis Britannica** (*varovanje obale ob Kanalu in prometa po britanskih rekah*), **classis Germanica** (*nadzor plovbe po Renu in ob obalah Severnega morja*), **classis Pannonica** (*nadzor plovbe po Donavi in pritokih iz Retije*), **classis Moesica** (*nadzor plovbe po spodnji Donavi*), **classis Pontica** (*nadzor plovbe ob obalah Črnega morja*), **classis Syriaca** (*nadzor nad obalo Male Azije, Sirije in Egipta ali Levanta*), **classis Alexandrina** (*nadzor plovbe po Nilu*) in **classis Africa** ter **classis Mauretanica** (*nadzor plovbe ob obali Severne Afrike od Libije do Mavretanije*).

Mornarica je razpolagala z **dolgimi bojnimi ladjami** (*navis longae*) in **tovornimi ladjami** (*navis onerariae*), nekaj pa je bilo tudi **hitrih** (*navis liburnae*) ter **izvidniških** (*navis speculatoria*) **ladij**. **Poveljniška** ali **admiralska ladja** (*praetoria navis*) je imela na krovu vkrcano celotno poveljstvo brodovja – flote, ob prosti plovbi ali v bitki. Na premcu je bila bojna ladja oborožena z ostrim **kljunom** ali **konico** (*rostrum*), s katero so nasprotnikovo ladjo v bitki nasadili, jo prebili, potopili ali pa so jo zasedli.

Najbolj so bile v rabi **peteroveslače** (*penteris*), močne in gibčne, uporabljali pa so tudi manjše in hitre **troveslače** (*triremes*). **Peteroveslače** so bile do 40 m dolge in šest do sedem metrov široke bojne ladje. Na krovu so imele po 300 mornarjev in veslačev ter do 120 vojakov in 20 častnikov ter podčastnikov. Jadra so le redko uporabljali, med bitko so jih zvili ali sneli. Razvile so hitrost od 5 do 6 milj na uro. Za stražo ali sle so ob peteroveslačah plule manjše **izvidniške enoveslače in dvoveslače** (*catascopium in biremes*), ki so bile dolge 32 do 39 m in široke od 5 do 5,75 m ter ugrezom od 1,10 do 1,30 m. V posadki so bili **veslači** (*remiges*) in **mornarji** (*nautae*). Veslačem so poveljevali **magistri**, mornarjem pa **kapitani** (*praefecti navis*) in **krmarji** (*gubernatores*).

Posadke bojnih ladij so sestavljali predvsem svobodni prebivalci provinc (*v Raveni so bili to predvsem Delmati in Panonci*) in če to prestavimo v današnji čas, vemo, da so »najboljši mornarji« Štajerci in Korošci, pa čeprav živijo dokaj daleč od morjá.

Poveljstvo nad bojno ladjo je bilo zaupano **tribunu**, nad vojnim brodovjem (*floto*) pa **prefektu**, ki je bil iz vrst viteškega stanu.

V Sredozemlju so imeli Rimljani dve borbeni floti: **mizensko** (*classis Misenensis*) in **ravensko** (*classis*

Ravennatis). Najpomembnejša pomorska vojaška oporišča in pristanišča so bila v **Mizenu** (*Misenum*; v Neapeljskem zalivu v Tirenskem morju) in **Raveni** (danes *Ravenna* ob Jadranski obali), manjši pa v **Forum Juliji** (*Forum Iulii*; danes *Fréjus* v zahodnem delu Ligurskega zaliva) ter **Akvileji** (*Aquileia*; danes *Oglej*). Poleg teh najpomembnejših vojnih oporišč, so Rimljani gradili še nova oporišča vojne mornarice ob vseh obalah Sredozemlja.

ZMAGOVALNI SPREVOD - TRIUMPHUS

Za vojskovodjo, ki je zmagal na bojnem polju, je bila največja nagrada in čast **zmagovalni sprevod** (*triumphus*). **Zmagovalni vojskovodja** (*triumphator*), ki mu je senat dodelil čast zmagovalnega sprevoda, je sicer zadržal v vojni pripravljenosti večino vojske, vendar je z njo moral počakati pred mestom (*»ante portas«*) do dneva, ki ga je določil **senat**. Sprevod se je vedno pričel na **Marsovem polju** zunaj mestne meje in mimo rimskega **Koloseja** do vznožja griča **Aventina** in po *»Sveti cesti«* (*Via Sacra*) čez **Forum** do svetišča **Jupitra Kapitolina** na **Kapitolu**, kjer je vojskovodja opravil daritev in predal svoje zmagovalne lovorike bogu **Marsu**. **Vojskovodja** je dosegel to čast, če je sodeloval v bitki, v kateri je bilo ubitih vsaj 5.000 nasprotnikov, bilo pa je še več zahtev senatorjev, kar je vplivalo na ta, dokaj redek dogodek.

Na začetku sprevoda je korakala vojaška godba z **uradnimi glasbili**, predvsem **trobili: dolgim, zakrivljenim rogom, dolgo ravno trobento, vojaškim bojnim rogom** ali **bojno trobento** (*bucina*), s katerimi so v bitki dajali tudi znak za napad ali umik vojske, sodelovali pa so tudi **bobni**. Pred **zmagoslavnim vojskovodjem** (*triumphator*) so se nato zvrstili **orlonoš**e, **zastavonoše** in **državni uradniki – liktorji** (*lictoris*). To so bili ponavadi osvobodenci, ki so na ramah nosili **butare šibja** (*fascis*) kot znamenje najvišje sodne oblasti. Le-tem so sledili vkljeni **vojni ujetniki** in **vojni plen** iz osvojenih pokrajin. Končno se je pripeljal **triumfator na četverovprežnem bojnem vozu** (*quadriga*), v katerega so bili vpreženi štirje **beli konji**. **Zmagovalec** (*laureatus*) je bil oblečen v **pisano togo** (*toga picta*) in **tuniko** z vezanimi **palmovimi vejicami** (*tunica palmata*). Na glavi je nosil **zmagovalni lovorov venec** (*corona laurea*) in je bil oblečen tudi v škrlatno togo vezeno z zlatom in **pozlačene polškornje na nogah**. V desnici je držal **slonokoščeno žezlo z orlom na vrhu** (*scipio*). Spremljali so ga njegovi največkrat odlikovani vojaki ali enota **elitnih legionarjev** (v večini veteranov). Za njimi so šli komedijanti, ki so plesali, se spakovali in prepevali pesmi posvečene zmagovalcu.

Vojska je zmagovalcu klicala vzklik divje radosti **»io triumphe«** (*»Hej, heja, hej, juhej zmagovalec!«* ali *»Živijo, triumphator!«*) in zraven prepevala *»bojne«* pesmi. V sprevodu so lahko sodelovale tudi **vestalke** (*virgines Vestales*; nedolžne svečenice in čuvajke ognja v svetišču) in **parke** (*Parcae*; po naše rojenice ali tri boginje usode: rojstva - *Nona*, življenja - *Decuma* in smrti - *Morta*, dokler ni zmanjkalo niti na preslici; glej: slika 2).

Kadar senatorji niso dovolili zmagovalnega triumfa, so lahko dopustili **ovacijo** (*ovatio*), ob kateri je šel vojskovodja na Kapitol **peš** ali pa jahal **na konju**. Oblečen je bil v **togo, obrobljeno s škrlatnim spodnjim robom** (*toga praetextata*) in ovenčan z **mirto** (*myrtus*; zimzeleni venec iz vejic mirte z dišečimi belimi cvetovi). **Zadnjo ovacijo** je imel **cesar Klavdij leta 47.**

Slika 36:
Triumfatorjev voz.

Meje

Slika 37:

Skica predvidene razporeditve 28-tih rimskih legij po cesarstvu leta 68

(od števil 4 do števil 14 so legije razporejene ob rensko – donavskem limesu)

POVELJA (UKAZI) V RIMSKI VOJSKI

Običajna povelja (prosti prevod iz angleščine):

»Ad signa!« - preprosto »Gremo v boj!« ali »Pripravite se na boj!«
incedere (ire) in agmine – iti (gremo) v boj;
agmen instruere – enoto postrojiti za pohod;
agmen claudere – (iti) na koncu kolone, tudi zaščitna četa;
agmen ducere – (iti) na čelu kolone, tudi voditi vojsko (enoto) na pohodu;
agmine facto – (pohod) v strnjeni koloni;
tripartito agmine – (pohod) v treh bojnih vrstah;
»Unos finis!« - »V eno vrsto!«
»Duo finis!« - »V dve vrsti!« ali »Dvored!«
»Ad iungere!« - »Poravnaj se!« na dolžino roke v širino in globino;
dirige frontem – urejanje, poravnava bojne vrste;
»Dirige frontem a dexter!« - »Poravnaj se na desno!«
»Dirige frontem a sinister!« - »Poravnaj se na levo!«
»Progredi!« - »Naprej!«, »Korakaj!« ali »Pojdi naprej.«
»Silentium!« - »Tišina!« ali tudi »Mirno!«
»Animus attentus!« - »Pozorno poslušaj!« ali »Pazi!«
mandata captate - upoštevati ukaze ali držati se ukazov;
laxate – počitek; **laxare** – oddahniti se, sprostiti se;
»Ad laxare!« ali »Ad laxatio!« - »Na mestu voljno!« ali »Na mestu odmor!«
»Ad otiosse!« - »Prosto!« ali »Voljno!«
otiosus, otium – prosti čas, čas brez dela;
ordenem servate – ohraniti svoj položaj ali obdržati položaj;
fere spectare – transforma – preoblikovati se v pohod v krogu (sprememba smeri);
mutatio ordo – menjava vrste;
pedem conferre – napasti; **pedem referre** – umikati se;
dimitto – razhod, razpust, odmor, voljno,...;
»Ad Victoria!« - »Na zmago!«
»Exulto!« ali »Exsulto!« - »V boj!« ali »Gremo v bitko!«

Povelja na pohodu (»maršu«):

»Ad agmine!« - »V vrsto zbor!«
»Signo sequite!« - »Sledite vodji/poveljniku!«
»Ad gladium!« - obrniti se »Na desno!« in tudi »Pozdrav na desno!«
»Ad scutum!« - obrniti se »Na levo!« ali tudi »Pozdrav na levo!«
agmen claudere – transforma – pohod v nasprotno smer;
»Primus (secundus,...) ordo unum (duo,...) progredi!« - »Prva (druga,...) vrsta en (ali dva,...) korak naprej!« ali boljše »Prva vrsta korak (ali dva,...) naprej!«
»Moveo!« ali »Progredi!« - »Korakaj!« ali »Pro gradatim!« - »Korakom, naprej!«
»Ad impetus!« ali »Ad aggressio!« in tudi »Ad invasus!« - »V napad!«.
aggressivus – napadalen; **invasor** – napadalec, osvajalec;
procedite, movere – premikanje enote naprej;
deponere arma – položiti orožje, predati se;
accelero – pospešiti;
tarda – upočasniti; **tardatio** – počasnost;
»Ad dextram!« - »Obrat na desno!« = razvrstiti se na desni bok;
»Ad sinistram!« - »Obrat na levo!« = razvrstiti se na levi bok;
»Sin pes – dex pes!« - »Leva noga – desna noga!«
»Sin – dex – sin – dex – sin...!« - »Leva – desna – leva – desna – leva...!«
»Centuriae consistite!« - »Centurija (enota) stoj!«

Povelja v bitki:

»Ad aciem! – Pugna! – Celeriter!« - »Uredi (formiraj) bojno linijo! – Boj (bitka)! – Hitro!«
»Pila infige!« - »Zasadite svoje pilume (pokončno)!«
»Pila depone!« - »Odloži pilume!« ali »Položite orožje!«
»Pila tolle!« - »Dvignite pilume!«
»Signum tolle!« - »Dvignite bojna znamenja!«
»Pila iace!« - »S pilumom suni (prebodi)!«
»Gladium stringere!« ali »Gladium educere!« - »Izvleci meč iz nožnice!«
»Gladium recondite!« ali »Gladium condere!« - »Meč pospravi (spravi) v nožnico!«
gladium lateri – globoko zabosti meč;
»Pro pugno!« - poziv na boj: »Napad na nož!«
»Parati!« - »Oppugnare!« - »Gotovo!« - »Napadajte!«
paratus – pripravljen na boj, bojevit;
»Ad testudinem!« - »Oblikuj (formiraj) želvo!«
»Ad cuneum!« - »Oblikuj klin!«
»Defendi altus!« - »Odbijaj visoko!« ali »V bran se postavi!« ali »Zaščiti!«
»Defendi inferius!« - »Zaščiti spodaj!«
»Defendi ad parati!« - »Odbij (zaščiti) napad!«
»Impetus!« ali »Aggressio!« - »Napad!«
»Repulsus!« - »Nazaj!« ali »Obrni se!« ali »Zadrži napad!«
»Repetitum!« - »Ponovite!« ali »Še enkrat!«

Osnovna povelja so v večini pravilna, vendar jih je težko prevesti v slovenščino (*moderna invencija*), lahko pa imajo tudi več pomenov. Objavljeno v latinščini in angleščini na spletni strani: <http://home.surewest.net/fifi/index21htm>. Dostop: 2. december 2011.

Slika 38:
Rimska bojna enota v napadu.

POMEN RIMSKE VOJSKE IN ŽIVLJENJE LEGIONARJEV SKOZI STOLETJA

Iz vsega zapisanega sledi, da je bila rimska vojska dobro oborožena, pripravljena na vse preizkušnje, dobro tehnično opremljena in preskrbljena s hrano ter tako sposobna premagovati vse težave, ki so ji bile postavljene na pot zmagovalstva. Tega so se zavedali tudi **rimski cesarji** (*Avgust, Vespazijan, Trajan, Mark Avrelij, Prob, Dioklecijan*), ki so skrbeli za bojno opremo in preskrbo legionarjev v svojih bojnih enotah. Sledili so načelu, da je le dobro oborožen, opremljen in preskrbljen vojak zvest svojemu cesarju, poveljniku in domovini ter ostane tudi v hudih preizkušnjah prepojen z zmagovalnim duhom. Ob pogledu na tako mogočno vojsko je zastal dih, vendar težki korak, lesket orožja in urejene vrste legionarjev navdajo opazovalca s ponosom, navdušenjem, nedvomno pa tudi s strahom.

Da pa kljub vsemu življenje legionarjev ni bilo lahko in udobno, ampak zelo težko in mučno, nam opisuje **rimski zgodovinar K. Tacit** v knjigi **Anali** (*Annales*), ki ne dvomi, da je zategadelj prihajalo v vojski tudi do uporov bojnih enot (*kohort*) in celih legij. Po njegovih besedah so legionarji nekje v naših krajih takole razmišljali o svojem stanu:

»...saj služijo po **30 in 40 let** na vojnih pohodih kot starci in največkrat še s telesom, pohabljenim od ran. Niti odpuščenim še ni konec vojaške službe, ampak morajo kot dosluženi vojaki ostati pod zastavo in prenašati iste napore, le da pod drugim imenom. In če je kdo toliko hudega preživel, ga vlečejo še vedno v oddaljene dežele, kjer dobi pod imenom polja le močvirni svet ali neobdelane gorske kraje. In zares, vojaška služba je že sama po sebi težka in brezplodna: za 10 asov na dan se ceni vrednost telesa in življenja. S tem se mora odkupiti obleka, orožje, šotori, krutost centurionov in oprostitev od nalog. Toda pri Herkulu – bičanje in rane, trde zime, naporna poletja, strašne vojne in jalovi mir – trajajo večno.« (TACIT, P. C.: *Annales*; prevod prof. dr. Kajetan Gantar).

»SAGUM PONERE!«

Slika 39:
Legijski vojskovodja.

Slika 40:
Legionar v bojni opremi
(J. Mežan, akvarel, 1960).

II. DEL

RIMSKA VOJSKA, UTRJENA MESTA IN BITKE NA SLOVENSKEM OZEMLJU

Proti koncu 1. stoletja pr. n. št. se je kraljestvo noriških plemen, posebno južni del (*najpomembnejše plemo Tavriskov*), pred vpadi germanskih Kimbrov iz severa in keltskih Bojev iz vzhoda, vse bolj nagibalo k Rimu in po letu 10 pr. n. št. postopoma izgubljalo samostojnost in prešlo pod rimsko oblast. Cesar **Klavdij** je okrog leta 45 ustanovil **provincino Norik** (*Noricum*; VSL, 1997- 98, str. 2906). Osvajanje področij vzhodno in severno od italškega prostora se je pričelo predvsem zaradi naravnih bogastev, tako rudnin (*železo in tudi zlato*), kakor tudi kmetijskih pridelkov in kož, saj so bili prvi osvajalci teh krajev rimski trgovci. Ob trgovini se je pričelo razvijati cestno omrežje, ki je bilo osnova tudi za vojaški prodor proti vzhodu. Tako so ob prometnicah že v 1. stoletju n. št. nastali prvi utrjeni vojaški tabori na našem ozemlju.

Prvi legiji v prvi polovici 1. stoletja na našem ozemlju **8. Augustova** in **13. Dvojna** (Gemina) **legija** v **Petovioni** ter deloma **15. Apolonova** v **Emoni** so varovale rimske koristi in prehode od morja v notranjost vzhodnoalpskih rudišč železa, soli in tudi zlata.

Na našem ozemlju so se v rimski zgodovini dogajale za politično zgodovino cesarstva pomembne reči, kot je **umestitev vojskovodje Vespazijana za cesarja leta 69 v Petovioni, dveh bitk pri Bedriaku** (blizu *Kremone v Italiji*), obrambo cesarstva s pomočjo sistema **alpskih zapor** (*Claustra Alpium Iuliarum*), **upor staroselcev** (*ilirskih in panonskih plemen*) v **Panoniji in Dalmaciji**, nastanitev rimske **8. Avgustove** in **13. Dvojne legije** v **Petovioni**, nekaj vojaških enot **15. Apolonove legije** v **Emoni** in z našim ozemljem povezane **2. Italske legije** (tabor v *Ločici pri Polzeli*; M.KANDLER, AV XXX, 1979, str. 185) ter posamičnih enot **5. Makedonske**, **9. Španske** in **14. Dvojne legije**. Pomembna je tudi gradnja vojaških taborov v **Ločici**, **Navportu**, **Longatiku**, **Emoni** (čeprav po zadnjih podatkih - GASPARI, AHG, 2010 – *Emona ni nastala iz legijskega tabora*) in **Petovioni** (do cesarja Galijena). Beseda bo tekla še o **poznorimskih vojaških utrdbah pri nas** ter zadnjih **rimskih bitkah** krščanskega **cesarja Teodozija I. Velikega** na **Ptujskem polju** leta 388 in leta 394 pri »**Mrzli reki** (*flumen Frigidum*) v Vipavski dolini.

DELMATSKO – PANONSKI UPOR

Rimsko vojaško osvajanje naših krajev se je pričelo z **delmatsko-panonskim uporom** (*»bellum Batonianum«*) domačih ilirskih plemen med **letoma 6 do 9**. To je bila ena najtežjih in najdaljših vojn v času vladanja **cesarja Avgusta**. Uprla so se ilirska plemena **Desitijatov** (*Daesitiates* so živeli v okolici Sarajeva) pod vodstvom **Batona**, pridružili so se jim **Delmati** (*Delmatae* s središčem na Duvanjskem polju) in **panonski Brevki** (*Breuci* so živeli v okolici Siska; danes Turopolje, Moslavina in Lonjsko polje; imena plemen: Westermann, Atlas, 1976, str. 38/39), ki jih je prav tako vodil **Baton** (*»baton«* pomeni plemenski vodja). Vzroki za upor so bili brezobzirno **pobiranje davkov** in še posebej **nabor** (regrutacija) **mladih moških v pomožne enote** (*auxiliares*) **rimске vojske** med domačini v **provincah**.

Znano je bilo, da je **Oktavijan** (kasnejši cesar Avgust) leta 34 pr. n. št. s seboj v Italijo vzel kot talce 700 mladih Delmatov, katerih se je le malo vrnilo v svoje rojstne kraje. Podobno se je zgodilo leta 6, ko so Rimljani prisilno novačili (Valerij Mesalin) mlade Desitijate za Tiberijeve legije v Germaniji. Prav tako so nekaj desetletij kasneje Rimljani odpeljali iz Dalmacije preko 6.000 domačinov, ki so jih priključili enotam **vojskovodje** in kasnejšemu **cesarju Vespazijanu** (69 – 79) leta 69 v Italiji, kot vojake **11. Klavdijeve legije** iz vojaškega tabora v **Bur-numu**. Mnogi med temi »Dalmatinci« pa so dobili vojaško službo tudi v rimski mornarici. V času **cesarja Hadrijana** (cesar 117 – 138) pa je postala praksa novačenja v **pomožne enote** (kohorte) na področju, kjer je bila vojaška enota nameščena. Posebno znani taki kohorti, sestavljeni iz pripadnikov ilirskih plemen (predvsem Delmatov) sta bili **1. in 2. kohorta Delmatov** (*cohors I miliaria Delmatorum* in *cohors II miliaria Delmatorum*), od katerih je vsaka štela okrog 600 vojakov. Pripadniki teh pomožnih enot so se po končani vojni obveznosti odločali za **plačilo v denarju** (*missio nummaria*), s čemer so si lahko kupili obdelovalno zemljo ali odprli kakršnokoli obrtno dejavnost (Nalazi rimske opreme u Hrvatskoj, Katalog, Zagreb, 2010; str. 27 in 28).

Vojna proti Markomanom na donavski meji je omejila prisotnost rimske vojske v Panoniji. To so izkoristili plemenski poglavarji v Iliriku, ki so se uprli. Uporniki so zbrali vojsko, ki naj bi štela okrog

200.000 pešcev in 9.000 konjenikov, kar je nedvomno pretirano. Uporniki so imeli v načrtu, da pričnejo napad v treh smereh: prvi v smeri proti Italiji prek **Navporta** (danes Vrhnika) in **Tergesta** (danes Trst), drugi bi medtem vpadli v Makedonijo, tretji pa naj bi ostali v centru in ščitili uporniško ozemlje. Desitijatski Baton je na poti čez Dinarsko gorstvo neuspešno oblegal **Salono**, kjer je bil ranjen, nekaj upornikov pa je ob Jadranski obali le prodrlo do mesta **Apolonije** v južnem Iliriku. Po začetnih uspehih na bojnem polju je prišlo zaradi neusklajenosti vojaških operacij do porazov, pa tudi napad **Brevkov** na **Siscijo** (danes Sisak) se je končal s porazom. V Sisciji se je zbrala rimska vojska pod poveljstvom **vojskovodje Tiberija** z okrog 120.000 vojakov. Tudi drugi napad upornikov se je končal s porazom, ki so jim ga zadali **rimski zavezniki Tračani** pod **Fruško goro** (*mons Almus ali Alma mons*). Med voditelji upora je prišlo do sporov, kar so Rimljani s pridom izkoristili. Desitijatski Baton je ujel Brevškega Batona, ga dal umoriti, Rimljani pa so zgodaj v letu 8 zmagali v bitki z uporniki pri **reki Batini** (*Bathinus*, danes verjetno reka Bosna). Baza rimske vojske je bila v vojaškem oporišču v **Sisciji**, od koder so tri leta vodili vojno. Še v letu 8, in to pred koncem upora, je prišlo do vojaško-upravne razdelitve Ilirika na **provinco Panonijo** in **provinco Dalmacijo**. Cesar Avgust ter kasneje njegov

Slika 41:
Skica upora v Iliriku in
odgovor rimske vojske
leta 6 n. št.

sin, vojskovodja in **cesar Tiberij** območij **Norika** (*Noricum*) južno od Alp nikakor nista hotela izgubiti zaradi naravnih bogastev, predvsem železove rude.

Leta 9 n. št. so **Rimljani** po hudih bojih pod poveljstvom **vojskovodja Tiberija** ter legatov **Emilija Lepida** (*Marcus Aemilius Lepidus*; 87 pr. n. št. – 12 n. št.) v **Sisciji**, **Plavtom Silvanom** (*Marcus Plautius Silvanus*) v **Sirmiju** (danes Sremska Mitrovica) in **vojskovodjem Germanikom** (*Caius Iulius Caesar Germanicus*; 15 pr. n. št. – 19 n. št.), z ogromno vojsko (120.000 mož) **zmagali**. Preživelega desitijatskega Batona so zaprli v **Raveni** (danes Ravenna) v severni Italiji. Ilirska plemena se po tem porazu niso več upirala. Rimska zmaga proti Ilircem je po veliki zmagi Germanov (leta 9 v *Tevtoburškem gozdu*) proti Rimljanom na srečo preprečila združitve obeh uporniških skupin, kar bi lahko imelo hude posledice za osvajalno politiko **cesarja Avgusta**.

Zmago nad Panonci in Delmati je cesar Avgust skupaj s posvojencem ter kasnejšim cesarjem Tiberijem praznoval z velikim triumfom v Rimu šele tri leta kasneje.

Rimski vitez (*vir egregius*) in **pisec Svetonij** (*Caius Suetonius Tranquillus*; 70 – 140) je zapisal, da je bila to ena najtežjih zunanjih vojn po punskih (*«...gravissimum omnium externorum bellorum post Punica.»*). Še ena anekdota se veže na konec upora in zajetje desitijatskega Batona. Ko so upornika privedli pred Tiberija, zase ni prosil, celo glavo je nastavil, da bi mu jo sneli, prosil pa je za milost svojega naroda. **Tiberij** ga je poslušal in končno vprašal: »Kaj pa vas je pravzaprav nagnilo, da ste se nam uprli in se z nami tako dolgo bojevali?« Baton je odvrnil: »Sami ste temu vzrok. Za varstvo svojih čred niste poslali psov ali pastirjev, temveč volkove!«

Naše ozemlje takrat ni bilo posebno prizadeto, saj je Tiberijeva vojska v Sisciji zapirala upornikom prehod proti zahodu, le v Emoni je bilo v tistem času verjetno zbirališče vojnih ujetnikov.

Te borbe v Panoniji in Dalmaciji dobro opisuje, čeprav dokaj pretirano in pristransko zaradi poveličevanja in oboževanja cesarja Tiberija, rimski **zgodovinopisec Velej Paterkul** (*Caius Velleius Paterculus*; 19 pr. n. št – 30 n. št.) v svoji **Rimski zgodovini** (*Historia Romana*).

Slika 42:

Praporščaka rimske kohorte odeta v živalske kože.

UPOR RIMSKIH MANIPLOV V NAVPORTU

Leta 14 je izbruhnil **upor rimskih legij** nameščenih v vojaških taborih v Panoniji. Uprle so se **8. Avgustova legija** nameščena v Petovionii, **9. Španska legija** v Sisciji in **15. Apolonova legija**, ki je takrat bivala v taboru v Karnuntu ob Donavi. Legije so se nato zbrale v skupnem poletnem taboru v Sisciji, kjer je prišlo do hudih sporov. Legionarji so bili nezadovoljni zaradi dolgoletne vojaške službe (*20 in več let*), hude discipline, slabih plač in odpravnin v obliki zemljiške posesti (*missio agraria*), ki v močvirnih ali hribovskih predelih ni bila posebno rodovitna in primerna za naselitev. Posebno uporni so bili **manipli** v rimski naselbini (*vicus*, pomeni *mestna četrt, vas, naselje, ulica*) **Navportu** (*danes Vrhnika*), kjer so gradili ceste in mostove ob robu barja med **Emono** (*danes Ljubljana*) in **Tergesto** (*danes Trst*). Naselbina je v 1. stoletju doživela svoj razcvet in mimo je vodila tudi najkrajša **tovorniška pot** od **Emone**, skozi **postojnska vrata** in čez **Hrušico** na **Razdrto pod Nanosom** (*Okra*) ter naprej v severno Italijo. Ta pot je potekala po nekdanji prazgodovinski trgovski »jantarni cesti«. Nedvomno so takrat **gradili** prek **barja** tudi **cesto iz Emone proti Sisciji**. Nič čudnega torej ni, da je v takih razmerah (*huda vročina, velika vlaga na barju in nadležni komarji, slaba hrana*) prišlo do upora legionarjev.

Rimski zgodovinar Tacit je v 1. knjigi Analov poročal, da so uporniki po smrti cesarja Avgusta izvedeli za nemire v glavnem taboru v Sisciji. Raztrgali so svoje prapore, municipij Navport in sosednja naselja pa zažgali ter izropali. Stotnike enot, ki so jih mirili, pa so zasramovali, se iz njih norčevali in jih celo bičali. Najbolj so bili jezni na prefekta tabora Aufidija Rufa (Aufidius Rufus), ki so ga vpregli v voz, mu natovorili legionarsko popolno bojno opremo na hrbet in ga gnali po taboru, ter spraševali, če se dobro počuti z vso težo na hrbtu. Zahtevali so skrajšan vojaški rok (16 let), da bi dobili 1 denarij plače na dan, razdelitev vojnega plena takoj v taboru in če ne bo drugače, bodo spuntali okolno domače prebivalstvo in z njimi krenili na Rim. V glavnem taboru legij, v Sisciji, pa so skoraj ubili vrhovnega poveljnika legij v Panoniji legata Junija Blajza (Iunius Blaesus), ki je bil sicer pravičen mož, vendar pa tudi izzivalen, ob menjavi cesarja (op. p.: bil je Tiberijev pristaš), pa je od veselja pozabil celo na lastno varnost. Disciplina je popustila, pravega borbenega duha ni bilo več in legionarji so se naveličali večnih priganjanj k delu v slabih življenjskih ter vremenskih razmerah. Seveda so poizkušali v takšnih kriznih razmerah izvleči kaj za svoje zadovoljstvo (krajši vojaški rok in večje plačilo), ob tem pa je odpovedala poslušnost. Legionarji so si nenadoma zaželeli lenarjenja in udobja. Za vse vojaške napore pa so ob koncu služenja vojaškega roka za odpravnino dobili le »zamočvirjena polja in neobdelane gorske kraje«.

Tukaj naj omenim, da je imel največ zaslug za ohranitev Tacitovih del (Historiae, Annales) eden iz dolge vrste »vojaških cesarjev«, soimenjak Tacitus (275 – 276). Vpliven in že prileten senator (75 let) je bil sicer zadnji rimski cesar, ki ga je senat postavil na čelo cesarstva. V svoji kratki vladavini (6 mesecev) je zahteval, da se vsa Tacitova dela ohranijo v rimskih arhivih in da se vsako leto desetkrat prepišejo. Tako se je ohranil en del njegove rimske zgodovine (nepopolni), ki opisuje čas med Avgustom in Trajanom.

Cesar Tiberij (14–37) je nad upornike poslal **brata Druza** iz **Akvileje** z elitno **konjenico pretorijancev**, ki ji je poveljeval prefekt **Sejan** (*Lucius Aelius Seianus*). Druz je upornike najprej pomiril z nekaj obljubami, nakar je razpoloženje upornikov močno uplahnilo. V noči na **27. september leta 14** je nastal še **lunin mrk**, ki so si ga legionarji razlagali kot slab znak. **Druz** je po tem dogodku odločno nastopil proti upornikom, dal usmrtiti nekaj voditeljev upora, jesenski dež z nevihtami pa so si uporniki razlagali kot »božjo jezo«, saj je tudi njih »ohladil«. Legije so se nato razšle vsaka v svoj tabor, Druz pa se je pod poveljstvom pretorijanskega **prefekta Sejana** vrnil v Rim, med potjo se je takrat s spremstvom ustavil tudi v Emoni.

Zgodovinar P. Kornelij Tacit je nazadnje omenjal naselbino **Navport** kot **cestno postajo** ob cesti med Akvilejo in Siscijo, ki je bila označena na itinerariju **Tabula Peutingeriana** (op. p.: *rimski potovalni zemljevid z opisom poti in razdalj med mesti ter cestnimi postajami*) med **Longatikom** (*danes Logatec*) in **Emono**. Emona je v avgustejski dobi počasi prevzemala vodilno vlogo v provinci Noriku. Naši kraji so po teh pretresih okrog 50 let živeli v miru, nato pa je prišlo v letu 69 ali letu »štirih

cesarjev« do novih nemirov in borbe za oblast v cesarstvu.

Ta upor legionarjev v Navportu nedvomno ni vplival na gospodarsko-prometni položaj kraja ob izviru Ljubljanice. Bolj verjetno je, da je naselbina ostala še vedno vojaška postojanka za manjše legijske enote, ki so bile vedno pripravljene na obrambo poti proti italškemu prostoru. Takšno vlogo je imela tudi cestna poštna postaja, kakor jo navaja **itinerar Tabula Peutingeriana**, na cesti med Aquilejo in Siscijo, na drugi strani pa se je močno dvignila, upravno in trgovsko, okrog 20 km oddaljena rimska naselbina Emona.

Skoraj istočasno se je začel **upor osmih legij ob Renu**. Ta je bil nevarnejši, saj so legije hotele izvoliti za novega cesarja Tiberijevega **sina Germanika**. Zaradi Germanikove zvestobe Tiberiju, je bil upor kmalu omejen le na dve legiji v vojaškem taboru **Vetera ob Renu** (*danes Xanten v Nemčiji*), ki se je končal s **pokolom upornih voditeljev**.

Upora legij v Panoniji in ob Renu nista bila usodna za cesarstvo, niti za cesarja, pokazala pa sta razmere v vojski v avgustejski dobi, ko je z vojaškimi reformami cesar Avgust zmanjšal število legij in legionarjev, istočasno pa so morali ob zmanjšanem številu opravljati vedno težje naloge. Nezadovoljstvo legionarjev je zajelo skoraj polovico rimskih legij, ki so varovale dolge državne meje in bile trdna opora vladarju.

BITKI PRI BEDRIAKU

Vse skupaj se je začelo v letu 69, v **letu »štirih cesarjev«** (*Oton, Galba, Vitelij in Vespazijan*) in kot pravi **dr. Jaroslav Šašel**, začelo se je s »pučem v Poetovionii«. In tukaj je sodeloval po **zgodovinopiscu P. Korneliju Tacitu** še »mladi galski petelin« **Mark Antonij Prim**, poveljnik **7. Galbove legije** v **Karnuntu** in seveda na svojo »nepremagljivost« ponosne »ilirske legije«, ki pa so bile razbite 14. aprila leta 69 pri **Bedriaku** (*vas v bližini italškega mesta Kremone*).

Nezadovoljstvo v vojski se je pričelo že leta 68, v času vladanja okrutnega **cesarja Nerona** (54 – 68), ki je poleg svojih prijateljev dal umoriti tudi svojo mater in ženo. Leta 64 je **požgal Rim** in za to dejanje okrivil kristjane ter se obdal s hinavci najnižje vrste. V takem kaosu so aprila leta 68 legije v Španiji (**7. Galbova legija**) in Germaniji z **vojskovodjem Galbo** (*Servius Sulpicius Galba*) nastopile proti cesarju Neronu. Junija leta 68 je bil Neron prisiljen storiti samomor in senat je izvolil za cesarja **Galbo**. Bil je oster in krut do tistih, ki ga niso podprli, eno legijo je dal celo **decimirati** (*usmrtiti vsakega desetega legionarja*). Legije nameščene v Porenju so se uprle in pozimi 2. januarja leta 69 oklicale za cesarja **upravnika** (*procurator*) Spodnje Germanije **Avla Vitelija** (*Aulus Vitellius*). Ker je bil Galba prepričan, da je vojakova zvestoba njegova dolžnost, ki se ne da kupiti, je ukinil nagrajevanje in 15. januarja leta 69 so pretorijanci cesarja ubili (*po treh mesecih vladanja*) in oklicali za novega **cesarja Salvija Otona** (*Marcus Salvius Otho*), ki so ga priznale tudi balkanske legije in legije na Vzhodu. Nasprotnika, Vitelij na Zahodu in Oton na Vzhodu, sta se pričela pripravljati na boj za cesarski prestol.

Vitelij je s **70.000 legionarji** vdrl v Italijo iz dveh smeri: **prva armada** pod vodstvom **Avla Cecine** (*Aulus Caecina*) je prodrla na jug čez Alpe, druga je šla pod poveljstvom **Fabija Valensa** (*Fabius Valens*) po daljši poti čez Galijo in po dolini reke Rone (*Rhodanus*) ter čez Zahodne Alpe dosegla Italijo. Germanske, galske in britanske legije so **19. aprila leta 69** pod vodstvom **Avla Vitelija** pri

Slika 43:
Skica dveh bitk leta 69 pri Bedriaku.

Bedriaku premagale Otonove ilirske, afriške in italske legije. Na Otonovi strani so sodelovale tudi **13. Dvojna (Gemina) legija** iz Petovione in **7. Galbova legija** iz Karnunta. **Mezijske legije** so zaradi slabih prometnih poti in velike oddaljenosti zamujale in **Otonu** v bitki **niso mogle pomagati**. V bitki je bilo ubitih okrog 40.000 legionarjev. Po porazu je cesar Oton napravil samomor po šele treh mesecih vladanja.

Zmagovalec je »nepremagljivo« ilirsko vojsko ponižal in **kazensko razmestil** po cesarstvu. **Legijo 1. Adjutriks (Pomožna)** je iz Panonije premestil v Španijo, **14. Dvojno legijo** iz Dalmacije v Britanijo, **13. Dvojno legijo** iz Petovione v Italijo, kjer je morala pomagati pri gradnji amfiteatrov v Kremoni in v Bolonji; le **7. Galbovo legijo** je poslal nazaj v Karnunt (*op. p.: napaka!*) in **11. Klavdijevo legijo** v Burnum (*Burnum, danes Ivoševci pri Skradinu*) v Dalmaciji. Otonov poraz nikakor ni rešil položaja v cesarstvu in tudi ne **novega cesarja Vitelija**, ki je julija leta 69 prišel v Rim, razpusil pretorijance, si **nadel naslov Avgust** in **vladal** v duhu **razsipnosti** ter **krutosti**. Nekaj mesecev je praznoval zmago, vojakom pa **dopuščal nasilje in ropanje civilnega prebivalstva**.

Na **Vzhodu** se je zadnji v **boj za cesarski prestol** vključil vojskovodja **Vespazijan (Titus Flavius Vespasianus; cesar 69 – 79)** in na vidiku je bila **nova državljanska vojna**. **Poveljnik** vzhodnih legij **Vespazijan** je bil zelo **priljubljen med legionarji** in v času cesarja Klavdija (*Tiberius Claudius Nero Germanicus; cesar 41 – 54*) uspešno opravil vojaški pohod v provinco Britanijo, leta 66 pa ga je **cesar Neron** poslal **zatreti upor v provinci Judeji**.

V začetku je v boju za cesarski naslov podpiral Galbo in Otona, ne pa Vitelija. V Aleksandriji so ga 1. julija leta 69 proglasili za cesarja z imenom **Imperator Titus Flavius Vespasianus Caesar**. Poveljevanje v vojni proti Judom je prepustil sinu Titu, poveljstvo svoje vojske pa sirskega **upravniku province (proconsul) Liciniju Mucijanu (Caius Licinius Mucianus)**, ki se je odpravil z vojsko na dolg pohod prek Male Azije in prek balkanskih in podonavskih provinc proti Italiji. Odločilno vlogo pa so odigrale v vojni proti Viteliju legije iz provinc Panonije, Dalmacije in Mezije, ki so se na sestanku v Aquileji (*po prvi bitki pri Bedriaku osramočene*) postavile na Vespazijanovo stran. Še posebnega pomena pa je bil sestanek ilirskih legij v vojaškem taboru **13. Dvojne legije** avgusta leta 69 v Petovioni, kjer je poveljnik **7. Galbove legije Mark Antonij Prim** prepričal poveljnike drugih legij, da z njim krenejo v boj na strani cesarja Vespazijana. Ta dogodek v Petovioni je opisal rimski **zgodovinopisec P. C. Tacit** v svoji **3. knjigi Historij (Historiae III)**.

Poveljniki panonskih legij in voditelji flavijske stranke so se zbrali na posvet v zimskem taboru 13. Dvojne (Gemine) legije v Petovioni. Tukaj so se dogovarjali, ali naj zaprejo Panonske (Julijske) Alpe, dokler se ne bi v zaledju pripravile vse rimske vojaške sile ali pa naj udarijo v Italijo z vsem, s čemer trenutno razpolagajo. Tisti, ki so bili za zavlačevalno taktiko, so hvalili moč germanskih legij in prepričevali omahljivce, da so prišle k Viteliju sveže čete britanskih legij. Taki vojski po številu niso bili kos in nedolgo nazaj so bili tudi premagani. Čeprav vojaki govorijo drzno, je to le pogum premaganih, ki je lahko usoden v trenutku spopada. Če pa sami zasedejo Alpe, bo medtem z vojsko iz Vzhoda prišel vojskovodja Mucijan, Vespazijan pa bo imel z brodovjem premoč na morju. Novi cesar je užival naklonjenost legij v provincah, s pomočjo katerih je lahko postavil na bojno polje dovolj vojakov za še eno bitko. Tako odlašanje in pričakovanje dodatnih novih sil pod poveljstvom Licinija Mucijana in Vespazijana bi pomenilo uspeh v vojni, sedanje stanje pa se zaradi tega ne bi nič poslabšalo.

Poveljnik 7. Galbove legije v Karnuntu Mark Antonij Prim je z dobro premišljenim nastopom prepričal poveljnike in nekaj legionarjev, »da naj kujejo železo, dokler je vroče« in nemudoma napadejo Italijo in Vitelija. Zgodovinopisec Tacit je v 2. knjigi Historij predstavil značaj Marka Antonija Prima, kjer pravi: »...da je bliskovit v borbi, udarnih besed, spreten v netenju zavisti do drugih, vpliven pri neslogah in zarotah, grabežljivec, razsipnež, v miru poguben, v vojni pa upoštevanja vreden nasprotnik«. Postal je pokrovitelj rimskega pesnika epigramov Marciala, ki je zapisal, »...da se kot star vojak ne boji smrti in ne prehoda preko reke Pozabljenja, kjer bo njegova junaška duša na elizejskih poljanah, uživala v krogu vojnih prijateljev, pokritih z brazgotinami od ran, ki so jih skupaj dobili v slavnih dneh po znamenitem zboru v Petovioni« (ŠAŠEL, KRONIKA 1, 1979; str. 1 ss).

Začetni predlog »zavlačevalne taktike« in ukaz **vrhovnega poveljnika** vojske iz Vzhoda **Vespazijana** ter njegovega **vojskovodje Licinija Mucijana** (*Caius Licinius Mucianus*) je opozarjal na previdnost, saj so se odpravili v boj proti germanskim in britanskim legijam, počakali pa naj bi tudi Vespazijana, ki je bil na poti v Italijo po morski strani. S prepričljivim govorom je **Mark Antonij Prim** prepričal poveljnike ilirske armade, da nima smisla čakati, saj Vitelij slavi zmago, je nepripravljen na boj in da bo sam z legijami udaril na Vitelija, če jih pa ne bo dobil, bo pot v Italijo odprl tudi s pomožnimi enotami, ki jih ima na razpolago.

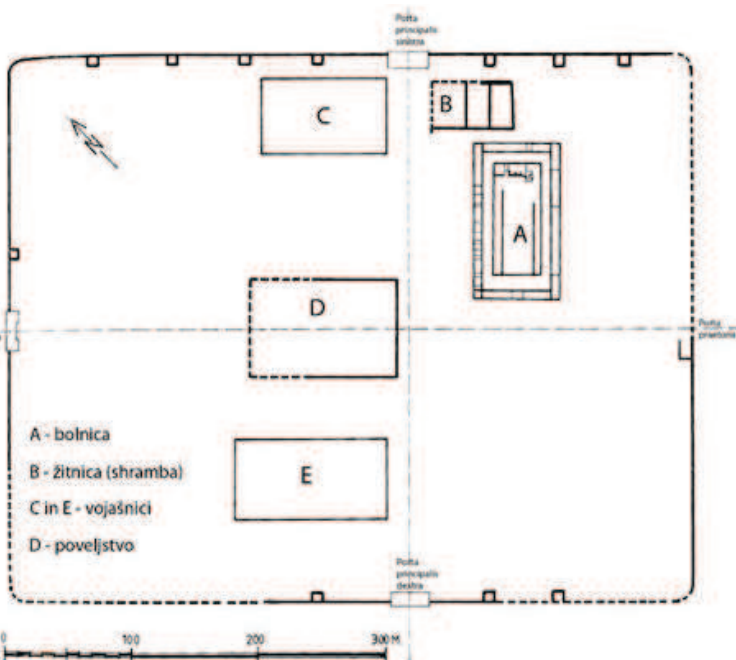
Govor je bil premišljen in poveljniki legij so se odločili za vojno akcijo. Prepričal in podprl ga je tudi **prokurator** Ilirika **Kornelij Fusk** (*Cornelius Fuscus*), ki je zaradi svojega senatorskega porekla prepričal tudi **guvernerja** province Panonije **Flavija Tampijana** (*Flavius Tampianus*) in sklep sestanka je bil: **nemudoma v Italijo, legije v Meziji** pa naj zavarujejo rimsko mejo proti barbarskim Jazigom, Sarmatom in Svevom, da ne bi ob odsotnosti glavnine rimske vojske pustošili in ropali po provincah. V takojšnjo vojno operacijo je bil prepričan tudi prefekt Egipta **Tiberij Julij Aleksander** (*Tiberius Iulius Alexandrinus*), ki je 1. julija leta 69 zaprisegel Vespazijanu, vojskovodja pa je cesarsko čast tudi sprejel.

Legat Mark Antonij Prim in po činu **najvišji stotnik** (*primipilus*) **3. Galske legije Arij Var** (*Arrius Varus*) sta s pomožnimi enotami rimske vojske in konjenico zasedla **Akvilejo** in najpomembnejša mesta **10. rimske regije: Opitergium** (*danes Oderzo*), **Altinum** (*danes Altino*), **Patavium** (*danes Padova*); **Ateste** (*danes Este*) in **Verona** pa sta se sami predali. Armadna skupina iz podonavskih in balkanskih provinc je, kljub nasprotovanju Vespazijana, tvegala odločilni spopad **24. oktobra leta 69** pri **Bedriaku**, kjer je pol leta prej, v aprilu, bitko izgubila, oktobra pa je Vitelijevo vojsko porazila. Prizorišče obeh bitk pri Bedriaku leži v bližini italijanskega mesta Kremone, ki je bila v prvi bitki samo oropana, v drugi pa porušena.

Sledil je Primov pohod proti Rimu, kjer se je hitro rušila Vitelijeva oblast. Med pripadniki Vitelijeve in Vespazijanove stranke je prišlo do krvavih spopadov po rimskih ulicah, med katerimi je bilo požgano tudi svetišče na Kapitolu. **Rim** je tako v enem letu doživel trikrat vojaško zasedbo (*jeseni leta 68 ter julija in decembra leta 69*) in to vsakič bolj krvavo.

Po krvavih obračunih v Rimu, ki jim je komaj ubežal **Vespazijanov najmlajši sin** in kasnejši rimski cesar Domicijan, se je državljanska vojna končala z usmrtnitvijo Vitelija in nekaterih njegovih privrženecv. Vojskovodjo **Vespazijana** je za **cesarja** potrdil **senat 21. decembra leta 69** in tako je prišla na oblast **dinastija Flavijcev**. **Vojskovodja Mark Antonij Prim**, ki je povzročil krvave spopade v Rimu, je v Rimu vladal dokler ni prišel vojskovodja **Licinij Mucijan**. Odvzel mu je poveljstvo nad **7. Galbovo legijo**, za »zasluge« je bil izrinjen iz političnega življenja, za »nagrado« pa je moral zapustiti Rim in se je zagrenjen vrnil v **rodno Tolozo** (*Tolosa, danes Toulouse v Franciji*), kjer je kot ugleden starec doživel 75 let.

VOJAŠKI TABOR V LOČICI PRI POLZELI (pri SAVINJI)

Slika 44:
Skica vojaškega tabora v Ločici pri Polzeli.

Legijski tabor vzhodno od vasi Ločica pri Polzeli je v času »markomanskih vojn« (167 – 180), ki jih je vodil cesar Mark Avrelij z germanskimi plemeni, zgradila 2. Italska legija. V tlorisu je tabor meril 543 m x 435,5 m in je bil obdan z obzidjem, ki je bilo na posameznih odsekih široko prek 2,5 m. Med pravokotno zasnovo obzidja so bili zgrajeni **obrambni stolpi**, v sredini vsake stranice pa so bila po **ena vrata** (skupaj štiri vrata). Temelji obzidja so bili zidani iz kamnitih blokov, ki so bili vezani z apneno malto. Nanje so bili položeni obdelani kvadri iz peščenjaka, ki so ga dobivali iz bližnjih kamnolomov. Ob severnih in južnih vratih (*porta principalis dextra et porta principalis sinistra*) je bil ohranjen kanal **kanalizacije** z velbastim obokom (*cloaca*), zgrajene iz peščenjakovih kvadrov. Za gradnjo tabora je bila potrebna tudi opeka in pri gradnji nove avtoceste Maribor – Ljubljana so arheologi v bližini našli temelje velike rimske **opekarne**.

Umestitev legijskega tabora in njegova ureditev je nedvomno tudi delo domačina Tita Varija Klemensa (*Titus Varius Clemens*), ki je razmere doma dobro poznal, v cesarski službi pa je naredil bleščečo kariero, obogatel in postal **rimski senator**.

Med »markomanskimi vojnami« je bil eden od ustanoviteljev vojaškega tabora v Ločici pri Polzeli rojen Celejčan **Tit Varij Klemens** (115 - ?), ki je v življenju dosegel visoke funkcije tako v vojski, kakor v državni upravi. Bil je sin severnoitalske družine, ki je v Celeji z gradbeništvom in kamnoseštvom obogatela in se povzpela med **rimske viteze** (vir equester, kasneje vir egregius). Pripravljali in vzgajali so ga za bodočo vojaško kariero. V šoli se je zelo izkazal in kmalu napredoval.

Vojaško kariero je pričel okrog leta 135 kot **prefekt 2. Galske kohorte** z vzdevkom **Makedonska** (v Spodnji Dakiji), nato je postal **tribun 30. Zmagovalne Ulpijanove legije v Veteri** (Zgornja Germanija), **prefekt konjeniške 2. ale Panoncev** v Kastelu (*Castellum Mattiacorum*, danes Kastel v Spodnji Germaniji), leta 145 je postal **prefekt pomožnih čet** na vojaških postajah v **Tarakonski provinci** v Španiji (*Hispania Tarraconensis*) in **pomožnih enot** poslanih iz Španije v **Tingitansko Mavretanijo** (*Mauretania Tingitana* v Maroku) in **prefekt konjeniške enote Britancev** (ala Britannica).

Vojaško kariero je nadaljeval tudi ob visokih upravnih službah v cesarstvu. Leta 147/148 je postal **prokurator v provinci Kilikiji** (v Mali Aziji) s plačo 100.000 sestercijev (okrog 14.000 EUR), leta 150 v **provinci Luzitaniji** (v današnji Portugalski), kjer je dobival že 200.000 sestercijev, nato pa je bil še **prokurator v provinci Mavretaniji** leta 153/154 (danes Maroko), leta 156/157 v **provinci Retiji**, nato pa še v **provinci Belgiji** in leta 160 v obeh **germanskih provincih**. V času cesarjev Marka Avrelija in Lucija Vera je bil med letoma 162 do 165 **cesarski tajnik** v Rimu (*ab epistulis augustorum*).

Kot domačin in dober poznavalec terena že od mladih nog, je v času »markomanskih vojn« nedvomno sodeloval pri načrtovanju in gradnji legijskega tabora v Ločici pri Polzeli (med letoma 168 – 172). Pozneje (leta 177) je postal član ožjega **cesarskega sveta** (*consilium principis*) in kot eden redkih Panoncev tudi **rimski senator**.

Arheološka izkopavanja v Ločici je po nalogu **Avstrijskega arheološkega inštituta** vodil leta 1916

gimnazijski profesor v Celju **Fran Lorger**. Odkrili so temelje petih velikih stavb. Ob pregledu drobnih najdb in položaju v taboru so ugotovili pomen teh objektov (*KANDLER, AV 30, 1979, str. 172ss*). Določili so, da sta dve stavbi pripadali **vojašnicam**, nato pa so določili še žitnico (*horreum*), stavbo **poveljstva legije** (*praetorium*) in **bolnišnico** (*valetudinarium*).

RIMSKA CESTNA POSTAJA V LONGATIKU (LOGATEC)

O rimski naselbini v **Logatcu** (*Longaticum*) zelo malo vemo. Še ne dokončno opredeljena **rimska poštna postaja** (arheološka izkopavanja M. Freliha in ZVKDS OE Ljubljana v Gorenjem. in Dolenjem Logatcu so razkrila precej elementov naselbine) je stala ob cesti med **Oglejem** (*Aquileia*) in **Ljubljano** (*Emona*). Kljub nekaterim arheološkim najdbam je prostor, kjer bi naj postaja stala, težko določiti. Nedvomno je bila tukajšnja postojanka del rimskega obrambnega sistema alpskih zidanih zapor prek **Hrušice** (*Ad Pirum*), poimenovanega **Claustra Alpium Iuliarum**. V Gorenjem Logatcu so arheologi našli **rimске novce**, **bronasti kipec boga Merkurja** in **napisne kamne**, na sedlu med Vrhniko (*Nauportus*) in Logatcem (*Longaticum*) pa ostanke **zapornega zidu**, ki ga domačini še danes imenujejo »Ajdovski zid« ali »Rimske šance«.

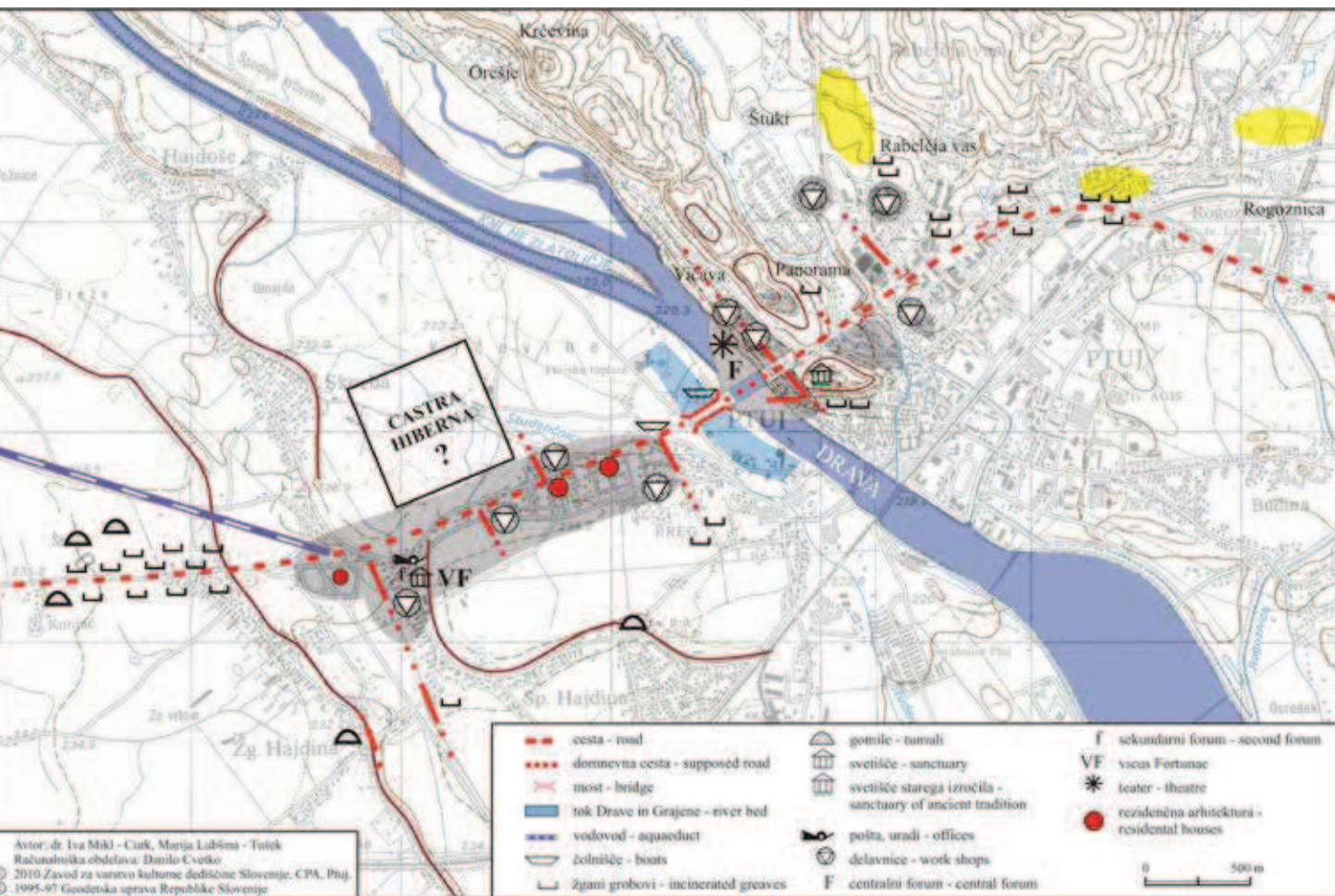
Nad **Kalcami** pri **Logatcu** je prezentiran poznorimski **kastel**, ki so ga Rimljani zgradili v drugi vrsti zapornih zidov v obliki kvadrata s stranico okrog 20 m. Debelina kamnitih zidov je bila okrog 1,7 m. Kastel je bil postavljen nad cesto in je nedvomno varoval prehod proti italškemu prostoru.

COLONIA ULPIA TRAIANA POETOVIO

Ne bom se spuščal v podrobnosti pomena o mestu ob Dravi, **Petovioni**, ki se je iz noriške naselbine ob prazgodovinski jantarni cesti razvila za časa cesarja Trajana v eno najpomembnejših mest v provinci Panoniji, nato pa je bila v 4. stol. zopet priključena **provinci Noriku** in jo **zgodovinopisec Tacit** omenja v zvezi z izvolitvijo **vojskovodje Vespazijana** za cesarja. Doživela je hiter civilno-upravni mestni razvoj in ji je med letoma 100 do 103 prav **cesar Trajan** dal kolonialne pravice s polnim imenom **Colonia Ulpia Traiana Poetovio**. Na kratko bi se ustavil samo pri njeni vojaški vlogi, saj je obdržala svoj sloves upravnega središča svoje regije še v pozni antiki.

Že leta 9 n. št. je po zatrtju delmatsko-panonskega upora prišla v Petoviono **8. Avgustova legija**, predvsem za obrambo prehoda in mostu prek reke Drave in tukaj postavila svoj **vojaški tabor**. Legija, ki ni samo branila mostu, je zgradila vodovod izpod Pohorja (iz *Frama pod Pohorjem*; *TUŠEK, LUBŠINA, ČZN NV 40/1, 2004, str. 19 ss in str. 29 ss*) in urejala ter gradila cesto proti Celeji, kakor tudi cesto na drugo, panonsko stran v smeri rimskega osvajanja, proti Donavi. V času **cesarja Klavdija** so jo leta 46 premestili v Mezijo, njeno mesto pa je zasedla **13. Dvojna legija**, ki je v svojem taboru v Petovioni leta 69 pripravila »vojaški puč« (*ŠAŠEL, KRONIKA 1, 1979, str. 1 ss*) in z **legatom Markom Antonijem Primom** premagala vojsko **cesarja Vitelija** pri **Bedriaku** ter ga spremljala na poti v Rim. V času »**markomanskih vojn**« v 2. stoletju (167 – 180) je bila v mestu operativna baza panonskih vojaških enot in potem je bila večja posadka rimske vojske v Petovioni le še v času vlade **cesarja Galijena** v 3. stoletju. V mestu so bili vedno prisotni manjši vojaški oddelki, tudi graničarji, ki bi vsaj začasno ob mostu čez Dravo zadržali napad »barbarov« iz panonske strani rimskega cesarstva. Iz poznorimskega 4. stoletja pa so na ozkem prehodu med Panoramo in Grajskim gričem na Ptujju najdeni sledovi utrdb, ki sta branili cesto Emona – Celeia – Poetovio – Savarija.

Na vsak način je omembe vreden vojaški simbolični nagrobnik – kenotaf **stotniku 8. Avgustove**

Slika 45:
Skica rimske Petovione z domnevno lokacijo vojaškega tabora.

legije Marku Petroniju Klassiku iz prve polovice 1. stoletja, na katerem je upodobljena celotna vojaška oprema rimskega stotnika z odlikovanji (*phalerae*) na prsnem oklepu in stotniško palico v roki. Bil je v Petovionu sežgan, sežgane »kosti« (pepel) pa so poslali v domači kraj, v volilno okrožje **Arnensis ob Jadranski obali** v srednji Italiji (ABRAMIĆ, 1924, str.: 51 s; AIJ, 1938. str. 117/118, št. 260; JEVREMOV, 1988, str.: 39 s).

V zgodovinskih virih Petoviono omenja še **zgodovinopisec Amijan Marcelin** (330 – 395), prepričan pogan, ki opisuje, kako so leta 354 po naročilu vzhodnorimskega **cesarja Konstancija II.** (317 – 361; po letu 353 cesar celega cesarstva) ujeli v palači izven obzidja («...venit Poetovionem oppidum Noricorum...sed qua palatium est extra muros...») sovladarja **Konstancija Gala** (cesar 351 – 354), ga poslali v izgnanstvo v **Polo** (danes Pula) in tam ubili.

Sledi zaznamek bizantinskega **zgodovinopisca Priska**, ki mesto omenja ob priliki **vzhodnorimskega poslanstva leta 449** pri hunskem kralju **Atili**, kjer so se le-ti srečali s podobnim zahodnorimskim poslanstvom, ki je prihajalo prek **Petovione** k Atili pod vodstvom **komesa Romula** (*comes je dvorni spremljevalec ali cesarski odposlanec*).

Od 4. stoletja dalje je naziv »noriško mesto« ali »mesto Norik« postal neke vrste sinonim za Petoviono in njen ager, »...saj je petovionski ager več ali manj ustrejal tistemu delu Norika, ki je bil pred tem v Panoniji.« (M. ŠAŠEL KOS, 1994, str.: 285).

Petoviono (kot Petavio) omenja še neimenovan **geograf iz Ravene**, ki jo umešča v Panoniji med cestni

postaji **Ramista** ali **Remista** (op.p.: menim, da je danes ta postaja na območju Zavrča, KLEMENC, SARIA 1936, str. 90; ne pa na Forminu pri Gorišnici; PAHIČ, AV 15-16, 1964/65, str. 315; ANSL 1975, str. 94) in **Vincensimo** (*Ad Vicesimum*, danes verjetno Radgona po J. Klemencu ali Veržej po S. Pahiču; ANSL 1975, str.: 89).

Petoviona se omenja tudi v zvezi z bitko na Ptujskem polju 21. junija leta 388 (glej str. 92) v borbi za rimski prestol med vzhodnorimskim krščanskim cesarjem **Teodozijem I. Velikim** in samodržcem (uzurpatorjem) na zahodu **Magnom Maksimom** (*Magnus Maximus*; 383 – 388).

Danšnji „Flavijci“ pred slavolokom cesarja Konstantina I. Velikega v Rimu leta 2018

COLONIA IULIA EMONA

Rimsko mesto **Emona**, ki je imelo kvadratno zasnovo z obzidjem (*urbs quadrata*), ni bilo v osnovi zgrajeno na temeljih vojaškega tabora, ampak *ex novo* (GASPARI, AHG, 2010, str. 141 ss), pa čeprav ima tlorisna zasnova rimskega mesta obliko pravilnega legijskega tabora. Manjši vojaški tabor, kohortni kastel in etapno postajo (*predvideval jo je že dr. Jaroslav Šašel*), je bil že leta 15 n. št. lociran na levem bregu Ljubljanice (*Tribuna pod Grajskim gričem*). Po mnenju strokovne javnosti in najnovejših arheoloških raziskav je bil tabor zaradi stalnih obrambnih nalog nastajajočega mesta tudi vadbišče za vojaške novince – regrute in obramba graditeljem mestnega obzidja. V taboru živeli vojaki pomožnih (*avksiliarnih*) in konjeniških enot so pomagali **načrtovalcem mesta** pri gradnji, graditelji pa so sodelovali tudi z **zemljemerci** (*gromatici*) in **rokodelci** (*fabres*). Urbanistični nadzorniki (*praefecti urbis*) so bili nedvomno strokovnjaki specialnih vojaških enot, gradili pa so rokodelci ob fizični pomoči vojnih ujetnikov, ki so opravili večino fizičnega dela. Ujetnike so v Emono privedli po bitkah med Tiberijevo vojsko in uporniki v delmatsko-panonskem upor. Predvidevajo, da je bila tukaj tudi prekladalna postaja za tovor, ki so ga iz ladij pretovorili na kopensko pot.

Lokacije namestitve **15. Apolonove legije** tako ne moremo iskati v začetku 1. stoletja v Emoni ali njeni okolici, saj je bila že prej in vsaj v delmatsko-panonskem upor v (6 – 9), še posebej pa po Varovi vojaški katastrofi v Tevtoburškem gozdu, nameščena v taboru v Sisciji. Po umiritvi razmer v Panoniji, v Sisciji ni bila več potrebna in je bila premeščena v **Vindobono** (*danes Dunaj*), kjer je pričela z gradnjo legijskega tabora v **Karnuntu** (*Carnuntum; danes Petronell*) in je tukaj ostala do odhoda leta 63. Nedvomno pa so manjše enote te legije (*posebno inženirci*) sodelovale pri gradnji Emone, kar nam pričajo zapisi na nagrobnikih.

Prav tako po napisih na nagrobnikih sodeč, bi lahko bila Emona veteranska kolonija za odslužene **veterane 8. Avgustove in 15. Apolonove legije** (GASPARI, AHG, 2010, str. 144), ki so dobili v okolici zemljo v dar in tako bi lahko razumeli pritožbe veteranov, da so po dolгих letih službovanja v vojski dobili za plačilo »močvirje«, kakršna je tudi bila okolica Emone. Obzidje v četverkotni obliki okoli Emone je najverjetneje začel graditi **cesar Avgust**, dokončal pa ga je njegov naslednik **cesar Tiberij** (GASPARI, AHG, 2010, str. 145, sl. 83).

Ob gradnji avtoceste proti Hrvaški so arheologi blizu mejnega prehoda **Obrežje** pri Jesenicah na Dolenjskem našli vojaško postojanko z dvojnimi obrambnimi jarkom. Pomembna utrdba iz avgustejskega časa na južnem pristopu proti Emoni, je bila velika 290 m x 210 m in je lahko služila za namestitev manjše pomožne oskrbovalne enote (*kohorte*) od 750 do 1000 vojakov. Utrjeni kastel je bil ob koncu leta 9 popolnoma opuščen (MASON, 2006, str.: 66 – 69).

KRAŠKI ZAPORNI ZIDOVI - CLAUSTRA ALPIUM IULIARUM

Slika 46:
Skica rimskih (kraških) zapornih zidov.

V začetku in po kratkem predahu ob koncu 1. stoletja je bil pritisk barbarskih plemen na rimske meje tako močan, da je bila potrebna obramba cesarstva tudi v notranjosti. Posebno so bili Rimljani pozorni na prehode proti italiskemu prostoru in takšen je bil prehod med Alpami in Jadranskim morjem pod kraško planoto Nanos (*Ocra*). Nova nevarnost zapreti v času **cesarja Marka Avrelija** in »markomanskih vojn« v 2. stoletju in nato še vpadi germanskih plemen prek rimskih meja v času **cesarja Galijena** v 3. stoletju. **Cesar Dioklecijan** je imel ob koncu 3. stoletja že dobro razporejene mejne enote na zunanjih mejah, razdeljene na hitro gibljive legije in tudi manjše vojaške enote, ki so delovale in varovale cesarstvo globoko v notranjosti. Najpomembnejša na tem ozkem prehodu je bila **rimska itinerarna cesta** med Aquilejo in Emono. Cesta čez Hrušico, ki je skrajšala »staro cesto« (*Aquileja – Tergeste – Postojna – Emona*) vsaj za dva dneva, je vodila čez nenaseljeno kraško območje in je bila zgrajena že v času **cesarja Avgusta** v 1. stoletju. Njen pomen sega prav v čas delmatsko-panonskega upora leta 6 in nevarnost vdora ilirskih upornikov v Italijo. Tako so bile zgrajene za obrambo ceste pred uporniki prve vojaške utrdbe v predalpskem prostoru. Med prvimi so bila utrjena mesta z rimskimi posadkami na **Hrušici** (*Ad Pirum*, verjetno pomeni »signalni ogenj« - grško *pyr*), v **Ajdovščini** (*Castra ad fluvium Frigidum*), na vzhodni strani prehoda pod kraško planoto **Nanos**

(*Ocra*), pa utrjena mesta v **Logatcu** (*Longaticum*) in na **Vrhniki** (*Nauportus*). Vse to je bilo povezano z **zapornimi zidovi** za obrambo vzhodne meje rimske Italije.

Na območju Julijskih Alp ali še bolje na vzhodni meji med rimsko Italijo in panonskim prostorom, so bile proti vpadam tujcev postavljene **zidane obrambne linije** v treh vrstah, ki so jih dopolnjevali kasteli in utrdbe. Te zidane linije so se v 4. stoletju imenoval **alpske zapore v Julijcih** ali **Claustra Alpium Iuliarum** (drugi nazivi: *vallum Alpium*, *Limes Italiae*, *clusurae Alpium*; BITTELLI, CAI, 1999, str.: 28), v srednjem veku in še danes pa ljudje te zidane linije preprosto imenujejo »**Ajdovski zid**« ali »**Rimske šance**«. Na tem mestu je vzhodnoalpski prostor najnižji in najlažje prehodni. Raziskave teh **zidanih zapornih zidov** in **pripadajočih utrdb** so se začele že v srednjem veku, v 20. stoletju pa so na arheološko pobudo **prezentirali** nekaj iz kamena zidanih obrambnih linij s postojankami, kot je **stolp z zaporo v Lanišču** pri **Kalcah**, **trdnjava Ad Pirum** (na **Hrušici**) z **obzidjem** in delno **Castra** (**Ajdovščina**), kjer je bil tabor v **Vipavski dolini** ob vznožju kraške planote **Nanosa** (*Ocra*) in sedež načelnika »vojne krajine« (*Praetentura Italiae et Alpium*). Zaradi narave terena ni bilo mogoče napraviti enotne linije obrambnega zidu, zato je večkrat prekinjen.

Vojaške enote, ki so branile ozek prehod med italiskim in panonskim svetom so bile na tem prostoru nameščene že v 1. stoletju, kakor je to bilo v **Navportu** (**Vrhnika**), pa čeprav so manipuli v vojaškem taboru imeli poleg obrambe še druge obveznosti, kot je gradnja cest in mostov. Ravno zaradi pričakovanja raznih ugodnosti in ustreznih nadomestil po zmagi nad uporniki v delmatsko-panonskem uporu, so se legionarji v Navportu uprli. Namesto plačila jim je **cesar Avgust** v »zahvalo«

podaljšal vojaški rok iz 16 na 20 let.

Obrambna linija zapornih zidov ali zidanih kraških zapor je segala v celoti od **Ziljske doline pri Rotni vesi** v dolžini 1,5 km in zapornega zidu v **Nadiži** v dolžini 4 km, nato 1,5 km dolgega zapornega zidu pri **Zarakovcu** (*pri potoku Koritnici*) vzhodno od Tolmina, 3 km dolgega zapornega zidu pri **Novi Oselnici** (*Sovodenj*), zapornega zidu pri **Polhovem gradcu** z ostalinami stolpa, v okolici **Vrhnike** je več zapornih zidov v dolžini 6 km, zapornega zidu v **Logatcu** (*preko griča Gradišče*) v dolžini približno 1 km, zapornega zidu v dolini reke **Reke** (*severovzhodno od Cerkniškega jezera*), ki se vije v dolžini 1 km ter še zapornega zidu nad **Rijeko** (*Tarsatica, danes Trsat*) v dolžini dolg 30 km (*od Rijeke do gore Požarišče*), ki se deli na tri odseke (*ob stopnicah na Kalvarijo, v ulici Oktavijana Valića in na griču Sv. Katarine*).

Vojaški tabori so bili v večjih mestih na tem območju in v neposredni bližini zapornih zidov ter obrambnih ali morebiti **signalnih stolpov**. Tako so bile vojaške posadke nameščene v **Forum Juliji** (*Forum Iulia, danes Čedad*), **Navportu** (*Vrhniki*), v taboru **Ad Pirum** (*Hrušica*) in poznorimski vojaški postojanki **Castra** (*Ajdovščina*) z obzidjem v velikosti 186 m x 152 m in 16-imi okroglimi obrambnimi stolpi, ki so v višino merili približno 22 m. V 3. in 4. stoletju je bilo tukaj poveljstvo **prefekta rimske »vojne krajine«** (*Antonius Valentinus; glej: str. 78*) ali **vzhodnoalpskih zapornih zidov** (*Claustra Alpium Iuliarum*) in to na že prej omenjeni črti Rijeka – Logatec – Vrhnika/Hrušica – Grahovo ob Bači – Zarakovo pri Tolminu – Nadiža – Ziljska dolina. Ob gradnji zapornih zidov so izkoristili gradbene ostaline nekdanjih utrjenih gradišč iz železne, keltske in zgodnje rimske dobe.

Bojna tehnika se je v 3., pa tja do 5. stoletja počasi **spreminjala**. Ni bilo več vse v frontalnem napadu kohort in boja mož na moža, pokazala se je potreba po vse večji zaščiti oborožencev. Ravno pri kraških zapornih zidovih se vidi, da je bilo zgrajenih v obrambni liniji vse več stolpov. **Stolpi** so bili **opazovalnice** tako za cestni promet, kakor za hitre premike gibljivih germanskih konjenikov (*Kvadi, Markomani*) in konjenikov drugih plemen, ki so presenečali branilce, služili pa so tudi za **signaliziranje** ob prihajajoči **nevarnosti**, bili so torej **signalni stolpi**. Vse bolj so se spreminjala strelna orožja, vse večja je bila njihova udarna moč in doomet. Stolpi so bili idealna **rešitev za branilce**, saj so se za njihovimi kamnitimi stenami zaščitili in težko je bilo prodreti v prostor za obrambnimi zidovi. Ta linija obrambnih zidov, ki je v začetku služila za obrambo pred vpadi barbarskih ljudstev proti italškemu prostoru, je na koncu bila **zadnja bojna linija**, kjer so se lomila kopja in so padale glave v bojih med vzhodnim in zahodnim rimskim cesarstvom.

POZNOANTIČNE VOJAŠKE UTRDBE V SLOVENIJI

Poznorimsko in kasnejše poznoantično obdobje se je s političnimi in gospodarskimi krizami v vseh provincah začelo nekoliko prej, kakor na italiskem polotoku. Seveda dosežejo take razmere višek v 3. in 4., posebno pa v 5. in 6. stoletju. Napadalna rimska politika in osvajanja novih ozemelj se je končala. V vojski je bilo vse več tujih najemnikov, ki so bili sicer plačani, so se pa naučili rimske vojaške taktike, ki so jo poizkušali izkoristiti v svoje namene. Take vojaške postojanke, ki so bile tudi naravno zavarovane in skrite, so nastajale predvsem ob glavni prometnici iz Emone proti Aquileji. Iz vzhoda prodira v rimsko cesarstvo vse več barbarskih ljudstev in tudi obramba se seli iz mejnih območij vse bolj v notranjost. Zgodnejše utrjene postojanke iz 3. in 4. stoletja spominjajo na »klasične« rimske vojne tabore, medtem ko so mlajše odvisne predvsem od oblikovanosti terena (*CIGLENEČKI, V U, 1987, str.: 154 ss*). Na takih poznoantičnih utrjenih mestih, na dokaj nedostopnih hribih, so bile posadke sicer rimske, vendar sestavljene iz tujcev, ki so bili pogodbeno vezani z Rimljani in so v tem obdobju bili z družinami vred na utrjenih prostorih edini v obrambi prehodov proti zahodu. Tudi vernost in zaupanje v take porimljanjene priseljence je bila vprašljiva.

Med Siscijo, Emono in Aquilejo so bile razvrščene vojaške postojanke na **Velikih Malencah, Zidanem gabru, Velikem Korinju** in **Veliki Račni** na **Limberku**. Gradnja obrambnih sistemov na teh točkah je bila odvisna od oblike in velikosti terena. Poleg vojaških objektov so bila postavljena domovanja vojakov in njihovih družin, vkopani vodni zbiralniki – cisterne in zgodnjekrščanki cerkveni objekti. Podobno vlogo sta imeli tudi poznoantični utrdbi na **Svetih gorah nad Bistrico ob Sotli** (višina 527 m), promet po **reki Savi** in **cesti** ob njej, pa je kontrolirala utrdba na hribu **Sveta gora na Zasavski gori** (852 m). Ob cesti iz Emone proti severozahodu leži rimski **Karnij** (*Carnium, danes Kranj*), v katerem so bile odkrite ostaline vojaške utrdbe, o čemer priča poznorimska naselbinska plast ob Tomšičevi ulici (*arheološka izkopavanja v letu 1989*). Poznorimska utrdba (sodi še v 4. stoletje) je stala na hribu nad sotočjem Kokre s Savo. V obdobju 5. in 6. stoletja pa so na območjih nekdanjih vojaških taborov v **Petovionih** (9,5 x 8,2 m), **Navportu, Pivki pri Naklem** (10 x 10 m) in **Turnovšču na Vrhniki** (11,5 x 11,5 m) nastale **manjše poznoantične trdnjave** (*burgus*), ki so služile predvsem za obrambo cest in prehodov proti italiskemu prostoru. Hrib **Gradišče nad Velikimi Malenci** je veliki utrjeni prostor (430 x 270 m) okrog 30 m nad Krko in je skupaj s poznorimskima utrjenima kasteloma **Gradišče na Vrhniki** in **Golo na Sv. Marjeti nad Igom** branil in nadzoroval rimsko cesto. Vsi trije so bili obrambne točke, verjetno tudi stražarska in opazovalna mesta na glavni rimski cesti iz Podonavja skozi Emono in naprej skozi »postojnska vrata« proti Akvileji. **Velike Malence** so bile v 6. stoletju pomembna utrdba ob panonski meji. **Zidani gaber nad Mihovim** pod Gorjanci (250 x 20 – 100 m) ima prav tako pomembno lego ob cesti proti Italiji in sodi v vrsto utrdb zgrajenih v 6. stoletju.

Veliki Korinj na Korinjskem hribu (728 m) nad izvirom Krke (180 x 100 m) je danes najbolj raziskana poznoantična utrdba pri nas. Trdnjavo je na strmem hribu obdajalo 5 štirikotnih obrambnih stolpov, dvema zbiralnikoma za vodo in temelji zgodnjekrščanske cerkvice. Podobno kot utrdba na Korinjskem hribu je v poznoantičnem času bila postavljena utrdba **Velika Račna na Limberku** (688 m) pri Grosupljem (200 x 60 m), katere namen je bil, tako kot pri ostalih utrjenih poznoantičnih mestih, obramba rimske ceste proti Italiji.

Zavedati se je treba, da vsaka poznorimska postojanka ni bila nujno tudi vojaški tabor. Na nekaterih so arheologi našli tudi ostanke orožja, kar je bilo potrebno za obrambo postojanke. Kljub nekaterim utrjenim oblikam okrog naselbine (*obzidje*), pa v njih ne zasledimo posebne vojaške posadke. Lahko bi jih imenovali **gradišča, utrjene naselbine** ali **pribežališča**, kamor so se »poznorimci« umaknili pred prihajajočo barbarsko nevarnostjo. Takšna so na primer Ančnikovo gradišče na Pohorju, Gradišče pri Dunaju nad Savo (*pri Brestanici*) in Zbelovska gora nad Lovnikom.

BITKA NA PTUJSKEM POLJU

Proti koncu cesarstva je prišlo zopet do trenj med Zahodnim in Vzhodnim rimskim svetom. V borbi za cesarski prestol se je razvila med cesarji in njihovimi protikandidati nova državljanska vojna, kjer pa v rimski vojski že nastopa vse več tujih **zaveznikov** (*foederatus*), med katerimi so izstopali **Zahodni Goti**, **Franki** in **Alani**.

Po porazu vzhodnorimske vojske leta 378 pri **Adrianopolisu** (danes Edirne ob reki Marici v Turčiji), kjer je padel vzhodnorimski cesar **Valens I.** (*Flavius Valens*; 364 – 378), je zahodnorimski cesar **Gracijan** (*Flavius Gratianus*; 375 – 383) v Sirmiju (danes Sremska Mitrovica) leta 379 proglasil za vzhodnorimskega cesarja vojskovodjo **Teodozija I.** (*Theodosius Flavius*; 379 – 395).

Na zahodu je dal leta 383 cesarski namestnik v provinci Britaniji **Maksim** (*Magnus Clemens Maximus*; 383 – 388) umoriti **cesarja Gracijana** in kot cesar zasedel rimske province: Britanijo, Galijo, Španijo, Italijo in Afriko, le Ilirik je prepustil mlademu Gracijanovemu sinu **Valentinijanu II.** (*Flavius Valentinianus*; 375 – 392). Leta 387 je hotel dobiti še Valentinijanov delež in ga je napadel tako hitro, da je le-ta komaj zbežal iz Akvileje in po morju do Soluna po pomoč k **cesarju Teodoziju**.

Tako **Maksim**, kakor **Teodozij** sta se pripravljala na vojaški spopad. **Maksim** se je s četami utrdil na obrambni črti proti vzhodu na **Savi** in **Dravi**, še posebej na prehodih čez reki v **Sisciji** in **Petovionii**, kjer je prepustil sopoveljstvo (*comes*) bratu **Marcelinu**. Poveljnik **Andragat** (*Andragatus*) pa je prevzel obrambo prelazov čez Julijske Alpe (*Praetentura Italiae et Alpium* ali slovensko: *mejno območje Italije in Alp*). Omeniti je potrebno, da je bila ta zaščitna linija med italiskim in vzhodnim svetom ali »*Praetentura Italiae et Alpium*« velika trdnjava, ki se ozemeljsko začne pri vstopu v »*emonska vrata*«, v drugi vrsti sta bili trdnjavi *Castra* (Ajdovščina) in *Tergeste* (Trst) in nato še mogočni arsenal v Akvileji (*Aquileia*, danes Oglej). »*Claustra Alpium Iuliarum*« je bila podobna trlinijska zapora pri nas na Krasu od Emone in »*postojnskih vrat*« proti italiskemu svetu.

Cesar Teodozij I. se je pripravljala na vojno in zbral ob sebi **zaveznike**: **Zahodne Gote**, **Franke**, **Hune** in **Alane**. V Italijo je po morju poslal z brodovjem **Valentinijana II.**, kjer naj bi ga pričakal **Andragat**, ki je medtem že zapustil Akvilejo.

J. Klemenc, Teodozijevo pohod

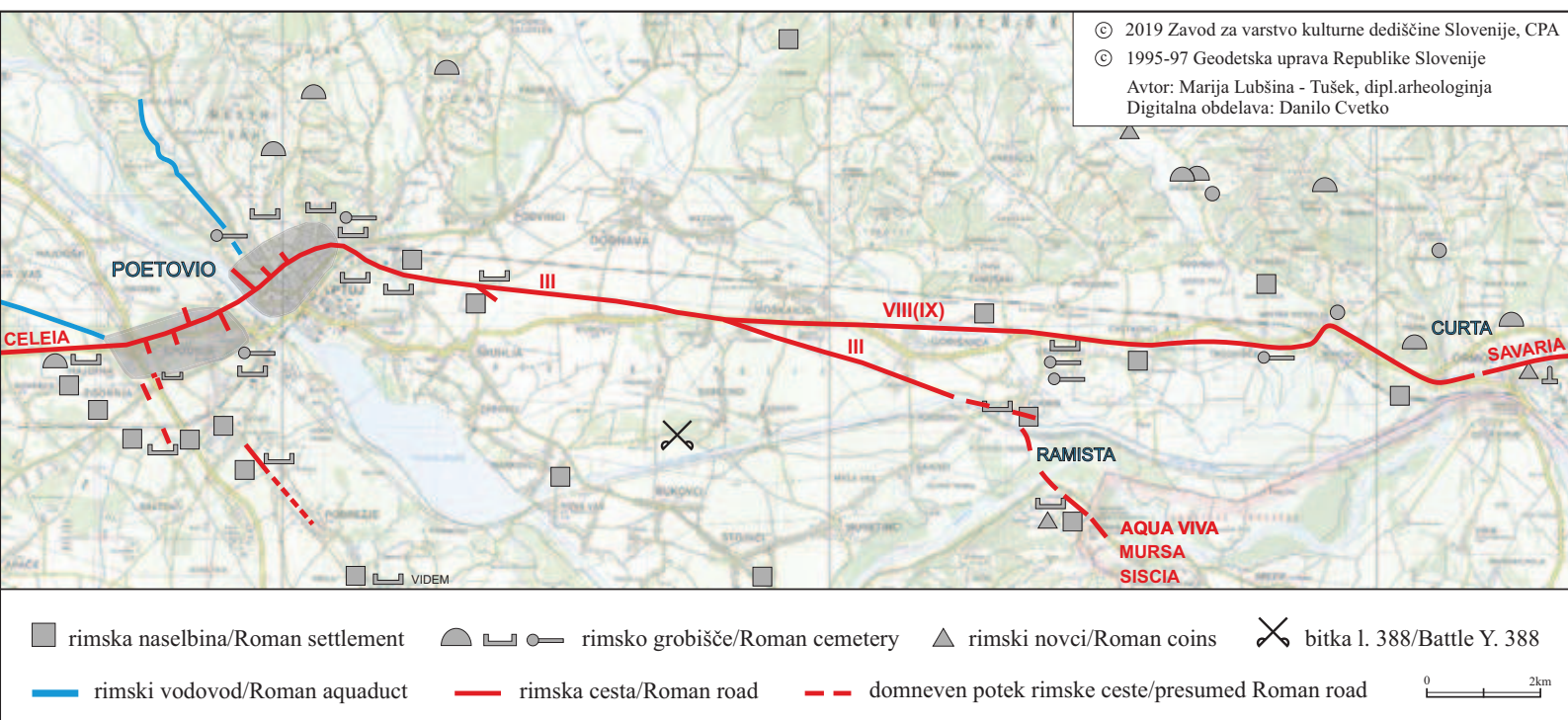
Slika 47/1:

Skica rimske ceste, ki jo je uporabil cesar Teodozij I. za pohod proti samodržcu Maksimu.

Teodozij je 14. junija leta 388 krenil z vojsko proti **Stobiju** in po dolinah **Vardarja**, **Morave** in **Save** proti **Sisciji**. Njegova **konjenica** je **udarila prek** narasle **Save** in nasprotnika popolnoma **potolkla**. Teodozij I. se je nameril najprej proti **komesu Marcelinu**. Prodiral je po rimski itinerarni cesti od Siscije proti severozahodu in v **Andavtoniji** (*Andautonium*, danes **Ščitarevo**) po mostu prek Save naprej do **Akve Jase** (*Aquae Iasae*, danes **Varaždinske toplice**). Ob prehodu čez **reko Plitvico** ga je pričakala njegova konjenica iz strani **Murse**, ki mu je ščitila desno krilo, medtem ko je sam prodiral ob Savi navzgor. Na **ravnici Dravskega polja** se mu ni bilo treba bati **nenadnih napadov**, saj je s svojo konjenico obvladoval celoten teren. Cesar **Teodozij I.** ni bil več daleč od **poštних in oskrbovalnih postaj Akve Vive** (*Aquae Vivae*; danes **Vinica** na Hrvaškem, KLEMENC, SARIA, 1936, str. 90; ali *Petrijanec*, PAHIČ, AV 15-16, 1964/65, str. 315) in **Remiste** (danes **Zavrč**, op. p.; primerjaj za postajo *Remisto*: KLEMENC, SARIA, 1936, str. 90; ali *Formin*, PAHIČ, AV 15-16, 1964/65, str. 315).

Niti na **prehodu** čez pontonski **most** pri **Zavrču** (*Remista*; op. p.) ga **ni pričakala nasprotnikova vojska**, tako da je **neovirano prešel** na levi breg Drave **vzhodno od Petovione**, na **Ptujsko polje**. Tam je **razvrstil** svoje **vojaške enote** za boj z **Marcelinovo vojsko** in **julija leta 388** je prišlo do **krvave bitke**. Potem ko **prvi dan bitke** še **ni prinesel odločitve**, je naslednjega dne **del Marcelinove vojske prešel** na nasprotnikovo stran in **bitka se je končala z zmago cesarja Teodozija**. Cesar je imel tako **odprto pot** proti **Celeji**, **Emoni** in dalje **proti Italiji**, kamor je prispel kot kaže **neovirano**, saj v virih ni poročil o obrambi italjskega limesa. Do **odločilnega spopada** je prišlo **28. avgusta leta 388** pri **Akvileji**, kjer je **Teodozij I.** dokončno **porazil Maksima**, ki so ga vojaki ubili. Tako je **Teodozij I. Veliki dosegel prvo zmago v državljanski vojni za cesarski prestol**.

Celoten potek rimske ceste in bojni pohod cesarja Teodozija I. med Siscio in Petoviono s poštnimi postajami (*Aquae Vivae* in *Remiste*), je do podrobnosti opisal prof. dr. Josip Klemenc (*KLEMENC, ZČ VI – VII, 1952/53, str.: 78 ss.*).

Slika 47/2:

Skica domnevne poti armade cesarja Teodozija Velikega na Ptujsko polje in domnevno mesto bitke leta 388. (Skico izdelal Danilo Cvetko po navodilih avtorja).

BITKA PRI MRZLI REKI (*FLUMEN FRIGIDUS*)

Danes je težko določiti točen kraj bitke med vzhodnorimskim cesarjem **Teodozijem I.** in poganskim samodržcem **Evgenijem**. Vsekakor je do nje prišlo v **Vipavski dolini** pri **Mrzli reki** (*flumen Frigidus*) **5. in 6. septembra leta 394**, najverjetneje na področju okrog **Vrhopolja, Duplja in Zemon**. Antični in drugi opisovalci bitke pa so si edini, da je Teodozij I. Veliki z molitvijo za zmago v bitki pridobil krščanskega Boga na svojo stran. Državljanska vojna med Teodozijem in Evgenijem se je pričela v letu 394, po tem, ko je cesar v Konstantinoplu uredil politične, diplomatske, vojaške in družinske zadeve (*dedovanje cesarstva med sinovoma Honorijen in Arkadijem*).

Maja leta 394 je z veliko vojsko krenil iz **Konstantinopla** proti severu skozi **Trakijo**, kjer so se mu pridružili zavezniki **Zahodni Goti** (*20.000 gotskih bojnikov*) ter pripadniki ljudstev ob Donavi in Črnem morju, predvsem **Huni, Alani in Iberijci**. Armado je razdelil na pet delov in jim določil poveljnike: **Timasij in Stilihon** sta vodila rimsko vojsko, zavezniške enote pa je zaupal Gotu **Gainu** (*namesto mladega kralja Alariha*), Alanu **Saulu** in Iberijcu **Bakuriju**. V Teodozijevo vojsko so bili **kristjani**, vendar so pri njegovih zaveznikih prevladovali še »barbari« (*le Goti so bili v večini krščanski arijanci*). Vojska, ki je štela prek 50.000 oboroženih mož, je prodirala po **vardarsko – moravski dolini** in je septembra že stala pred **kraškimi zapornimi zidovi** (*Claustra Alpium Iuliarum*). Njegovi prednji **gotski oddelki** so zavzeli trdnjavo **Hrušico** (*Ad Pirum*), zavezniške (*federatske*) enote pa so se kot prve prebile do nasprotnikove vojske. Glavnina Teodozijeve vojske je, prek hribovitega in težko prehodnega predela med **Logatcem** (*Longaticum*) in **Ajdovščino** (*Castra*), zamujala.

Evgenij je predal poveljstvo zahodnorimske vojske Franku **Arbogastu**, ki je imel na razpolago okrog 30.000 do 40.000 mož. Poleg zahodnorimskih enot je tudi v Evgenijevo vojsko bilo veliko zaveznikov iz **Galije**, predvsem **germanska plemena in Franki**. Arbogast se ni osredotočil na obrambo kraških zapornih zidov, kakor bi pričakovali, ampak je počakal nasprotnika na izstopu iz obrambnega območja, v težko prehodnem in hribovitem svetu, kjer je primanjkovalo vode in hrane (*sena*) za konje.

Na prvi dan bitke **5. septembra** je cesar **Teodozij** zagledal, po prehodu čez prelaz **pri Hrušici**, pod seboj ravnino in nasprotnikovo vojsko pripravljeno na spopad. Cesar ni mogel pravočasno urediti vojske v bojni red in je v boj najprej poslal zavezniške enote, pešce in konjenike, vendar napad ni uspel. Na bojnem polju je obležalo vsaj 10.000 Gotov. Zaradi ozkih poti in počasnega prateža Teodozij ni mogel dovolj hitro pomagati. Kot poročajo viri, naj bi po teh dogodkih sestopil s konja in pred kolono umikajoče se zavezniške predhodnice zavpil: »Ubi est Theodosii Deus!« (*»Kje je zdaj Teodozijevo Bog!«*) in jim v tem kritičnem trenutku vlil novega poguma in bojevitosti.

Milanski škof **Ambrozij**, ki je bil Teodozijevo sodobnik, sicer ni stopil na stran Teodozija, Evgenija pa tudi ni priznal, je poudaril božjo zaslugo pri zmagi Teodozija, ne pa tudi cesarjevega poguma. Cesar po njegovem mnenju ne bi mogel zmagati, če mu ne bi pomagal v bitki Bog. Posledice bitke in poraz prvega dne so bile vidne pri zavezniških poveljnikih, ki so Teodoziju svetovali umik in vrnitev še z močnejšo vojsko. Najbolj prizadevni za umik so bili **Goti**, ki so bili že prej nezadovoljni z izbiro vodstva njihovih enot, ki bi jih moral voditi komaj 20-letni **kralj Alarih**. Teodozij se je odločil, da nedokončano bitko nadaljuje, potrditev pravilne odločitve pa je dobil, ko je del nasprotnikove vojske pod poveljstvom **Arbitiona** prestopil na njegovo stran. Po nekaterih poročilih naj bi **cesar Teodozij I. Veliki celo noč molil** na skali nad bojnem poljem. Naslednje jutro zgodaj pa je glavnina njegove vojske pričela z napadom, medtem ko Evgenijeva vojska še ni bila pripravljena na spopad.

Napad se je pričel v **znamenju križa**, kmalu pa naj bi nastopila **orkanska burja**, ki je Teodozijevo vojsko potiskala proti nasprotniku. **Puščice in kopja Evgenijevih vojakov je obračalo v zraku** ter jih vračalo nazaj, kar je povzročilo pri nasprotniku popolno zmedo. **Orkanski veter** je trgal ščite vojakom iz rok, prah pa jih je oviral in jim silil v oči. Ozračje se je stemnilo in nekateri to razlagajo kot **delni sončni mrk**. Preboj sovražnih bojnih vrst je uspel **Iberijcu Bakuriju**, ki je uničil sovražne oblegovalne naprave in napravil s svojimi »barbarskimi« zavezniki pravi pokol med Evgenijevimi vojaki. **Teodozijevo vojsko** so **preganjali** nasprotnika do **Mrzle reke** (*Frigidus*, danes reka *Hubelj*).

ali Vipava), ki naj bi ji tok zaradi grmade trupel zastal. **Ulovili** so samodržca **Evgenija**, zvezanega pripeljali pred Teodozija, ga **obglavili**, glavo nataknili na kol in jo nosili po bojišču. Ostali Evgenijevi vojaki so se predali, prosili Teodozija za milost in bili že na bojišču deležni pomilostitve. Vojskovodja **Arbogast** je pobegnil in dva dni po bitki napravil samomor. Med zasramovanjem so odstranili tudi **Jupitrove oltarje** okrog bojišča, ki jih je dal postaviti Evgenij. Cesar je po zmagi vojake denarno obdaroval in jih odlikoval. **Poveljnik Stilihon** je postal cesarjev **vrhovni vojaški poveljnik** (*magister militum*), pa tudi drugi poveljniki so dobili višje oficirske naslove (opis bitke: SYVÄNNE, I., MHLR 361 – 395, 2018; str. 260ss).

Bitka pri Frigidu, v kateri je padlo več kot 20.000 vojakov, je bila ena izmed najbolj krvavih bitk v državljanskih vojnah v 4. stoletju (*čeprav do danes še niso določili ne kraja in ne sledov ter ostalin bitke: orožje, kosti, bojna znamenja,...*). **Državlјanska vojna v letu 394** se je **končala** s popolno **pomilostitvijo nasprotnikov**, saj so bili vojaki v tem času predragoceni, da bi jih pobijali. To je bilo povsem v **duhu krščanstva** in krščanskega cesarja Teodozija I. ter morda najbolj civilizirana poteza v vseh dotedanjih državljanskih vojnah.

Bitka pri Mrzli reki (Frigidus) v Vipavski dolini ni izstopala le zaradi odločitve o cesarskem prestolu, ampak ima globlji pomen. To je bila zadnja bitka med kristjani in barbari na našem ozemlju. Zmaga pravovernega cesarja Teodozija I. Velikega nad poganskim nasprotnikom Evgenijem je pomenila poraz poganske religije in vstajenje nove vere. Končala se je s preganjanjem poganov in rušenjem njihovih templjev.

Slika 48:
Rimski stotnik

Praporščak in orlonoša v
rimski opreml (Rim 2018)
foto: Dejan Marko

LEGIJE NA NAŠEM OZEMLJU

Prostor današnje Slovenije je v antiki predstavljal prehod med panonskim in italiskim svetom ali tako imenovano notranje mejno območje. Tu so bile vedno prisotne vojaške enote za hitro posredovanje in obrambo mejá rimskega cesarstva. Nekatere tu obravnavane legije so imele na našem ozemlju tudi svoj stalni tabor ali pa so bile na tem prostoru nameščene manjše vojaške posadke. Najbolje nam odslikavajo njihovo zgodovino in življenje številni vojaški nagrobniki in zaobljubni napisi.

LEGIO II ITALICA; njen znak (signum) je bila volkulja z Romu- lom in Remom

Slika 49:
Prapor (vexillum) 2. Italske legije

Legija je bila posebnega pomena za naše kraje, saj je bil njen prvi vojaški tabor v **Ločici pri Polzeli**. Ob tej priliki naj omenim reliefno marmorno oltarno ploščo s prikazom Mitrovega žrtvovanja iz II. mitreja na Spodnji Hajdini in zaobljubnim napisom **Licinija Maksimina**, ki je bil vojak te legije. Po napisu sodi spomenik v 3. stoletje.

Legijo je skupaj s **1. Italsko** ustanovil **cesar Mark Avrelij** (cesar 161 – 180) leta 165 iz rimskih regrutov. Njen legijski znak je bila **volkulja z dvojčkoma Romulom in Remom**, kakor sta se rada predstavljala sovladarja Marka Avrelija in Lucija Vera. Obe enoti je ustanovil zato, da bi ojačal obrambo cesarstva v Panoniji, medtem ko se je sam bojeval s Parti na Vzhodu in kasneje še z Germani v »markomanskih vojnah«. **2. Italska legija** je postala stalna vojaška posadka v **provinci Norik**, kjer so često prek meje vpadala germanska plemena. Najprej je bila nameščena v vojaškem taboru v **Ločici pri Polzeli**, nato pa je odšla v **Albing** (Albingaunum, danes Albenga ob zahodni obali Ligurskega morja).

Po smrti **Marka Avrelija** in ustoličenju njegovega sina **Komoda** (Marcus Aurelius Commodus Antoninus; cesar 180 – 192) za cesarja, je bila leta 180 premeščena v **Lavriak** (Lauriacum, danes Lorch na Donavi). Pomembno vlogo je odigrala leta 193 ob prihodu na oblast cesarja **Septimija Severa** (cesar 193 – 211), ko mu je pomagala pri pohodih proti nasprotnikoma Peskeniju Nigru in Klodiju Albinu. Njen pomen je v 3. stoletju priznal tudi cesar

Galijen (cesar 260 – 268), nazadnje pa se omenja še v 5. stoletju, ko je še vedno čuvala rimsko mejo na Donavi.

2. Italska legija je bila že v začetku »noriški garnizon« in znana kot »Italica pia« (»vdana Rimu« ali »vdana domovini«), kar jasno pove tudi njen znak: **volkulja z Romulom in Remom**. Med letoma 192 in 200 pa si je prislužila še ime »pia fidelis« (»vdana in verna«).

Slika 50:
Zaobljubni oltar vojaka 2. Italske legije Licinija Maksimina, II. mitrej na Spodnji Hajdini

LEGIO V MACEDONICA; njen znak (signum) je bil bik ali črni orel

Legijo sta leta 43 pr. n. št. ustanovila vojskovodja Gnej Vibij Pansa in Oktavijan v času »mutinske vojne« (Mutina, danes Modena v severni Italiji, kjer sta se leta 43 pr. n. št. spopadla Oktavijan in Antonij). Sodelovala je tudi v bitki pri Akciju (leta 31 pr. n. št.). V provinci Makedonijo je bila premeščena med letoma 30 pr. n. št. do leta 6 n. št. in po njej je dobila tudi ime. Kasneje je bila premeščena v Ojsk (Oescus, danes Gigen ob reki Isker v Bolgariji) v provinci Spodnji Meziji, kjer je do leta 61 varovala mejo ob Donavi proti Dačanom. Leta 62 je bila nameščena v provinci Pont (Pontus) južno od Črnega morja. Leta 63 je pod poveljstvom legata v Siriji Korbulona (Gnaeus Domitius Corbulo) sodelovala v bitkah proti Partom v Armeniji, s cesarjem Vespazijanom pa se je med letoma 68/69 udeležila bojev v »judovski vojni«. Leta 71 se je vrnila v Ojsk in tam ostala do leta 86. V času cesarja Trajana je bila zaradi »dačanskih vojn« premeščena v vojaško postojanko Trošmis (danes močvirje ob izlivu Donave) v provinci Dakiji.

V »partskih vojnah« (162 – 166) je bila pod poveljstvom socesarja Lucija Vera, nato pa med letoma 167/168 premeščena v Potaissu v provinci Dakiji (Potaissa, danes Patavissa v Romuniji). 5. Makedonska legija je v času cesarja Komoda zatrla upor rudarjev v rudnikih zlata v Dakiji ter je bila ob tem v letu 185 (ali letu 187) odlikovana z naslovom »Pia Constans« (»Zvesta in zanesljiva«) ali »Pia Fidelis« (»Zvesta in verna«). Za časa cesarja Septimija Severa je skupaj s 13. Dvojno legijo sodelovala v pohodu na Rim in cesarjevima nasprotnikom Peskeniju Nigru (Gaius Pescennius Niger; samodržec v Siriji; 193- 194) in Klodiju Albinu (Decimus Clodius Septimius Albinus; samodržec v Britaniji; 195 - 197) ter proti Partom na Vzhodu.

Cesar Valerijan (253 – 260) je legiji podelil naslov »Pia III Fidelis III« (»trikrat zvesta in trikrat verna«). Manjše enote 5. Makedonske legije so bile v času cesarja Galijena (260 – 268) nameščene v Petovionii, kjer jim je poveljeval vojskovodja Flavij Aper (Flavius Aper). Leta 274 jo je cesar Avrelijan tretjič premestil v Ojsk kot vojaško posadko v novo ustanovljeni provinci Obrežni Dakiji (Dacia Ripensis). Nazadnje se legija omenja še v začetku 5. stoletja v provinci Siriji. Znak legije je bil bik, vendar se omenja tudi črni orel, saj je bila ta Jupitrova ptica očitno zelo priljubljena med legionarji te makedonske legije.

Slika 51:
Prapor (vexillum)
5. Makedonske legije

Slika 52:
Zaobljubni oltar vojskovodje
Flavija Apra v III. mitreju na Ptuju.

LEGIO VIII AUGUSTA; njen znak (signum) je bil bik

Slika 53:
Prapor (vexillum)
8. Avgustove legije.

V rimski provinci Panoniji so bile v 1. stoletju tri legije, ki so se ob smrti cesarja Avgusta uprle: legija 8. Avgustova (*Petoviona*), legija 9. Španska (*Siscija*) in 15. Apolonova legija (*Emona*). Tako je zapisal zgodovinar in konzul Publij Kornelij Tacit (*Publius Cornelius Tacitus*, 56/57 – 120) v 1. knjigi *Analov*, kjer opisuje zgodovino cesarstva od smrti cesarja Avgusta do smrti cesarja Nerona (14 – 68).

S prihodom prve rimske legije, ki je imela tabor na desnem bregu Drave na Spodnji Hajdini, se je pričel razcvet **Petovione**. Legija je prišla najverjetneje leta 9 n. št. po zadužitvi velikega **delmatsko-panonskega upora**, ki so ga pod vodstvom **Batonov** (*bellum Batonianum*) proti rimskemu osvajanju ozemelj v Panoniji pričela združena plemena Ilirov in Panoncev tri leta prej. Premagal jih je Avgustov vojskovodja in kasnejši cesar Tiberij. Ime **Avgusta** pa je nedvomno dobila v času cesarja Avgusta v zahvalo za zmage na bojnih poljih.

8. Avgustovo legijo je ustanovil leta 59 pr. n. št. (če ne že nekaj let prej) vojskovodja Gaj Julij Cezar, saj je v letih med 58 in 49 pr. n. št. sodelovala v Cezarjevih vojnah z Galci, leta 49. pr. n. št. pa z njim prestopila reko **Rubikon** (*«Aleia iacta est!»*) in bila z njim med letoma 48 pr. n. št. (*bitka pri Farsalu in zmaga proti Pompeju*) in 45 pr. n. št. v **Egiptu**.

Na novo je legijo preuredil 44. leta pr. n. št. **Oktavijan** in je od 30. leta pr. n. št. naprej služila na Balkanu ter tako leta 9 n. št. prišla v **Petoviono**, kar dokazujejo najdeni vojaški nagrobniki. Nedvomno je sodelovala tudi pri gradnji **rimskega vodovoda** iz **Frama** izpod Pohorja za rimsko naselbino in vojaški tabor na desnem bregu Drave, pa tudi pri gradnji ceste med **Celejo** in **Petoviono**, kar je bila njena primarna naloga. Izgradnja ceste je bila nujno potrebna, pa ne samo za hitre premike rimskih vojaških enot iz notranjosti na mejo proti vzhodu, ampak tudi za naraščajočo trgovino med italiskim in panonskim svetom, kakor tudi za prevoz obrtniških izdelkov (*predvsem opeke in keramike*) iz vzhoda na zahod ter obratno. Nedvomno so legijski **obrtniki-opekari** v opekarskih pečeh za

potrebe graditeljev doma in v tujini pekli opeko z legijskim pečatom 8. Avgustove legije. V času cesarja **Klavdija** (41–54) so bile med letoma 43–46 n. št. rimske legije večkrat premeščene in tako je podobna usoda doletela tudi 8. Avgustovo legijo, ki je bila premeščena v **Nove** (*Novae*, danes **Svištov**) v **Spodnji Meziji** (severna Bolgarija in Dobrudža).

Provinco Mezijo je cesar **Domicijan** (81–96) razdelil leta 85 na **Zgornjo Mezijo** (danes Srbija) in **Spodnjo Mezijo** (danes Bolgarija).

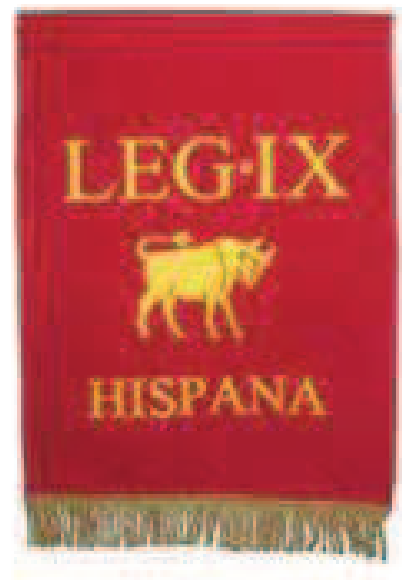
Po uporih galskih legij je v zgodnjem poletju leta 68 spremljala cesarja **Nerona** v smrt (ob pomoči svojega osvobodjenca je naredil samomor), leta 69 (*«leto štirih cesarjev»*) pa je sodelovala na strani poraženega cesarja **Vitelija** proti novemu cesarju **Vespazijanu** ter bila nato premeščena na »renski limes«. S cesarjem **Septimijem Severom** (193–211) in njegovimi nasledniki je sodelovala v borbah proti Partom na vzhodu (Mezopotamija). Njena 400-letna zgodovina se nadaljuje leta 371, ko je bila premeščena v **Zgornjo Germanijo**, kjer je imela vojaški tabor v **Argentoratu** (*Argentoratum*, danes **Straßbourg**). Še enkrat jo zasledimo v poznorimski dobi, ko je rimski vojskovodja **Stilihon** germanske legije premestil v Italijo za obrambo proti invaziji Zahodnih Gotov, ki jih je v bitkah pri **Polenciji** (*Pollentia*, danes Bra v Liguriji; leta 402) in **Veroni** (leta 403) v severni Italiji porazil in tudi odbil.

LEGIO IX HISPANA; njen znak (signum) je bil bik

Legijo je osnoval leta 65 rimski vojskovodja in politik **Gnej Pompej** (*Gneius Pompeius Manus*; 106 pr. n. št. – 48 pr. n. št.) in je bila ena od štirih legij, s katerimi je **Julij Cezar** leta 58 pr. n. št. krenil na vojni pohod v **Galijo**. Na **Oktavijanovi** strani se je borila v bitki pri **Akciju** leta 31 pr. n. št. Ime »Hispana« je dobila po vojaški službi v provinci **Hispaniji** (Španiji med letoma 25 pr. n. št. in 13 pr. n. št.), kjer se je odlikovala v »**Kantabrijanskih vojnah**« (*Kantabrijci so divje ljudstvo ob izvirih Ebra*) na severu Španije, nakar je bila poslana v sklop cesarskih legij na **rensko mejo**, kjer je imela nekaj prask z germanskimi plemeni. Iz »renske meje« je bila premeščena zaradi **delmatsko-panonskega upora** v **provincio Ilirik**, po letu 9 in katastrofi legij v **Tevtoburškem gozdu** pa je leta 10 ostala v **provinci Panoniji** s sedežem v **Sisciji** (*Siscia*, danes *Sisak*).

V zgodnjem cesarstvu je zaradi vojaške službe na jugu **Balkana** dobila še ime »**Macedonica**«, nakar je bila med letoma 20 do 24 premeščena v **provincio Afriko**, zaradi vojne proti **Tacfarinasu** (*rimski vojak v pomožnih enotah, od leta 17 do 24 je bil poveljnik upornih berberskih plemen na jugu rimske province Numidije proti cesarju Tiberiju*). Udeležila se je pohoda **cesarja Klavdija** leta 43 v **provincio Britanijo**, kjer je bila nameščena v vojaškem taboru **Lindumu** (*Lindum*, danes *Lincoln*). Veliko legionarjev je padlo v času upora **keltske kraljice Boudike** leta **60/61** (*pobila je rimski posadki v mestih Kamuloduna in Londinija do zadnjega moža*) tako, da so jo kasneje morali popolniti z legionarji iz **provinco Germanije**.

Leta 70 se omenja v taboru v **Noviomagu ob Renu** (*Noviomagus*, danes *Nimwegen* na *Nizozemskem*) v **Spodnji Germaniji** skupaj z **10. Dvojno legijo**. V času **cesarja Vespazijana** je bila leta 71 premeščena v vojaški tabor v **Eburak** (*Eburacum*, danes *York* v *Angliji*) in je ostala v **Britaniji** do leta 108, ko jo je nadomestila **6. Zmagovalna legija** (*legio VI Victrix*). O njeni nadaljnji usodi je znanega zelo malo. Obstajala naj bi še v letu 120 (op. p.: nekje na Hadrijanovem limesu), po drugih poročilih pa naj bi izginila v borbah v **Judeji** (»*judejska vojna*«, 132 – 135) ali v borbah s **Parti** leta 161. V drugi polovici 2. stoletja zagotovo več ne obstaja, saj se na **seznamu legij Marka Avrelija** (161 – 180) **več ne omenja**.

lika 54:

Prapor(vexillum)
9. Španske legije.

LEGIO XIII GEMINA(Dvojna); njen znak (signum) je bil lev

Slika 55:
Prapor (vexillum)
legije 13. Gemine.

Slika 56:
Opeka iz Petovione s pečatom
legije 13. Gemine.

Njena ustanovitev ni dokumentirana, domneva pa se, da je nastala v času **Gaja Julija Cezarja** leta 57 pr. n. št. v vojnah proti Galcem. S Cezarjem je leta 52 pr. n. št. sodelovala tudi pri obleganju galskega **opiduma Alezija**, pozneje pa tudi v **državljanjski vojni** leta 49 pr. n. št. proti **Pompeju** in **10. januarja leta 49 pr. n. št. kot prva** prečkala **rečico Rubikon**. Na novo jo je oblikoval **Oktavijan** leta 41/40 pr. n. št., ki jo je najverjetneje po **bitki pri Akciju** (31. leta pr.n. št.) združil še z eno legijo.

Legija je v zgodnjem cesarstvu od leta 42 pr. n. št. služila v provinci **Ilirik**, najverjetneje v **Burnumu** (danes Ivoševci severno od Skradina), nato so jo po bitki v **Tevtoburškem gozdu** leta 9 preselili na »renski limes« v **Retijo**, kjer je bila nastanjena v **Avgusti Vindelikov** (*Augusta Vindelicorum*, današnji Augsburg v Nemčiji) in odlikovana z naslovom »beneficiaria«. Nato je bila nameščena na limesu v vojaškem taboru pri **Vindonisi** (*Vindonissa*, današnji Windisch a. d. Aare v Švici) v **Zgornji Germaniji**. Pred prihodom v Petoviono je bila premeščena leta **16 pr. n. št. v Panonijo**, v **Emono** (danes Ljubljana), kjer je imela nekaj manjših prask z lokalnimi uporniki.

13. Dvojna (Gemina) legija (*gemino* pomeni podvojiti; *geminus* dvojen po rodu ali dvojček) je bila že v začetku svojega obstoja ena izmed **najslavnejših legij v rimskem cesarstvu**. Po odhodu 8. Avgustove legije iz Petovione, je bila v času **cesarja Klavdija**, okrog leta 45/46, premeščena v mesto ob Dravi. Prav tako kot njena predhodnica je vojaštvo nove legije sodelovalo pri **izgradnji mestnih četrti, mestne kanalizacije, mosta čez Dravo, foruma, dogradnji cestnega omrežja**, predvsem proti vzhodu, proti **Sisciji** (*Siscia*, danes Sisak) in proti severovzhodu, proti **Savariji** (*Savaria*, danes Szombathely) ter naprej proti **Akvinku** (*Aquincum*, danes Budimpešta), pa tudi pri **drugem petovionskem vodovodu** iz Grajene za levi breg Drave (*ostaline vodovoda najdene na Panorami na Ptujju leta 1983*). Pri izkopavanjih na Ptujju so bile najdene tudi opeke z njenim legijskim pečatom (*v nekdanji kasarni pod Panoramo leta 1992*).

Največjega pomena petovionskega vojaškega tabora **13. Dvojne legije** pa je bilo nedvomno leto 69, ko je bil v njenem vojaškem taboru zbor poveljnikov panonskih legij, ki so se odločili, da v borbi za rimski prestol podprejo prokuratorja (*cesarskega namestnika*) in vojaškega poveljnika v Egiptu ter kasnejšega **cesarja Tita Flavija Vespazijana** (69 – 79) proti cesarju **Viteliju**. Vespazijan je poveljstvo nad armado prepustil **vojskovodji Gaju Liciniju Mucijanu** (*Caius Licinius Mucianus*), ki je počasi napredoval prek Balkana, Vespazijan pa z brodovjem proti Italiji. Sodelovala je v dveh bitkah pri **Bedriaku** (*v bližini današnje Kremone*). V prvi bitki pri Bedriaku je bila z ostalimi legijami na strani **cesarja Otona** poražena (19. aprila leta 69) in je za kazen morala sodelovati pri gradnji amfiteatrov v Kremoni in Bologni. V

drugi bitki pri Bedriaku (24. oktobra leta 69) pa je bila z ostalo ilirsko armado zmagovita. O srečanju legijskih poveljnikov v Petovioni poroča rimski zgodovinar **Kornelij Tacit**.

13. Dvojno (Gemino) legijo je **cesar Domicijan** po letu 81 premestil v **Vindobono** (današnji Dunaj), kjer je imela vojaški tabor v **Karnuntu** (*Carnuntum*, danes Petronell vzhodno od Dunaja).

V začetku 2. stoletja, v času **cesarja Trajana**, je bila v provinci **Dakiji** v **Apulumu** ob reki Marisiji (*Apulum*, danes Karlsburg, tudi *Alba Iulia* ob reki *Mureș* v Romuniji), kjer je sodelovala v »dačanskih vojnah« med letoma 101 do 106. Posebne pomožne enote (*avksiliarije*) 13. Dvojne legije so sodelovale tudi v bitkah, ki jih je v severni Italiji vodil **cesar Galijen** v letih 259 in 260 (*zaobljubni oltar v III. mitreju na Zgornjem Bregu pri Ptuj*). Po opustitvi rimskih provinc onstran Donave med letoma 274 in 275 je bila **legija obnovljena** in **premeščena** v **Ratiarij ob Donavi** (*Ratiaria*; danes Smederevska Palanka v Srbiji), v novo **provinco Obrežni Dakiji** (*Dacia Ripensis*).

Pomembni **poveljniki 13. Dvojne legije** so bili: **Gaj Julij Cezar**, **Mark Salvij Oton**, **Vedij Akvila**, **Mark Fabij Fabulus** (v Petovioni) in **Mark Antonij Prim** (»vojaški puč v Poetovioni«). Nekaj oddelkov 13. Dvojne legije je bilo v 2. stoletju premeščenih na območje **alpskih zapornih zidov** (*Claustra Alpium Iuliarum*; imenovano tudi »vojna krajina«), kjer so v **hrušiških gozdovih** cestni razbojniki **umorili poveljnika** »vojne krajine« (*praefectus Claustrae Alpium Iuliarum*) **Antonija Valentina** (*Antonius Valentinus*; nagrobnik v Ajdovščini je očetu postavil sin). V času **cesarja Galijena** pa je rimskim cesarskim enotam v Petovioni poveljeval rimski vitez **Flavius Aper** (v Petovioni so bili v drugi polovici 3. stoletja nameščeni posamezni oddelki združenih iz 13. Dvojne, 14. Dvojne in 5. Makedonske legije).

LEGIO XIV GEMINA(Dvojna); njen znak (signum) je bil kozorog, bik ali prekrižani Jupitrovi streli

Tudi za **14. Dvojno (Gemina) legijo** je nastanek vprašljiv. Morebiti je bila leta 53 pr. n. št. ustanovljena kot **Cezarjeva 14. legija** ali pa je bila na novo urejena kot **Oktavijanova legija** šele leta 41/40 pr.n.št. Možna bi bila tudi združitev dveh legij (*zato »dvojna«*), od katerih je prva 14. legija, ki se je borila v bitki s Kelti pri Aleziju (*Alesio*) s princem Vercingetoriksom, druga pa je bila legija 14. Martova in Zmagovita. Njeno polno ime je bilo **legio XIV Gemina Martia Victrix**. Znak legije je bil **kozorog**, kakor pri mnogih drugih, ki jih je ustanovil Julij Cezar, lahko pa sta bili njen znak tudi **prekrižani Jupitrovi streli**. Ime **Victrix** ji je podelil **cesar Avgust** za zmagovite pohode v Panoniji leta 9. Vojskovodja **Germanik** (*njegovo pravo ime je bilo Druz in je bil sin cesarja Tiberija*) se je z legijo med letoma 14 do 16 bojeval z Germani na Renu in je zmago nad Germani posvetil očetu, **cesarju Tiberiju**. V tem času je bila nameščena v **Mogontiaku** (*Mogontiacum*, danes Mainz) v **Zgornji Germaniji**.

Leta 43 je s **cesarjem Klavdijem** in pod poveljstvom **Avla Plavta** (*Aulus Plautus*) sodelovala v **Britaniji** v borbah proti uporni keltski **kraljici Boudiki**, ki so jo med letoma 60/61 premagali. Takrat je imela vojaško bazo v **Virokoniju** (*Viroconium*, danes Wroxeter v Angliji), kjer je z veličastno zmago proti keltskim upornikom (*opisujeta zgodovinarja Kornelij Tacit in Kasij Dion, ki pišeta o 230.000 upornikih proti 10.000 legionarjem*) dobila naziv »**Martia Victrix**« (*»borbena in zmagovalna«*). Po zmagi je bila premeščena za nekaj let v **provinco Narbonsko Galijo** (*Gallia Narbonensis*) v južni Franciji.

Slika 57:
Prapor (vexillum)
legije 14. Gemine.

Na novo jo je uredil cesar **Neron** leta 67 za vojni pohod proti Vzhodu, kjer je pod vodstvom vojskovodje **Vespazijana** zadušila »judovski upor«. **Cesar Vitelij** jo je po zmagi pri **Bedriaku** (blizu *Cremona* v severni Italiji 19. aprila leta 69) za kazen poslal nazaj v **Britanijo**, nakar je bila zaradi udeležbe v uporu **Julija Civilisa** (*Iulius Civilis*) v Galiji leta 70 premeščena na renski limes, s sedežem v **Mogontiahu** (danes *Mainz*).

Ker je leta 89 skupaj z **legijo 21. Rapaks** (*legio XXI Rapax*) sodelovala v uporu guvernerja Zgornje Germanije **Lucija Antonija Saturnina** (*Lucius Antonius Saturninus*) proti **cesarju Domicijanu**, so jo med letoma 92/93, po zatrtju upora, premestili proti donavskemu limesu, verjetno v bližino **Murse** (danes *Osijek*) v **Spodnji Panoniji**.

Okoli leta 101 je bila premeščena v **provinco Zgornjo Panonijo**, kjer je imela bazo v **Vindoboni** (danes *Dunaj*). **Cesar Trajan** jo je po vojni s **Sarmati** in »dačanskih vojnah« (101 – 106) nastanil v vojaškem taboru v **Karnuntu** (*Carnuntum*), kjer je ostala naslednja tri stoletja. V tem času je pod poveljstvom **cesarja Antonina Pija** (*Titus Aurelius Fulvius Boionius Arrius Antoninus*; 138 – 161) bila bitke z **Mavri**, s **cesarjem Lucijem Verom** (*Lucius Aurelius Verus*; 161 - 169) je sodelovala v borbah s **Parti** (162 – 166) in **cesarjem Markom Avrelijem** (*Marcus Aelius Aurelius Antoninus*; 161 – 180) v »markomanskih vojnah« (167 – 180). **14. Dvojna legija** je podprla tudi **cesarja Septimija Severa** (*Lucius Septimius Severus Pertinax*; 193 – 211) proti samodržcem (uzurpatorjem) **Julijanu Didiju**, **Peskeniju Nigeru** in **Klodiju Albinu**; uspešna pa je bila tudi v novih bojih s **Parti** (leta 197).

Cesar Septimij Sever je imel glavno podporo v vojski, ki ga je zaradi njegovih vojaških uspehov oboževala. Vojake je izenačil s privilegirano cesarsko gardo – pretorijanci in s tem pospešil napredovanje v vojski, zmanjšal je vlogo senata, legaliziral vojaške poroke, poročeni legionarji pa so dobili, posebno v bližini rimskih mej, manjše posesti, ki so jih obdelovali s svojimi družinami. Za nasvete pri vodenju državne politike se je obračal na takrat najbolj znane pravnike, tako na prijatelja, pravnika in prefekta pretorijancev **Emilija Papinijana** (*Aemilius Papinianus*; 146 - 212), ki je v pravu upošteval obče človeško moralo in je bil usmrčen v času cesarja **Karakale** v letu 212. Ko so pretorijanci leta 193 ubili že ostarelega **cesarja Pertinaksa**, ki je zahteval več reda in discipline v vojski, so le-ti izvolili za novega cesarja **senatorja Julijana Didija**. Senator je na nekakšni licitaciji (»kdo da več«) svojo izvolitev za cesarja tudi dobro plačal. Vsakemu pretorijancu je takrat odštel po 25.000 sestercejev za cesarski naslov, kakor bi danes vsakemu vojaku odštel po 3.500 EUR.

Po pretresih, ki so spremljali **cesarja Valerijana I.** (*Publius Licinius Valerianus*; 253 – 260) v bojih z Goti in Sasanidi, je vzel za sovladarja kasnejšega **cesarja Galijena** (260 – 268), ki se mu je **14. Dvojna legija** uprla, vendar so njene manjše pomožne enote (*avksilarije*) še vedno sodelovale z njim. Na donavski meji v Karnuntu je tudi dočakala konec cesarstva.

LEGIO XV APOLLINARIS; njen znak (signum) je bil bog sonca Apolon ali Grifon

Legija je dobila ime po rimskem bogu sonca Apolonu, ker je verjetno imela na praporu znak »sonca«. Ustanovil jo je leta 41/40 pr. n. št. član triumvirata in konzul **Oktavijan** in je v zgodnjem cesarstvu služila v **provinci Ilirik** (od leta 48 pr. n. št. do leta 6 n. št.), kjer je s **Tiberijem** sodelovala v borbi proti Markomanom. Najverjetneje je med uporom ilirskih plemen bilo del vojaških enot nameščenih v **Emoni**, kjer so sodelovali pri gradnji pomožnega vojaškega tabora in mesta. Po zadušitvi delmatsko-panonskega upora je leta 9 odšla v **Karnunt** ob Donavi (*Carnuntum*, danes *Petronell ob Donavi*), kjer je po zgledu iz Emone pričela po letu 15 z izgradnjo legijskega tabora v Karnuntu in ostala do leta 61 v **provinci Panoniji**.

S cesarjem **Neronom** se je leta 61 borila s **Parti**, z njim odšla v **Aleksandrijo**, se bojevala z judovskimi uporniki in osvojila mesti **Jotapata** in **Gabara** (danes v *Galileji*). Leta 63 je bila zaradi vojaškega pohoda z vojskovodjem in govornikom **Gnejem Domicijem Korbulom** (*Gnaeus Domitius Corbulo*), ki je izdal zapiske o svojih doživetjih v Aziji (leta 67 ga je cesar **Neron** obsodil na samomor), premeščena v **provinci Sirijo** ter se je v letih 66 do 70 borila v »judovski vojni«. Nato se je leta 71 vrnila v **Karnunt**. Del legije se je boril s cesarjem **Trajanom** tudi v »dačanskih vojnah«, nato pa je bila legija po letu 115 zopet premeščena na vzhod v vojno proti **Partom**, ki jih je cesar v zmagovitem pohodu potisnil nazaj prek reke Tigris.

Leta 161 pr. n. št. je po več stoletjih pod tujo oblastjo nastala samostojna država **Judeja**. Rimska provinca je postala leta 63 pr. n. št., razcvet pa je doživela pod kraljem **Herodom Velikim** (73 – 4 pr. n. št.), ki so ga podpirali Rimljani. Zaradi političnih razmer in slabega gospodarskega položaja, so se **Judje** nenehno upirali in do pravega **judovskega upora** ter »judovskih vojn« je prišlo leta 66, ko je vladal v Rimu cesar **Neron**. Cesar **Vespazijan** je imel težke boje z Judi, vendar je njegov sin in kasnejši cesar **Tit** leta 70 zmagal in porušil **Jeruzalem**. Upori so se nadaljevali in cesar **Hadrijan** je po zmagi leta 135 Jeruzalem drugič porušil. Judje so se pričeli izseljevati v druge rimske province (do Španije na Zahodu, v azijske province in Indijo na Vzhodu ter v severno Afriko na jugu), vendar jih je vedno povezovala skupna vera in jezik.

V času cesarja **Hadrijana** leta 125 je bila **15. Apolonova legija** premeščena v rimsko **provinci Kapadokijo** (*Cappadocia*, na vzhodu Male Azije med gorovjem *Taurus* in Črnim morjem, območje nekdanje Hetitske države), kjer je imela vojaški tabor v **Satali** (danes *Saddagh* v *Turčiji*) med Evfratom (na jugu) in Črnim morjem (na severu) in kjer je ostala do 5. stoletja. Vmes se je v letih 197 do 199 uspešno bojevala s cesarjem **Septimijem Severom** v novi vojni s **Parti**.

Slika 58:
Prapor (vexillum)
15. Apolonova legija.

Tukaj naj omenim, da to legijo primerjajo še z dvema istoimenima legijama. Prva je **15. Apolonova**, ki jo je ustanovil leta 49 pr. n. št. **vojskovodja Gaj Julij Cezar** in je izginila v času državljanske vojne v severni Afriki.

Druga **15. Apolonova** pa se je v času 2. triumvirata (Oktavijan – Lepid – Antonij) borila pri **Filipih** (antično mesto v pokrajini Makedoniji v severni Grčiji, prvotno imenovano Krenides) leta 42 pr. n. št., kjer sta **Oktavijan in Antonij** (v dveh bitkah: 3. in 23. oktobra) premagala Cezarjeva morilca **Kasija in Bruta**, ki sta storila samomor. V bitki je na obeh straneh sodelovalo okrog 36 legij z 200.000 legionarji, kar je bila po številu borcev največja bitka v rimski zgodovini. Legije, ki so sodelovale v bitki, so bile predvsem Cezarjeve legije izkušenih borcev – veteranov in morebiti je bila med njimi tudi ptujska 13. legija. Na vsaki strani je padlo okrog 25.000 vojakov. Po bitki je bila poslana na Vzhod, kjer se je zanjo izgubila vsaka sled. Morda je napisna plošča, najdena v Uzbekistanu, pripadala tej legiji in so bili njeni legionarji ujeti v vojni s Parti in Sasanidi ter nato poslani na vzhodno mejo perzijske države.

Slika 59:

Rim - Slavolok cesarja Konstantina I. iz leta 315.

„Flavijci“ pod spomenikom cesarju
Marku Avreliju v Rimu.

Kip rimskega cesarja Avgusta.
Statua Roman Mperor Augustus.

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/eb/Statue-Augustus.jpg>

POMEMBNI RIMSKI CESARJI IN VOJSKOVODJE NA NAŠEM OZEMLJU

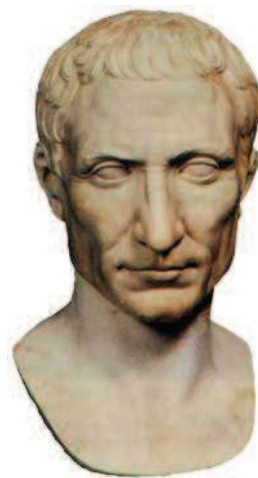
VOJSKOVODJA IN KONZUL GAJ JULIJ CEZAR

Vojskovodja in konzul GAJ JULIJ CEZAR (Caius Iulius Caesar) se je rodil 13. julija leta 100 pr. n. št. v Rimu in bil ubit na marčeve ide 15. marca leta 44 pr. n. št., tudi v Rimu. Leta 73 pr. n. št. je postal senator, leta 69 pr. n. št. kvestor, leta 65 pr. n. št. edil in leta 62 pr. n. št. pretor. Leta 60 pr. n. št. je sklenil **prvi triumvirat** (trovladje) s konzuloma **Gnéjem Pompêjem** in **Lucijem Krásom**. Leta 59 pr. n. št. je postal **konzul** in med letoma 58 in 51 pr. n. št. prokonzul v Galiji, kjer je leta 52 pr. n. št. zatrl vstajo Galcev pod vodstvom keltskega kneza **Vercingetoriksa** pri utrjenem mestu Aléziji (Alesio v Galiji). Leta 49 pr. n. št. je prekoračil z vojsko rečico **Rubikon** rekoč: »Aleia iacta est« (»Kocka je padla!«). Leta 48 pr. n. št. je premagal Pompeja pri Farzálu v Tesálji in leta 47 pr. n. št. ustoličil **Kleópatro** za kraljico Egipta. Leta 45 pr. n. št. je bil v senatu imenovan za dosmrtnega diktatorja in je tako postal **absolutni vladar** v državi. Februarja leta 44 pr. n. št. je zavrnil časti kralja (ponudil mu jih je Mark Antonij) in 15. marca (»na marčeve ide«) leta 44 pr. n. št. so ga v senatu umorili. Voditelja zarote sta bila **Gaj Kásij** (Caius Cassius) in **Mark Junij Brut** (Marcus Iunius Brutus). Opišemo ga lahko kot velikega državnika in vojskovodjo, ki je bil tudi literarno zelo dejaven; med drugim je napisal komentarje o **osvajanju Galije** (*De Bello Gallico*) in o **državljski vojni s Pompejem** (*De bello civili*).

Legenda pravi, da je na začetku svojih bojnih pohodov prebiral zgodovino bojnih pohodov **Aleksandra Makedonskega Velikega**, ki mu je bil vzornik. Ob čitanju so mu nenadoma pritekale solze. Poveljnikom, ki so ga začudeni opazovali, je dejal: »Zakaj ne bi jokal, če pomislim, da je Aleksander v mojih letih osvojil in vladal tolikim deželam, jaz pa še nisem storil nič pomembnega!«

CESAR AVGUST

Cesar AVGUST (Caius Iulius Caesar Augustus; cesar 27 pr.n.št. – 14 n.št.), **Cesarjev pranečak** in **posvojenec**, se je rodil 23. 9. leta 63 pr. n. št. v **Velletri** (kraj južno od пристanišča Ostije) kot **Gaj Oktavij** (od tod vzdevek Oktavijan, ki pa ga sam ni uporabljal) in umrl 19. 8. leta 14 n. št. v **Noli** (kraj severovzhodno od Vezuva). Po **Cesarjevem umoru** leta 44 pr. n. št. je postal **konzul** in je leta 43 pr. n. št. z **Markom Antonijem** in **Markom Emilijem Lepidom** sklenil **drugi triumvirat**. Pri **Filipih** leta 42 pr. n. št., ko je premagal Cesarjeva **morilca Kasija** in **Bruta**, so si **razdelili cesarstvo** tako, da je dobil **Lepid** Afriko, **Mark Antonij** vzhodni del in **Oktavijan** (kasnejši cesar Avgust) zahodni del države.

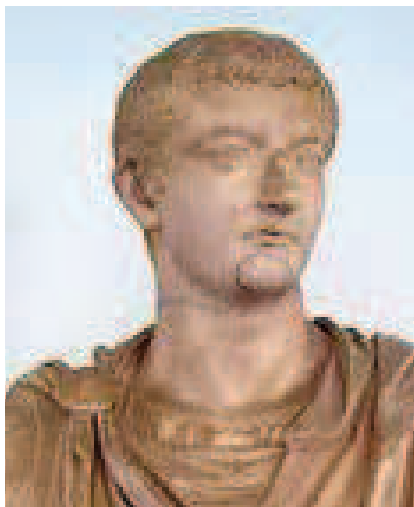

Slika 60:
Vojskovodja
Gaj Julij Cezar.

Slika 61:
Cesar Avgust.

Po bitki pri Akciju (leta 31 pr. n. št.), kjer je premagal Marka Antonija s kraljico Kleopatro, Lepida pa pregnal v izgnanstvo, je postal prvi rimski cesar (27 pr. n. št. – 14 n. št.). Z vojskovodjem Druzom in kasnejšim cesarjem Tiberijem (14 – 37) je zavaroval meje proti Galiji, v Iberiji, na Donavi in Renu, Bližnjem vzhodu in v Afriki. V roke je dobil od državljanskih vojn obubožano državo, ki jo je vojaško in finančno reformiral. Boril se je proti zapravljivosti, prešuštvu, osvobajanju sužnjev in vzpostavil stari red. Podpiral je znanost in umetnost, predvsem pesništvo in tedaj znane pesnike: Ovidija (Publius Ovidius Naso), Vergila (Publius Vergilius Maro), in Horacija (Quintus Horatius Flaccus). Utrdil je vladavino principata (»Primus inter pares!« ali »Prvi med enakimi!«) ali drugače, oblast je imel v rokah princeps senatus (»prvi senator«) in vse to je združeval v nazivu »augustus« (kar je častni naziv v pomenu »vzvišeni«, pa tudi »veličastni«).

Slika 62:
Cesar Tiberij

CESAR TIBERIJ

Cesar TIBERIJ (Claudius Nero Tiberius; cesar 14 – 37) je bil posvojeni (adoptiran) Avgustov sin in v začetku njegov vojskovodja, ki se je izkazal v provincah Armeniji, Panoniji (leta 9 n.št. zadušil delmatsko – panonski upor ilirskih plemen) in v Germaniji (dobil vzdevek »Germanik«). Poročen je bil z Avgustovo hčerko Julijo, ki pa jo je senat, zaradi nezvestobe izgnal. Že leta 15 pr. n. št. je z bratom Druzom priključil cesarstvu provinco Recijo in leta 12 pr. n. št. še provinco Panonijo. Nato je prekinil vojaško službo v Germaniji in se umaknil na otok Ródos. Odpovedal se je nadaljnjim osvajanjem in širitvi cesarstva ter skrbel za varčno gospodarstvo in upravo. Leta 4 n. št. pa je ponovno prevzel vojaško poveljstvo v Germaniji, kjer si je pridobil ogromno vojaških izkušenj.

Ko je postal cesar (leta 14 n. št.), so ga zastrupljale politične obtožbe (»de maiestate« - razžalitev cesarja), pa čeprav je želel živeti v slogi s senatom. Zaradi obtožb in častihlepnih žená (mati Livija, vdova nečaka Germanika Agripine), se je Tiberij pred spletkami zopet umaknil s prestola na Kaprenje (otok Capri), vladarske posle pa prepustil prefektu pretorijancev Sejanu (Lucius Aelius Seianus). Zaradi prefektovih intrig in želje po prestolu, so v senatu Sejana obtožili veleizdajstva in ga obsodili na smrt. Tiberij se je kot cesar vrnil leta 31 n. št. na prestol, kjer je vladal nato do smrti leta 37 n. št.

Slika 63:
Cesar Tiberij Klavdij

CESAR (TIBERIJ) KLAVDIJ

Cesar KLAVDIJ (Tiberius Claudius Nero Germanicus; 41 – 54) je bil izbran za cesarja, ko je bil star že 50 let in so pretorijanci ubili njegovega cesarskega predhodnika Kaligulo. Bil je razborit in sposoben cesar. Osvojil je Britanijo, ki je postala samostojna cesarska provinca skupaj z Mavretanijo v severozahodni Afriki ter Trakijo in Panfilijo v Mali Aziji. Uredil in izvedel je reforme zakonskega, dednega in suženjskega prava. Leta 43 je začel preurejati pristanišče v Ostiji, leta 51 pa je imel težke borbe s Parti v Armeniji. Rad je podeljeval državljanske pravice in kot politik prihajal vse bolj pod vpliv svojih uradnikov in odvisnost od žensk. Leta 48 je dal umoriti svojo tretjo razuzdano (zastrupljevalka in spletkarka proti cesarju) ženo Mesalino in se nato poročil z Agripino Mlajšo, ki ga je zastrupila potem, ko je posvojil njenega sina in bodočega cesarja Nerona (54 – 68). Le-ta je dal leta 59 ubiti lastno mater.

CESAR TIT FLAVIJ VESPAZIJAN

Vojskovodja VESPAZIJAN (Titus Flavius Vespasianus; cesar od 69 do 79) je postal rimski cesar po »vojaškem puču« v Petovionii in je bil začetnik dinastije Flavijcev. Imel je uspešno vojaško kariero. Bil je tribun v provinci Trakiji, v času cesarja Klavdija je bil konzul in vojaški poveljnik (legat) legij na pohodu v provinco Britanijo in leta 62 cesarski namestnik (procurator) v Afriki. Cesar Neron mu je dal v upravljanje **provinco Azijo**, kjer je uspešno zadušil »judovski upor« leta 67. V letu »štirih cesarjev« (Galba, Oton, Vitelij in Vespazijan) ga je vojska avgusta leta 69 imenovala za cesarja tako v Panoniji, kakor v Egiptu in po priznanju senata za cesarja 22. decembra leta 69, je leta 70 prišel v Rim kot **novi cesar**.

Zgodovinopisec Kornelij Tacit (Paulus Cornelius Tacitus; 55 - 120) v svoji »Zgodovini« (Historiae) omenja sestanek vojskovodij panonskih legij v zimskem taboru 13. Dvojne legije leta 69 v Petovionii, ki mu starosta slovenske arheologije dr. Jaroslav Šašel pravi »vojaški puč v Poetovionii«. **Situacijo** v zvezi z **ustoličenjem novega cesarja** po Neronu je vodjem legij in ostarelemlu senatorju province Panonije **Luciju Tampiju Flavijanu** (Lucius Tampilus Flavianus) **predstavil** dolgočaseni poveljnik 7. **Galbijeve legije** v **Karnuntu** (Carnuntum, danes Petronell ob Donavi) **Mark Antonij Prim** (Marcus Antonius Primus; okrog leta 20 – 95/96). Ambiciozni poveljnik iz Karnunta, ki je bil že tri leta brez akcije na severni donavski meji, je izkoristil priliko v borbi za cesarski prestol in pozval ilirske legije, da podprejo za cesarskega kandidata **vojskovodjo Vespazijana**. »Mladi galski petelin«, kot ga imenuje Tacit, je dovolj razvnel poveljnike in legionarje, da so šli v bitko, ki so jo 19. aprila leta 69 pri **Bedriaku** (danes pri Kremoni v severni Italiji) **izgubili**. »Nepremagljive ilirske legije« je cesar Vitelij za kazen razmestil po vsem cesarstvu. Mladi intrigant, kockar, brezskrbnež in užitek ter veseljak, kot pravi Tacit, je zopet z govorom prepričal poveljnike, da so se z njim spustili v nov boj proti cesarju Viteliju. Ni bilo težko prepričati »osramočene« ilirske legije iz prve bitke, da se **24. oktobra** istega leta **pri Bedriaku** ponovno spustijo v boj proti cesarju Viteliju. **In uspelo jim je**. Ne da bi poslušal **novega cesarja Tita Flavija Vespazijana**, je **Mark Antonij Prim** zmagal in z legijami **prodril v Rim** ter krvavo obračunal z nasprotniki. Za uspehe ni bil nagrajen niti od senata, niti od cesarja. Užaljen je zapustil Rim in se vrnil v rodno **Tolozo** (Tolosa, danes Toulouse v Franciji). Potem, ko ni uspel v politiki in nezmožen prenašati ponižanja, se je zagrenjeni vojskovodja Prim umaknil in poiskal tolažbe pri rimskem **pesniku epigramov Marcijalu** (Marcus Valerius Martialis; 40 – 102). Le-ta je v epigramu zapisal, da se stari vojskovodja ne boji smrti in komaj čaka, da bo prek reke Pozabljenja njegova junaška duša prišla na Elizejske poljane, med bojne prijatelje, pokrite z brazgotinami iz bitk, ki so jih dobili po znamenitem shodu v Petovionii. V začetku zagrenjen se je pomiril z vlogo uglednega Rimljanca, ki je, pomirjen z usodo, dočakal več kot 75 let (TACIT 1987, str. 206 ss).

Cesar Vespazijan je z učinkovito finančno politiko znova **napolnil državno blagajno**, posebno po zmagi sina Tita leta 70 nad Judi, ko je zavzel in oropal bogato mesto Jeruzalem. Da bi napolnil blagajno, je uvedel davek tudi na javna stranišča, kar ni bilo vseh njegovemu sinu in nasledniku Titu. Vespazijan je vzel v dlan sestercij in mu dejal: »Povohaj, ali smrdi!« in Tit je moral priznati, da novec nima slabega duha. Vespazijan mu je nato dejal: »Torej denar le ne smrdi!« (»Pecunia non olet!«). Ponovno

Slika 64:
Cesar Tit Flavij Vespazijan

Slika 65:
Vojskovodja Mark Antonij Prim

je **utrdil mejo na Renu in Donavi** ter vzel za **sovladarja sinova Tita in Domicijána**. Pričel je **graditi rimski amfiteater Kolosej**, ki ga je dokončal sin Tit, ob otvoritvi pa je očetu v čast pripravil 100-dnevne gladiatorske igre. Mesec dni po njegovi smrti 24. julija leta 79, je **izbruhnil vulkan Vezuv** (24. avgust leta 79), ki je pod lavo in **vulkanskim pepelom pokopal rimski mesti Pompeje in Herkulaneum** ter **pristanišče Stabijo**.

CESAR MARK ULPIJ TRAJAN

Slika 66/1:
Cesar Mark Ulpij Trajan

Cesar **TRAJAN** (Marcus Ulpius Traianus; cesar 98 – 117) **izhaja** iz rimske **senatorske družine** in ga je leta 97 **posvojil cesar Nerva**, da bi si pridobil zaupanje v vojski, saj je bil **Trajan** odličen **vojskovodja** in takrat tudi **cesarski namestnik** (prokonzul) v **provinci Germaniji**. Bil je na visokih vojaških položajih in leta 91 **konzul**. Po Cezarju je z **osvajalno politiko** najbolj **razširil meje rimskega cesarstva**. V »dačanskih vojnah« (od leta 101 do 106) si je **podredil Dakijo** (upodobitve teh bojev so na Trajanovem stebru v Rimu), leta 106 je **zavzel državo Nabatejcev** (trgovsko ljudstvo v Arabiji) in se med letoma 114 do 117 **bojeval s Parti**. Leta 115 je **osvojil Mezopotamijo** in hotel nadaljevati pot proti Indiji, pa so ga **upori v Kirenajki** (Grčiji), **Egiptu** in **na Cipru prisilili k vrnitvi**. Po zadušitvi uporov ni imel več dovolj sredstev za takšen podvig, kot bi bila pot v Indijo. Pa tudi zdravje mu je začelo pešati in 8. avgusta leta 117 je **umrl** v mestu **Selinuntu na Siciliji**.

Po letu 100 prisotnost **legije v Petovionu** ni bila več potrebna, vojaški tabor je bil opuščen, **razvijala** pa se je **civilna naselbina s svojo upravo**. Zato ji je okrog leta 103 **cesar Trajan** podelil **pravice rimske kolonije** kot **samoupravne enote** v cesarstvu s polnim imenom **Colonia Ulpia Traiana Poetovio**.

Poleg tega, da je bil **izvrsten vojskovodja**, je skrbel tudi za **revno prebivalstvo**, ki mu je dajal kredite za majhne obresti. Tako je ustvarjal **mestni proletarijat**. Veliko je dal na šolanje revnih **otrok in sirot**, ki jih je bilo v tem času iz dneva v dan več po vsem cesarstvu, zaradi osvajalnih vojn. To mu je že za časa življenja ustvarilo **velik ugled in naslov optimus** (slovensko: »najboljši«).

V njegovem času je bila **vloga pretorijanske garde** in še posebej njihovega poveljnika (praefectus) vse večja. **Prefekt pretorijancev** je postajal vse močnejši in je bil kmalu **drugi človek v cesarstvu**. Ob **slabih vladarjih**, ki so nasledili Trajana, se je to **pokazalo zelo negativno**, saj so postajali **pretorijanci** vse bolj **samovoljni** in so pričeli **sami odločati o postavitvi ter odstavitvi cesarjev** in če ni šlo drugače, so to opravili tudi z **umori**.

CESAR HADRIJAN

Slika 66/2:
Cesar Hadrijan

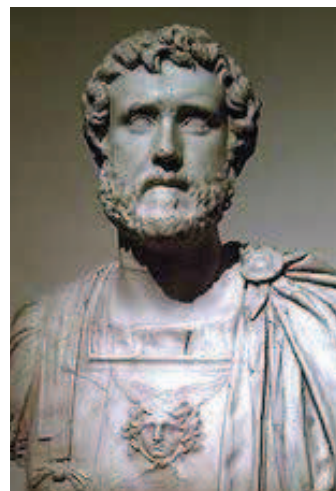
Cesar **HADRIJAN** (Publius Aelius Hadrianus, cesar 117 – 138) je bil **nečak in posvojenec cesarja Trajana**. Posvetil se je **varovanju in utrditvi meja cesarstva**. Odrekel se je **osvajalnim pohodom** in se **odpovedal ozemljem onstran reke Evfrat** ter sklenil **mir s Parti** in leta 134/35 **zadušil judovski upor**. V vojsko je uvedel posebne čete – **numeri** (*skupaj nastopajo pešci in konjeniki*) in **vojaški rok** podaljšal na **25 let**. Na severu **Britanije** je za obrambo pred keltskimi **Pikti** zgradil in **utrdil** (17 utrdb) **120 km dolg in 4,5 m visok Hadrijanov zid** (*vallum Hadriani*). Skrbel je za **ureditev zakonov** (*Hadrijanov kodeks*), **sodstvo** in **kmetom - kolonom** je dajal v **zakup državno zemljo** – **začetek kolonata**. Občudoval je **grško kulturo** *Obnovil je Panteon v Rimu*) in sebi **postavil** v grško-renesančnem

slogu mavzolej v Rimu (*danes Angelski grad*) in čudovito vilo (*mozaiki*) v parku Tivoli ob reki Aniene, vzhodno od Rima. V času njegovega vladanja je v cesarstvu vladal mir, globoko veren pa se je posvečal umetnosti, poeziji in filozofiji.

CESAR ANTONIN PIJ

Cesar ANTONIN PIJ (Titus Aurelius Fulvinus Boionius Arrius Pius; cesar 138 – 161) je bil **posvojenec cesarja Hadrijana** (cesar 117 – 138). Sodil je v vrsto pomembnih senatorjev, vendar je bil **pravičen in dobrotljiv rimski cesar**. Na severu Anglije je za **obrambo pred Kaledonci** (Kelti) zgradil **Antoninov okop - limes** (Vallum Antonini) ter na novo utrdil **rimski limes na Renu in Donavi v Germaniji**. Uredil je novo **razdelitev Dakije** (Dacia inferior, Dacia mediterranea, Dacia ripuaria, Dacia superior) in se na Vzhodu boril s **Parti in Alani**. Uredil je **provincialno upravo, pravosodje in religijo**.

Čas cesarjev **Hadrijana in Antonina Pija** v 2. stoletju se je imenoval »zlata doba cesarstva« (v provincah je vladal mir; mesta so cvetela in nastajala so nova; trgovina pa se je odvijala po dobro oskrbovanih cestah in v urejenih pristaniščih).

Slika 67:
Cesar Antonin Pij

CESAR LUCIJ VER

Cesar LUCIJ VER (Lucius Aurelius Verus, sprva Lucius Ceionius Commodus; sočesar 161 – 168) je bil **posvojenec cesarja Antonina Pija in sočesar Marka Avrelija**. Leta 153 je postal **kvestor** in leta 154 ter leta 161 skupaj z Markom Avrelijem **konzul**. **Zabaval se je v družbi umetnikov, užival ob dirkah bojnih vozov ter se rad preoblečen potikal po mestu**.

Prevzel je **vojaško vodstvo cesarstva** ter je bil kot **vrhovni poveljnik vojske** poslan na Vzhod v boj proti **upornim Partom** (161 – 166), upornemu nomadsko konjeniškemu ljudstvu. **Rimska zmagovita vojska**, ki se je vrnila iz Sirije, je v Rim **prinesla kugo** (trajala 166 – 180). Pred smrtjo (zbolel je za črnimi kozami) je leta 168 **pričel vojno z Markomani**, ki so vdrli čez mejo na Donavi. Po smrti ga je senat **nagradil z božjo častjo** (Divus Verus).

Slika : 68
Cesar Lucij Ver

CESAR MARK AVRELIJ

Cesar MARK AVRELIJ (Marcus Aurelius Antoninus; cesar 161 – 180) je bil skupaj z **Lucijem Verom posvojenec cesarja Antonina Pija** (138 – 161), ki ju je izbral za svoja **naslednika na prestolu**. Leta 166 so **prestopili rimsko mejo - limes na Donavi - »barbari s Severa«**, **Markomani in Kvadi**. Cesar je sam **prevzel poveljstvo nad vojsko** ter **izbral za svoj glavni štab vojaški tabor Karnunt** (Carnuntum, danes Petronell v Avstriji) ob Donavi in **večino svojega vladanja je preživel na severni meji cesarstva**. **Dovolil je selitev Germanov in Sarmatov preko meje na Donavi in se s tem otresel nevarnih »barbarov s Severa«**, istočasno pa tudi **zavaroval mejo na Donavi**. V krizi njegove vladavine je prišlo do **razvrednotenja denarja**.

Po **naravi** je bil **filozof stoiške šole**, pa so ga zato imenovali tudi »filozof na prestolu«, kar jasno prikaže v svoji knjigi »Dnevnik cesarja Marka Avrelija« (Eis heauton ali Pot vase), zapisane v **grščini**. Za svojega **naslednika** je imenoval **samodržnega, razsipnega in krutega** (končal je med gladiatorji) **sina Komoda** (Lucius Aelius Aurelius Commodus; cesar 180 – 192).

Slika 69:
Cesar Mark Avrelij

CESAR MARK AVRELIJ PROB

Slika 70:
Cesar Mark Avrelij Prob

Cesar PROB (Marcus Aurelius Probus; 276 – 282) se je **rodil** in bil **ubit** v provinci Panoniji, v **Sirmiju** (Sirmium, danes Sremska Mitrovica). Bil je **vojak** »od glave do petá«. Iz barbarskih rok je **osvobodil** ujetega sorodnika **cesarja Avrelijana** (270 – 275), ki ga je nato **postavil na** čelo svoje **vojske** in ga imenoval za **tribuna**. V njegovem času so preko Rena v Galijo **vdarli Franki** in **Aleman**i, ki jih je **premagal**; nato pa še **Burgundce**, **Vandale** in **Gote** ob Donavi ter tako **utrdir** **rensko-donavski limes**. Onemogočil je tudi **samodržce** v Galiji. Čeprav je bil kratek čas na oblasti, je bilo ta čas v cesarstvu dakaj mirno. **Vojska** je morala **graditi ceste**, **izsuševati močvirja**, **regulirati reke** in **zasajati vinsko trto** v **Galiji**, **Meziji** in v **Panoniji**, torej tudi pri nas v **Halozah** in **Slovenskih goricah**. Vojska ga je leta 282 ubila, saj so morali vojaki brez počitka izsuševati močvirja v okolici rodnega Sirmija. **Legenda pravi**, da se je vojski zameril, ker je vojakom nekoč dejal: «...da naj odložijo orožje in se privadijo na poljedelsko orodje, saj v miru, ki prihaja, orožje ne bo potrebno». S tem je izzval ogorčenje pri plačani vojski, ki ga je ubila, kar je bila velika škoda za cesarstvo.

CESAR KONSTANTIN I. VELIKI

Slika 71:
Cesar Konstantin I. Veliki

Cesar KONSTANTIN I. VELIKI (Flavius Valerius Constantinus Augustus; cesar 306 – 337) je bil **izbranec rimskih čet** in po letu 308 **socesar Licinija** (Valerius Licinianus Licinius; cesar 308 – 324) na zahodu. **Združeno** sta leta 312 na **Milvijskem mostu** pred Rimom **premgala** izbranca pretorijancev **cesarja Maksencija** (Marcus Aurelius Maxentius; cesar 306 – 312), ki je v bitki v **Tiberi utočil**.

Konstantin I. je po **milanskem tolerančnem ediktu** leta 313 skupaj z **Licinijem izenačil vse rimske religije** (tudi krščanstvo) in **razglasil versko svobodo**. Ker pa je pričel Licinij na vzhodu zopet **preganjati kristjane** (leta 313 je v Emoni oskrnil vse Konstantinove kipe), ga je **Konstantin I.** leta 324 v dveh bitkah pri **Adrianoplu** (danes Edirne) in pri **Hrizopoliju** (danes Üsküdar ob Bosporju) **premagal** in ga leta 335 **usmrtil** ter ga dal kot cesarja **izbrisati iz spomenikov** (»damnatio memoriae«).

Nadaljeval je z **reorganizacijo cesarstva**, vzpostavil **bleščeč dvorni ceremonijal** in tako je postal **absolutni vladar**, ki mu je ob strani stal **kronski svet** (constitorium) s **sedmimi ministri** (comites) ter je bil **prvi cesar na Vzhodu**, ki je sprejel **krščansko vero** in so ga zato imenovali tudi »Sveti Konstantin«, na Zahodu pa »Konstantin Veliki«. **Uredil** je tudi časovno obdavčitev zemljišč in **popis gospodarskih dejavnosti** (indikcija – cesarski razglas ocenjevanja premoženja v davčne namene za obdobje 15-ih let), kar je **okrepilo državne finance**. **Uvedel** je stalno **zlato valuto** – **zlatnik** (solid). Leta 325 je **sklical nov cerkveni zbor v Nikeji** (danes Iznik), kjer je **odločil**, da postane **krščanstvo edina državna religija**. **Cerkev** je tako postala **sredstvo za pridobivanje politične moči**, cesar pa kot **Kristusov namestnik, gospodar države in cerkve**. Leta 330 je **Konstantin I.** izbral **Bizanc** (Byzantium) za »Novi Rim« ali **ново prestolnico**, ki se je poslej imenovala **Konstantinopol** (Constantinopolis).

CESAR TEODOZIJ I. VELIKI

Po **smrti** vzhodnorimskega **cesarja Valensa I.** je leta 379 zahodnorimski **cesar Gracijan** (Flavius Gratianus; 367 – 383) v **Sirmiju** imenoval za novega **vzhodnorimskega cesarja** **vojskovodjo FLAVIJA TEODOZIJA** (Flavius Theodosius; 379 – 395). V tem času je bil **Balkan preplavljen** z **barbarskimi plemeni**, predvsem z **Zahodnimi Goti**, ki so jih iz domovine izrinili **Huni**. **Cesar Teodozij I.** se je prebil do **Soluna**, kjer je zbral malo, toda **srčno vojsko** in z njo **prodril v Posavino**. Leta 382 je **Zahodne Gote** kot **zaveznike** (foederatae) **naselil v Meziji** južno od Donave. Pod **vplivom** krščanskega škofa Ambrozija je **preganjal arijance** in leta 381 sklical **drugi ekumenski koncil v Konstantinoplu** in razglasil **krščanstvo za državno vero**, **preganjal in prepovedal** je tudi **poganske kulte ter olimpijske igre**. Ko je **samooklicani socesar v Britaniji, Galiji in Hispaniji, Magnus Maksim vdrl v Italijo**, je iz nje **izgnal cesarja Valentinijana II.**, ki je **zbežal v Solun** k cesarju Teodoziju I. Kmalu je imel **cesar Teodozij I. Maksimovih osvajanj dovolj** in je leta 388 z vojsko, ki so jo sestavljali tudi zavezniki **Goti in Franki**, **prodril proti severu** in s **konjenico premagal Maksimove bojne enote pri Sisciji ob Savi**, nato še na **Ptujskem polju**, kjer je **vodil vojsko Maksimov brat Marcelin** in na koncu je **premagal še Maksima pri Aquileji** (današnji Oglej v severni Italiji).

Pot proti Emoni in Italiji, ki jo je skupaj z zahodnim Ilirikom vrnil mlademu zahodnorimskemu **cesarju Valentinijanu II.**, je bila **odprta**. **Teodozij I.** je tako v prvem delu vojne v borbi za cesarski **prestol zmagal**. Mladega **cesarja Valentinijana II.** je leta 392 na Dunaju dal **umoriti frankovski vojskovodja Arbogast** in se **proglasil za socesarja** poganskega cesarja **Evgenija**.

Cesar Teodozij I. je z veliko vojsko maja leta 394 krenil iz **Konstantinopla** proti severu, kjer se mu je v **Trakiji pridružilo** mnogo zavezniških **Gotov** (okrog 20.000 mož) in še drugih zaveznikov iz pokrajin ob Donavi in Črnem morju, predvsem **Huni in Alani**. V **bitki pri Mrzli reki** (Frigidus) v **Vipavski dolini** je 5. in 6. septembra leta 394 **cesar Teodozij I.**, tudi s **pomočjo narave** (močna burja) **zmagal**, dal **obglaviti Evgenija** in za kratek čas (5 mesecev) **zopet združil rimsko cesarstvo**. Pred smrtjo leta 395 je **cesarstvo razdelil** med svoja **sinova Honorija**, ki je dobil **zahodni del** in **Arkadija**, ki mu je dodelil **vzhodni del cesarstva**. **Meja med cesarstvoma** je **potekala** skoraj ravno od **Budve** proti severu ob **Drini** in **Savi do Donave**. Ta razdelitev cesarstva je bila zadnja, saj je **Zahodno rimsko cesarstvo** propadlo po 81-tih letih (leta 476), medtem ko je **Vzhodno rimsko cesarstvo**, imenovano **Bizantinsko cesarstvo**, **obstajalo še skoraj 1000 let**, ko **preide** leta 1453 **Konstantinopel** (danes Carigrad) v **turške roke**.

Slika 72:
Cesar Teodozij I. Veliki

CESAR ROMUL AVGUSTUL

Slika 73:
Cesar Romul Avgustul

Cesar Romul Avgustul (Romulus Augustulus ali »Mali Avgust«; 475/476) je bil zadnji zahodnorimski cesar. Nekateri zgodovinski viri govorijo, da je bila njegova mati iz Petovione (hči poslanca Romula pri Atilu), kar pa drugi viri zanikajo (M. Šašel Kos: Romulovo poslanstvo pri Atilu, ZČ 48/3, 1994, str. 285 ss). Njegov oče in vojaški poveljnik (magister militum) Flavij Orest (Flavius Orestes) je premagal zakonitega zahodnega cesarja Julija Nepota (Flavius Iulius Nepotus; cesar 474 – 475) s sedežem v Raveni in ga izgnal v Dalmacijo. Zatem je dal Orest svojega 15-letnega sina v Raveni oklicati za cesarja, ki pa ga vzhodni del rimske države (vzhodnorimski cesar Zenon; 474/475 in 476 – 491) ni priznal. Oblast v Rimu je leta 476 prevzel rimski vojskovodja in germanski poglavar Skirov Odoaker, ki je tako postal kralj novega zahodnorimskega cesarstva ali »Rex Germanorum Italiae«. Leta 476 je Odoaker (leta 493 je bil umorjen v Raveni) najprej v bitki pri Ticinu (Pavia) Oresta premagal in ga nato pri Piacenzi tudi umoril. Mladoletnega Romula Avgustula je odstavil in ga poslal v izgnanstvo na grad Lukulan (Castellum Lucullanum) nad Neapeljskim zalivom ter mu dodelil letni dohodek 6.000 solidov (zlatnikov).

Zgodovinski viri mladoletnega cesarja Romula Avgustula po letu 476 več ne omenjajo.

Z odstavitvijo mladoletnega cesarja Romula Avgustula leta 476, je tako po nekaj več kot 1.200 letih prenehala obstajati rimska država ali drugače Zahodno rimsko cesarstvo, medtem ko Vzhodno ali Bizantinsko cesarstvo obstaja še naprej in to vse do turške zasedbe mesta Bizanca leta 1453, ki so ga nato Turki preimenovali v Istanbul.

VOJSKOVODJA IN KONZUL MARK VALERIJ MAKSIMIЈAN - MLAJŠI

V Petovioni rojen rimski vojskovodja MARK VALERIЈ MAKSIMIЈAN mlajši (Marcus Valerius Maximianus; 135 – okrog leta 195?) se je v času cesarja Marka Avrelija (161 – 180) in njegovega sovladarja Lucija Vera (Lucius Aurelius Verus; 161 – 169) odlikoval kot poveljnik rimske konjenice (kasneje tudi legij) v »partskih« (161-165) in »markomanskih« (167 – 180) vojnah. Rodil se je v Petovioni okrog leta 135 v družini rimskih vitezov Valerijev (ordo equester) in umrl po letu 192 (J. ŠAŠEL, Opera 1992, str.: 176/177). Valeriji so krojili usodo Petovione že v drugi polovici 1. stoletja in v naslednjih stoletjih kot mestni svetniki (decuriones), najvišji svečeniki (pontifex) in »župani« (duoviri ali duumviri), pa tudi sodniki (praefectus iure dicundo).

Prefektura je bila samostojna funkcija, podobna funkciji douvira (M. ŠAŠEL KOS, 1993; str. 227). Mark Valerij Maksimijan ml. je začel z vojaško kariero že leta 158 kot prefekt 1. kohorte Tračanov (praefectus cohortis I Thracum), nato pa je kot tribun poveljeval 1. kohorti Hamijcev (sirskih lokostrelcev) v Kapadokiji (cohors I Hamiorum civium Romanorum milliaria).

Sirsko pleme Hamiorov je bilo znano po najboljših lokostrelcih v rimski

vojski in ta pomožna – avksilijarna četa je bila v večini nameščena na Hadrijanovem limesu v vojaškem taboru Magnae (danes Carvoran) v Britaniji, vendar je bila leta 161 pod poveljstvom Marka Valerija Maksimijana ml. v Kapadokiji.

Leta 165 je postal **oskrbnik vojske** (*praepositus*) v **provinci Pont** (*Pontus Polemoniacus*) ob Črnem morju v vojni s Parti, ki jo je vodil sovladar cesarja Marka Avrelija, **Lucij Ver**. Tukaj se je odlikoval, vendar se je vojna hitro končala in s tem delno tudi Maksimijanova vojaška kariera. Za kratek čas se je vrnil v rodno Petoviono.

Zopet se je pojavil v vojaški službi med letoma 169/170, ko mu je **cesar Mark Avrelij** podelil mesto **oskrbnika** (*praepositus*) in **načelnika panonskih legij** ob Donavi (*procurator legionis*); opravljal pa je tudi vojaške izvidniške naloge v Panoniji. Za navedene naloge mu je cesar dal na razpolago izbrane pomožne enote **misenske**, **ravenske** in **britanske mornarice**, pa še **mavrsko** in **afriško konjenico**. Leta 172 je postal **prefekt 1. ale Aravakov** (*praefectus alae I Aravacorum*), ki je imela sedež v **Araboni** (*Arabona*, danes Győr na Madžarskem). Tukaj se je izredno izkazal, saj je lastoročno ubil germanskega poglavarja **Naristov** (*eno od markomanskih plemen*) **Valaona**, za kar ga je cesar odlikoval ter mu podaril konja in orožje. Istega leta se je kot **prefekt 1. ale kopjanikov** (*praefectus alae I Ulpia contariorum civium Romanorum milliaria*) zopet odlikoval v bojih proti Germanom in Sarmatom.

Cesar Mark Avrelij ga je imenoval leta 175 za **poveljnika** (*praepositus equitibus*) **markomanskih, naristanskih in kvadskih konjenikov**, ki so bili poslani na Orient, kjer je zadušil upor senatorja, cesarskega samozvanca na Vzhodu in vojskovodja **Avidija Kasija** (*Gaius Avidius Cassius*).

Leta 176 je postal **prokurator province Spodnje Mezije** in hkrati tudi komandant vojaških oddelkov za boj proti roparskim **Brisejem** (*njihova domovina je bila na levem bregu reke Strume – Strymon in nedaleč od reke Nestos*; WILKES, DALMATIA, 1955, str. 117, op. 5) na makedonsko-tračanski meji. Nato pa je postal leta 177 tudi **prokurator province Zgornje Mezije** in leta 178 **prokurator v provinci Porolisenski Dakiji** (*Dacia Porolissensis*). Zaradi vplivnih prijateljev, predvsem pa vojskovodje **Pertinaksa** (*Publius Helvius Pertinax*; tudi rimski cesar v letu 193), ga je **cesar Mark Avrelij** leta 179 povzdignil med **senatorje** (*vir clarissimus*), s čemer je lahko prevzel poveljstvo nad legijo, postal je **legijski poveljnik** (*legatus*). Že leta 179 je tako postal **legat legije 1. Adjutriks**, nato pa še **legat legije 2. Adjutriks**, ki je na posebni nalogi (*detaširana*) prezimila v vojaškem taboru v **La(e)vgaricioni** (*Laugaricio*, danes Trenčín na Slovaškem), ki je ležal globoko na sovražnem ozemlju, na območju germanskega plemena Kvadov ali drugače, 120

Slika 74:

Orfejev spomenik-nagrobnik mestnemu svetniku Marku Valeriju Veru na Ptuju.

Slika 75:
Vojskovodja in cesar Lucij Ver

km severno od donavskega limesa. O tem dogodku govori napis na »trenčinskem kamnu«, vsekano v mogočno živo skalo pod današnjim gradom, kjer je omenjeno, da je tukaj prezimilo 855 vojakov 2. legije z vzdevkom Adjutriks. V naslednjih letih je poveljeval še **5. Makedonski legiji** z vojnim taborom v **Potaisi** (*Potaissa*, danes *Turda* v Romuniji) v **provinci Porolisenski Dakiji** (leta 180), **1. Italški legiji** nameščeni v **Nove** (*Novae*, danes *Svištov* v Bolgariji) v **Spodnji Meziji** in **13. Dvojni legiji** v **Apulumu** (danes *Karlsburg*, tudi *Alba Iulia* v Romuniji) v Dakiji. Po smrti cesarja Marka Avrelija, ga je tretjič odlikoval **cesar Komod** za pohod proti Germanom. Po vseh teh borbah in odlikovanjih je bil premeščen kot upravitelj v **provinci Numidijo** v severni Afriki, kjer je postal tudi poveljnik (*legat*) **3. Avgustove legije** v vojaškem taboru v **Lambezidi** (*Lambaesis*, danes *Lambese* v Alžiriji). Posvetilni napis na kamniti bazi z vsemi njegovimi funkcijami v rimski vojski mu je postavil **mestni svet** (*ordo decuriorum*) v **Diani Veteranov** (*Diana Veteranorum*, danes *Zana* v Alžiriji).

Višek svoje kariere je dosegel, ko je **leta 184** postal **konzul** v Rimu (BRATOŽ, RZ 1, 2007, str. 398).

Ne smemo pozabiti, da je živel v 2. stoletju, ko je bil v rimskem cesarstvu izredno priljubljen **kult Mitre**. Mitra, kot zavetnik resnice in dobrote, je vedno pomagal pravičnemu v boju z zlom. S svojo nepremagljivostjo (*invictus*) je dajal vladarjem moč in ugled. Razširjen je bil po vsem cesarstvu, pa tudi v mestu ob Dravi je imel ogromno častilcev. Med njimi so bili predvsem **uradniki ilirske carine** (*publicum portorium Illyricum*) in **vojaki** (tako redni vojaki, kakor odsluženi veterani), ki sicer niso bili »nepremagljivi«, so se pa odlikovali z odločnostjo in pogumom pred nasprotnikom. Tako je tudi **Mark Valerij Maksimijan mlajši** poleg boga Jupitra veroval v **boga svetlobe Sola** in njegovega odposlanca na Zemlji **Mitra**, kar pa ni nič čudnega, saj je bil po **rodu iz Petovione**, kjer je bilo to verovanje zelo razširjeno. To nedvomno dokazuje do danes najdenih **pet mitrovih templjev – mitrejev**. Posvetilne oltarje bogu **Sonca** in **nepremagljivemu Mitri** najdemo v **vojaških taborih** v **Apulumu** v Dakiji (*Apulum*, danes *Karlsburg* ali *Alba Iulia* v Romuniji), **Akvinku** v Panoniji (*Aquincum*, danes *Budimpešta* na Madžarskem) in **Lambezidi** v Numidji (*Lambaesis*, danes *Lambese* v Alžiriji), se pravi, v mestih, kjer je **Mark Valerij Maksimijan mlajši** iz Petovione služboval.

Slika 76:
Legija 30. Zmagovita Ulpijanova

Latinski zapis na kamniti bazi v Zani:

Diana Veteranorum, Numidia (danes Zana, Alžirija)

M(arco) Valerio Maximiano M(arci) Valeri Maximiani quinq(uennalis) s[ac(erdotalis)] / f(ilio) pont(ifici) col(oniae) Poetovionens(ium) equo p(ublico) praef(ecto) coh(ortis) I Thrac(um) trib(un) coh(ortis) I (H) am(iorum) / civium R(omanorum) praep(osito) orae gentium Ponti Polemoniani don(is) don(ato) bel(lo) Phart(ico)(!) allecto ab Imp(eratore) M(arco) Antonino Aug(usto) et misso in procinctu / Germanic(ae) exped(itionis) ad deducend(a) per Danuvium quae in annonam Panno(niae) / utriusq(ue) exercit(uum) denavigarent praepos(ito) vexillation(um) clas(sium) praetor(iarum) / Misenatis item Ravennatis item clas(sis) Brittanicae item equit(um) Afror(um) et Mauror(um) / elector(um) ad curam explorationis Pannoniae praef(ecto) al(ae) I Aravacor(um) in procinc(tu) Germanico ab Imp(eratore) Antonino Aug(usto) coram laudato et equo et phaleris / et armis donato quod manu sua ducem Naristarum Valaonem / interemisset et in eade(m) ala quartae militiae honor(em) adepto praef(ecto) al(ae) / contar(iorum)

Slika 77:

Zana v Alžiriji – Kamnita baza z vojaškimi funkcijami
Marka Valerija Maksimijana mlajšega.

don(is) don(ato) bello Ger(manico) Sar(matico) praep(osito) equitib(us) gent(ium) Marcomannor(um) Narist(arum) / Quador(um) ad vindictam Orientalis motus pergentium honor(e) centenariae dig(nitatis) aucto salario adeptus procurationem Moesiae inferioris / eodem in tempore praeposito vexillationibus et at(!) detrahen(dam) Briseorum latronum manum in confinio Macedon(iae) et Thrac(iae) / ab imp(eratore) misso proc(uratori) Moesiae super(ioris) proc(uratori) prov(inciae) Daciae Porolis/sensis a sacratissimis impp(eratoribus) in amplissimum ordinem inter prae/torios allecto et mox leg(ato) leg(ionis) I adiut(ricis) item leg(ato) leg(ionis) II adiu(tricis) praep(osito) vexil(lationum) / Leugaricione hiemantium item leg(ato) leg(ionis) / V Mac(edonicae) item leg(ato) leg(ionis) I Italic(ae) item leg(ato) leg(ionis) / XIII gem(inae) item leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) [[[leg(ionis) III Aug(ustae)]]] don(is) don(ato) a nobilissimo / [[[principe M(arco) Aurelio Commodo Aug(usto)]]] expeditione secunda Ger(manica) / splendidissimus ordo Dian[ensium veteran(orum)] aere conlato

Prevod (Ivan Tušek, Milan Lovenjak):

Marku Valeriju Maksimijanu, sinu cenzorja in svečenika kolonije Petovioncev Marka Valerija Maksimijana, plemiču, prefektu 1. kohorte Tračanov, tribunu 1. kohorte Hamijcev, rimskih državljanov, načelniku obalnih področij ljudstev Ponta Polemoniaka, odlikovanemu v vojni proti Partom, ki ga je izbral cesar Mark Antonin Avgust in poslal, da med pohodom proti Germanom po Donavi dostavi živež vojskam obeh Panonij, načelniku oddelkov pretorijanskega mizenskega in ravenskega ladjevja in prav tako britanskega ladjevja, prav tako afriških in maverskih konjenikov, izbranih za izvidniške naloge v Panoniji, prefektu 1. ale Aravakov, ki ga je na pohodu proti Germanom cesar Antonin Avgust javno pohvalil in odlikoval s konjem, falerami in orožjem, ker je lastnoročno ubil vodjo Naristov Valaona, ki je v isti ali dosegel časti svoje četrte vojaške službe, prefektu ale kopjanikov, odlikovanemu v vojni proti Germanom in Sarmatom, načelniku konjenice s častmi centenarijskega ranga ljudstev Markomanov, Naristov in Kvadov, ki so bili poslani, da zadušijo upor na Vzhodu, ki je ob povečanem plačilu dosegel prokuratorstvo v Spodnji Meziji, istočasno načelniku veksilacij, ki jih je poslal cesar, da premagajo tolpo brisejskih roparjev na meji med Makedonijo in Trakijo, prokuratorju province Porolisenske Dakije, ki sta ga najodličnejša imperatorja povzdignila v senatorski stan med može pretorskega ranga, kmalu zatem legatu 1. legije. Adjutriks, prav tako legatu 2. legije Adjutriks, načelniku veksilacij, ki so prezimile v Le(a) vgaricijoni (Leugariciona, danes Trenčín na Slovaškem), legatu legije 5. Makedonske, legatu 1. Italske legije, legatu 13. Dvojne legije, cesarskemu legatu [3. Avgustove legije] s propretorskimi pooblastili, ki ga je odlikoval najplemenitejši vladar Mark Avrelij Komod Avgust v drugi odpravi proti Germanom, (je dal postaviti) najodličnejši mestni svet Diane Veteranov z zbranim denarjem.

S tem pomembnim **vojskovodjem**, edinim iz Panonije s častjo **senatorja** in **konzula** ter **mitrovim častilcem iz Petovione** bom zaključil drugi del tega pisanja. Nič nenavadnega ni, da so vojaki njegovih legij bili častilci Mitre, saj poznamo v zgodovini več osebnosti, ki so imeli v svojih vrstah mnogo somišljenikov po načelu »**kakršen je vodja, takšni smo tudi mi**«.

Slika 78:
Mitra - Bikonosec (Transitus),
I. mitrej na Spodnji Hajdini.

III. DEL

SPLOŠNO O RIMSKIH LEGIJAH

V času rimskega **kraljestva** (*od začetkov do leta 510 pr. n. št.*): vojska je bila novačena iz treh tribusov, ki jih je sestavljalo **30 kurij**. Vsaka kurija je dala **stotnijo pešcev** in **desetino konjenikov** ali skupaj 3.000 pešcev in 300 konjenikov.

V **zgodnji republiki** (*od konca 6. stoletja pr. n. št. do 2. stoletja pr. n. št.*): 3 legije so bile sestavljene iz **30-ih maniplov**. Vsaka legija je štela okrog 5.000 vojakov in 300 konjenikov, kar je bilo skupaj s konjeniki vred okrog 16.000 oboroženih mož.

V času **republike** je rimska vojska štela (*po Marijevi preureditvi v 2. stoletju pr. n. št.*) po potrebi med **25-imi** in **35-imi legijami** s po 5.000 vojaki, kar je bilo po številu med 125.000 in 175.000 vojaki.

V času **cesarstva** (*Avgust; od leta 14 n. št.*) je vojska štela **25 legij** s po 5.400 vojaki in 120 konjeniki, skupaj je tako služilo v vojski okrog 150.000 legionarjev (*odbite so tri legije, ki so padle v Tektoburškem gozdu leta 9 n. št. – 17., 18. in 19. legija*).

V času **cesarja Septimija Severa** (*konec 2. in v 3. stoletju*) je vojska štela celo **33 legij**.

V času **cesarja Dioklecijana** (284 – 305) je bilo pod orožjem celo do **67 legij** pod vodstvom tribunov, vendar z manj vojaki, saj so legije v času cesarja **Konstantina I. Velikega** (306 – 337) štejele včasih le 1.000, po potrebi pa tudi več vojakov.

LEGIJE V CESARSTVU (*legio v latinščini pomeni »držati se skupaj« in je bila osnovna enota rimske kopenske vojske*) so bile številčno zelo raznolike, saj je bilo njihovo število in število legionarjev v bojnih enotah različno, kar je bilo nedvomno odvisno od političnih in vojaških potreb po osvajanjih in vzdrževanju reda v cesarstvu.

Slika 79:
Legionarji 11. Klavdijeve legije v Rimu.

Seznam rimskih legij leta 68:

1) legio I Germanica	11) legio VI Ferrata	21) legio XIV Gemina
2) legio I Italica	12) legio VI Victrix	22) legio XV Apollinaris
3) legio II Augusta	13) legio VII Claudia	23) legio XV Primigenia
4) legio II Gallica	14) legio VIII Augusta	24) legio XVI Gallica
5) legio III Augusta	15) legio IX Hispana	25) legio XX Valeria Victrix
6) legio III Cyrenaica	16) legio X Fretensis	26) legio XXI Rapax
7) legio IV Macedonica	17) legio X Gemina	27) legio XXII Primigenia
8) legio IV Scythica	18) legio XI Claudia	28) legio XXII Deiotariana
9) legio V Alaudae	19) legio XII Fulminata	
10) legio V Macedonica	20) legio XIII Gemina	

Leta 105 je cesar Trajan ustanovil 30. Ulpijanovo in Zmagovito legijo (legio XXX Ulpia Victrix).

Opomba: Legije 17., 18. in 19. so bile popolnoma uničene v boju z Germani v Tevtoburškem gozdu leta 9 n. št. in niso bile nikoli več obnovljene.

VOJAŠKA BOŽANSTVA

Slika 80:
Mars - rimski bog vojne

MARS (Martius) je bil **rimski bog vojne** in za Jupitrom najpomembnejši bog. Bil je mitološki oče Romula in Rema, pa je tako postal praoče Rimljanov (Ultor ali »Maščevalec«). Avgust je že leta 42 pr. n. št. prisegel pri bogu Marsu, »da bo maščeval očeta« (Gaja Julija Cezarja) ter je tako leta 20 pr. n. št. dal postaviti svetišče Marsu Ultorju na Rimskem forumu. V to svetišče so znosili prapore rimskih legij, ki si jih je po zmagi nad Parti (odvzeli so jih Krasu in Antoniju), Avgust zopet priboril nazaj.

Po Marsu se imenuje tudi prvi mesec v letu po starem rimskem koledarju, ko se začenjajo poljedelska opravila, pa tudi čas vojnih pohodov. Prav sprememba boga Marsa iz poljedelskega božanstva v boga vojne ponazarja razvoj Rimljanov iz kmečkega v bojovito in osvajalno ljudstvo.

Marsovo svetišče je bilo zunaj mesta ob Apijevi cesti (via Appia) in je bilo verjetno posvečeno med galsko vojno leta 390 pr. n. št. Mars je imel svoj oltar na Marsovem polju, kjer je daroval njegov svečenik »flamen martialis«, sveti živali pa sta bili volk in detel. Njemu so bile posvečene tudi konjske dirke 14. marca in »tubilustrije« (tubilustrium) ali »čiščenje vojnih trobent« 23. marca, ki so jih kasneje uporabljali tudi kot daritvene trobente. Tudi v oktobru, ko kmetje odložijo orodje, vojaki pa orožje, so 15. oktobra Marsu v čast pripravili dirko dvovpreg na Marsovem polju in ob tem so žrtvovali desnega konja zmagovite vprege. 19. oktobra pa so prirejali Marsu v čast »očiščenje orožja«. Vsakih pet let pa so na Marsovem polju žrtvovali »suovetavrilije« (prašiča, ovco in vola). Marsova ljubezen do Venere, ki je bila mati grškega junaka Eneja, je bila priljubljena tema raznih umetnikov.

Meseca marec in oktober sta imela med Rimljani pomembno vlogo, saj so se v teh mesecih začeli ali končali bojni pohodi. Vsa Marsova praznovanja in igre so spremljali svečeniki iz vrst patricijev, imenovani »salijci«, ki so si ob teh prilikah nadeli stare italške bronaste oklepe, meče, kratke vojne plašče, v desnici so nosili kopje ali palico, na levici pa imeli pritrjene svete osmerokotne ščite (ancilia ali »sveti ščiti«). Ob tem so uprizarjali zapletene obredne ples, udarjali s palicami ob

ščite in peli tako stare pesmi, da jih svečeniki sami niso več razumeli (A. L. 1998, str.: 343 in 492).

Marsovo polje (Campus Martius) je bilo prvotno travnik v Rimu. Po izgonu zadnjega kralja Tarkvinija Ošabnega v 6. stoletju pr. n. št. je postal park in prostor za zabave. Izven mestnega obzidja je bilo najprej vežbališče rimske vojske in zbirališče ob naboru novincev v rimsko republikansko vojsko. Ime je dobilo po Marsovem oltarju. Leta 221 pr. n. št. je tukaj postavil cenzor Gaj Flaminij po njem imenovan »circus Flaminius« (dirkališče), Pompej pa je na tem mestu postavil leta 52 pr. n. št. prvo stalno rimsko gledališče. V času cesarstva so tu zgradili veličastne kolonade in Avgustov horologij (naprava, ki meri čas na osnovi sončne ure).

VIKTORIJA (Victoria), **rimska boginja zmage** je imela svoje svetišče na griču Palatinu v Rimu. Svetišče bi naj postavil junak Palans, ki je bil Enejev zaveznik v bojih z Rutulci, plemenom na obali Lacija, ki so si ga Rimljani podvrkli in Rutulci so nato izginili iz zgodovinskih zapisov.

Popolnoma ustreza grški boginji zmage **Nike**. Največkrat je upodobljena z zmagovalnim vencem v rokah, ki ga drži nad glavo zmagovalca. Tako je upodobljena tudi na reliefih, kjer drži zmagovalni venec nad glavo najvišjega rimskega boga Jupitra (oltar v III. mitreju na Zg. Bregu na Ptuj; ABRAMIČ 1924, str. 181). Kult boginje Viktorije je nastal v 4. ali 3. stoletju pr. n. št. Vojskovodja in konzul Avgust je dal boginji Viktoriji leta 29 pr. n. št. postaviti v senatu oltar. Častili so jo predvsem vojaki. Od Avgusta naprej sta bila simbola rimske oblasti nad tujimi ozemlji ali zmag nad tujimi ljudstvi Viktorija Romana in Viktorija Avgusta.

Rimski vojskovodja Stilihon, ki je bil skrbnik mladoletnega cesarja Honorija (393 – 429), je njen oltar v senatu obnovil.

Slika 81:
Viktorija - rimska boginja zmage

MINERVA (Minerva), je bila **italska boginja obrtnikov** (predilcev, tkalcev in barvarjev), **učiteljev** in **umetnikov**, ki so jo kasneje poistovetili z grško Palado Ateno in tako je postala tudi **boginja vojne** (»v vojni naj bi prevladoval razum in ne le surova sila«).

Svetišči (Minervium) je imela na gričih Celiju in Aventinu ter je bila ena izmed kapitolske trojice skupaj z Jupitrom in Junono. Bila je hči najvišjega rimskega boga Jupitra in se je rodila iz njegove glave ter je bila tako tudi zaščitnica razumnosti, umetnosti in znanosti. Pesnik Vergilij jo je predstavljal kot boginjo rokodelstva in vojne obenem.

Minervini prazniki »kvinkvatus« (quinquatus) so se odvijali med 19. in 23. marcem, torej pet dni po marčevih idah (15. marec), ko so imeli tudi šolarji počitnice. Odrasli so si zvečer v tem času nadeli maske, oblekli dolge halje in se ob zvokih piščali veselo klatili po ulicah mesta. Prvi dan so praznovali rojstni dan boginje Minerve, zadnji dan pa praznik boga Marsa ali »tubilustrije« (tubilustrium), ko so čistili »daritvene trobente« (tubae), ki so jih uporabljali v začetku tudi za napoved vojne, kasneje pa predvsem v daritvene namene.

Njeno čaščenje se je širilo predvsem po zaslugi praznovanja boga vojne Marsa, saj je bil praznik »kvinkvatus« prvotno slovesnost v Marsovo čast.

Slika 82:
Minerva - rimska boginja obrtnikov, umetnikov, učiteljev in vojne

KRATEK SEZNAM IN OPISI RIMSKIH LEGIJ, NJIHOVIH USTANOVITELJEV IN RAZMESTITVE PO CESARSTVU

- Legio I Germanica:** ustanovil jo je v pozni republiki rimski državnik, vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** (rojen leta 100 pr.n.št. - umorjen leta 44 pr.n.št.) ali konzul **Gaj Vibij Pansa KETRONIJAN** (Caius Vibius Pansa Cetronianus) in je imela pomembno vlogo od leta 41 pr. n. št. naprej. Od leta 16 pr. n. št. do leta 69 n. št. je delovala na **renskem limesu** z bazo v **Ari Ubioru** (Ara Ubiorum, tudi Ara Agrippinensium, mesto žrtvenika, postavljenega v čast Avgustu; danes Köln), od leta 9 dalje pa v **Bonni** (Bonna; danes Bonn). Zaradi vojaške službe na meji v **provinci Germaniji** je dobila ime »Germanica«. Častni naziv »Augusta« je izgubila po porazu v Španiji v letu 19 pr. n. št. Pridružila se je cesarju **VITELIJU** (68-69), ki se je po porazu pri **Bedriaku** (danes vas pri Kremoni v Italiji) 24. oktobra leta 69 umaknil v Rim, kjer je bil ubit, legija pa je bila leta 70 razpuščena.
- Legio I Adiutrix pia fidelis** (»Pomočnica«): regrutiral jo je cesar **NERON** (54-68) med letoma 66/67 iz mornarjev v vojaškem pristanišču **Mizen** (danes Cap di Miseno v Kampaniji). Legijo je na novo organiziral cesar **GALBA** (68-69) in se je leta 69 borila na strani cesarja **OTONA** (68-69) ter bila **poražena** v prvi bitki pri **Bedriaku** (19. aprila leta 69), vendar ji je uspelo odvzeti **Vitelijeve 21. legiji** z vzdevkom **Rapax** legijsko srebrno bojno znamenje – orla (*aquila argentea*), kar je bila »sramota« za legijo. Cesar **VITELIJ** (68-69) jo je za kazen (po porazu pri **Bedriaku**) poslal iz Panonije v Španijo, leta 70 je bila premeščena v **Mogontiak** (Mogontiacum; danes Mainz) v **Zgornji Germaniji**, leta 86 pa v **Panonijo**. Za časa cesarja **DOMICIJANA** (81-96) je bila v Meziji na pohodu proti upornemu dačanskemu kralju **Decebalu**, nato pa do leta 97 v **Brigecioni** ob Donavi (*Brigetio*; danes Szóly na Madžarskem) v **Zgornji Panoniji**. Cesar **TRAJAN** (98-117) jo je imenoval »pia fidelis« (»vdana in poštena«, pa tudi »zvesta«) in ga je verjetno spremljala v vojnah s Parti. S cesarjem **HADRIJANOM** (117-138) se je vrnila na Donavo in bila od leta 120 naprej nameščena v **Brigecioni** v **Zgornji Panoniji**.
Tukaj naj omenim, da sta bili legiji 1. Adjutriks in 2. Adjutriks (obe sta bili »Pomočnici«) v cesarski dobi regrutirani iz mornarjev (classarii) in sta služili le v začasno pomoč ob večkratnih nevarnostih v cesarstvu (»barbarskih« vpadih čez limes).
- Legio I Italica:** ustanovil jo je cesar **NERON** leta 66 iz Rimljanov, ki naj bi bili visoki 1,8 m. Leta 69 je bila poslana v Galijo ter nameščena v **Lugdunu** (*Lugdunum*; danes Lyon v Franciji). Sodelovala je s cesarjem **VITELIJEM** v drugi bitki pri **Bedriaku** in jo je po porazu cesar **VESPAZIJAN** (69-79) poslal v Mezijo, kjer je bila nameščena v **Nove** (*Novae*; danes Svištov v Bolgariji).
- Legio I Macriana Liberatrix** (»Makrijanova osvobodilna«): ustanovil jo je cesar **NERON** ali pa njemu uporni cesarski upravitelj (*praefectus*) rimske province Afrike **Lucij Klodij MACER** (*Lucius Clodius Macer*) leta 68 in je sodelovala v civilni vojni. Razpustil jo je leta 69 cesar **GALBA**.
- Legio I Minervia:** ustanovil jo je cesar **DOMICIJAN** leta 83 z nazivom »Flavia Minerva« (»Srečna Minerva«) in je bila nameščena v **Bonni** (Bonna; danes Bonn v Nemčiji) v Spodnji Germaniji. Dobila je tudi naziv »pia fidelis Domitiana« (»zvesta in vdana Domicijanu«) za zvestobo v vstaji legata **Zgornje Germanije Lucija Antonija Saturnina** (*Lucius Antonius Saturninus*) leta 89. Sodelovala je s cesarjem **TRAJANOM** v »dačanskih

vojnah« (**Dačani** so bili trakijsko pleme na območju Transilvanije, Oltenije in vzhodnega Banata v današnji Romuniji. Cesar Domicijan je legijo uporabil v borbah z upornim kraljem Dačanov Decebalom. Pod cesarjem Trajanom pa postane leta 105 rimska provinca Dakija.) in na pohodu cesarja **Marka AVRELIJA** (161-180) ter sovladarja in vojskovodje **Lucija VERA** (161-169) proti upornim Partom (162-166). Njen legijski znak je bil **oven**.

Legio I Parthica (*»Partska«*): ustanovil jo je cesar **Septimij SEVER** (193-211) že pred letom 197 in je dobila ime zaradi sodelovanja v pohodu proti upornim Partom ali v takoimenovani Severovi »partski ekspediciji«.

Parti so bili iransko konjeniško ljudstvo iz območja med Kaspijskim in Aralskim jezerom, ki je po letu 250 pr. n. št. vdrla v selevkidsko satrapijo in osvojilo ozemlje do Inda. Ob ustanovitvi rimske province Sirije med letoma 64/63 pr. n. št. so vse bolj ogrožali vzhodno mejo rimskega cesarstva in leta 20 pr. n. št. s cesarjem Avgustom določili mejo na reki Evfratu. Cesar Trajan jih je med letoma 115 do 117 potisnil prek reke Tigris, dokončno pa so jih pokorili leta 227 n. št., ko oblast prevzame iranska dinastija **Sasanidov**. Bili so kot »Novoperzijci« večni nasprotniki rimskega in kasneje bizantinskega cesarstva.

Nazadnje je bila nameščena v **Singari**, zahodno od Tigrisa v Mezopotamiji.

Legio II Adiutrix pia fidelis (*»Pomočnica«*): ustanovil jo je cesar **Tit Flavij VESPAZIЈAN** (69-79) 7. marca leta 70 in je nosila naziv »pia fidelis« (*»zvesta in verna«*). V večini je imela v svojih vrstah mornarje, ki jih je regrutiral že cesar **Neron** v vojni luki **Mizenu** (*Misenum ob Tirenskem morju, zahodno od Neaplja v Italiji*). Del legije je cesar **VITELIJ** poslal v boj proti napredovanju enot cesarja **VESPAZIЈANA**, vendar so se legionarji pri **Narniji** (*Narnia; danes Narni v Umbriji ob Naru v Italiji*) predali. Borila se je na strani cesarja **Vespazijana** proti **Juliju Civilisu** (*Iulius Civilis*) leta 70 in spremljala **Kvinta Petilija Cerialisa** (*Quintus Petilius Cerialis*) leta 71 v **Britanijo**, kjer je bila nameščena v **Lindumu** (*Lindum; danes Lincoln v Britaniji*). V času cesarskega namestnika **Julija Agrikole** je bila nameščena v **Devi** (*Deva; danes Chester v Britaniji*) v severo-zahodni Britaniji. Premeščena je bila leta 87 na donavski limes, nato je bila do leta 92 v **provinci Meziji** (*Mezija je bila pokrajina na južnem bregu spodnjega toka reke Donave, kjer so živeli traški Mezijci. Rimsko provinco Mezijo je cesar Domicijan leta 85 razdelil na Zgornjo Mezijo – danes Srbija in Spodnjo Mezijo – danes severna Bolgarija in Dobrudža. Cesar Teodozij je pokrajino leta 382 poselil z Zahodnimi Goti kot foederati ali zavezniki.*). V **Spodnji Panoniji** je bila nameščena v **Akvinku** (*Aquincum; danes Budimpešta na Madžarskem*) ter je sodelovala v Trajanovih »dačanskih vojnah« (101-106) in ob pohodu Lucija Vera proti Partom (161-165). Njen legijski znak je bil **pegaz** (*»krilati konj«*).

Legio II Augusta: verjetno jo je osnoval v času pozne republike leta 43 pr. n. št. **Gaj Vibij Pansa KETRONIJAN, OKTAVIJAN** pa jo je na novo **uredil** in je dobila po njem tudi ime. Od leta 30 pr. n. št. je služila v Španiji, po letu 9 je bila premeščena v Germanijo, od leta 17 dalje pa je imela bazo v **Argentoratu** (*Argentoratum; danes Strassbourg v Franciji*). Verjetno je bilo njeno originalno ime **Legio II Gallica**. Udeležila se je pohoda cesarja **KLAVDIJA** (41-54) v Britanijo leta 43 in bila med letoma 74/75 nameščena v **Iski** (*Isca; danes verjetno Newport v Bristolskem zalivu v Britaniji*). Njen legijski znak je bil **kozorog**.

Legio II Italica: uredil jo je cesar **Mark AVRELIJ** leta 165 iz rimskih regrutov in je takoj postala **noriški garnizon** (*stalna vojaška posadka v Noriku*) nameščen najprej v vojaškem taboru v **Ločici pri Polzeli** (*pri Savinji*), nato v **Albingu** (*Albium Ingaunum; danes Albenga ob zahodni obali Ligurskega morja v Italiji*), v času cesarja **KOMODA** (180-192) pa v **Lauriaku** (*Lauriacum; danes Lorch ob Donavi v Avstriji*). Od začetkov je bila znana kot »Italica pia« (*»vdana Rimu«*), med letoma 192 in 200 pa si je zaslužila tudi ime »fidelis« (*»verna«*). Znak legije je bila **volkulja z Romulom in Remom**.

- Legio II** *Parthica*: pred letom 197 jo je osnoval cesar **Septimij SEVER** in je sodelovala v vojnih pohodih proti Partom. Od leta 202 je bila nameščena v municipiju **Albanu** (*Albanum*; danes *Albano*) 21 km južno od Rima in je bila **prva cesarska legija**, ki je bila stalno nameščena v Italiji. Tukaj je ostala do leta 212, nato pa je v času cesarja **KARAKALE** (211-217) odšla na vzhod zaradi vojn s Parti (*Karakala je dal ubiti sovladarja in brata Geto ter vsaj 20.000 njegovih privržencev*). V času cesarja **ELAGABALA** (218–222) se je imenovala »pia fidelis felix aeterna« (»vdana, verna, srečna, večna«). Legijski znak je bil **kentaver** (»pol človek, pol konj«).
- Legio II** *Traiana Fortis* (»hrabra Trajanova«): je bila druga legija, ki jo je ustanovil in po sebi imenoval cesar **TRAJAN** okrog leta 105 in je cesarju služila kot močna podpora v »dačanskih vojnah«. Kasneje je bila nameščena v provinci **Siriji** in je bila okrog leta 125 premeščena v rimsko **provinco Egipt** z bazo v **Juliopoli-Nikopoli** (*Juliopolis-Nicopolis*) blizu Aleksandrije. Za legijski znak je imela boga **Jupitra**.
- Legio III** *Augusta pia fidelis*: verjetno jo je ustanovil v pozni republiki leta 43 pr. n. št. **Gaj Vibij Pansa kETRONIJAN**, ali pa že med letoma 41/40 **OKTAVIJAN** (poznejši cesar Avgust, po katerem se tudi imenuje). Od leta 30 pr. n. št. je bila nameščena v rimski **provinci Afriki** najprej v **Amedari** (*Ammaedara*; danes *Haidra* v severni Afriki), nato za časa cesarja **VESPAZIJANA** v **Tevesteju** v **Numidiji** (*Theveste*; danes *Tebessa* v Alžiriji) in končno v času cesarja **TRAJANA** okrog leta 98 v **Lambesisu** (*Lambaesis*; danes *Lambése* v severo-vzhodni Alžiriji) v **provinci Numidiji**.
Tukaj naj še dodam, da je legiji okrog leta 180 poveljeval vojskovodja iz Petovione Mark Valerij Maksimijan mlajši.
Razpustil jo je cesar **GORDIJAN III.** (238-244) leta 238, ker je podpirala upornega upravnika (*legata*) **provinco Numidije** v severni Afriki **Kapelijana** (*Capellianus*), ponovno jo je ustanovil leta 253 cesar **VALERIJAN I.** (253-260) in dobila je naziv »pia fidelis« (»zvesta in verna«).
- Legio III** *Cyrenaica*: ustanovil jo je v pozni republiki rimski konzul in vojskovodja **Mark Emilij LEPID** (*Marcus Aemilius Lepidus*; 87-12 pr. n. št.) ali vojskovodja **Mark ANTONIJ** (82-30 pr. n. št.) že pred letom 30 pr. n. št. in je bila v avgustovem času nameščena v **Egiptu**. Ime je dobila po rimski provinci **Kirenajki** (*Cyrenaici*, pokrajina v *Libiji*), katere glavno mesto je bilo **Kirena** (*Cyrenae*; danes *Kirene*). V severni Afriki je bila nameščena v **Juliopoli-Nikopoli** pri Aleksandriji skupaj z **22. legijo** (*legio XXII Deiotariana*). Začasno je bila v sestavi vojaških enot, ki so jih leta 106 priključili **rimski provinci Arabiji**, kjer jo je hitro zamenjala **6. Železna legija** (*legio VI Ferrata*), sama pa je sodelovala v Trajanovi vojni s Parti in se leta 119 vrnila v Egipt. Okrog leta 140 se je preselila v Arabijo in bila za stalno nameščena v glavnem mestu rimske province Arabije v **Bóstri** (*Bóstra*; danes *Busra* v *Siriji*, južno od *Damaska*). Njen legijski znak je bila boginja zmage **Victoria**.
- Legio III** *Gallica*: ustanovil jo je vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** (100-44 pr. n. št.). Kasneje se je borila z **Markom Antonijem** na Vzhodu. Po imenu sodeč je služila med letoma 48 – 42 pr. n. št. v **Galiji**. Od leta 30 pr. n. št. je bila nameščena v **Siriji**, od koder jo je cesar **NERON** poslal malo pred smrtjo v **Mezijo**, kjer je imela tabor v **Ojsku** (*Oescus*; danes *Isker pri Gignu* v *Bolgariji*). Na strani cesarja **VESPAZIJANA** se je borila v drugi bitki pri **Bedriaku** leta 69 ter se leta 70 vrnila v Sirijo. V 2. stoletju je imela bazo v legijskem taboru **Rafaneja** (*Raphanea*; severozahodno od *Emese*, danes *Homs* v *Siriji*). Zaradi upora proti cesarju **ELAGABALU** je bila razpuščena pozimi leta 218/19. Cesar **Aleksander SEVER** (222-235) pa jo je na novo regrutiral in premestil v **Danabo** (*Danaba*) severovzhodno od *Damaska* v *Siriji*.

- Legio III Italica Concors** : ustanovil jo je cesar **Mark AVRELIJ** iz rimskih regrutov okrog leta 165 in namestil za stalno v rimski **provinci Retiji** v legijskem taboru **Kastra Regina** (*Castra Regina*; danes *Regensburg ob Donavi v Nemčiji*) ter je imela že ob ustanovitvi naziv »**concors**« (»enotna« ali »složna«).
- Legio III Parthica**: ustanovil jo je cesar **Septimij SEVER** že pred letom 197 in jo uporabil na vojnem pohodu proti Partom. Stalno namestitev je imela v **Mezopotamiji**, v vojaškem taboru **Resena** (*Rhaesaenae*; danes *Resülâyn vzhodno od Harana*).
- Legio IV Flavia Felix** ali **Legio IIII Flavia Felix** (»Flavija srečna«): ustanovil jo je cesar **Tit Flavij VESPAZIJAN** iz razpuščenih legij (tudi »Macedonice«) v letu 70 in jo najprej namestil v **Burnumu** (*Burnum*; danes *Ivoševci pri Skradinu na Hrvaškem*) v **Dalmaciji**, nato je bila okrog leta 86 premeščena v Gornjo Mezijo, kjer je imela stalen tabor v **Singidunu** (*Singidunum*, danes *Beograd v Srbiji*) do leta 101 ali 102. Kot del **dakijskega garnizona** je sodelovala v **Trajanovih** »dačanskih vojnah« z občasno bazo v **Sarmizegetusi – Colonia Ulpia Traiana** (*Sarmizegetusa*; danes *Sibiu v Romuniji*) v **Dakiji** preden se je vrnila v Mezijo in ostala v času cesarja **HADRIJANA** za stalno nameščena v **Singidunu**. Njen legijski znak je bil **lev**.
- Legio IV Macedonica** ali **Legio IIII Macedonica**: ustanovil jo je vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** leta 48 pr. n. št. in je dobila ime po vojaški službi v **provinci Makedoniji**. Priključena je bila k **Oktavijanovim legijam** in od leta 30 pr. n. št. do okrog leta 43 n. št. nameščena v Španiji s stalnim taborom pri današnji **Herreri de Pisuergi**. Kasneje je bila premeščena v Gornjo Germanijo, da bi zamenjala **14. Dvojno legijo** v **Mogontiaku** (*Mogontiacum*; danes *Mainz v Nemčiji*). V borbi za prestol je podprla cesarja **VITELIJA**, saj je del legije sodeloval v bitki pri **Bedriaku**, drugi del legije pa se je predal **Juliusu Civilisu** in jo je cesar **VESPAZIJAN** leta 70 razpustil. Njen legijski znak je bil **bik**.
- Legio IV Scythica** ali **Legio IIII Scythica**: verjetno jo je ustanovil vojskovodja **Mark ANTONIJ** že pred letom 30 pr. n. št., od tega časa naprej je služila v Makedoniji, ime pa je dobila ob vojnem pohodu proti **Skitom** med letoma 29 in 27 pr. n. št. Od leta 9 n. št. naprej je bila del **mezijskega garnizona**, za stalno pa je bila premeščena med letoma 56/57 v **Sirijo**, kjer je imela v času cesarja **VESPAZIJANA** vojaško bazo v **Zevgmi** (*Zeugma*) ob reki **Evfrat**.
- Legio V Alaudae** (»Škrjančkova legija«): ustanovil jo je vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** leta 52 pr. n. št. iz prebivalcev Transalpinske Galije. Ime je dobila po okrasju iz ptičjega perja na čeladah (iz prebivalcev podjarmljenih pokrajin je vojskovodja **Gaj Julij Cezar** na svoje stroške ustanovil legije, katerih legionarji so postali **rimski državljani** in so se imenovali po škrjančkovem čopu na čeladah, predvsem stotnikov). Imenovala se je tudi **Legio V Gallica**. Na novo jo je formiral vojskovodja **Mark Antonij** leta 44 pr. n. št., sestavni del **Oktavijanove rimske vojske** pa je postala po bitki pri **Akciju** leta 31 pr. n. št. Med letoma 30 do 19 pr. n. št. je bila nameščena v Španiji, nato pa premeščena na **renski limes**, kjer je v **Galiji** leta 17 pr. n. št. izgubila svoj legijski znak - orla (*kar je bila »sramota« za vso legijo, piše rimski zgodovinar Velej Paterkul v času cesarjev Avgusta in Tiberija*). Od leta 14 naprej je bila nameščena v **Spodnji Germaniji** v legijskem taboru **Veteri** (*Vetera*; danes *Birten ob Renu*) v bližini mesta veteranov **Xanten**. Pridružila se je cesarju **VITELIJU** v obeh bitkah pri **Bedriaku** in jo je zato cesar **VESPAZIJAN** poslal v **Mezijo**, kjer je bila razpuščena. Če je pa že »preživela«, je bila verjetno uničena med letoma 85 in 86 pod cesarjem **DOMICIJANOM** ob reki **Donavi**. Njen legijski znak je bil **slon**.

- Legio V** *Macedonica* (»Makedonska«): ustanovila sta jo v pozni republiki rimski vojskovodja in konzul **Gaj Vibij PANSA KETRONIJAN** in **OKTAVIJAN** leta 43 pr. n. št. Od leta 30 pr. n. št. do leta 6 n. št. je bila nameščena v **provinci Makedoniji** (in dobila po njej ime »Macedonica«) in nato premeščena v **Ojsk** (*Oescus*; danes *Gigen* ob reki *Isk' r Bolgariji*) v **provinci Spodnji Meziji**, kjer je do leta 61 varovala mejo na Donavi proti Dačanom. Leta 63 je sodelovala v bitkah proti Partom v Armeniji, z vojskovodjem **VESPAZIJANOM** pa se je med letoma 68/69 udeležila bojev v »judovski vojni«. Leta 71 se je vrnila v **Ojsk** in tam ostala do leta 86. V **Trajanovih »dačanskih vojnah«** je bila premeščena v utrdbo **Troesmis** (*Tröesmis*; danes močvirje ob izlivu *Donave* v *Dakiji*) in nato je sodelovala še v »partskih vojnah« z **Lucijem VEROM** med letoma 167/168 in je imela tabor v **Potaisi** (*Potaissa*, danes *Patavissa* v *Romuniji*) v **provinci Dakiji**. Cesar **KOMOD** jo je po zatrtju upora v rudnikih zlata v Dakiji odlikoval leta 185 ali 187 z naslovom »pia *constans*« (»zvesta in zanesljiva«) in »pia *fidelis*« (»zvesta in verna«). Udeležila se je pohoda na Rim s cesarjem **Septimijem SEVEROM** in proti njegovim nasprotnikom leta 193, nato pa še proti Partom na Vzhodu. Manjše enote te legije so bile v času cesarja **GALIJENA** (260–268) nameščene v **Petovioni**, kjer jim je poveljeval vojskovodja **Flavij Aper**. Nato jo je leta 274 cesar **AVRELIJAN** tretjič premestil v **Ojsk**, kot vojaško posadko v na novo ustanovljeni **provinci Obrežni Dakiji** (*Dacia Ripensis*). Nazadnje se **5. Makedonska legija** omenja v začetku 5. stoletja v **provinci Siriji**. Znak legije je bil **bik** ali **črni orel**.
- Legio VI** *Ferrata fidelis Constans* (»Železna« ali »Oklepna«): ustanovil jo je vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** leta 52 pr. n. št. v **Cisalpinski Galiji** (*Gallia cisalpina*, danes severna Italija, porečje reke *Pad*). Ponovno jo je uredil leta 44 pr. n. št. rimski vojskovodja **Mark Emilij Lepid**, po letu 43 pr. n. št. je bila to legija vojskovodje **Marka Antonija**, nato pa priključena **Oktavijanovi vojski** in nameščena v **Rafaneji** (*Raphanea*) v **provinci Siriji**. Bila je del **Vespazijanove vojske na pohodu proti Rimu leta 69**. Od leta 72 je bila nameščena v **Samosati** (*Samosata* ob *Evfratu* v *Kapadokiji*; danes *Kummuch*). V **provinci Arabiji** je zamenjala **legijo 3. Kirenaiko** (*legio III Cyrenaica*). Nato je bila premeščena v **Kaparkotno** (*Caparcotnum*, danes *Megiddo*) v **Judeji** (Izrael) in postala del vojaške posadke nove **province Sirije in Palestine**. Dobila je naziv »fidelis constans« (»zvesta« in »vztrajna-odločna«), ker je podprla cesarja **Septimija SEVERA** proti upornemu legatu Sirije **Gaju Peskeniju Nigru** (193–197) ter bila verjetno v času cesarja **Aleksandra SEVERA** premeščena v provinco **Sirijo**. Njen legijski znak je bila **volkulja** z **bratoma Romulom in Remom**.
- Legio VI** *Victrix* (»Zmagovita«): ustanovil jo je med letoma 41/40 pr. n. št. **OKTAVIJAN**. Bila je nameščena od leta 30 do leta 69 v Španiji in leta 70 premeščena na **renski limes** ter zavzela in ponovno zgradila vojaški tabor v **Noveziju** (*Novaesium*; danes *Neus*, nemški *Neuss*) v **Spodnji Germaniji**. Za vdanost cesarju **DOMICIJANU** leta 89 proti upornemu **Luciju Antoniju Saturninu**, ji je cesar podelil naziv »pia *fidelis Domitiana*« (»Domicijanu zvesta in verna«). Do leta 105 je bila nameščena v **Veteri** (*Vetera*; danes *Birten* ob *Renu*), nato pa premeščena v **Britanijo**, kjer je bila od leta 122 stalno nameščena v **Eburaku** (*Eburacum*; danes *York* v severovzhodni *Britaniji*).
- Legio VII** *Claudia pia fidelis*: ustanovil jo je še pred letom 59 pr. n. št. vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** in jo na novo uredil konzul **OKTAVIJAN** leta 44 pr. n. št. Najverjetneje je bila nameščena na **Balkanu** in je bila od leta 9 n. št. dalje vojaška enota rimske **province Dalmacije** s sedežem v **Tiluriju** (*Tilurium*; danes *Gardun pri Trilju* na *Hrvaškem*). Pridobila si je naziv »Claudia pia fidelis« (»Klavdiju zvesta in verna«) za vernost cesarju **KLAVDIJU** med uporom guvernerja Dalmacije **Lucija Aruncija Kamila Skribonijana** leta 42. Med letoma 56/57, ali vsaj v času cesarja **VESPAZIJANA**, je bila premeščena

v **Mezijo** z vojno bazo v **Viminaciju** (*Viminacium*; danes Kostolac v Srbiji). Na Vespazijanovi strani se je borila v drugi bitki pri **Bedriaku** leta 69. Njen legijski znak je bil **lev**.

Legio VII Hispana (»Španska«) ali **Legio VII Galbiana** ali **Legio VII Gemina**: ustanovil jo je cesar **GALBA** v Španiji in je dobila naziv »Galbiana« (*tako piše zgodovinar Tacit v Hist. III*). Spremljala je leta 68 cesarja Galba v Rim in bila nato nameščena v legijskem taboru v **Karnuntu** pod poveljstvom **Marka Antonija Prima**. Kasneje se je borila na strani cesarja **OTONA** in bila poražena v prvi bitki pri **Bedriaku** (19. aprila leta 69) ter vrnjena v **Karnunt** (*Carnuntum*; danes Petronell ob Donavi). V drugi bitki pri **Bedriaku** (24. oktobra leta 69) na strani cesarja **VESPAZIJANA** je bila zmagovita. Preurejena in dopolnjena je bila leta 70 z legionarji 1. legije in dobila naziv »gemina« (»dvojna«) in še dodatno ime »felix« (»srečna«) zaradi pomembne vojaške službe v **Zgornji Germaniji** (*provincia Germania Superior*) med letoma 72/73. Leta 74 je bila poslana nazaj v Španijo, kjer je imela stalno bazo v vojnem taboru **Leon** (*danes Leon v Asturiji v severni Španiji*) kot **7. Dvojna legija**. V času cesarja **Septimija SEVERA** je dobila nazive »Gemina pia fidelis« (»Dvojna, zvesta in srečna«), verjetno zaradi vdanosti cesarju v borbi proti upornemu legatu **provinke Britanije Klavdiju Septimiju Albinu** med letoma 193 do 197.

Legio VIII Augusta: ustanovljena je bila v pozni republiki že pred letom 59 pr. n. št. in bila ponovno preurejena v času **OKTAVIJANA** leta 44 pr. n. št. Od leta 30 pr. n. št. je bila nastanjena na **Balkanu**, od leta 9 n. št. pa je imela stalni tabor v **Petovioni** (*danes Ptuj*) v **Zgornji Panoniji**. Sodelovala je pri gradnji **rimskega vodovoda** izpod Pohorja (*Frama*) in pri gradnji **rimске ceste** med Petoviono in Celejo. Ime je dobila ob »neki« zmagi v času cesarja Avgusta. V času cesarja **KLAVDIJA** je bila med letoma 45/46 premeščena v **Mezijo** z vojaško bazo v **Nove** (*Novae*; danes Svištov v Bolgariji). Njena 400-letna zgodovina je dokaj skrivnostna, vemo pa, da je bila zaradi sodelovanja s poraženim **Vitelijem** proti cesarju **VESPAZIJANU** med letoma 69/70 premeščena na »renski limes«. S cesarjem **Septimijem SEVEROM** se je v 2. in začetku 3. stoletja izkazala v bojih s Parti. Po letu 371 je bila premeščena zopet v **Zgornjo Germanijo**, kjer je imela svojo vojaško bazo v **Argentoratu** (*Argentoratum*; danes Strassburg v Franciji). Še enkrat jo zasledimo v 5. stoletju, ko je bil njen poveljnik rimski vojskovodja **Stilihon**, ki jo je uporabil za obrambo italskega prostora proti **Zahodnim Gotom**. Premagal in odbil jih je v dveh bitkah v severni Italiji pri **Polenciji** (*Pollentia*, danes Pollenza v Liguriji; leta 402) in **Veroni** (leta 403). Njen legijski znak je bil **bik**.

Legio IX Hispana ali **Legio VIII Hispana** (»Španska«): najbrže jo je ustanovil med letoma 41/40 pr. n. št. **OKTAVIJAN**. Ime je dobila po vojaški službi v Španiji (25 do 13 pr. n. št.), nato je bila poslana v **provinco Ilirik**, po letu 9 n. št. pa je bila nameščena v **provinci Panoniji**, verjetno v **Sisciji** (*Siscia*, danes Sisak na Hrvaškem). V zgodnjem cesarstvu je bila zaradi vojaške službe na jugu **Balkana** imenovana »**Macedonica**«, nato je bila med letoma 20 do 24 premeščena v rimsko **provinco Africo** zaradi vojne proti **Takfarinu** (*Tacfarinus je bil rimski vojak v pomožnik enotah in od leta 17 do leta 24 poveljnik upornih berberskih plemen na jugu rimske province Numidije proti cesarju Tiberiju*). Udeležila se je pohoda cesarja **KLAVDIJA** leta 43 v **Britanijo** in bila nameščena v vojaškem taboru **Lindumu** (*Lindum*; danes Lincoln v Britaniji). Veliko legionarjev je izgubila v času upora keltske kraljice **Boudike** med letoma 60/61. Leta 71 je bila v času cesarja **VESPAZIJANA** premeščena v tabor **Eburak** (*Eburacum*; danes York v Britaniji) in ostala v Britaniji do leta 108, ko jo je nadomestila **6. Zmagovita legija**. Za njeno nadaljnjo usodo se ne ve točno. Po govoricah v senatu je obstajala še v letu 70 v **Spodnji Germaniji**, ko je bila skupaj z **10. Dvojno legijo** v **Noviomagu ob Renu** (*Noviomagus*; danes Nimwegen na

Nizozemskem), nato pa še v letu 120 (op.p.: nekje na Hadrijanovem limesu); druga poročila pa govorijo, da je izginila v »**judejski vstaji**« (132 do 135) ali pa se je za njo izgubila vsaka sled v »**partskih vojnah**« leta 161. Njen legijski znak je bil **bik**.

Legio X **Fretensis** (ime je dobila po lat. besedi »fretum«, ki pomeni »morska ožina«; verjetno po ožini med Italijo in Sicilijo, kjer so se odvijale prenekatere morske bitke): med letoma 41/40 pr. n. št. jo je ustanovil **OKTAVIJAN**, nato je služila v **Makedoniji**, po letu 30 pr. n. št. in do leta 14 n. št. je bila nameščena v **Siriji**. Leta 17 je imela bazo v **Kirosu** (Cyrrhus, danes Kyrrhos v Siriji), kasneje pa je bila v vojaškem taboru v **Zevgmi** (Zeugma) ob reki Evfrat. Leta 66 se je borila v »**judejskih vojnah**« in sodelovala pri obleganju **Jeruzalema** (Aelia Capitolina) in **Masade**. V Jeruzalemu je tudi ostala. V drugi polovici 3. stoletja pa je bila premeščena v **Elo** (Aela; danes Älana v Saudski Arabiji) na severu Rdečega morja. Njen legijski znak je bil **veper**.

Legio X **Gemina** (»Dvojna«): ustanovljena je bila že pred letom 59 pr. n. št. Obnovil jo je rimski državnik **Mark Emilij Lepid** (član 2. *triumvirata* z **Markom Antonijem** in **Oktavijanom**) leta 44 pr. n. št. Leta 43 pr. n. št. jo je prevzel **Mark Antonij** in je bila po bitki pri **Akciju** (leta 31 pr. n. št.) kot naslednica Cezarjeve **10. legije** priključena **Oktavijanovi vojski**. Od leta 30 pr. n. št. je bila nameščena v Španiji, verjetno pri **Petavoniju** (Petavonium; danes Rosinos de Vidriales). Leta 63 je bila premeščena v **Karnunt** v **Zgornji Panoniji** in se je leta 68 vrnila v Španijo. Leta 70 je bila premeščena v **Spodnjo Germanijo** v vojaški tabor **Noviomag ob Renu** (Noviomagus; danes Nimwegen na Nizozemskem) skupaj z **9. Špansko legijo**. Dobila je tudi naziv »pia fidelis Domitiana« (»Domicianu zvesta in verna«) za zvestobo cesarju **DOMICIJANU** proti upornemu **Luciju Antoniju Saturninu** leta 89. Okrog leta 103 je bila premeščena v **Spodnjo Panonijo** najprej v **Akvink** (Aquincum; danes Budimpešta na Madžarskem) in nato v **Vindobono** (Vindobona; danes Wien ali Dunaj v Avstriji).

Legio XI **Claudia** (imenovana tudi **Legio XI Claudia pia fidelis**): verjetno je bila v osnovi **Cezarjeva 11. legija** ustanovljena leta 58 pr. n. št. ali pa celo na novo formirana **Oktavijanova legija** med letoma 41/40 pr. n. št. Od leta 9 n. št. je bila nameščena na **Balkanu** in v **provinci Dalmaciji** v vojaškem taboru **Burnum** (Burnum; danes Ivoševci pri Skradinu na Hrvaškem). Za zasluge cesarju **KLAVDIJU** proti upornemu guvernerju Dalmacije **Luciju Arunciju Kamilu Skribonijanu** je po letu 42 dobila naziv »Claudia pia fidelis« (»Klavdiju zvesta in vdana«). Leta 69 je bila na strani cesarja **OTONA** v prvi bitki pri **Bedriaku** (19. aprila leta 69) poražena, nato pa na strani cesarja **VESPAZIJANA** v drugi bitki pri **Bedriaku** (24. oktobra leta 69) zmagovita pod poveljstvom **Lucija Anija Basa** (Lucius Annius Bassus). Leta 70 je bila poslana v **Zgornjo Germanijo**, da bi zadušila upor **Julija Civilisa** in je imela vojaški tabor v **Vindonisi** (Vindonissa; danes Windisch a. d. Aare v Švici južno od Rena). Leta 101 je bila premeščena **Zgornjo Panonijo** s taborom v **Brigecioni** (Brigetio; vojaški kastel ob Donavi na Madžarskem) ter nato v **Spodnjo Mezijo** z bazo v **Durostoru** (Durostorum; danes Silistria v Bolgariji). Njen znak je bil **Neptun**.

Legio XII **Fulminata** (»Gromovniška« ali »Bliskovita«): verjetno jo je ustanovil vojskovodja in konzul **Gaj Julij CEZAR** leta 58 pr. n. št. Obnovljena je služila na Vzhodu **Marku Antoniju** med letoma 44/43 pr. n. št., nato pa jo je **OKTAVIJAN** poslal v Egipt in je bila do konca njegove vladavine v **Siriji**. Kasneje je bila z **Lucijem Cesenijem Petom** (Lucius Cessenius Petus) v **Armeniji**, se osramotila s predajo pri **Randeji** (Randeia; vojaški tabor ob reki Arsianasu v Armeniji) ter bila poslana nazaj v Sirijo. Imela je vojaško bazo v **Rafaneji** (Raphanea; vojaški tabor južno od Damaska), se borila v »**judovski vojni**« in začasno izgubila legijskega orla ob umiku legata **provincie Sirije Cestija Gala** iz **Jeruzalema** leta 66. Leta 70 je bila premeščena v **provinco Kapadokijo** (Cappadocia v Mali Aziji) in je

imela vojaški tabor v **Meliteni** (*Melitene je bil vojaški tabor ob reki Evfrat; danes Malatija*). O delu legije obstaja posebna zgodba o »nevihti«, ki je rešila **12. Gromovniško legijo** ob pohodu cesarja **Marka AVRELIJA** proti **Kvadam** leta 172. Dobila je še dodatni naziv »certa constans« (*»zanesljiva-trdna in odločna«*) za vdanost cesarju **Marku AVRELIJU** ob uporabi legata **Avidija Kasija** v **Siriji** med letoma 175/176, ki pa je bil zaslužen za zadušitev kmečkega upora v Egiptu, imenovanega »Bukolov upor« leta 172. Njen legijski znak je bila **strela**.

Legio XIII Gemina pia fidelis (*»Dvojna«*): njen nastanek je neznan; morebiti je njen začetek v 13. legiji vojskovodje in konzula **Gaja Julija CEZARJA** leta 57 pr. n. št. ali pa jo je ustanovil **OKTAVIJAN** med letoma 41/40 pr. n. št.. Morda je bila po bitki pri **Akciju** (*leta 31 pr. n. št.*) združena s kakšno drugo bojno enoto. V zgodnjem cesarstvu je bila nastanjena v **provinci Ilirik**, po letu 9 n. št. je odšla na **renski limes** in imela svoj vojaški tabor v **Vindonisi** (*Vindonissa; danes Windisch a. d. Aare v Švici*) v **Zgornji Germaniji**. Med letoma 45/46 je bila premeščena v **Zgornjo Panonijo** in imela **vojaško bazo v Petovioni** (*danes Ptuj*). Sodelovala je v »vojaškem puču« s panonskimi legijami v **Petovioni** leta 69 na strani cesarja **VESPAZIJANA** (*Tacit, Hist. III, 20*). Njen poveljnik v Petovioni je bil **Vedij Akvila** (*Vedius Aquila*). V prvi bitki na strani cesarja **OTONA** pri **Bedriaku** (*19. aprila leta 69*) je bila poražena, v drugi bitki pri **Bedriaku** (*24. oktobra leta 69*) pa na strani cesarja **Vespazijana** zmagovita. Po letu 81 jo je cesar **DOMICIJAN** premestil v **Vindobono** (*danes Wien ali Dunaj v Avstriji*). Udeležila se je **Trajanove »druge dačanske vojne«** (*leta 103 do 106*), verjetno pa je sodelovala že v »**prvi dačanski vojni**« (*leta 101 do 102*) s stalno bazo v **Apulumu** (*Apulum; danes Karlsburg ali Alba Iulia v Romuniji*). Kot del legij cesarja **GALIJENA** je bila skupaj z delom **5. Makedonske legije** pod vodstvom legijskega poveljnika **Flavija Apra**, ki je bil viteškega stanu (*»vir egregius«*) v **Petovioni** (*zaobljubni oltarji bogu Sonca in Mitru v III. mitreju na Ptuj*). Po umiku rimske vojske iz Dakije prek Donave med letoma 274/275 je bila legija premeščena v vojaški tabor **Ratiarija** (*Ratiaria je mesto »mesto splavarjev« ob Donavi*) v novi **provinci Obrežni Dakiji** (*Dacia Ripensis*). Njen legijski znak je bil **lev**.

Legio XIV Gemina Martia Victrix (*»Dvojna«*): tudi za njen nastanek se ne ve točno, mogoče je bila leta 53 pr. n. št. ustanovljena kot **Cezarjeva 14. legija** ali pa na novo urejena kot **Oktavijanova legija** med letoma 41/40 pr. n. št. Tudi ta je bila mogoče po bitki pri **Akciju** (*leta 31 pr. n. št.*) združena z drugo bojno enoto in je prav tako v času zgodnjega cesarstva služila v provinci **Ilirik**, od leta 9 n. št. pa jo najdemo pri **Mogontiaaku** (*Mogontiacum; danes Mainz v Nemčiji*) v **Zgornji Germaniji**. Udeležila se je invazije cesarja **KLAVDIJA** leta 43 v **Britanijo** in imela bazo v **Virokoniju** (*Viroconium; danes Wroxeter v Britaniji*) ter dobila naziv »**Martia Victrix**« (*»borbena in zmagovalna«*). Na novo jo je organiziral cesar **NERON** leta 67 za pohod proti Vzhodu. Cesar **VITELIJ** jo je po zmagi pri **Bedriaku** (*19. aprila leta 69*) za kazen poslal nazaj v **Britanijo**, nakar je bila premeščena leta 70 na **renski limes**, zaradi pohoda proti **Juliju Civilisu** in imela tabor v **Mogontiaaku** (*Mogontiacum; danes Mainz*). Ker je podprla upor **Lucija Antonija Saturnina** leta 89 so jo premestili med letoma 92/93 proti Donavi, verjetno v bližino **Murse** (*danes Osijek na Hrvaškem*) v **Zgornji Panoniji**. Sledila ji je premestitev v provinco **Norik** okrog leta 101 vse do **Vindobone**. Del legije se je udeležil tudi »**dačanskih vojn**« in do leta 114 je imela legija svojo bazo v **Karnuntu** (*Carnuntum; danes Petronell ob Donavi v Avstriji*) v **Zgornji Panoniji**. Njen legijski znak je bil **kozorog** ali **prekrižani Jupitrovi streli**, pa tudi **bik**.

Legio XV Apollinaris (*»Apolonova«*): ustanovil jo je med letoma 41/40 pr. n. št. **OKTAVIJAN** (*ki se je skliceval na sorodstvo z bogom Apolonom*) in je v zgodnjem cesarstvu služila v provinci **Ilirik** z bazo v **Karnuntu** in **Sisciji**, po letu 9 n. št. pa v **italski 10. regiji**, kjer je imela (*vsaj nekaj njenih bojnih ali inženirskih oddelkov*) bazo v **Emoni** (*danes Ljubljana*).

Po letu 14, v času zgodnje vladavine cesarja **TIBERIJA**, je bila v **Karnuntu**, kjer je imela vojaško bazo tudi v času cesarja **KLAVDIJA**. Leta 63 je bila zaradi pohoda z vojskovodjo in govornikom **Gnejem Domicijem Korbulonom**, ki je izdal zapise o svojih doživetjih v Aziji (*leta 67 ga je cesar NERON obsodil na samomor*), premeščena na Vzhod ter se je borila med letoma 66 do 70 v »**judovski vojni**«, nakar se je leta 71 vrnila v **Karnunt**, kjer je bila nastanjena do leta 115. Del te legije se je boril s cesarjem **TRAJANOM** tudi v »**dačanskih vojnah**«, nato pa je bila po letu 115 zopet premeščena na Vzhod v vojno proti **Partom**, ki jih je cesar potisnil nazaj preko reke Tigris.

Parti so bili iransko konjeniško ljudstvo, ki se je po letu 250 pr. n. št. preselilo z območja ob Kaspijskem in Aralskem jezeru v selevkidsko satrapijo **Partijo**, ki so jo osvojili vse do Inda. Leta 92 pr. n. št. so imeli prve stike z **Rimom**, po ustanovitvi province **Sirije** med letoma 64/63 pr. n. št. so vse bolj ogrožali rimsko mejo ter leta 20 pr. n. št. sklenili **mir** s cesarjem **Avgustom** in določili mejo na reki **Evfrat**. Šele cesar **Trajan** je Parte med letoma 115 in 117 potisnil nazaj čez reko **Tigris** in osvojil njihovo glavno mesto **Ktezifont**. Dokončno so jih pokorili leta 227 **Sasanidi** - iranska dinastija ali »Novoperzijci«, ki so bili kot prej Parti tradicionalni nasprotniki rimskega in kasneje bizantinskega cesarstva.

Leta 125, v času cesarja **Hadrijana**, je bila **legija** premeščena v rimsko provinco **Kapadokijo**, kjer je imela vojaški tabor v **Satali** (*Satala; danes Saddagh v Turčiji*) med Evfratom (*na jugu*) in Črnim morjem (*na severu*) vse do 5. stoletja. Vmes se je med letoma 197 in 199 uspešno bojevala s cesarjem **Septimijem SEVEROM** v ponovni vojni s **Parti**. Njen znak je bil **Apolon** ali **Sonce**.

Legio XV Primigenia (»prvotna«, tudi »prvorojena«): ustanovil jo je cesar **KALIGULA** (37 – 41) in je nastala skupaj z **22. legijo** z istim pridevkom (*Primigenio*). Razpuščena je bila okrog leta 70 zaradi strahovlade in divjaštva proti civilnemu prebivalstvu.

Legio XVI Gallica: ustanovil jo je med letoma 41/40 pr. n. št. **OKTAVIJAN** in je bila do leta 30 pr. n. št. na **renskem limesu**. Zaradi namestitve v **Galiji** je dobila naziv **Gallica**. Po letu 9 n. št. je bila premeščena v **Mogontiak** (*Mogontiacum; danes Mainz*) v **Zgornji Germaniji**. Cesar **KLAVDIJ** jo je premestil v **Spodnjo Germanijo** in sicer v vojaški tabor **Novezij** (*Novaesium; danes Neuss v Nemčiji*). Del legije je sodeloval s cesarjem **VITELIJEM** na pohodu v Italijo, drugi del legije pa se je osramotil s predajo **Juliju Civilisu** (*Iulius Civilis*). Legijo je cesar **VESPAZIJAN** razpustil in jo potem zopet obnovil ter po svojem imenu (*Flavius*) imenoval kot **Legio XVI Flavia Firma** (»močna« ali »trajno flavijska«).

Legio XVI Flavia Firma (»trajno flavijska«): novo ustanovljeno legijo je cesar **VESPAZIJAN** leta 70 poslal v provinco **Sirijo**, kasneje pa je bila nameščena v provinci **Kapadokiji** v vojaškem taboru v **Satali** (*Satala; danes Saddagh v Turčiji*) med reko Evfratom in Črnim morjem. Po »**partski vojni**« (po letu 117) cesarja **TRAJANA** je bila za stalno nameščena v provinci **Siriji** v vojaškem taboru **Samosata** (*Samosata; danes Kummuch ob Evfratu*).

Legio XVII, Legio XVIII ali Legio XIIIX in Legio XIX: vse tri je ustanovil **OKTAVIJAN** med letoma 41/40 pr. n. št., ne vemo pa skoraj nič o njihovih dejavnostih v času državljskih vojn (*borbah za oblast v rimski državi*). Od leta 30 pr. n. št. so bile verjetno nameščene na **renskem limesu**. Vse tri so bile uničene leta 9 n. št. (čeprav 17. legija tukaj ni omenjena) v vojaški katastrofi v **Tevtoburškem gozdu** (*110 km dolgo in 15 km široko gozdnato gričevje v Nemčiji, severovzhodno od pokrajine Münsterland, kjer so Germani pod vodstvom poglavarja Arminija z zvijačo premagali Rimljane*). Legije je vodil rimski konzul in vojskovodja **Publij Kvintilij Var** (*Publius Quintilius Varus*), ki je po bitki napravil samomor. Te številke legij niso bile nikoli več uporabljene, čeprav rimski **zgodovinar P. Kornelij Tacit** v svojih **Analih** (*rimska zgodovina od Avgustove smrti leta 14 do leta 69*) piše, da sta bila **orel 19. legije** in še ene vrnjena ob priliki **Germanikovega pohoda** proti germanskim plemenom leta 15 do 16, tretji pa naj bi bil vrnjen šele leta 42.

Govori se, da je cesar Avgust, ko je bil slabe volje, večkrat dejal: »Redde mihi legiones!« ali »Vrni mi legije!«, pa tudi »Varus, Varus, ubi meorum legiones sunt?« ali »Var, Var, kje so moje legije?«

Legio XX Valeria Victrix (*»trdna in zmagovita«*): ustanovil jo je OKTAVIJAN med letoma 41/40 pr. n. št. mogoče celo po bitki pri **Akciju** leta 31 pr. n. št. Med letoma 30 do 20 pr. n. št. je bila nameščena v Španiji, nato pa v **provinci Iliriku** v vojaškem taboru **Burnum** (*Burnum; danes Ivoševci pri Skradinu na Hrvaškem*) vse do leta 9 n. št., od koder je odšla v **Spodnjo Germanijo** v tabor **Ara Ubiorum** (*tudi Ara Agrippinensium; danes Köln ob reki Ren*) in v času cesarja **TIBERIJA** v vojaški tabor v **Noveziju** (*Novaesium; danes Neuss*). Leta 43 je sodelovala pri invaziji v **Britanijo**. Prvo vojaško bazo je imela v **Kamulodunu** (*Camulodunum; danes Colchester v Britaniji*), od leta 49 pa v **Glevu** (*Glevum; danes blizu Glouchestera*). Pomembno vlogo je odigrala na vojaških pohodih cesarskega namestnika v Britaniji (*med letoma 77 do 85*) **Gneja Julija Agrikole** in mogoče je med letoma 83 do 87 gradila tudi vojaški tabor v **Inchuthilu** (*Inchuthill je bila rimska trdnjava severno od Antoninijevega limesa na Škotskem*). Ob odhodu **2. legije Adjutriks** iz **Britanije** je bil tabor v **Inchuthilu** zapuščen in **20. Zmagovita legija** z vzdevkom **Valerijeve** je bila premeščena v vojaški tabor **Deva** (*Deva; danes Chester v grofiji Cheshire v Britaniji*). Ime *»Valeria Victrix«* (*»trdna in zmagovita«*) je dobila zaradi pomembne vloge v vojni proti keltski kraljici **Boudiki** med letoma 60/61. Nekateri zgodovinopisci (*Kasij Dion*) pa ta naziv pripisujejo času, ko je pod vodstvom Tiberijevega vojskovodje **Marka Valerija Mesalina** (*Marcus Valerius Messalinus*) zmagovito sodelovala v delmatsko-panonskem uporu med leti 6 do 9 n. št. (*M. Š. KOS, 1986*). Za legijski znak je imela **vepra**.

Legio XXI Rapax (*»hitra«, »neustavljiva«, »nepremagljiva«, »željna novih zmag«*): ustanovil jo je OKTAVIJAN med letoma 41/40 pr. n. št. ali pa je bila oblikovana po bitki pri **Akciju** (*leta 31 pr. n. št.*) in je imela vojaško bazo v zgodnjem cesarstvu v **provinci Retiji**. Po letu 9 n. št. je bila premeščena v vojaški tabor v **Veteri** (*Vetera; danes Birten ob Renu*) v **Spodnji Germaniji**, leta 46 pa v **Vindoniso** (*Vindonissa; danes Windisch a. d. Aare v Švici*). Udeležila se je tudi pohoda cesarja **VITELIJA** v Italijo, kjer ji je **1. legija Adjutriks** zaplenila legijskega **orla**. Pred namestitvijo v vojaški tabor v **Boni** (*Bonna; danes Bonn v Nemčiji*) v **Spodnji Germaniji** se je leta 70 borila proti **Juliju Civilisu**. Nato je bila leta 83 premeščena v vojaški tabor **Mogontiak** (*Mogontiacum; danes Mainz*) v **Zgornji Germaniji**. Ker je leta 89 podprla upornega **Lucija Antonija Saturnina**, je bila poslana na **donavski limes** in nato leta 92 uničena v borbi proti upornim **Sarmatom** (*Sarmati so bili iranski nomadski jezdec, ki so predvsem v 3. in 4. stoletju ogrožali vzhodne meje rimskega cesarstva*). Njen legijski znak je bil **kozorog**.

Legio XXII Deiotariana (*»Deiotarus«* → kralj v Galatiji v Armeniji, prijatelj Rimljanov in Cezarjev nasprotnik): ustanovil jo je kralj **Dejotar** (*Deiotarus*) in je bila urejena in opremljena po rimskem vzoru. Že pred letom 25 pr. n. št. jo je cesar **AVGUST** priključil rimski vojski in je bila nameščena v vojaškem taboru v **Julipili-Nikopoli** (*Julipolis-Nicopolis*) blizu Aleksandrije v **Egiptu**. Njena usoda je nejasna, razpuščena je bila v času cesarja **HADRIJANA**, verjetno pa je bila uničena v zadnjem **»judovskem uporu«** (132–135), ki ga je vodil **Bar Kohbe** leta 135.

Legio XXII Primigenia pia fidelis (*»prvotna«, tudi »prvorojena«, pa tudi vzdevek boginje Fortune*): ustanovljena je bila v času cesarja **KALIGULE** (37 – 41) skupaj s **15. legijo z istim pridevkom** (*Primigenia*) in je bila nameščena v vojaškem taboru v **Mogontiahu** (*Mogontiacum; danes Mainz*) v **provinci Zgornji Germaniji**. Spremljala je cesarja **VITELIJA** pri pohodu na Rim in nato za nekaj časa premeščena v legijski tabor **Karnunt** ob Donavi. Od leta 71 je bila nameščena v **Spodnji Germaniji** v taboru **Vetera** (*Vetera; danes Birten ob Renu*). Dobila je naziv *»pia fidelis Domitiana«* (*»Domicianu vdana in*

verna«) za zvestobo v vojnah leta 89 in med letoma 92 in 93. Ko je odšla **14. Dvojna legija** na **donavski limes**, je bila **legija 22. Primigenija** premeščena nazaj v vojaški tabor v **Mogontiaku** v **Zgornji Germaniji**. Njen legijski znak je bil vrhovni bog **Jupiter**.

Legio XXX Ulpia Victrix (»Ulpijanova Zmagovita«): ustanovil jo je okoli leta 105 cesar **TRAJAN** in ji dal po sebi tudi ime (*Marcus Ulpius Traianus*), njena številka pa pomeni, da je bila trideseta legija v rimski vojski. Vojaški tabor je imela v **Brigecioni** (*Brigetio*; danes *Szóny na Madžarskem*) ob Donavi v **Zgornji Panoniji**. Udeležila se je »**druge dačanske vojne**« pred letom 122 in nato je bila premeščena v tabor **Vetera** (*Vetera*; danes *Birten ob Renu*) v **provinci Spodnji Germaniji**, od tod pa je bila poslana po letu 122 v **provinco Britanijo** kot **6. Zmagovita legija** (*legio VI Victrix*) in nameščena v vojaškem taboru **Eburaku** (*Eburacum*; danes *York v severovzhodni Britaniji*). Njen legijski znak je bil **kozorog**.

Naj še omenim, da je v prvi polovici 1. stoletja **8. Avgustovo legijo** v Petovioni, ki je bila med letoma 45/46 premeščena v Mezijo v vojaško bazo v **Nove** (*Novae*; danes *Svištov v Bolgariji*), zamenjala **13. Dvojna (Gemina) legija**. Znana je bila po »vojaškem puču« (*J.Šašel, Kronika 1, 1979, str.: 1ss*) v prid cesarju Vespazijanu v Petovioni leta 69 in zmagi z ostalimi ilirskimi legijami pri **Bedriaku** istega leta. Nato je bila legija po letu 81 premeščena na donavski limes v **Vindobono** (*v vojaški tabor Carnuntum, danes Petronell ob Donavi v Avstriji*), po letu 102 pa je imela stalni vojaški tabor v **Apulumu** (*Apulum; danes Karlsburg ali Alba Iulia v Romuniji*) v Dakiji. V času **cesarja Galijena** je bilo v Petovioni tudi nekaj vojaških enot **5. Makedonske legije** in **13. Dvojne legije** pod poveljstvom poveljnika iz vrst rimskih vitezov **Flavija Apra** (*Flavius Aper*).

Legionarji vseh treh legij so bili častilci Mitrovega kulta, saj je bil njihov vrhovni poveljnik, legat in prokurator v provinci Panoniji v 2. in v začetku 3. stoletja iz znane **petovionske družine Valerijev, rimski senator** (*leta 179; ŠAŠEL, KRONIKA 3, 1980, str. 160*) in **konzul** (*leta 184, Šašel, Kronika 3, 1980, str. 160 ali leta 185; BRATOŽ, RZ 1, 2007, str. 398*) **Mark Valerij Maksimijan mlajši** (*Minor*). Mark Valerij Maksimijan mlajši »je dosegel morda največ, kar je – poleg cesarske oblasti – rimski imperij lahko dajal, to je konzulat« (*ŠAŠEL, KRONIKA 3, 1980, str. 160*).

Latinski napis v Lavgaricioni (*Laugaricio*)

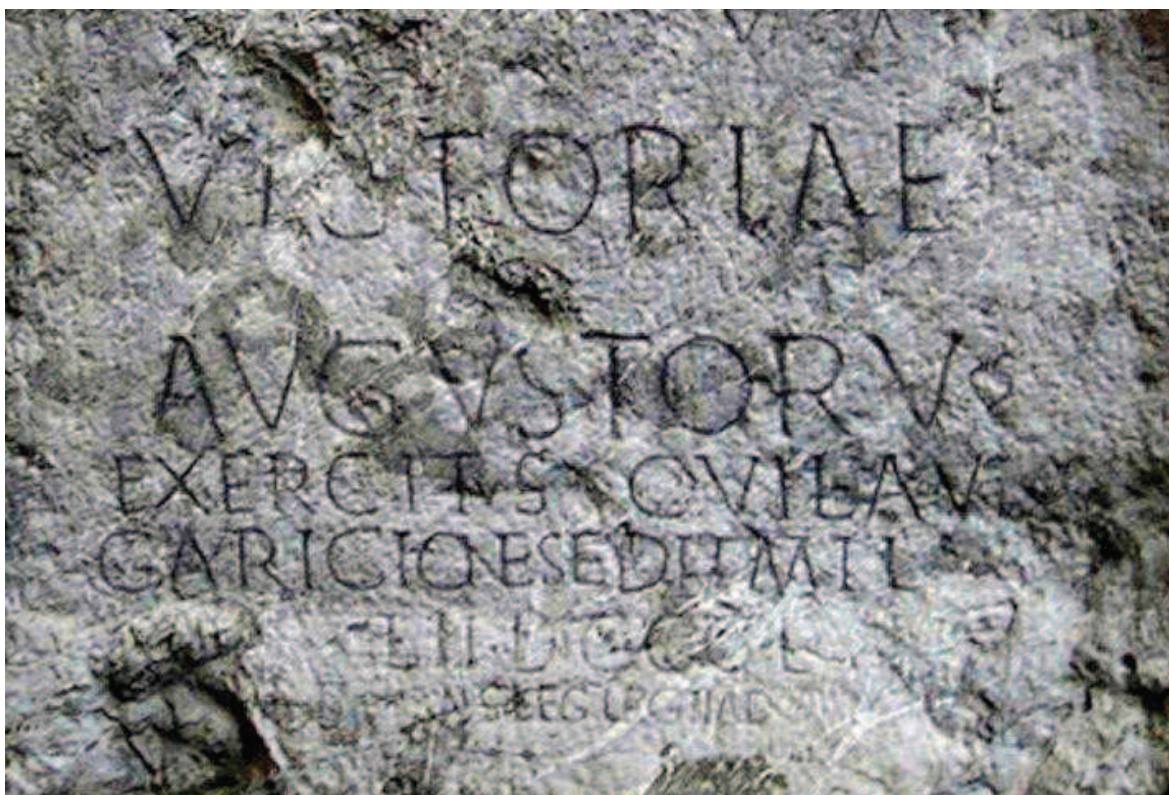
Victoriae / Augustoru(m) / exercitus qui Lau / garicione sedit, mil(ites) / L(egionis) II DCCCLV. / [M. Valerius Maxim] ian(u)s leg(atus) leg(ionis) II Ad(iutricis) cur(avit) f(aciendum)

Pomen latinskega napisa iz Lavgaricija

Med leti 179/180 je Mark Valerij Maksimijan mlajši poveljeval detaširani enoti (*vojaški oddelek na posebni nalogi*) 2. legije Adjutriks, 855-tim legionarjem v vojaškem taboru v Lavgaricioni, ki je prezimovala daleč v notranjosti »barbarskega« ozemlja (*120 km severno od donavskega limesa*).

Slika 83:
Legionarji napadajo.

Slika 84:
Napis Marka Valerija Maksimijana ml. na skali pri Trenčinu na Slovaškem

VINJETA 3:

Izbor vojaške opreme legionarja: kopji (pilum), ščit (scutum), čelada z naličnicama (cassis inauris), kratki meč (gladius), bodalo (pugio)

IV. DEL

RIMSKI VOJAŠKI NAGROBNIKI, ZAOBLJUBNI IN POSVETILNI OLTARJI VOJAKOV, NJIH GROBNE SKRINJE IN TESSERAE V PETOVIONI

V tem zapisu omenjeni rimski vojaški nagrobniki so shranjeni v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož na Ptuju in so bili do leta 2011 v večini razstavljeni v lapidariju Dominikanskega samostana na Ptuju ali so bili pritrjeni na Mestni stolp na Ptuju, v tako imenovanem Povodnovem muzeju na prostem, ki je nastal po zaslugi kurata Simona Povodna že leta 1830. Ob tem je dodan še nagrobnik Antonija Valentina, ki je danes shranjen v Muzeju v Ajdovščini in posvetilna plošča (*ara*) cesarjema Marku Avreliju (161 – 180) in Septimiju Severu (193 – 211), ki je shranjena v Kapitolinskem muzeju v Rimu in kjer je omenjen tudi stotnik kohorte 5. Vigilis, Mark Mumij Verin iz Petovione. Dodal sem tudi oznake – tesserae rimskih legionarjev, na katerih so imena nosilcev, njihov vojaški status in pripadnost rimski enoti.

***Opomba avtorja:** Namenoma nisem obdelal vojaških spomenikov, ki so bili v prejšnjih dveh stoletjih iz Ptuja odtujeni (*Universalmuseum Joanneum v Gradcu, Avstrija; Arheološki muzej v Zagrebu, Hrvaška*) ali izgubljeni.

Lapidarij Dominikanskega samostana (do leta 2011)

Dominikanski samostan je nastal leta 1230 v zahodnem delu mesta nad reko Dravo po zaslugi vdove Friderika III. Ptujskega, Mehtilde, ki je poklonila zemljo dominikancem iz Brež na Koroškem. Samostan je ukinil avstrijski cesar Jožef II. leta 1786. Leta 1928 se je iz ptujske gimnazije v Dominikanski samostan preselil Mestni muzej, ki se je do konca druge svetovne vojne imenoval Mestni Ferkov muzej. V cerkveni ladji je bil do leta 2011 rimski lapidarij, kjer so bile razstavljene rimske napisne plošče nagrobnikov, zaobljubnih in posvetilnih oltarjev, kipov in mozaikov; nad lapidarijem je bila zbirka drobnega arheološkega gradiva in v nekdanji cerkveni grobnici (*kripti*) je bil prezentiran 2. mitrej, najden leta 1901 na Spodnji Hajdini. Drugi mitrej je našel svoje mesto v cerkveni kripti, ki je po razsežnosti mitrovega templja najdenega na Spodnji Hajdini nedaleč od 1. mitreja, ustrezalo njegovi postavitvi in ohranitvi.

91: Nagrobnik Marka Petronija Klasika (kenotaf)

Kenotaf (simboličen nagrobnik umrlega, ki je pokopan drugje; v. 2,64, š. 0,53, deb. 0,15 – 0,20 m) **Marku Petroniju Klasiku** ga je v spomin **postavil brat** (ali bojni tovariš). V reliefu na nagrobniku je prikazana popolna **bojna oprema** (čelada s perjanico – *cassis crista in naušnicami*, oklep – *lorica* z odlikovanji – *phalerae*, golenici – *ocrea in palica stotnika* – *vitis*) rimskega **stotnika** (*centurio*) **legije 8. Avguste**. V trikotnem zatrepu na vrhu nagrobnika je vklesano odlikovanje – hrastov venec z draguljem (*corona gemmata*), ki pa je izpadel. Njegovo truplo je bilo sežgano, pepel pokojnika pa prenesen v rojstni kraj. Nagrobnik je bil vzdignjen v ograjo cerkve sv. Vida na Vidmu pri Ptuj, odpeljan leta 1943 v avstrijski Gradec in vrnjen na Ptuj leta 1962 (glej tudi sliko 18 na str. 51).

Nagrobnik sodi v 1. stoletje.

Napis:

M(arcus). Petronius
M(arci). f(ilius). Arn(ensis) Classi-
cus. Marrucinus
>(centurio) leg(ionis). VIII. Aug(ustae)
hic. est. Crematus.
ossa. relata. Domi.
~~~~~  
P(ublius). frater. et. con-  
lega. posui(t).

Mark Petronij Klasik,  
sin Markov, Marucinec,  
volilno okrožje Arnensis,  
stotnik legije 8. Avguste  
tukaj sežgan,  
kosti pa prenesli domov.

~~~~~  
Nagrobnik postavila
brat in tovariš.

Inv. št.: RL 44

Lit.: M. A. Poet. 1925; str. 51/52, 53 (sl.); AIJ, št. 260, str. 117/118; B. J.: VPL 1988; št. 6, str. 39/40; A. R. Dok. dis. 2015, str. 295 ss.

92. Nagrobnik veteranu Avlu Postumiju Seneki

Nagrobnik veteranu (v. 1,69, š. 0,54, deb. 0,20 m) **Avlu Postumiju Seneki** sta **postavila osvobojenca Postumija Jukunda in Primigenij**. V trikotnem zatrepu na vrhu je izklesan relief **petlistne rozete**, napisno polje pa obdaja profiliran okvir. Najden je bil v **gramoznici na Spodnji Hajdini** leta 1908.

Nagrobnik sodi v 1. stoletje, ko je bila legija 8. Avgusta stacionirana v Petovioni.

Napis:

A(pulus). Postumius
Sp(uri). f(ilius). Seneca
dom(o). Parma
veter(anus). missi(cius)
leg(ionis). XI. an(norum) XXCV.
h(ic). s(itus). e(st).
Postumia. Iu-
cunda. et.
Primigenius
posierunt
liberti

Avlus Postumij Seneka,
sin Spurija,
doma iz mesta Parma,
odpuščen kot veteran
11. legije, star 85 let.
Tukaj počiva.
Postavila
osvobojenca
Postumija Jukunda in
Primigenij.

Inv. št.: RL 28

Lit.: AIJ 1938, št. 379 str. 171; B. J.: VPL 1988; št. 1, str. 35 (tudi sl.).

93) Del nagrobnika iz belega peščenca vojaku legije 8. Avgustove

Del nagrobnika (v. 1,05, š. 0,70, deb. 0,13 m) z napisom **vojaku legije 8. Avguste** iz belega peščenca, ki je bil najden leta 1972 na separaciji na **Zgornji Hajdini**, na območju rimskega grobišča. Napisno polje je vidno, ob strani je bilo uokvirjeno s kaneliranimi polstebroma na bazi. Ohranjene so le spodnje tri vrstice napisa.

Po napisu sodi v sredino 1. stoletja.

Napis:

(.....)

Missic[*(io leg(ionis))*]

VIII. Aug(*ustae*).

her(*edes*). posier(*unt*)

(odlomljeno)

odpravnina vojaku ali veteranu legije

8. Avguste.

Postavili dediči.

Inv. št.: RL 945

Lit.: VS 17 – 19/1 (1971 – 1972) 1974, str. 153; Z. Š.: AV 28, 1977, str. 98, št. 15, T. 1:2; B. J.: VPL 1988; št. 13, str. 45.

94) Nagrobnik vojaku legije 13. Gemine Luciju Aneju Suru

Nagrobnik iz marmorja (v. 0,80, š. 0,43, deb. 0,15 m) je bil najden leta 1975 na **Zgornji Hajdini** in posvečen **vojaku legije 13. Gemine Luciju Aneju Suru**. Na strehastem vrhu nagrobnika sta v zaklinkih reliefno upodobljena **delfina**, v trikotnem zatrepu pa **rozeta**. Napisno polje ima enostaven okvir.

Po napisu sodeč sodi spomenik v drugo polovico 1. stoletja.

Napis:

L(*ucius*). Annaeus L(*ucii*) f(*ilius*)

Cla(*udia*). Surus. Cel(*eia*)

mil(*les*). leg(*ionis*). XIII. Gem(*inae*)

ann(*orum*) XXX

stip(*endiorum*)...

h(*ic*). [s(*itus*) e(*st*) t(*estamento*)

f(*ieri*) i(*ussit*)

Tukaj počiva Lucij Anej

Sur, sin Lucija, doma iz Celja,

(volilno okrožje) Klaudija,

vojak legije 13. Gemine,

star 30 let,

služboval...

Nagrobnik je dal narediti

po testamentu (*ukazu*) dedič.

Inv. št.: RL 968

Lit.: B. J., VS 21, 1977, str. 278; B. J.: VPL 1988, št. 9, str. 42; A. R., Dok. dis. 2015, str. 106/107.

95) Nagrobnik vojaku legije 13. Gemine Gaju Korneliju Prokulu

Marmorni nagrobnik (v. 2,33, š. 0,91, deb. 0,165 m) **Gaj Korneliju Prokulu**, vojaku in pooblaščenca vojaškega tribuna **legije 13. Gemine**, je bil najden na **Spodnji Hajdini**. V zaklinkih sta reliefno upodobljena **dva delfina**, v profiliranem zatrepu pa **meduzina glava**. Tudi napisno polje je v profiliranem okviru. **Spomenik sodi v sredino 1. stoletja**.

Napis:
C(aius). Cornelius
C(ai). (filius) Pollia. Proculus
Regio. mil(es). leg(ionis). XIII
Gem(inae). an(norum). XXX.
stip(endiorum). XII
benefici(a)rius
tribuni.
h(ic). s(itus). e(st). t(estamento)
f(ieri) i(ussit)

*Tukaj počiva Gaj Kornelij
Prokul, sin Gaja, doma iz Regija,
(volilno okrožje) Pollia, vojak legije 13.
Gemine, star 30 let in
služil 12 let kot
pooblaščenec (pribočnik)
(legijskega) tribuna
Nagrobnik je dal postaviti
po testamentu (ukazu) dedič.*

Inv. št.: RL 56

Lit.: AIJ 1938, št. 372, str. 167; B. J. :VPL 1988; št. 14, str. 46;

A. R., Dok. dis. 2015, str. 120/121.

96) Nagrobnik »narednika« legije 1. Adjutriks Lucija Fanija Kvadrata

Nagrobnik »naredniku« legije 1. Adjutriks Luciju Faniju Kvadratu (v. 1,68, š. 0,88, deb. 0,10 m), ki je bil najden leta 1931 v **Minoritski cerkvi na Ptuj**, kjer so ga uporabljali kot **oltarno menzo** v levem stranskem oltarju. Na vrhu je bil odrezan in le na levem spodnjem delu so vidni sledovi krožnega zatrepnega zaključka. Napis je komaj čitljiv. Spomenik mu je dal postaviti **oproščenec Urban**

Spomenik sodi v začetek 2. stoletja zaradi vzdevka legije »vdane in zveste« (pia fidelis).

Napis:
L(ucius). Fa(n)ni(u)s. L(uci). f(ilius)
Cl(audia) Quadratus
opti(o). leg(ionis). I. Ad(iutricis)
p(iae). f(idelis). missi(o)n(e)
numma(ria) [missus]
p[.....]
ann[orum.....]
liber[tus.....]
Urba[nus]?.....
Iust[.....]ir ..si.
i.a[.....].
Primitiv(u)s. lib(ertus).
f(aciundum), c(uravit)

*Lucij Fanij Kvadrat, sin Lucija,
iz (volilnega okrožja) Klaudija,
»narednik« (pomočnik stotnika) legije
1. Adjutriks, vdane in zveste, je za
odpranino dobil denar (missio nummaria)
p[.....]
star[.....]
postaviti oproščenec
Urban[.....]
Just[.....]ir ..si
i.a[.....].
Oproščenec Primitivus poskrbel za
postavitev spomenika.*

Lit.: AIJ 374 1938, str. 168; Abramić, ČZN 26, 1931, str. 191, št. 13; B. J. VPL 1988, str. 37, št. 3; A. R., Dok. dis. 2015, str. 124 ss.

97) Nagrobnik prvega suličarja legije 8. Avgustove Saturnina

Nagrobnik prvega suličarja Saturnina (v. 1,53, š. 0,79, deb. 0,12 m) je bil najden v cerkvi sv. Vida na Vidmu pri Ptuj, kjer je bil uporabljen za **oltarno menzo**. Vrh nagrobnika je odrezan, napisno polje pa je bilo uokvirjeno. Spomenik ima v sredini kvadratno izklesano luknjo.

Spomenik sodi v prvo polovico 1. stoletja.

Napis:

[.....Saturninu(s)]	Tukaj počiva
[.....h]astat(us).	Saturnin (<i>prvi</i>)
[pri(mus)] leg(ionis). VIII	sulicar legije 8.
Aug(ustae). an(norum). LXX	Auguste, star 70 let.
h(ic). s(itus). e(st). et	Nagrobnik postavil zase in za
Secundae	živo ženo Sekundo,
[.....]nis. f(iliae)	hčerko [<i>tega in tega</i>]
[uxo]ri. v(ivus)	
[et sibi] pos(uit)	

Inv št.: RL 44

Lit.: AIJ 1938, 262, str. 118/119; B. J. VPL 1988, str.40/41; A. R., Dok. dis. 2015, str. 304 ss.

98) Del nagrobnika legionarju iz Bergama

Ohranjen je **del nagrobnika** (v. 1,16, š. 1,16, deb. 0,25 m), ki je bil najden v reki Dravi.

Napisno polje je v preprostem profiliranem okviru.

Spomenik sodi v 1. stoletje.

Napis:

[.....]	[osebno ime ni znano]
Q(uinti filio). Vot(uria)	Kvintijevemu sinu,
[....]ncio. Ber(gamo)	doma iz Bergama,
	(vol. okrožje) Voturia,
[mil(iti) l]leg(ionis). XIII.	vojaku (ali veteranu)
Gem(inae)	legije 13. Gemine,
	najdražjemu bratu
[pie]ntissimo. fratri	in sebi je še za življenja
et sibi. v(iva). f(ecit)	Tulija Fidelis, oproščenka
postavila	
Tullia. Tauri. l(iberta). Fidelis	
Taura.	

Inv. št. RL 116

Lit.: CIL III 10881; B. J. VPL 1988, str. 66, št. 41.

99) Nagrobna plošča veterana legije 13. Gemine Lucija Antonija Valenta

Marmorna plošča (d. 0,87 x v. 0,62 x deb. 0,10 m) je bila najdena leta 1979 v izkopu gradbene jame za novi Dom učencev v Rabelčji vasi na Ptujju. V enostavnem profiliranem okviru je slabo ohranjen napis veteranu legije 13. Gemine Luciju Antoniju Valentu, ki je dobil **odpravnino** za odslužen vojaški rok v obliki **zemljišča** (*missio agraria*) in se **naselil v Petovionii**. Iz napisa ni mogoče razbrati njegovega **izvora** (*domus*) in ne njegove **funkcije**.

Napisna plošča sodi v drugo polovico 1. ali začetek 2. stoletja, ko sta bili legiji 13. in 14. Gemina nastanjeni v Panoniji.

Napis:

D(is) M(anibus)
L(ucio). Antonio. COL. CARAS
Valenti ve[t(erano)] leg(ionis)
XI[II] Gem(inae)
...C....agr(aria) miss(ione). HO...et
A.....in a(gro) L
Antonio Fortunato III[...]
h(oc) m(onumentum) h(eredem)
[n(on)]
s(equetur)

Božanskim Manom
Lucij Antonij
Valenti, veteran legije 13. Gemine,
je dobil odpravnino v zemljišču.....
in
A.....v širini 50 (čevljev)
Antoniju Fortunatu
Ta spomenik naj ne preide
na dediča.

Lit.: I. T. AV 37, 1986, str.: 343 ss, T I; A. R., Dok. dis., 2015, str.: 110/111.

100) Del stebričastega nagrobnika vojaku Klavdiju Valensu

Odlomek stebričastega nagrobnika (v. 0,52, pr. 0,33 m) vojaku ali veteranu Luciju Valensu, ki je služil v legiji 13. Gemini in je bil ob smrti star 20 let. Na ovršju stebra je bil nemara izklesan **storž pinije**. Napisno polje je enostavno uokvirjeno. Najden je bil na Zgornji Hajdini. Verjetno sodi v drugo polovico 1. stoletja, ko je bila omenjena legija 13. Gemina stacionirana v Petovionii.

Napis:

...Cl]au[dius
...V]alen[s...]
ann(orum). XX. h(ic) [s(itus) e(st)]
L(ucius). Iulius. Vale[ns mil(es)
ali vet(eranus)]
leg(ionis). XIII. G[em(inae)...]
h(ic). s(itus). e(st). t(estamento)
[f(ieri) i(ussit)]

Tukaj počiva Klavdij
Valens,
star 20 let.
Tu počiva Lucij Julij Valens, vojak
ali veteran
legije 13. Gemine.
Nagrobnik je dal postaviti
po ukazu iz testamenta.

Inv. št.: RL 58.

Lit.: CIL III 14355/3; AIJ, 382, str. 173; B. J.: VPL 1988,
str. 67, št. 43.

101) Del nagrobnika vojaka Marka Avrelija

Del nagrobnika (v. 0,65, š. 0,30, deb. 0,15 m) **vojaku** (ali veteranu) **Marku Avreliju** je bil najden leta 1896 na **Zgornji Hajdini**. V uokvirjeni niši je v reliefu doprsje pokojnika v togi. V srednjem delu je vodoravno izbočen pas, ki je poševno kaneliran in ima na začetku ohranjeno črko D(is). Na drugem koncu pasu je bila verjetno črka M(anibus). Napisno polje je uokvirjeno s polstebroma in kapiteloma.

Spomenik sodi v konec 1. in začetek 2. stoletja.

Napis:

D(is) [M(anibus)]

M(arcus). Au[(relius)...mil(es) ali
vet(eranus)]

c(o)ho(rtis) [...stip(endiorum)]

XI. a[nn(orum)...]

[...]P. M[.....]

Božanskim Manom (*bogovom*
onostranstva)

Mark Avrelij..., vojak ali
veteran

kohorte (*te in te*) služboval

11 let, star (...let)

[...]P. M[.....]

Inv. št.: RL 66

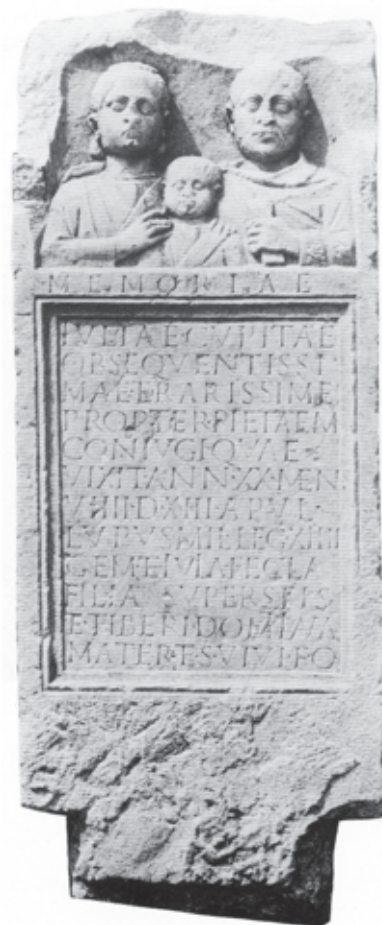
Lit.: CIL III 14355/5; AIJ 1938, 369, str. 165/166; B. J. VPL 1988, str. 71, št. 50; A. R.,

Dok. dis. 2015, str. 112/113.

102) Nagrobnik ženi Juliji Kupiti postavil vojak legije 14. Gemine Apulej Lup

Nagrobnik (v. 1,53, š. 0,60, deb. 0,2 m) **v spomin na najbolj ljubečo, ustrezljivo in pozorno ženo Julijo Kupito** je postavil mož in vojak legije 14. **Gemine Apulej Lup**. Spomenik je bil najden na **Panorami na Ptuju** ob zaščinah izkopavanjih leta 1983. Žena je živela 20 let, 9 mesecev in 13 dni. Tako je mož **Apulej Lup** skupaj s hčerko **Julijo Feklo** in materjo **Tiberijo Domicijano** še za življenja vsem postavil spomenik. V zgornjem delu spomenika je niša, v kateri so v reliefu prikazani člani družine: levo žena Julija Kupita, ki za ramena drži **hčerko Julijo Feklo** v sredini in ima na desni roki prstan, desno pa stoji **mož Apulej Lup** s **svitkom papirja** v rokah (*volumen*). Med nišo z reliefom in profiliranim napisnim poljem je vklesan napis »Spomin« (*MEMORIAE*).

Spomenik sodi v prvo polovico 3. stoletja, kar se sklada z omenjeno karnuntijsko legijo, ki ji je vojak pripadal.

Napis:

MEMORIAE
Iuliae. Cupitae
obsequentissi
mae. et. rarissime
propter. pietatem
coniugi. quae.
vixit. ann(orum). XX. mens
VIII. d. XIII. Apul(eius)
Lupus. mil(les). leg(ionis). XIII
Gem(inae). et. Iul(i)a. Fecla
filia superstis
et. Tiberi(a). Domitiana.
mater. et. s(ibi). vivi. f(aciendum).
c(uraverunt).

Spomin

Juliji Kupiti,
najbolj ustrežljivi
in pozorni,
pobožni
ženi, ki
je živela 20 let,
9 mesecev in 13 dni, mož
Apulej Lup, vojak legije
14. Gemine in Julija Fekla,
preživela hčerka
in Tiberija Domicijana,
mati, in je še za življenja
dal postaviti spomenik.

Lit.: I. T. AV 37, 1986. str. 350 ss; A. R., Dok. dis. 2015, str. 129 ss.

103) Del sarkofaga vojaka legije 14. Gemine Ulpija Sekunda

Ohranjen je le **del pepelnice** (d. 1,00, v. 0,27, deb. 0,15 m) **ali sarkofaga iz barbarskega rumenega peščenca**, ki je bil najden leta 1905 na **Majskem vrhu** v Halozah. V napisu sta imenovana **vojaka Maritimo** in **Ulpij Sekundo**, medtem ko je številka legije (IIII) napisana obratno, kakor je bilo ugotovljeno tudi na nekaterih rimskih novcih iz 3. stoletja.

Del grobne skrinje lahko sodi v 2. stoletje, ko je bila omenjena legija premeščena v provinco Norik (okrog leta 101) in se je nato zadrževala predvsem v Zgornji Panoniji s sedežem v Karnuntu (Petronell v Avstriji ob Donavi).

Napis:

[Ma]ritimo. [...]
[e...].t. Ulp(io). Secundo
...leg(ionis). IIII. G(eminae).
an(norum). X[...]

Maritimu...
in Ulpiju Sekundu
(vojaku) legije 14. Gemine,
staremu „„„„let

Inv. št.: RL 38

Lit.: AIJ 1938, 261, str. 118; V. Skrabar Mitt. ZK III. F. IV, 1905, str. 304, sl. 67; B. J. VPL 1988, str. 83; A. R., Dok. did. 2015, str. 308/309.

104) Spodnji del sarkofaga Elija Marina, prefekta 2. Španske in 1. Germanske kohorte

Spodnji del sarkofaga (v. 0,30 – 0,40, š. 1,30. d. 1,80 m) je bil najden leta 1974 ob izgradnji kanalizacije na **Vičavi na Ptuj**. Sprednja stran je razdeljena na tri dele, od katerih je levi odlomljen, na desni pa so v okviru vidne le prekrižane noge stoječega **genija smrti**, ki se opira na navzdol obrnjeno plamenico. Napisno polje je v profiliranem okviru. Nedvomno sta **brata Marin** in **Marcijan** dala izdelati **sarkofag za najdražja starša**. Naj ob tem dodam, da sta bili najpomembnejši **viteški družini** (*ordo equester*) v Petovion **Valeriji** in **Eliji** (*cesar Hadrijan jim je v 2. stoletju podelil državljanstvo – civis Romanus*).

Časovno sodi v **drugo polovico 2. stoletja**.

Napis:

[.....]

Aelius Mari(nus) dec[(urio) col(oniae)
Poetov(ionensium)]

eq(uo) publ(ico) praef(ectus) coh(ortis)
II Hispanorum et

P(ublicus) Aelius Marcianus dec(urio)
Col(oniae) eiusdem

eq(uo) publ(ico) praef(ectus) coh(ortis)
I Germanorum

parentibus pientissimus

[zgornji del napisa je odlomljen]

Elij Marin, poetovionski mestni
svetnik

vitez, načelnik kohorte

2. Španske in

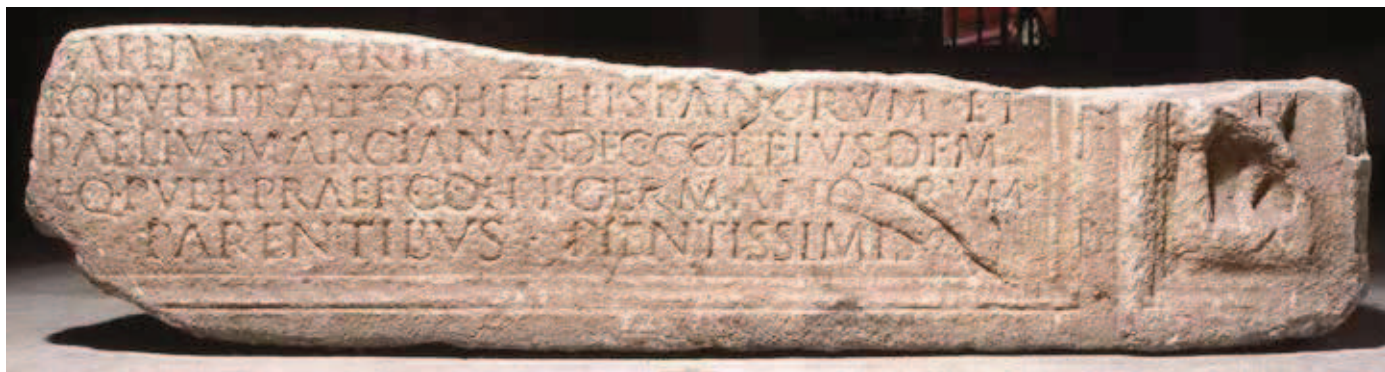
Publij Elij Marcian, član istega

mestnega sveta,

vitez, načelnik kohorte

1. Germanske,

najdražjim staršem

Inv. št.: RI 967

Lit.: B. Jevremov, VS 21, 1977, Poročila, str. 251; B. J. VPL 1988, str. 115/116, št. 132;

A.R., Dok. dis. 2015, str. 102 ss.

105) Grobna skrinja - pepelnica vojaka Fanija Florentina

Pepelnica (*d. 1,73, š. 0,93, v. 0,70 m*) **vojaka Fanija Florentina** je bila najdena leta 1894 v **gradu Velika Nedelja**. Sprednja stran je razdeljena na tri dele. V srednjem je v profiliranem okviru napis, stranska pa imata pod noriško-panonsko voluto v reliefu predstavljeni dve figuri. Na levi strani je v relifu prikazana žena Ulpija Severina v **dolgi obleki s plaščem**, ki je na ramenu spet s **sponko** – fibulo. V desnici je verjetno držala kakšno **cvetlico**, levico pa ima spuščeno ob plašču. Na desni strani pa je v reliefu upodobljen mož **Fanij Florentin** kot legionar s čelado na glavi, v kratki prepasani **tuniki** in z **vojaškim plaščem** (*paludamentum*). V levici drži **meč**, z desnico pa za **ročaj meča**, ki bi ga naj vsak čas **izvlekel iz nožnice**.

Tudi na stranicah so reliefi, ki se zgoraj zaključujejo z **dvojno voluto**. V sredini leve stranice je relief **okrogle mize**. Ob zviti nogah mize je levo **pleten predmet z ročajem**, desno pa **enoročajni vrč**. Mizna plošča je prikazana navpično in je na njej **pet hlebčkov kruha**. Ženska ob mizi na levi ima prepasano obleko in v dvignjeni levici **drži zrcalo**, v desnici pa nek predmet ali **ruto**. Na desni strani mize stoji mož v dolgi tuniki, ki drži v desnici **kozarec**, v levici pa nek pleten predmet. Žensko prikazuje relief verjetno pri **toaleti**, **moškega** pa pri **pojedini** in ob **pitju**. Na desni stranici je v reliefu pod valuto spletena **cvetna kita** (*girlanda*), pod njo pa **umrli otroci**: dve deklici v dolgih oblekah in dva fanta v kratkih tunikah.

Grobna skrinja sodi v konec 2. ali začetek 3. stoletja.

Napis:

Fann(ius). Florentinus
mil(les). leg(ionis). XIII. G(eminae)
et Ulp(ia)
Severina. coni(ux). v(ivi). f(acierunt).
s(ibi)
et Fannis. Florentine. ann(orum) XVI
et Supere. ann(orum). IIII et
Floriano. ann(orum) II et Floro
ann(i) I filis

Fanij Florentin
vojak legije 14. Gemine
in njegova žena Ulpija Severina,
živa dala narediti (*pepelnico*)
zase in za otroke,
Fani Florentino, staro 16 let
in Supero, staro 4 leta in
Florijana, starega 2 leti in Flora,
starega 1 leto.

Inv. št.: RL 104

Lit.: CIL III 14065; AIJ 1938, 446, str. 197; M. A. Poet. 195, str. 55/56, št. 12; B. J. VPL 1988, str. 86, št. 75; A. R. Dok. dis. 201, str. 298 ss.

106) Del pepelnice vojaku legije 14. Gemine in njegovemu sinu Municiju Valentinu

Spodnji del marmorne pepelnice s pokrovom (v. 0,40, d. 0,80, š. 0,52 m) vojaku legije 14. Gemine in njegovemu sinu je bila najdena leta 1905 ob cerkvi sv. Ožbolta na Ptujju. Možu in sinu je dala grobno skrinjo izdelati žena. Sprednja stran pepelnice je bila razdeljena na tri uokvirjene dele. Stranska reliefa sta takorekoč neprepoznavna. V sredini je v profiliranem okviru spodnji del napisa, medtem ko ime vojaka ni ohranjeno (*napis odlomljen*).

Po napisu sodeč sodi grobna skrinja v čas 1. stoletja, to je v čas cesarja Othona (leto 69), ko je bila po porazu pri Bedriaku legija 14. Gemina premeščena v Dalmacijo, cesar Vitelij (leto 69) pa jo je premestil v Britanijo.

Napis:

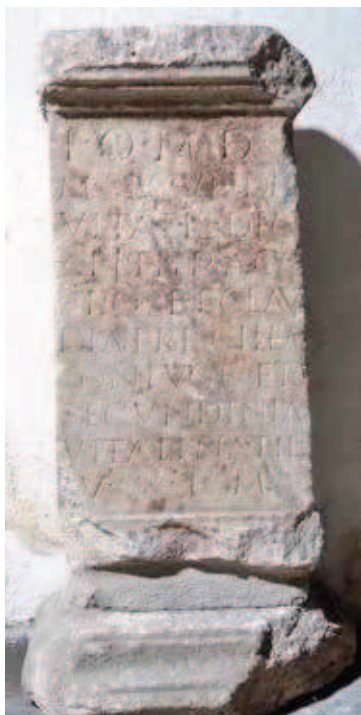
c(oniugi). k(arissimo). mil(iti)
l(egionis) XIII
G(eminae). q(ui). v(ixit).
an(nos). LXV et
Munat(io). Valentino
f(ilio) k(arissimo) q(ui) v(ixit)
an(nos). XVIII

Najdražjemu soprogu, vojaku
legije 14.
Gemine, ki je živel
65 let in
Munaciju Valentinu,
najdražjemu sinu, ki je živel
18 let.

Inv. št.: RL 36

Lit.: AIJ 1938, 378; B. J. VPL 188, str. 125/126 (*in slika*); A. R. Dok. dis. 2015, str. 141 s.

107) Posvetilni oltar Jupiteru je posvetil desetar 1. Traške ale (konjenik) Mark Sekundinij Vital

Marmorni zaobljubni oltar (*ara*; v. 0,71, š. 0,37, deb. 0,22 m), ki ga je **Jupiteru** posvetil **Mark Sekundinij Vital**, desetar konjeniške ale Trakijcev. Našli so ga leta 1946 v ruševinah nekdanje vojašnice v **Lackovi ulici na Ptuj**. Zgonji del in baza sta profilirana.

Spomenik sodi v konec 1. in sredino 2. stoletja.

Napis:

I(ovi). O(ptimo). M(aximo).
D(epulsori)
M(arcus). Secundini(us)
Vitalis. dec(urio).
al(lae). I. Thrac(um).
pro. se. et Clau
dia. Priscilla
coniuge. et.
Secundinia
Vitalina. fil(ia).
v(otum). s(olvit). l(ibens). m(erito).

Jupiteru, najboljšemu, največjemu
odvračalcu zla (*Depulsori*)
je Mark Sekundinij Vital, desetar
prve traške ale (*konjenica*),
zase, za ženo Klavdijo
Priscilo in
hčerko Sekundinijo
Vitalino.

Obljubo je izpolnil rad in po pravici.

Inv. št.: RL 138

Lit.: IlJug I, 1963, 339, str. 117; R. B. AV 2/1 1951, str. 14 ss; B. J. VPL 1988, str 95.

108) Posvetilni oltar je Jupiteru posvetil stotnik Mark Klavdij Avit

Jupiteru je posvetil marmorni oltar (v. 0,96, š. 0,46, deb. 0,36 m) **stotnik (centurio) Mark Klavdij Avit**. Najden je bil leta 1946 **na Vičavi na Ptuj**. Na vrhu sta slabo ohranjena **polkrožna akroterija** z izklesanima šeststranima križema, kakršen je tudi med akroterijema. Spodnji del je razširjen, nad in pod napisnim poljem je ohranjena profilacija.

Oltar (ara) sodi v **začetek 2. stoletja**, ko je bila omenjena **legija (10. Gemina)** v času **cesarja Trajana (98 – 117)** nastanjena v **Spodnji Panoniji**.

Napis:

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Sacr(um)
M(arcus). Cl(audius). Avitus
>(centurio) leg(ionis) X Gem(inae)
p(iae) f(idelis)
v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Najvišjemu, najboljšemu in
najsvetejšemu
Jupiteru
posvetil Mark Klavdij Avit
stotnik legije 10. Gemine,
vdane in zveste.

Obljubo je izpolnil rad in po pravici.

Inv. št.: RL 613

Lit.: IlJug I, 1963, 337, str. 116/117; R. B. AV 2/1 1951, str. 13 s; B. J. VPL 1988, str. 99.

109) Posvetilni oltar stotnika legije 13. Gemine Martiala boginji Diani

Marmorni oltar (v. 091, š. 0,54, deb. 0,44 m) **stotniku legije 13. gemine Martialu** je bil najden na **Titovem trgu na Ptuju** (danes mestna tržnica). Na zgornjem delu ima ovršje na vsaki strani volutaste zaključke. Podnožje spomenika in vrh sta profilirano zaključena in prav tako je napisno polje v profiliranem okviru. Nedvomno je **boginja lova Diana** prinesla srečo stotniku, ki ji je posvetil spomenik in s tem izpolnil obljubo.

Oltar sodi v 3. stoletje, v čas cesarja Galijena (260 – 268).

Napis:

Deanae(!)

[Aug(ustae) sac(rum)]

[.....] Martial(is)

(centurio) leg(ionis) XIII Gem(inae)

pro salute sua

v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Boginji Dijani

[vzvišeni posvečeno]

Marcial,

stotnik legije 13. Gemine,

je za blagor svoj,

obljubo izpolnil rad in po pravici.

Inv. št.: RL 743

Lit: IIJug II, 1978, 1134, str. 188; G. Alföldy, Situla 8, 1962, str. 106 s, št. 5; B. J. VPL 1988, str. 109/110.

110) Del stebrnega posvetilnega oltarja veterana legije 4. Flavije Gaja Silvestra

Marmorni posvetilni oltar (v. 0,50, š. 0,39, deb. 1,86 m) je posvetil veteran Gaj Silvester v obliki stebra boginji zmage Viktoriji. Najden je bil leta 1963 na **Panorami na Ptjuu**. Na stebru so tri uokvirjena polja. Dve stranski polji predstavljata v reliefu boginjo Viktorijo, srednje pa je dvakrat uokvirjeno napisno polje. **Krilata Viktorija** na levi drži v **desnici palmovo vejico**, v levici pa **zmagovalni venec**. Na desni od napisa ima Viktorija v **desnici venec**, leva roka pa je boginji odlomljena.

Posvetilni oltar sodi v 2. stoletje, v čas cesarja Hadrijana ali nekaj let po njegovi smrti.

Napis:

Victo

riae

Aug(ustae) sac(rum)

C(aius) Cassius

Silvester

vet(eranus) leg(ionis) IIII

F[l(aviae) fel]icis

[pro salut]e

[.....]

Boginji zmage

Viktoriji,

vzvišeni posvečeno

Gaj Kasij

Silvester,

veteran legije 4.

Flavije srečne

za dobrobit...

Inv. št.: RL 619

Lit: IIJug I, 340; R. B. AV 4/2, 1953, str. 285 ss, (in slika); B. J. VPL 1988, str. 112/113 (in slika).

Povodnov muzej (»sub divum«) na prostem okrog Mestnega stolpa

Ob gradbenih posegih v 19. stoletju je bilo najdenih veliko rimskih kamnitih spomenikov iz pohorskega marmorja, ki so jih gradbeni delavci razbijali ali v celoti uporabili kot gradbeni material v temeljih in zidovih novogradenj v mestu. Le-ti so še danes ohranjeni v nekaterih mestnih stavbah (na dvorišču Prešernove ulice št. 16 in št. 17, na fasadi Cankarjeve ulice št. 12), saj je bila arheologija v tistem času še »v povojih«. Tako so najdeni rimski kamni z napisi in reliefi vzpodbudili kurata Simona Povodna (1753 – 1841), da je leta 1830 dal vzidati rimske kamnite spomenike, najdene na Ptuj in v okolici, v Mestni stolp na Ptuj in jih tako rešil propada. Nastal je eden najstarejših lapidarijev na prostem, ki se imenuje tudi »Povodnov muzej na prostem« ali »Museum sub divum«.

111) Marmorni nagrobnik praporščaku Gaju Rufiju

Nagrobnik vojaku (v. 2,12; š. 0,74, deb. 0,24 m) Gaju Rufiju iz Milana (*Mediolanum*), katerega volilno okrožje je bilo **Oufentina**. Bil je **praporščak** (*vexillifer*) **legije 13. Gemine** in je upodobljen na spomeniku kot konjenik, ki je vojaško službo opravljal nedvomno v pomožni konjeniški enoti. V enoti je služil 16 let in dobil zaslužen odpravnino. Nagrobnik je bil najden leta 1891 na **Spodnji Hajdini**. Na spomeniku je v ozadju upodobljen tudi njegov spremljevalec – oproda (*calo*). Konjenika obdajata dva polstebra, v trikotnem zatrepu je **glava Gorgone**, v zaklinkih po slabo vidna **delfina**. Na praporu je **napis** ^{VEX}_{EQ} (*vexillum equitum*).

Relief je imel sledi **obarvanosti** (M. A. Poet., 1925, str. 140). Spomenik mu je postavil brat.

Danes je nagrobnik pritrjen na zunanjo severno steno Mestnega stolpa na Ptuj in sodi v Povodnov muzej na prostem (*Museum sub divum*).

Nagrobnik sodi v **sredino 1. stoletja** (nekje v čas, ko je legija 13. Gemina zamenjala v Petovioni legijo 8. Avgusto).

Napis:

C(aius). Rufius.
C(ai). f(ilius). Ouf(entina)
Med(iolano). miles
leg(ionis). XIII
Gem(inae). an(norum). XXXvI
st(i)p(endiorum). XVI. fratre sic!
p o s (uit).
h(ic). s(itus). e(st).

Tukaj je pokopan Gaj Rufij
sin Gaja iz volilnega okrožja Ofentina (v
Laciju)
doma iz Milana, vojak
legije 13. Gemine,
star 36 let,
je služboval 16 let.
Spomenik mu je postavil brat.

CIL III 4061

Lit.: M.A.Poet. 1925, št. 140 (sl. 100), str. 140; AIJ 1937, 380, str. 172; Ptuj,Vodnik 1996, str. 38; A. R. Dok. dis. 2015, str. 136 ss; F.W., Lat.-slo. sl., str. 603.

112) Nagrobnik Gaju Korneliju Veru z odlikovanji

Nagrobnik Gaju Korneliju Veru, veteranu II. legije Adjutriks (v. 2,82, š. 0,95, deb 0,24 m), je ohranjen v celoti z vsadnikom za postavitev in je bil najden leta 1843 ob župni cerkvi sv. Jurija na Ptuj. Danes je pritrjen na severno steno Mestnega stolpa in sodi v Povodnov muzej na prostem. Pokojnik je bil doma iz mesta **Dertona** (danes Tortona) v severni Italiji, ki je sodilo v **okrožje Pomptina**. Kornelij Ver je bil **veteran** in je za zasluge v vojski dobil v Petovioni **dvojno odmero odpravnine v obliki zemlje** (*missus agraria*). Po činu je bil **konzularni beneficiarij** – vojak oproščenec (*beneficiarius consularis*), kar je pomenilo, da je bil **oproščen težjih opravil** v vojski (*prinašanja vode, preskrbovanja z mesom, fizičnega dela na okopih,...*). Umrli je v starosti 50 let in si v oporoki zagotovil nagrobnik, ki ga je postavil njegov **dedič Gaj Bilenij Vital**.

Na vrhu spomenika je upodobljena v trikotnem zatrepu **glava Gorgone**, v zaklinkih pa **delfina**. Napisno polje omejujeta **poševno kanelirana stebra**, v spodnjem delu pa so upodobljena njegova vojaška odlikovanja: na vsaki strani **dvoročajnega kantarosa** (*cantharus* – vrč) sta **zmagovalna lovorova venca**.

Nagrobnik sodi v drugo polovico 1. ali začetek 2. stoletja.

Napis:

C(aius). Cornelius. C(ai). f(ilius)
Pom(ptina). Der(tona). Verus.
vet(eranus). leg(ionis). II. Adi(utricis)
deduct(us). c(oloniam). U(lpiam).
T(raianum). P(oetovionensem).
mission(e). agr(aria). II.
Milit(avit). b(eneficiarius). co(n)s(ularis)
annor(um). L. h(ic). s(itus). e(st).
Test(amento). fier(i). ius(it) heres
C(aius). Billienius. Vitalis
f(aciendum). c(uravit)

Gaj Kornelij Ver, Gajev sin,
iz mesta Dertona, volilnega okrožja
Pomptina,
veteran legije 2. Adjutriks,
naseljen kot veteran v Trajanovo kolonijo v
Petovioni,
z dvojno odpravnino v obliki zemlje in
z vojaškim činom oproščenca (*beneficiarij*).
Tukaj pokopan je bil star 50 let.
V oporoki je določil, da
dedič Gaj Bilenij Vital
postavi spomenik.

CIL III 4057

Lit.: AIJ 1938, 373, str. 168; M.A.Poet. 1925, str. 147, 148 (slika št. 101); Ptuj, Vodnik 1996, str. 38/39; A. R., Dok. dis. 2015, str. 122 ss; F. W., Lat.- slov. sl., I., str. 437, II., str. 360.

113) Marmorna plošča s častnim zložljivim stolom

Na vzhodni strani stolpa je pritrjena **marmorna plošča** (v. 0,99, š. 1,19, deb. 0,26 m) s **častnim zložljivim stolom** (*sella curulis*), ki je bila nedvomno **posvečena višjemu vojaškemu dostojanstveniku**. V reliefu je izdelan častni stol, katerega nogi predstavljata **levji šapi**. Na širokem **prečniku stola** je prikazana **bojna oprema**: oklep, trije ščiti z umbom in čelada s perjanico in naličnicami; na stolu pa je položena po vsej širini **blazina**, na kateri leži **zmagovalni lovorov venec z draguljem**, ki je bil last častnika – **zmagovalca v bitki**. Predstavljeno orožje je lahko orožje rimskega častnika ali pa trofejno orožje, dobljeno po bitki. Levo in desno sta na prečniku upodobljeni glavi (*moška in ženska*), ki sodita k genijem, morebiti pa tudi cesarjem. V podnožju med nogama stola je upodobljen **podnožnik** ali **pručka**. Lastnik takšnega stola je imel pravico do posebnega, častnega sedeža v gledališču ali amfiteatru.

Po reliefu sodeč bi spomenik lahko sodil v konec 1. in začetek 2. stoletja.

Lit.: M.A., Poet. 1925, str. 145, str. 144, sl. št. 102; Ptuj, Vodnik 1996, str. 40; A. R., 2015, Dok. dis., str. 148.

114) Odlomek nagrobnika vojaku – zakonoscu Gaju Betusciju Terciju iz Celja

Nagrobnik (v 0,87, š. 0,83, deb. 0,21 m) je bil postavljen **legionarju Gaju Betusciju Terciju iz Celja**, ki je bil **legijski zakonosec** (*signifer*). Najden je bil leta 1843 pod severnim grajskim stolpom na **Ptujskem gradu**. Spomenik mu je **postavil brat**, ki je služil vojaški rok v isti legiji. V spodnjem delu spomenika je izklesan **znak** (*signum*), na drogu katerega je pričvrščenih vsaj **troje odlikovanj** (*phalerae*). Napisno polje je omejeno z ornamentom **spletene spirale**. Danes je pritrjen na vzhodno steno Mestnega stolpa. M. Abramić domneva, da je bil legionar **signifer legije 13. Gemine**.

Spomenik bi lahko sodil v sredino 1. stoletja.

Napis:

[XIII X/XX]
stip(endiorum). VII. dono
Cla(udia). Celeia
C(aius). Betuscus. Tertius.
mil(es). leg(ionis). eiusd(em). fratri
pientissimo. posuit

ime ni znano]
umrl po 7-ih letih služenja v vojski,
doma iz mesta Celja (Claudia Celeia),
njegov brat Gaj Betuscij Tercij,
vojak v isti legiji.
Postavil najboljši po dolžnosti.

Lit.: CIL III 4055, AIJ 1938, 370, str. 166/167; M.A.Poet. 1925, str. 143, št. 153; Abramić, ČZN 26, 1931, str. 194, št. 15; F.W. Lat.-slo. sl., V, str. 79; A. R., Dok dis. 2015, str. 113 ss.

115) Del nagrobnika vojaku ali veteranu Titu Juliju Firmu

Levi zgornji odlomek nagrobnika (v. 0,85, š. 0,42, vzd. 0,12 m) vojaku Titu Juliju Firmu je bil najden v **privatni hiši na Ptuj** leta 1831. V zatrepu je v reliefu izdelan **golob**, v zaklinku pa **morski konj**. V zatrepu je morebiti v reliefu upodobljen pokojnik, ki se dopolnjuje v frizu z delfini. Napisno polje je bilo omejeno s **stebričema**, ki sta **poševno nažlebljena**. Najverjetneje je bil Tit Julij Firm vojak ali veteran legije 13. Gemine. **Spomenik sodi v drugo polovico 1. stoletja, kakor tudi spomenik Luciju Gargiliju Feliksu.**

Napis:

D(is) [M(anibus)]

T(itus). Iuli[us.....]

Firm[us.....]

[mil(es)] leg(ionis). XII[I Gem(inae)]

[.....]

Božanskim Manom

Tit Julij

Firm

(vojak ali veteran) legije 13. Geminae]

[.....]

Lit.: CIL III 4058; M. A. Poet., 1925, str. 146, št. 167; A. R. Dok. dis. 2915, str. 128/129.

116) Del nagrobnika veteranu Luciju Gargiliju Feliksu

Del nagrobnika (v. 1,0, š. 0,73, deb. 0,12 m) veteranu Luciju Gargiliju Feliksu je bil najden leta 1908 na **Spodnji Hajdini**, danes pa je shranjen v **Pokrajinskem muzeju v Mariboru**. Kot vojak **legije 1. Adjutricks** (*pomožna legija*), »vdana in zvesta«, je dobil zaslužen **odpravnino v denarni obliki** (*missio nummaria*). Nedvomno je po odsluženju vojaškega roka živel v Petovionu ali v njeni bližini. V profiliranem trikotnem zatrepu je v reliefu prikazana **glava Meduze** s kačama pod okroglim obrazom, ki dvigujeta glavi nad majhnima pticama v vogalih. V zaklinkah sta prikazana na levi **morski konj**, na desni pa morebiti **grifon** z orlovskim kljunom. Napisno polje omejujeta dva poševno kanelirana stebra s kapiteli na vrhu, spodaj pa se stebra zaključujeta z luskami. Med napisnim poljem in trikotnim zatrepom je pas z **bršljanovo vitico**. **Spomenik sodi v drugo polovico 1. stoletja, ko je omenjena pomožna legija sodelovala in bila poražena v bitki pri Bedriaku 19. aprila leta 69.**

Napis:

D(is) M(anibus)

L(ucius). Gargilius. L(uci). f(ilius)

Quirina. Felix.

[T]acapis. vet(eranus). leg(ionis). I.

Ad(iutricis).p(iae). f(idelis)

missus missione

nummaria. ann(orum). L.

L(ucius). S. L[.....]

Božanskim Manom

Lucij Gargilij Feliks, Lucijev sin,

iz (vol. okrožje) Kvirina,

iz mesta Takape (danes v Tuniziji)

veteran legije 1. Adjutricks (Pomožne),

vdane in zveste.

Za odpravnino dobil plačilo v

denarju, star 50 let.

Lucij S. L[.....]

Inv. št.: A 2334 (PM Maribor)

Lit.: AIJ 1938, 375, str. 169; M.A.Poet. 1925, str. 142; Rimljani, Katalog, 2004;

A. R. Dok. dis. 2015, str. 126 ss.

Mitraizem in vojaška posvetilna oltarja

Mitraizem se je razvil iz **perzijske vere**, ki je širila verovanje o **poslednji sodbi** – **mazdaizem**. V tej veri se bije večni **boj med dobrim in zlom**. Vera je imela **sedem stopenj posvetitve** (*krokar, zapredek ali nimfa, vojak, lev, Perzijec, sončni voz in najvišji svečenik-pater*).

Ta vera v pravičnega **boga svetlobe Sola in njegovega poslanca na zemlji Mitra** je bila razvita v **Petovioni v 1., pa vse do 4. stoletja** (ali do leta 380, ko prevlada v rimskem cesarstvu krščanstvo). Rodil se je **iz skale okrog 25. decembra**. Vanj so verovali predvsem **uradniki mestne uprave, cariniki, vojaki in njihovi poveljniki**, pa tudi **cesarji** (*nepremagljivost*). Ženske pri obredih v mitrejih **niso smele sodelovati**.

Na vseh oltarjih so v **reliefu izklesani** najpomembnejši liki tega verovanja. **Mitra** opravlja daritev s **perzijsko čepico na glavi, v tuniki in hlačah ter bodalom v desnici**, s katerim ubije **belega bika**, saj bo iz njegove krvi nastalo **ново življenje na zemlji**. Ob Mitri so predstavljeni tudi njegovi **pomočniki**: **Kavtes z dvignjeno plamenico (rojstvo)**, **Kavtopates s spuščeno plamenico (smrt)**, **kača (poosebljena Zemlja)** in **pes (zvestoba)**, ki skupaj ližeta »sveto kri« iz bikove rane. Da pa se ob **dobrem** rodi tudi **zlo**, je v reliefu prikazan **škorpijon**, ki žrtvovanega bika **grize v genitalije**. Levo in desno sta na reliefnih kamnih velikokrat upodobljena poleg Kautesa in Kautopatesa, tudi **boginja noči Luna (Selena)** in **bog Sonca (Sol)**. Ne manjka pa niti **krokar**, ki je **Mitru** prinesel **božje sporočilo za darovanje bika**. Na **Ptuju** je bilo do sedaj najdenih **pet mitrovih svetišč – mitrejev**. **Vojaške posvetilne plošče** so v **2. mitreju (Licinij Maksimin)** na **Spodnji Hajdini** in **tri v 3. mitreju (Flavij Aper in oltarja uradnikov legij 5. Makedonske in 13. Gemine)** na **Zgornjem Bregu pri Ptuj**.

117) Posvetilni oltar Mitru, božjemu odposlancu na Zemlji, posvetil vojak 2. Italske legije, Licinij Maksimin.

Vojak legije 2. Italske Licinij Maksimin je z **zaobljubo bogu Sonca in njegovemu odposlancu Mitru** (*Deo Soli invicto Mithrae*) daroval oltar za nek srečni dogodek. Spomenik je shranjen v zbirki 2. mitreja. Napisno polje je na spodnjem delu oltarja (glej sl. 50 na str. 74).

Posvetilni oltar sodi v prva desetletja 3. stoletja.

Napis:

D(eo). S(oli). I(nvicto). M(ithrae). Lici(nius). Maximinus. mil(es). l(egionis). II. Ita(licae)

V(otum) . S(olvit) . L(ibens) . M(erito)

Bogu Sonca, nepremagljivemu Mitri, Licinij Maksimin, vojak legije 2. Italske.
Po pravici rad izpolnil svojo obljubo.

Lit. : CIL III 15184⁶; M. A. Poet., št. 72, str. 80 s; AIJ, 1938, št. 301, str. 11.

118) Posvetini oltar bogu svetlobe Mitru, poveljnika rimskih enot Flavija Apra v Petovionu v času cesarja Galijena

Mitru je oltar (ara; v. 1,12, š. 0,63, deb. 0,54 m) iz belega marmorja posvetil legijski poveljnik in vitez (*vir egregius*) Flavij Aper za blagor svojega cesarja Galijena (260 – 268), nepremagljivega Avgusta in s tem izpolnil obljubo. Spomenik je bil najden ob izkopavanjih 3. mitreja na Zgornjem Bregu pri Ptujju. Na vrhu oltarja so štirje akroteriji v obliki bikovih glav, med njimi na sprednjem delu pa napis. Na prednji strani je v reliefu upodobljen Sol s krono (*Sonce*) in z bičem v levici, ki se nad oltarjem rokuje z Mitro, med njima pa krokar s kosom mesa.

Na levi stranici oltarja so v reliefu prikazane Mitrove insignije (*lok, tok s puščicami in bodalo*), na desni stranici pa relief Mitre, ki je z izstreljeno puščico zadel izvir vode, katerega curek klečeči mož z rokami prestreza. Spomenik je shranjen v 3. mitreju na Zgornjem Bregu.

Spomenik sodi v 3. stoletje ali v čas cesarja Galijena.

Napis:

D(eo) S(oli) I(nvicto) M(ithrae)
pro sal(ute) d(omini) n(ostris) Gallieni p(ii) f(elicis)
invicti Avg(usti) Fl(avius) Aper v(ir) e(gregius) l(ibens) m(erito)

Bogu Sonca, nepremagljivemu Mitri.

Pozdravljen naš gospod (*cesar*) Galijen in blažen, posvetil
nepremagljivemu Avgustu (*cesarju*) Flavij Aper, poveljnik in vitez
ter tako izpolnil svojo zaobljubo.

Lit.: AIJ 1938, št. 313, str. 146 s; M. A., Poet., 1925, str. 178 s.

119) Posvetilni oltar so darovali bogu Sonca in Mitru razni uradniki legij 5. Makedonske in 13. Gemine

Marmorni oltar (v. 0,88, š. 0,42, deb. 0,21 m) so posvetili bogu Sonca, nepremagljivemu Mitru in za blaginjo vojaških uradnikov, preglednikov, nadzornikov in knjigovodij Galijenovih legij 5. Makedonske in 13. Gemine. Spomenik je bil najden ob izkopavanjih 3. mitreja na Zgornjem Bregu pri Ptujju, kjer je tudi shranjen. Vsi omenjeni uradniki so sodevali v štabu legijskega poveljnika (*pretor, ki je po enem letu vojaške službe lahko napredoval v upravitelja province ali propretorja*).

Na ovršju je močno poškodovan kip mitrovega darovanja bika s pomočniki (*kača, pes, škorpion*). Ovršje in podstavek sta profilirana, medtem ko je napisno polje brez okvira.

Posvetilni oltar sodi v 3. stoletje Galijenove vladavine.

Napis:

D(eo) S(oli) I(nvicto) M(ithrae)
pro sa.salute
canaliculari
et actariorum
et codicarior(um)
et librariorum
leg(ionum). V. M(acedonicae) et
XIII G(eminae)
Gallienarum

Bogu Sonca, nepremagljivemu Mitri
Oltar je posvečen sončnemu bogu,
Nepremagljivemu Mitri za blagor
pisarniškega
nadzornika in uradništva Galijenovih
legij, 5. Makedonske in 13. Gemine.

Lit.: M. A., Poet., 1925, št. 242, str. 179 s; AIJ 1938, št. 314 str. 147.

120) Posvetilni oltar Mitru so darovali čuvarji vojaških gesel in orožarji

Oltar (v. 1,02, š. 0,54, deb. 0,35 m) so bogu Sonca in božjemu odposlancu Mitri posvetili čuvarji vojaškega gesla ali parole (*tesserariorum*) ter orožarne (*custodum armorum*) Galijenovih legij 5. Makedonske in 13. Gemine. Izkopan je bil ob izkopavanjih 3. mitreja na Zgornjem Bregu pri Ptuj, kjer je tudi shranjen. Na ovršju sta kipa dveh ležečih levov, ki s prednjimi tacami pritiskata k tlom živalsko glavo (ovna). Na desni stranici je v reliefu prikazan bog Sonca (*Sol*) z bičem v desnici, v levici pa drži sončno kroglo, na levem ramenu ima sponko spet plašč. Ob nogah so upodobljene štiri konjske glave, ki predstavljajo konjsko vprego sončnega voza, ki drvi po nebesnem svodu od vzhoda proti zahodu. Na levi stranici je v reliefu upodobljen vojaški genij z rogom obilja v levici.

Posvetilni oltar sodi v 3. stoletje.

Napis:

D(eo) S(oli) I(nvicto) M(ithrae)
pro salute.
tesserarior(um)
et. custod(um). ar
mor(um). leg(ionum). V. M(acedonicae).
et. XIII. Gemin(a)e
Gallienarum

Bogu Sonca, nepremagljivemu Mitru
Oltar je posvečen Mitru za blagor
čuvaja dnevnega gesla
in čuvarjem orožarne ter
Galijenovim legijam 5. Makedonske
in 13. Gemine.

Lit.: M. A Poet., št. 243, str. 180; AIJ 1938, št. 315, str. 148 s.

OZNAKE POSAMEZNIH LEGIONARJEV- TESSERAE

Obeski ali bronaste tablice (*tessera*) z različno izdelanimi napisi (*vpraskani ali iztolčeni*), so obeležja ali drugače **osebne izkaznice imetnikov**. Na njej je bilo zapisano **ime vojaka**, njegov **vojaški status** in **enota, v kateri je služil vojni rok**. Mogoče je tudi, da sta bila obesek ali ploščica **nameščena na orožju** in s tem označevala **lastnika** bojnega predmeta, na katerem je visela ali bila pritrjena (*meč, oklep*).

Obeski ali ploščice so bile izdelane iz **različnih materialov** in prirejene za potrebe lastnika, ki so mu bile namenjene. Lahko je to bil **koščen obesek z luknjo v sredini za vrvico** (*kot obesek okrog vratu*), medtem ko so bile lahko **štirioglate bronaste ploščice** s polkrožnimi **ušesi** na vsaki strani (*tabula ansata*) in luknjami za **pritrditev na oklep** ali kakšen drugi kos vojaške opreme. Na obesku ali ploščici je bilo **vpraskano ali iztolčeno** predvsem ime lastnika, morebiti pa je bilo vrezano tudi kakršnokoli **geslo** in če ga je vojak pokazal, je lahko dobil zanj tudi **hrano** (*frumentaria; nakaznica za žito*) ali **denar** (*nummaria*). Takšen geslonosец se je imenoval **tesserarius**, drugače pa so se tako imenovali **kockarji** (*tessera se je imenovala tudi kocka s šestimi različno označenimi polji*) in le-teh je bilo v vojaških vrstah nebroj.

V Petovionii sta ohranjeni dve taki označevalni ploščici: koščeni obesek elipsaste oblike in pravokotna bronasta ploščica z ušesci za pritrnitev.

121) Koščen obesek pomočnika stotnika (*optio*) Justa

Na **koščnem obesku** (v. 3,6, š. 4,6, deb. 0,7 cm) z luknjo v sredini za vrvico, je zapisano, da je bil vojak **Just pomočnik stotnika** (*optio*) in da je služil v **2. dačanski kohorti**. Najden je bil ob **izkopavanjih v 2. mitreju** v začetku 20. stoletja (*leta 1901*) na **Zgornji Hajdini**. Mogoče je, da je imel pomočnik stotnika Just za **identifikacijo obesek** (oznako) okrog vratu (*kakor imajo vojaki še danes kovinsko ploščico okoli vratu za razpoznavanje identitete*) ali pa mu je visel na meču (*gladius*) in s tem je obesek opredeljeval lastnika orožja.

Napis je vpraskan:

Iustus	Just,
optio	pomočnik stotnika (<i>optio</i>)
cohortis	kohorte
II Aur(<i>eliae</i>)	2. Avrelijeve
Dacorum	Dačanske

Lit.: M. A. Poet. 1925, str. 127; AIJ 1938, št. 363, str. 164.

122) Bronasta ploščica stotnika legije 13. Gemine Lucija Kornelija Cilonisa

Zelo poškodovana **bronasta ploščica** (v. 13, š. 14, deb. 0,1 cm) ima na vsaki strani **polkrožno ušesce** (*ansa*) z **luknjo za pritrnitev** na oklep legionarja. Nosil jo je **stotnik** (*centurio*) **legije 13. Gemine**, doma iz tribusa **Mecija**.

Napis je iztolčen:

M [.....]

L(*ucii*) Co(*rnell*)ii

Mae(*cia*)

Ci/*lonis*

>(centurionis) leg(*ionis*) XIII G[e]m(*inae*)

M [.....]

Lucij Kornelij

(*oznaka tribusa ali okraja*) Mecij

Cilonis,

stotnik legije 13. Gemine.

Lit.: I.C., AV 11 – 12, 1960/61, str 156/157, T III, sl. 1.

V zaključku sem dodal še dva vojaška spomenika, ki sicer nista v muzeju na Ptuj, je pa prvi shranjen v **Arheološkem muzeju v Ajdovščini** (*Antonij Valentin*), drugi pa je posvetilni oltar, ki ga hranijo v **Kapitolinskem muzeju v Rimu** (*stotnik Mark Mumij Verinus*).

123) Nagrobnik poveljniku legije 13. Gemine Antoniju Valentinu

Delno poškodovan **nagrobnik iz belega marmorja** (v. 1,23, š. 0,54, deb. 0,16 m) **poveljniku legije 13. Gemine Antoniju Valentinu**. Najden je bil v **Ajdovščini** (*Castra*) na **rimskem pokopališču ob ajdovski cerkvi**. Med vojno so **izvirnik Italijani** odtujili in odpeljali v muzej v Gorico (*Musei Provinciali Gorizia*), v Pokrajinskem muzeju v Ajdovščini pa je danes shranjen odlitek odtujenega nagrobnika. **Antonij Valentin** je bil **vojaški poveljnik** na vojnem območju v **Julijskih Alpah**, imenovanem **Praetentura Italiae et Alpium**. Mejo med panonskim in italiskim svetom so branili **kraški zaporni zidovi** (*limes*), ki so bili v sestavi **mejne linije Clastra Alpium Iuliarum** (glej tudi str. 67 ss). **Poveljnika legije 13. Gemine Antonija Valentina** so v **gozdovih Julijskih Alp** na kraju, ki se mu pravi »Preklet«, **ubili** (*cestni*) **razbojniki**.

Spomenik sodi v 2. stoletje.

Napis:

Antonio Val[en]

tino. princi[pi]

leg(*ionis*). XIII Gem(*inae*) int[er]

fecto. A latr[oni]

bus. in Alpes. Iul[ias]

loco. quod. Apella

tur. scelerata

Antonius. Valen

tinus. filius pat[ris]

Sin Antonij Valentin

je dal postaviti nagrobnik

očetu Antoniju Valentinu,

poveljniku legije 13. Gemine,

ki so ga v Julijskih Alpah,

na kraju, ki se imenuje »Preklet«,

ubili (*cestni*) razbojniki.

Lit.: I. Albrecht, 2016, str. 10 ss.

124) Posvetilni oltar (*ara*) kohorte 5. Vigilis cesarjema Septimiju Severu in Maru Avreliju Antoninu Piju (*lat.: Caracalla*) ter stotnika pete kohorte Mark Mumij Verin iz Petovione

V kapitolinskem muzeju v Rimu stoji posvetilni oltar (*ara*), ki so ga cesarjema Septimiju Severu (193 – 211) in Marku Avreliju Antoninu Piju (*Caracalla*; 211 – 217) namenili vojaški poveljniki 5. kohorte vigilantov (*budnih nočnih stražarjev*). Vojaška enota (*kohorta*) je štela okrog 500 mož (*na oltarju omenjenih pet stotnikov*) in tudi več. Oltar so posvetili: poveljnik - vojaški tribun, prokonzul, prefekta in vsaj 5 stotnikov (*centurionov*) 5. kohorte vigilantov. Vojaki teh kohort (*ustanovil jih je cesar Avgust v 1. stoletju*) so bili predvsem (*budni*) **nočni stražarji** (*čuvali so premoženje meščanov pred tatovi in roparji*), po potrebi pa so bili tudi **gasilci**.

Med omenjenimi petimi stotniki (*centuriones*) 5. kohorte Vigilis je bil tudi stotnik Mark Mumij Verin iz Petovione.

Spomenik sodi v drugo polovico 2. in začetek 3. stoletja, ko sta vladala cesarja Septimij Sever in Mark Avrelij Antonin Pij (*Karakala*).

Napis:

Imp(eratori). Caes(ari) M(arco) . Aurelio
Antonin o Pio Felici
Aug(usto) . trib(unicia) . pot(estate) XIII . imp(eratori) II
Co(n)s(uli) . III pro co(n)s(uli)
imp(eratoris) Caes(aris) L(ucii) Septimi . Sever(i)
Pii Pertinacis . Aug(usti) . filio
Devota numini et maestati . eius

COH(ORS) V VIG(ILIIUM) .

C(aio) . I(ulio) . Quintiliano . pr(aefecto)
M(arco) . Firmio . Amyntiano -s- pr(efecto)
L(ucio) . Speratio . Iusto . trib(un)o .

ceturiones

C(aius) . Antoninu s . C(ai) . f(ilius) . Antullus . Beruae
Ti(berius) . Claudius . Ti(berii) . f(ilius) . Rufinus . Savar(iae)
M(arcus) . Antonius . M(arci) . f(ilius) . Papir(iae) . Valens Ratiar(iae)
M(arcus) . Mummius . M(arci) . f(ilius) . Verinus . Pap(iriae) . Poetov(ionis)
P(ublius) . Aelius s . P(ublui) . f(ilius) . Ael(ius) . Sept(imius) . Romulus Aquinq(ui)
----- Severus Caesaria
Iuliu s Sohemus

Cesarju Marku Avreliju
Antoninu Piju Srečnemu (*Karakali*)
Avgustu, v trinajstem letu tribunske oblasti,
dvakrat imperatorju,
trikrat konzulu, prokonzulu,
sinu cesarja Lucija Septimija Severa,
sina avgusta Pija Pertinaksa,
njegovi božanski sili in veličanstvu vdana

5. kohorta čuvajev (*vigilantov*).

Pod prefektom Gajem Julijem Kvintilijanom,
(*pod*)prefektom Markom Firmijem Amintijanom
in tribunom Lucijem Speracijem Justom

stotniki:

Gaj Antonij Antul, Gajev sin, iz Beroe,
Tiberij Klavdij Rufin, Tiberijev sin, iz Savarije,
Mark Antonij Valent, Markov sin, iz volilnega okrožja Papirija, iz Ratiarije,
Mark Mumij Verin, Markov sin, iz volilnega okrožja Papirija, iz Petovione,
Publij Elij Septimij Romul, Publijev sin, iz Akvinka,
Sever iz Cezareje,
Julij Sohem...

Na levi in desni stranici oltarja so v stolpih zapisana imena skoraj 1000 vigilantov.

Slika 125: Oltarja posvečena Mitrovima spremljevalcema: Kavtu z dvignjeno plamenico - rojstvo in Kavtopatu s spuščeno plamenico – smrt

(Foto: rhiv PMPO Ptuj - Ormož 2018).

Spremljevalca božjega odposlanca na Zemlji - Mtra.

Kavt (Cautes) - rojstvo

Kavtopat (Cautopates) - smrt

Legionarja v bojni opremi. (Vir: Arhiv Zgodovinsko društvo POETOVIO LXIX)

Seznam v tekstu omenjenih cesarjev, njihova latinska imena in čas vladanja

Oktavijan (Caius Iulius Caesar Octavianus) roj. 100 pr.n.št.	konzul: 59 – 44 pr. n. št.
Avgust (»Vzvišeni«, »Veličastni«)	cesar: 27 pr. n. št. – 14 n. št.
Tiberij (Tiberius Claudius Nero)	cesar: 14 – 37
Kaligula (Caius Caesar Kaligula – »Škorenjček«)	cesar: 37 – 41
Klavdij (Tiberius Claudius Nero Germanicus)	cesar: 41 – 54
Neron (Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus)	cesar: 54 – 68
Galba (Servius Sulpicius Galba)	cesar: 68 – 69
Oton (Marcus Salvius Otho)	cesar: 69
Vitelij (Aulus Vitellius)	cesar: 69
Vespazijan (Titus Flavius Vespasianus)	cesar: 69 – 79
Tit (Titus Flavius Vespasianus)	cesar: 79 – 81
Domicijan (Titus Flavius Domitianus)	cesar: 81 – 96
Nerva (Marcus Cocceius Nerva)	cesar: 96 – 98
Trajan (Marcus Ulpius Traianus)	cesar: 98 – 117
Hadrijan (Publius Aelius Hadrianus)	cesar: 117 – 138
Antonin Pij (Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus Pius)	cesar: 138 – 161
Mark Avrelij (Marcus Aelius Aurelius Antoninus)	cesar: 161 – 180
Lucij Ver (Lucius Verus)	sovladar: 161 – 169
Komod (Lucius Aelius Aurelius Commodus)	cesar: 180 – 192
Septimij Sever (Lucius Septimius Severus Pertinax)	cesar: 193 – 211
Karakala (Marcus Aurelius Antoninus Caracalla – »plašč s kapuco«)	cesar: 211 – 217
Elagabal (Marcus Aurelius Antoninus Heliogabalus – »bog Sonca«)	cesar: 218 – 222
Aleksander Sever (Marcus Aurelius Severus Alexander)	cesar: 222 – 235
Galijen (Publius Licinius Egnatius Gallienus)	cesar: 260 – 268
Avrelijan (Lucius Domitius Aurelianus)	cesar: 270 – 275
Prob (Marcus Aurelius Probus)	cesar: 276 – 282
Dioklecijan (Caius Aurelius Valerius Diocletianus)	cesar: 284 – 305
Konstantin I. Veliki (Flavius Valerius Constantinus Augustus)	cesar: 306 – 337
Evgenij (cesar-uzurpator na Zahodu)	uzurpator: 392 – 394
Teodozij I. Veliki (Theodosius Flavius)	cesar: 379 – 395
Honorij (Flavius Honorius, sin Teodozija)	cesar: 395 – 423
Romul Avgustul (Romulus Augustulus, zadnji zah. rim. cesar)	cesar: 475 – 476

Povzetek

Armada, katere razvoj se je začel ob koreninah staroveških bližnjevzhodnih osvajalnih vojsk, je kot orodje prisile zagotavljala obstoj rimskega cesarstva skozi malone dvanajst stoletij (od 753 pr.n.št. do 476 n.št.). »Na konicah svojih mečev in sulic« je prinašala civilizacijske novosti, ki so se zakoreninile v do takrat znanem evropskem prostoru. Antični viri in sodobni pisni zgodovinski dokumenti seznanjajo z njeno organiziranostjo že več rodov evropskih izobražencev, iz njene prakse pa še danes črpajo elemente vojaške taktike, ki imajo po treh tisočletjih svoje mesto v vojaških besednjakih. Prav zato ostaja rimska vojaška zgodovina še vedno zanimiva in priljubljen predmet poklicnega ali ljubiteljskega raziskovanja.

Rimska vojska je nastala že v zgodnji republiki iz državljanske milice. Sestavljena iz Rimljanov je imela visoko borbeno zavest. V času cesarstva pa je bilo v legijah vse več tujih najemnikov, ki so se borili le za plačilo in vojni plen, v njih pa ni bilo več pravega borbenega duha. Tako se je ob družbeni krizi, ki se je pričela že v poznem 3. stoletju in je trajala v drugo polovico 5. stoletja, že napovedoval konec Zahodnega rimskega cesarstva.

Osnovo je rimski vojski postavil ustanovitelj Rima (leta 753 pr.n.št.) in prvi rimski kralj Romul, ki je vojsko razdelil po premoženju na tri okraje (*tribus*). Le-te je sestavljalo 30 kurij (*curia*), od katerih je vsaka dala stotnijo pešcev in desetino konjenikov ali skupaj 3.000 pešcev in 300 konjenikov.

V 6. stoletju pr. n. št. je vojsko na novo reformiral etruščanski kralj Servij Tulij, ki je državljane razdelil na bogate patricije in svobodne plebejce, po premoženju pa na 5 razredov, ki so na naboru dali 193 stotnij (*centurij*). Taka ureditev vojske je veljala tudi v republiki po »Zakonu dvanajstih bronastih plošč«, ko je vojska štela s konjenico vred okrog 20.000 oboroženih mož. Sledila je reforma konzula Gaja Marija, ki je določila, da posamezniku bojno opremo kupi država, vojska je postala poklicna in po odsluženju vojnega roka je lahko legionar dobil za odpravnino zemljo (*missio agraria*) ali izbral plačilo v denarju (*missio pecunia ali missio denaria*). Za nošenje vojaške opreme je Gaj Marij vojski dodelil tovarne konje in mule, ki so nosile vojaško opremo in bivalne šotore. Ena mula je nosila opremo in šotor za 8 legionarjev, na vozovih pa so vozili razno orodje, dodatno orožje in po potrebi tudi ranjence.

Vojskovodja Gaj Julij Cezar je takó izvežbal bojno pripravljenost legij na pohodih v Galijo, Britanijo in na vzhodu v Dakijo, da so lahko delovale samostojno. Izboljšal je tudi borbeno učinkovitost kopij (*pilum*) takó, da je kovinske zatiče med lesenim držajem in kovinsko konico zamenjal z lomljivimi, lesenimi, kar je orožje po metu onesposobilo, s tem pa tudi nasprotnikov ščit in obrambo.

Njegov naslednik cesar Avgust je imel na mejah in v provincah razporejenih 25 legij z okrog 150.000 legionarji. Ponovno je vojsko uredil cesar Dioklecijan, ki je imel 67 legij, vendar z zmanjšanim številom vojakov, saj je bilo v enoti občasno le po 500 do 1.000 oborožencev.

Vojska je prebivala v vojaškem taboru (*castrum*), ki so ga ob stalni postavitvi, tudi prek zime, imenovali prezimovališče (*castrum hibernum*). Vojaški tabor je imel v večini pravokotno obliko (*tudi trikotno ali okroglo*), ki so ga na štiri dele razdelili z ulicama: *via decumana* (cesta od vzhoda proti zahodu) in *via principalis* (prečna cesta) s štirimi vrati. Vojaški tabor je imel tudi »tržno cesto« (*via Quintana*) pred šotorom kvestorja (*quaestorium*), ki je bil v vojaškem taboru sodnik in finančnik. V srednjem delu tabora je bil trg (*forum*), na katerem je stal šotor poveljstva (*praetorium*) in žrtvenik (*ara*). Manjši vojaški ali prehodni tabori so bile utrjene postojanke (*castellum*). Ponoči so na okopih tabora stale nočne straže, ki so čuvale tabor od 6. ure zvečer do 6. ure zjutraj. Čas straže (od sončnega zahoda do vzhoda) je bil razdeljen na štiri izmene (*vigiliae*), ki so trajale po tri ure (*dolžina izmene odvisna od letnega časa*).

Izven utrjenega vojaškega tabora se je razvila civilna naselbina (*canabae*), kjer so bila razna skladišča, tudi žitnice (*horreum*) in barake, v katerih so stanovali in delovali razni obrtniki, trgovci, družine legionarjev, tukaj so stala svetišča in lesenjače (*beznice, kockarnice, taberne*), ki so služile za zabavo vojakom.

Osnovne enote rimskih legij so bile stotnije (*centuriae*), ki so jim poveljevali stotniki (*centuriones*) in so štele v začetku resnično po 100 legionarjev. V času cesarjev Avgusta in Septimija Severa je

rimška vojska imela v pripravljenosti okrog 25 legij. Legija je glede na številčnost sovražnika in politične razmere v cesarstvu štel med 4.200 in 6.000 legionarji s pripadajočo konjenico (*equites*) in pomožnimi enotami (*auxiliae*). Legijo je sestavljalo 10 kohort s po tremi manipli, v katerih sta bili po dve stotnji ali okrog 200 legionarjev. Lahko oboroženi vojaki (*velites*) so bili v večini pračarji (*funditores*) in lokostrelci (*sagittarii*). Le-ti so v večini napadali v prvih vrstah ter z vikom in krikom ustvarjali nered in strah pri nasprotniku.

Na čelu legije so bili odlikovani legionarji-znakonosci: orlonoša (*aquilifer*), znakonoša (*signifer*) in praporščaki (*vexillarius*) legij, kohort ter drugih manjših vojaških enot.

V vsaki legiji je bila enota z bojnimi napravami (*catapulta*) in tehnično-inženirska enota pionirjev (*fabres*), ki je gradila predvsem mostove čez reke (*pontes*), trasirali pa so tudi ceste (*viae*), vodovode (*aquaeductus*), kanalizacijo (*cloaca*) ter pomagali pri gradnji javnih stavb.

Poveljstvo nad legijami je dobil od senata izbran vojskovodja ali legat, ki je poveljeval s pomočjo tribunov, prefektov in stotnikov.

Legionarji so bili oblečeni v tuniko in kratek plašč (*sagum*), ki je bil na desnem ramenu spet s sponko (*fibula*). Rimski legionar je imel na glavi čelado z dvema naličnicama (*cassis inauris*), na prsih oklep iz ukrivljenih kovinskih plošč povezanih z usnjenimi jermeni (*lorica segmentata*), na nogah pa golenici (*ocrea*) in usnjene sandale (*calceus*). Poleg orožja (*kopje, kratki meč in bodalo ter za obrambo čelado, oklep in ščit*) je moral na vojnem pohodu nositi s seboj tudi razno orodje in hrano za nekaj dni. Stotnik je imel na glavi čelado s počez postavljeno perjanico (*cassis transversa ali cassis crista*), za pasom meč (*gladius*) in bodalo (*pugio*) ter na prsih luskast oklep (*lorica squamata*) z odlikovanji (*phalerae*). V rokah je držal palico iz stebela vinske trte (*vitis*), namenjeno tudi za kaznovanje legionarjev.

Legije so branile meje rimskega cesarstva pred vpadi barbarskih plemen. Najbolj znane mejne linije z utrjenimi vojaškimi tabori so bile zgornjegermansko-retijski limes, donavski limes na severu cesarstva, Hadrijanov (*vallum Hadriani*) in 120 km severneje še Antoninov zid (*vallum Antonini*) med Britanijo in Škotsko. Zgornjegermanski-retijski limes in donavski limes sta se skupaj imenovala tudi rensko-donavski limes in sta bila skupaj dolga prek 1.000 km.

Na pohodu je bilo na čelu rimske vojske 50 legionarjev, ki jim je sledilo še 8 takih vrst. Razdalja med bojnimi vrstami je bila 1,2 m po globini, med legionarji pa okoli 0,9 m tako, da se v bitki niso med seboj ovirali ali »stopali na prste«. V bitki so se najraje razvrstili v obliki kvadrata (*agmen quadratus*), še posebno če so se morali boriti na odprtem prostoru. V taki formaciji je bila glavnina združena z oddelki na krilih, za njimi se je pomikal pratež, ki mu je sledila bojna enota za obrambo prateža na obeh bokih.

Razdalja med postavljenimi kohortami je bila 25 do 35 m. Na odprtem bojišču je bitko pričela prva vrsta kohort in ko so le-te v bitki že razredčene in utrujene odstopile, so med njimi nastopale sveže enote iz druge vrste, pa nato tretja vrsta svežih borcev in tako naprej.

Vsaka legija je imela tudi tehnično enoto inženircev, ki so se imenovali pionirji (*fabres*). Posebno pomembni so bili v novo osvojenih deželah, ki jih je bilo potrebno opremiti z mostovi prek rek in cestnimi povezavami v notranjost cesarstva. Nepogrešljivi so bili tudi pri gradnji vodovodov, utrjevanju in gradnji vojaških taborov ter izdelovanju oblegovalnih naprav. Vodili so jih predstojniki ali poveljniki rokodelcev (*praefectus fabrum*).

Od oblegovalnih naprav so bili posebno prepričljivi in učinkoviti katapulti, onagri, baliste, oven, premične strehe prekrite z navlaženimi kožami in premični stolpi na kolesih. Legionarji pa so za osebno obrambo uporabljali »želvo« (*testudo*), kjer so se pokrili in obdali s ščiti proti toči kamenja, puščic in sulic iz nasprotnih vrst.

Za prevoz vojakov in tovora prek rek in po morju so imeli Rimljani razvito vojno mornarico (*classis*), ki je po »punskih vojnah« v 2. stoletju pr. n. št. in uničenju morskih razbojnikov, že v 1. stoletju pr. n. št., predvsem pa v avgustejskem času, postala »gospodarica« Sredozemskega morja. Bojne ladje so bile težke peteroveslače (*quinqueremes*), manjše troveslače (*triremes*) in še lažje dvoveslače (*biremes*), ki so jih uporabljali tudi kot izvidniške ladje. V posadki so bili veslači (*remiges*), ki so jim poveljevali magistri, mornarje (*nautae*) pa so vodili kapitani (*praefectus navis*) in krmarji (*gubernatores*). Poveljstvo nad bojno ladjo je bilo zaupano tribunu, nad floto pa prefektu, ki je bil iz vrst viteškega stanu (*vir egregius*).

V provincah so bile nameščene enote rečne mornarice in med temi so bile najpomembnejše: »*classis*

Britannica« za nadzor nad plovbo v Kanalu (*Oceanus Britannicus*) in britanskih rekah, »*classis Germanica*« za nadzor nad plovbo po Reni in pritokih, »*classis Pannonica*« za nadzor nad rečnim prometom po Donavi, »*classis Pontica*« za nadzor plovbe ob obalah Črnega morja in »*classis Africa*« za nadzor plovbe ob obalah severne Afrike.

Najpomembnejša pristanišča v Sredozemskem morju so bila v Mizenu (*južno od Neaplja*), Raveni in Akvileji (*danese Oglej*), kasneje pa so jih gradili ob vseh obalah Sredozemlja.

Vojaška obveznost je trajala v času cesarstva od 16 do 20 let in v tem času je vsak legionar moral sodelovati vsaj v 20-tih bitkah, konjeniki pa v 10-tih. V času 20-letne vojaške službe je legionar zaslužil skupaj okrog 30.000 sestercijev (*danese je to 4.200 EUR*). Ob koncu vojaške službe pa so legionarji dobili odpravnino v obliki nagrade v denarju (*missio denaria ali missio nummaria*) ali nagrade v obliki posestva (*missio agraria*). Poleg nagrad so legionarji dobivali plačo vsake 4 mesece, ki dnevno ni presegla 10 asov ali 1 srebrni denarij (0, 56 EUR), solni dodatek (*salarium*), za odpravnino pa so dobili 3.000 sestercijev (*danese 420 EUR*).

Mnogo višje odpravnine pa so dobili nižji častniki. Tako so dobili najvišji stotniki prve stotnije (*primipilus*) za odpravnino 600.000 sestercijev (*danese je to okrog 84.000 EUR*) in s tem bogastvom je prišel posameznik na premoženjski lestvici naravnost v skupino rimskih vitezov (*vir egrigius*).

V primeru nezadovoljstva v vojski, zaradi premajhnih plač, je prišlo do »nezvestobe« legionarjev, z obljubljenim večjim plačilom določenega vojskovodje ali senatorja, pa se je povečala tudi njihova zvestoba in pripadnost. Kljub prisegi vdanosti in zvestobe cesarju ob regrutiranju, takšno obračunavanje s cesarji, legionarjem, predvsem pa pretorijancem, ni bilo tuje. Cesarjem, ki so si z denarjem in darili kupili prestol in zvestobo, pravimo »vojaški cesarji«. V veliki večini taki cesarji niso bili dolgo na oblasti, nekateri mogoče nekaj let, veliko pa jih je bilo odstranjenih že po nekaj dneh ali mesecih vladanja.

Za hrabrost v bitki so bili lahko nagrajevani posamezniki ali cele kohorte in tudi legije, strogo pa se je kaznoval neuspeh ali strahopetnost v boju. Vojaške enote so si odlikovanja pripele na svoje znake (*signum*), ki so jih častno nosili odlikovani legionarji. Posamezni legionarji so za hrabrost lahko sodelovali pri delitvi plena in denarnih dodatkih k plači. Osebna odlikovanja (*phalerae*) so si namestili na prsne oklepe.

Kazni so legionarjem in tudi večjim enotam (*legijam ali kohortam*) izrekli vojaški tribuni. Najhujša kazen za legijo je bila desetkanje ali decimiranje (*decimurque*), t. j. usmrtitev vsakega desetega legionarja. Najlažja je bila kazen z bičanjem (*castigatio*), ki jo je opravil stotnik s palico iz stebela vinske trte (*vitis*).

Od cesarja Klavdija naprej, pa vse do 4. stoletja, so za hrabrost legionarji dobivali tudi vojaške diplome (*constitutio*), s čimer so si pridobili pravico do rimskega državljanstva (*civitas*) in pravico do zakonske zveze (*conubium*).

Vojni pohod se je za zmagovalnega vojskovodjo končal z zmagovalnim sprevodom (*triumphus*) v Rimu. Ob tej priliki je bil vojskovodja oblečen v pisano togo (*toga picta*) in tuniko z vezanimi palmovimi vejicami (*tunica palmata*), v pozlačene škornje (*caligae*), z zmagovalnim vencem na glavi in slonokoščnim žezlom z orlom na vrhu (*scipio*) v desnici. Sprevod se je pričel na Marsovem polju pred mestom, od koder se je zmagovalni vojskovodja v spremstvu elitnih legionarjev pripeljal s štirivprežnim bojnim vozom mimo Koloseja in po »Sveti cesti« (*Via Sacra*) čez Forum na Kapitol, kjer je v templju daroval Jupitru. V sprevodu so sodelovali tudi vojni ujetniki in vojni plen na vozovih. Manjše zmagoslavje (*ovatio*) pa so priredili vojskovodji, ki je prišel na Kapitol peš ali prijahal na konju. S hrano in ostalimi nujnimi potrebščinami je vojsko oskrboval prokurator ali vojaški kvestor na določenem območju, skrbel pa je tudi za finance. Hrana je bila odvisna od območja, na katerem so legionarji služili. Na pohodih je večkrat primanjkovalo hrane, medtem ko je bilo raznolike hrane v vojaških taborih dovolj. V nekaterih področjih je bilo dovolj divjačine, drugod rib in školjk, pa jajc in perutnine ter sveže zelenjave in sadja. Vsekakor ni podatkov, da bi se vojska nad raznoliko in svežo hrano pritoževala.

Vendar je bilo življenje legionarjev težko. Na stalnih bojnih pohodih in ob vojaški obveznosti, ki je trajala od 16 do 20 let, je le malokdo dočakal konec vojaške službe. Poleg mraza, dežja, vročine, male plače, ob večnih pohodih in strašnih vojnah, s krutim kaznovanjem z bičem in malo pohvalami, je bila vojaška služba težka in brezplodna. S pohabljenim telesom, polnim nezaceljenih ran, pa so le

redki dočakali odpravnino ali nagrado za zvesto služenje cesarju. Ob takih razmerah je prišlo tudi do uporov legij najprej v Panoniji, nato še ob Renu, saj so bili legionarji nezadovoljni in prisiljeni delati v skrajno nemogočih razmerah (*v mrazu, med komarji, po vročini in ob veliki vlagi*) ter še graditi ceste, mostove, vodovode, popravljati so morali poškodbe na vojaških postajah, v taborih in drugih javnih stavbah, saditi vinsko trto, prenašati pod polno bojno opremo dolge ter večkrat hitre pohode in to vse ob dokaj slabi hrani ter skoraj brez počitka. Posebej težke razmere za življenje so bile v na novo osvojenih deželah, kjer so urejali dohode do taborov, kopali obrambne jarke, gradili vodovode in obrambne sisteme. Poleg vsega tega, pa so fizično pomagali tudi pri gradnji v novo nastalih civilnih naselbinah (*Emona*).

Rimski zgodovinar K. Tacit je opisal težko življenje legionarjev v rimski vojski, saj so po dolгих letih služenja in z od ran pohabljenimi telesi prenašali mraz, vročino, dež in sneg, pa še razne telesne kazni krutih centurionov za malenkostne prekrške.

»Toda pri Herkulu«, je zapisal, »bičanje in rane, trde zime, naporna poletja, strašne vojne in jalovi mir, trajajo večno!« (*prevod prof. dr. Kajetan Gantar*).

V drugem delu sem namenil nekaj stavkov pomembnim vojnim dogodkom na našem ozemlju, zbral kratke življenjepise rimskih cesarjev, ki so bili pomembni ali so kakorkoli vplivali na potek dogodkov pri nas. Med najpomembnejšimi dogodki, ki so tudi vplivali na ureditev provinc in življenja v njih v začetku 1. stoletja, je bil delmatsko-panonski upor ilirskih plemen pod vodstvom Batonov v letih 6 do 9 n. št. in upor legij v Posavini (*Siscia*) in s tem v zvezi upor maniplov leta 14 v Navportu (*danesh Vrhnika*) ter dve bitki za cesarski prestol pri Bedriaku leta 69 (*zmaga Vespazijana*). Celotni rimski svet pa sta v 4. stoletju pretresli še dve bitki med pogansko in krščansko vojsko na naših tleh. Obe bitki je vodil proti nasprotnikom (*samodržcema Maksimu in Evgeniju*) v boju za cesarski naslov krščanski cesar Teodozij I. Veliki, ki je na koncilu v Konstantinoplu leta 381 razglasil katoliški nauk za državno vero, prepovedal pa poganske kulte in olimpijske igre. Prva Teodozijeve zmagovita bitka se je odvijala poleti leta 388 na Ptujem polju, druga pa septembra leta 394 pri reki Frigidus (*danesh Hubelj ali Vipava*) v Vipavski dolini, kjer je imela prste vmes tudi »mati narava«, saj je z močno burjo udarila po nasprotnikih zakonitega cesarja. To je bila prav pri nas zadnja cesarska bitka med Vzhodom in Zahodom.

Tukaj sem dodal tudi zapis o petovijskem vojskovodji Marku Valeriju Maksimijanu mlajšem, ki je deloval v času cesarjev Marka Avrelija, Lucija Vera in Komoda in dosegel najvišje državniške časti v cesarstvu, čast senatorja (leta 179) in čast konzula (leta 184).

V tretjem delu sem na kratko opisal legije, njihove ustanovitelje, namestitev in premike iz enega v drugi vojaški tabor – castrum v ogromnem rimskem cesarstvu skozi obdobje okrog šestih stoletij.

V četrtem delu so dodani rimski vojaški spomeniki (*vojaški narobniki in drugi vojaški spomeniki*), ki so bili najdeni v rimski Petovion in njeni okolici.

Spomeniki z vojaško vsebino so bili večinoma shranjeni v Pokrajinskem muzeju Ptuj – Ormož in do leta 2011 v lapidariju Dominikanskega samostana na Ptuj. Nekaj vojaških nagrobnikov je ohranjenih tudi v Povodnovem muzeju na prostem na Ptuj (*nastal leta 1830; glej tudi str. 150*), ki so vzdani v Mestni stolp na Ptuj in ga je ustanovil ptujski kurat Simon Povoden leta 1830.

Omenjeni so tudi zaobljubni oltarji legionarjev, veteranov, njihovih poveljnikov in legijskih uradnikov, ki so jih posvetili bogu svetlobe in odposlancu na zemlji, Mitru, pa tudi cesarjem in so bili najdeni ob izkopavanjih mitrovih svetišč. Datacija rimskih vojaških spomenikov v veliki večini izhaja iz imen legij, v katerih so omenjeni legionarji ali veterani odslužili svoje vojaške obveznosti (*ali padli*) na določenem prostoru. To so bili vojaki z različnimi funkcijami v legiji 8. Avgusti in legiji 13. Gemini (*Dvojni*), ki sta bili nameščeni v vojaškem taboru v Petovion v sredini 1. stoletja. V zapisu so omenjeni še vojaški posvetilni in zaobljubni oltarji (*are*), ki so bili posvečeni bogovom ali cesarjem ter grobne skrinje, v katerih so počivali posmrtni ostanki rimskih vojakov ali veteranov.

Dodal sem še ime častnika rimske vojske Antonija Valentina, ki je služil v vojaškem poveljstvu v Castru (*Ajdovščina*) na mejnem območju (*Praetentura Italiae et Alpium*) pod planoto Okro (*Nanos*), kraški zaporni zidovi (*limes*) na tem območju pa so se imenovali Claustra Alpium Iuliarum (*glej*

tudi str. 88 ss) in so ga ubili cestni razbojniki na kraju »Preklet« ter posvetilno ploščo cesarjema Marku Avreliju in Septimiju Severu, ki so jo posvetili cesarjema poveljniki kohorte 5. Vigilis (nočne straže in gasilcev) v Rimu, saj je med posvetitelji omenjen tudi stotnik (centurio) Mumij Verin iz Petovione.

Ob koncu sta dodana še koščeni obesek in bronasta štirikotna ploščica (tessera), kakršne so nosili vojaki okoli vratu ali pritrjene na oklep, pa tudi na orožje (lastništvo). Na obeskiah ali kovinskih ploščicah so bila zapisana imena nosilcev ploščic, njihove funkcije v vojski in pripadnost rimskim enotam.

Zavedam se, da nisem v popolnosti opisal življenja in tudi ne poti legij po cesarstvu, vendar sem le podal osnovo za nadaljnje raziskave njihovih vojaških usod, ki je še danes ponekod nejasna. Opisal sem jih ravno v času, ki je močno vplival na premike teh osnovnih enot rimske vojske, saj je prav pripadnost in zvestoba legij usodno posegla v takratne politične zdrahe v rimskem cesarstvu, to je v čas med letoma 68 in 69 ali v čas velikih borb za cesarski naslov, saj ravno leto 69 imenujemo tudi »leto štirih cesarjev« (Galba, Oton, Vitelij in Vespazijan). Veliki premiki vojske so se dogajali tudi še kasneje v času notranje krize ob koncu 2. in v 3. stoletju, posebej v obdobju »vojaških cesarjev« (235–284), ko je vojska menjala na oblasti tudi po več cesarjev v enem letu. Zadnje takšno obdobje politične krize je bilo v času cesarja Teodozija I. Velikega ob koncu 4. stoletja, ki je še uspel združiti Vzhodni in Zahodni del cesarstva v enih rokah, nato pa je sledil nezadržen propad Zahodnega dela rimskega cesarstva. Končal se je z odstavljenim zadnjim zahodnorimskim cesarjem Romulom Avgustulom (Romulus Augustulus; 475/476), ko je leta 476 oblast prevzel **germanski poglavar Skirov** in **rimski vojskovodja Odoaker** (lat. *Odoacer*) ter ustanovil novo **kraljevino Italijo** z germanskim kraljem ali latinsko: »**Rex Germanorum Italiae**«.

Slika 85:

Kohorta s svojimi znaki (signum) koraka proti Kapitolu

»Najsvetlejša luč na vsej zemlji je ugasnila...Rimsko cesarstvo je ostalo brez glave... Ves svet je umrl v enem mestu!«

sv. Hieronim

Summary

Beginnings of the Roman army can be traced back to the ancient Middle Eastern conquering armies. The way it was organised and its functioning assured the existence of the Roman Empire through almost twelve centuries. »On tips of their swords and spears«, the soldiers were bringing novelties of the civilized world deeply rooted in the then known European territory. Ancient sources and modern written historical documents reveal its organization and inspire generations of European intellectuals, while elements of their military tactics are still being used even after three millennia and hold a rightful place in the military vocabulary. Therefore the Roman military history still remains an interesting and popular subject of professional and amateur research.

The Roman army was formed in the early Republic from civil militia. Composed of the Romans it had a high fighting spirit consciousness. On the other hand the Empire recruited more and more mercenary soldiers who fought only for pay and loot and never had a true fighting spirit. So, at the start of the social crisis that occurred in the late 3rd century and lasted into the second half of the 5th century AD, the beginning of the end of the Western Roman Empire could be predicted.

The foundations of the Roman army were set by the first Roman king Romulus (753 BC) who divided the army into three groupings (*tribus*) in relation to wealth. Each consisted of 30 *curiae*, each of which gave a hundred infantry and ten horsemen or all together 3.000 soldiers and 300 horsemen. Etruscan king Servius Tullius reformed the army in the 6th century BC and divided citizens into patricians and free plebeians, while regarding their wealth they were ranked in 5 groups which had to provide 193 centuries (*centuriae*). The same army legislation was in force in the Republic under the »Law of the twelve bronze tables« when the army consisted together with cavalry of about 20.000 armed men.

Next followed the Marius's reforms, which established that the individual military equipment for the soldiers was provided by the state, the army became professional, and after the finished military service, legionaries could get an indemnity in form of the land (*missio agraria*) or could choose to be paid out in money (*missio pecunia* or *missio denaria*). The consul C. Marius assigned to the army horses and mules for transport of the military equipment and tents. One mule carried equipment and tents for 8 legionaries, wagons carried various tools, additional weapons, and if necessary, the wounded men, too.

The military leader Caius Iulius Caesar trained the combat effectiveness of the legions on the war marches to Gallium, to Britannia and to the east into Dacia to such extent that they could function independently. He also improved the fighting efficiency of spears (*pilum*) by exchanging the metal bolt between the wooden handle and the metallic tip with a wooden one, which disqualified the weapon after the thrust.

His successor Augustus deployed 25 legions with around 150.000 legionaries along the borders and inside the provinces. Emperor Caius Aurelius Valerius Diocletianus reorganized the army. He had 67 legions, but with a lower number of soldiers. One unit occasionally had only 500 to 1.000 soldiers.

The army was stationed in a military camp (*castrum*) also called winter quarters (*castrum hibernum*) when it was meant to live in a winter time. A military camp had a square shape, which was divided into four parts with streets: via decumanus (*street from east to west*) and via principalis (*transverse street in the military camp*), and had four entrances (*doors*). In the middle of the camp was a camp square (*forum*), where were the tent of the commander in chief (*praetorium*) and the altar (*ara*). Minor and transitory military camps were called strongholds (*castellum*). At the night guards stood watch on the edge of camp trenches and guarded from six in the evening to six in the morning. There were four shifts (*vigiliae*) each lasting three hours.

Outside a fortified military camp, civilian settlements (*canabae*) developed with various warehouses, also granaries (*horreum granarium*), and barracks where lived and worked different craftsmen, merchants and families of the legionaries. There stood temples, wooden huts (*brothels, gambling huts, taverns*), which served for the entertainment of soldiers (*troops*).

A basic unit of the Roman legion was a company (*centuria*), commanded by the captain (*centurion*), and had originally exactly 100 soldiers. At the time of the emperors Augustus and Septimius Severus the Roman army had on stand-by between 25 and 28 legions. A legion counted between 4.200 and 6.000 legionaries with horsemen (*equites*) and auxiliary units (*auxiliae*), depending on the size of the enemy forces and political situation in the empire. One legion was composed of 10 cohorts with 3 maniples of which each contained two companies or 200 legionaries. Light infantry (*velites*) was composed of mostly slingers (*funditores*) and

archers (*sagittarius*). They attacked from the front lines, and with cries and shouts created chaos and fear for the opponent.

At the head of the army were eagle-bearers (*aquilifer*), standard bearers (*signifer*) and banner-bearers (*vexillarius*) of legions, cohorts and other smaller army units.

In every legion there was a unit with fighting devices (*catapulta*), and a technical engineering unit of pioneers (*fabres*) building mostly bridges (*pontes*) over rivers, tracing roads (*viae*), waterworks (*aquaeductus*), sewage systems (*cloaca*), and helping with the construction of public buildings.

The command over the legions was assigned by the senate to the elected military leader or legate who commanded with the help of tribunes, prefects and centurions.

Legionaries were dressed in a tunic and a short coat (*sagum*), which was strapped together on the shoulder with a brooch (*fibula*). A Roman legionary had a helmet (*galea*) on the head, an armour on his chest (*loricae*), greaves on his legs (*ocrea*), and leather sandals (*calceus*). In addition to the weapons, such as pilum, gladius pugio and a scutum for defence, a legionary had to carry with him also various tools and food for a few days. A centurion had a helmet with a transversal crest (*cassis crista*), a sword fastened to his belt (*gladius*), a dagger (*pugio*), and a scale armour on his chests (*lorica squamata*) displaying his military decorations (*phalerae*). He held in his hands a club made of vine stems (*vitis*), which was also intended for the punishment of the legionaries.

Legions defended borders of the Roman Empire against the invasion of barbarian tribes. The most famous border lines with fortified military camps were Upper German-Raetian limes, the Danube limes on the north of the empire, and Hadrian or Antoninae wall between Britannia and Scotland. The »Upper German-Raetian« and »Danube limes« were known also as the »Rhine-Danube limes«.

At the head of the marching Roman army were 50 legionaries followed by 8 identically composed lines. Distance between the lines was 2,2 m, and between the soldiers 0,9 m, so they did not get in each other's way during the battle. In battle they mostly formed a square (*agmen quadratus*), especially when they were fighting in an open area (*space*). In such formation the main corps was flanked by »wing« troops behind which came auxiliary units, which again were followed by units in the exactly same formation to defend auxiliary units on both flanks.

Distance between the set cohorts was 25 to 35 meters. On the open battlefield the first cohort line began the fight and when they get decimated and tired, fresh soldiers arose among them from the second cohort line, then the third line, and so on.

Each legion had its own technical-engineering unit called pioneers (*fabres*) who were extremely important in the newly conquered countries which had to be equipped with bridges across rivers and with road connections towards the centre of the empire. The pioneers were also indispensable in the building of aqueducts, fortifications, army camps, and in the making of siege-machines. They were led by managers or commanders (*praefectus fabrum*).

Of all the siege-machines some were especially persuasive (*effective*), like catapults, ballistae, rams, movable roofs covered with wet animal skins, and movable towers on wheels. The legionaries practiced a »turtle« (*testudo*) for their personal defence when they covered and protected themselves with their shields against a shower of stones, arrows and spears.

For the transport of soldiers and freight across rivers and seas, the Romans had their own military navy (*classis*), which, after the Punic war in the 2nd century BC and following the destruction of sea bandits in the 1st century BC, became "the mistress" of the Mediterranean Sea during the time of Augustus. Battle ships were heavy quinquere (*quinqueremes*), smaller trireme (*triremes*) and lighter bireme (*biremes*), which were used as scouting ships. Crew was composed of rowers (*remiges*), commanded by magistris, while sailors (*nautae*) were led by captains (*praefectus navis*); there were also helmsmen (*gubernatores*). The command over a battle ship was in the hands of a tribune, while the entire fleet was entrusted to a prefect, who had the status of a knight.

In the provinces were located inland river naval units. Most important were »classis Britannica« for the control over the Channel and British rivers, »classis Germanica« for the control of the shipping on Rhine and its tributaries, »classis Pannonica« for the control over the river traffic on the Danube, »classis Partica« for the control of sailing along the coasts of the Black Sea, and »classis Africa« for the control of the northern coast of Africa.

The most important ports in the Mediterranean Sea were in Misenum (*south of Naples*), Ravenna and Aquileia. Later on, ports were built all along the coast of the Mediterranean Sea.

The military service lasted from 16 to 20 years and during that time each legionary had to participate in at least 20 battles, horseman in 10 battles. During the 20 years of service a legionary earned all together around 30.000 sesterčius (*equivalent to 4.200 EUR*). At the end of service, the legionaries were entitled to the indemnity in form of money (*missio denaria or missio nummaria*), or in form of land (*missio agraria*). In addition to the bonuses, legionaries received a salary every 4 month, which daily did not exceed 10 asses or 1 silver denarius (*0,56 EUR*), addition in salt, and at the end of service a discharge bonus of 3.000 sesterčius (*equivalent to 420 EUR*).

Higher discharge indemnities were awarded to lower officers. Centurions of the first grade (*primipilus*) got an indemnity of 600.000 sesterčius (*equivalent to about 84.000 EUR*), and with such wealth an individual could climb up the social ladder straight into the group of Roman knights.

In case of dissatisfaction in the army resulting from too small a pay, the »infidelity« of the legionaries occurred. With the promise of higher payments from a certain military commander or senator, their fidelity and loyalty increased. Despite the sworn oath of allegiance and loyalty to the emperor at the recruitment, such accounting with the emperor was not uncommon to the legionaries and especially to praetorians. Emperors, who bought their throne and loyalty with money and gifts, were called »military emperors«. In most cases those emperors were not long in power, perhaps only for few years, many of them were removed from the throne after only few months of reign.

For bravery in battle, individuals or entire cohorts and legions could have been rewarded. The failure and cowardice in battle were severely punished. Military units attached their decorations on signums (*standards and banners*), that were carried with honour by the awarded legionaries. Courageous individual legionaries could sometimes be rewarded with part of the loot or a money bonus with their salary. They attached their decorations (*phalerae*) on their chest armours.

Penalties for legionaries and even whole larger units (*legions*) were announced by the military tribunes. The worst punishment for a legion was to decimate or kill every tenth legionary by his battle comrade or a friend. The lightest punishment was flagellation (*castigatio*) which was performed by a centurion with a vine stick (*vitis*).

From the times of the emperor Claudius onwards, until the 4th century, legionaries got military diplomas for their bravery (*constitutio*), which gave them right to the Roman citizenship (*civitas*) right to get married (*conubium*).

War marches for the triumphant army leader ended with a victory parade in Rome. He was dressed in a colourful toga (*toga picta*) and a tunic embroidered with palm leaves (*tunica palmata*), wearing gold-plated boots and a victory garland on his head, and holding in his hands an ivory sceptre with an eagle on its tip (*scipio*). The parade began on the field of Mars in front of the city, from where the triumphant leader, accompanied by elite legionaries, was carried on a four-horse chariot past the Coliseum, along the »Holy road« (*Via Sacra*), and across the Forum to the Capitol, where, in the Temple of Jupiter, he made a sacrifice. The parade was also composed of the prisoners of war, while the war booty was carried on carts.

In a smaller triumph parade (*ovatio*) the leader came to the Capitol on foot or a horse.

Food and other necessities for the army were supplied by procurator or the army quaestor of a specific area. The type of food depended on the area where soldiers served. There were often shortages of food during the war marches, while in the army camp food was diverse and abundant. Depending on the area, there was either venison, fish and mussels, or eggs and poultry, and enough of fresh vegetables and fruits. There is no information of army's complaints about the varied and fresh food.

Nevertheless, the life of a legionary was anything but nice, at least that is what says the Roman historian Publius Cornelius Tacitus. Because of endless war marches and all the military obligations, which lasted 25 to 30 years, only very few lived to the end of their military service. In addition to the cold, rain, heat, small wages, long war marches and terrible wars, cruel punishments with a whip and very little praise, the military service seemed difficult and fruitless. With mutilated bodies full of unhealed wounds only few lived to receive their severance or reward for the loyal service to the emperor. In these situations, legions revolted, first in Pannonia, then along the Rhine, for the legionaries were frustrated and dissatisfied as they were forced to work in impossible conditions (*in frost, among mosquitoes, in heat and in high humidity*). They were forced to build roads, bridges, waterworks, repair damages to the military stations and on other

public buildings, plant grapevines, endure the long and fast military marches in full combat equipment, and all this while the food was poor and with almost no rest at all. Particularly difficult living conditions were in the newly conquered lands, where they had to build access to camps, dig out defensive trenches, build waterworks and defence systems. In addition to all this, they physically helped in the construction of the newly created civilian settlements.

The Roman historian P. Cornelius Tacitus described the hard life of legionaries in the army. After long years of service and with bodies mutilated from wounds, they endured cold, heat, rain, snow and various corporal punishments inflicted by cruel centurions even for minor offenses.

»By Hercules«, he wrote, »flagellation and wounds, hard winters, strenuous summers, terrible wars and futile peace, last forever«!
(translated by Alfred John Church)

The second part of my text is dedicated, with a few lines, to the important war events on our territory, and I also collected short biographies of the Roman emperors, who were important or influenced the course of events on our territory. Amongst the most important events that influenced the organisation of the provinces and life in them at the beginning of the 1st century AD, was the rebellion of legions in the Danube region and with it connected rebellion of the maniples (*tactical unit of a legion*) in the year 14 in Nauportus (*today's Vrhnika*).

In August 69 was held a meeting of Illyrian (Pannonian) legions and the governor of the Pannonian province, Flavius Tampiana, in the winter-quarters of Legio XIII Gemina in Poetovio. The meeting was presided by the leader of Legio VII Galbiana stationed in Carnuntum along the Danube, Marcus Antonius Primus. The discussion was about the military intervention in support of their candidate and pretender to the throne, Titus Flavius Vespasianus, who was, at that time, still commander of the Roman army in the province of Syria, and who had accepted the offered honour after the death of Nero Clausius Caesar Augustus Germanicus. Following the reached agreement, Marcus Antonius Primus took over the leadership of the legions and defeated Aulus Vitellius at the battle of Bedriacum on 24th October 69. Victorious legions, led by Marcus Antonius Primus, continued their way to Rome encountering almost no resistance offered by their opponents, took Rome (Vitellius was killed in Rome on 20th December), and thus paved the way to the throne for new emperor Titus Flavius Vespasianus, who was enthroned on 22nd December 69 by the Roman Senate.

The entire Roman world was shaken in the 4th century by the two battles between the pagan and Christian armies on our territory. Both battles were led against the enemy by the Christian emperor Theodosius I the Great, who pronounced in year 381 at the council of Constantinople the Catholic doctrine a state religion. He prohibited all pagan cults and the Olympic Games. The first winning battle of Theodosius I the Great took place in year 388 on Poetovio field, the second in year 394 by the river Frigidus (*today's river Vipava or Hubelj*) in the Vipava valley, where »mother nature« intervened with a strong »bora« winds that blew upon the opponents of the legitimate emperor. This war was the last imperial battle between the Eastern and the Western Roman Empire.

The third part of my text shortly describes legions, their founders, settlements and movements from one military camp castrum - to another in the enormous Roman Empire through the period of six centuries. I do realize that I did not fully determine the legion's way of life and their routes across the empire. I only tried to give a basis for further research of their destinies, which until this day remain somewhat unclear. I described them in the time, that strongly affected the movements of those basic units of the Roman army, whose allegiance and loyalty fatally interfered with the then political quarrels in the Roman empire, that is between years 68 and 69 AD, or rather in the time of great battles for the throne; namely the year 69 is known as »the year of the four emperors«. Huge military movements were caused by the internal crisis of the empire at the end of the 2nd and 3rd centuries, especially in time of the "military emperors", when army changed more than one emperor per year on the throne.

The fourth part presents the ancient Roman military funerary monuments (*tombstones and other memorials with military content*) that were found in Roman Poetovio and its surroundings.

The military funeral monuments were up to this point mostly stored in the Regional Museum Ptuj –

Ormož and until 2016 in the lapidarium of the Dominican monastery in Ptuj. Some of the monuments were also stored in the open-air Povoden museum in Ptuj (founded in 1830; also check page 155), that was built by the curate Simon Povoden in the year 1830.

Also mentioned are the votive altars of legionnaires, their commanders and legionary officials that were devoted to the god of light and messenger on Earth, Mitra and were found at the excavation of the Mithraea in Ptuj. The dating for the roman military monuments was mostly possible with the history of the corresponding legions in which the legionnaires or veterans completed their military service (or died) in Pannonia Superior. Those were mostly soldiers with different functions in the VIII Augusta and XIII Gemina legions, that were stationed in the military camp in Poetovio in the middle of the 1st century AD. In this entry there is also a description of soldiers' votive altars (*arae*) dedicated to the gods or emperors and grave chests in which the posthumous remains of Roman soldiers or veterans were laid to rest.

Here can also be found the name of the Roman army officer Antonius Valentinus from Poetovio, who served in the military command in Castra (*Ajdovščina*) in the border area *Praetentura Italiae et Alpium* under the plateau Ocra (*Nanos*), behind the defence system (*limes*) that was named *Claustra Alpium Iuliarum*. The military commander in Castra Antonius Valentinus was murdered by highwaymen at the place called "Preklet" (eng. damned).

A the plaque devoted to the emperors Marcus Aurelius and Septimius Severus was dedicated by the commanders of the 5th cohort *Vigilis* (night guards and also firefighters) in Rome. Among the dedicators on the memorial is also mentioned the captain (*centurio*) Mummius Verinus from Poetovio.

At the end, the descriptions of an elliptical bone pendant and a quadrilateral bronze tablet (*tesserae*) were added. The mentioned objects were worn by soldiers around the neck or were strapped to their armour ; the names of the wearers, there function in the army and their affiliation to the different Roman military units were written on them.

The last such period of the political crisis was during the reign of the emperor Theodosius I the Great at the end of the 4th century, who managed to unite Eastern and Western parts of the Roman Empire under one emperor. Then came the unstoppable collapse of the Western Roman Empire that ended with the deposition of the last Western Roman emperor Romulus Augustulus. The Germanic leader and Roman army commander Odoacer took over the power in Rome in 476 and created Italy with a Germanic king, or in Latin: »Rex Germanorum Italiae«.

Slika 87:
Odoacer – German chief of Skiren and Roman army commander in rimski vojskovodja Odoaker

Slika 86:
Atila, Hunen king and commander, appointed »switch of got«

OPISI SLIKOVNEGA GRADIVA

Avtorji fotografij in skic med tekstom:

Akvarel »Rimskega legionarja v bojni opremi« je delo akad. slikarja Janeza Mežana iz leta 1960 (sl. 39; hrani Pokrajinski muzej Ptuj Ormož). Fotografije legionarjev in legij so prilagojene iz fotoalbuma »Rojstni dan večnega mesta«, posnete v Rimu v letih 2008 in 2010, avtor Ivan Tušek. Fotografijo »želve« (sl. 33) je prispevala Patricija Tomšič in Matija Brodnjak, ki je prispeval fotografije park (*Parke, rimske rojenice*; sl. 2), optia (*namestnika stotnika*; sl. 16) in ptujskih legionarjev (sl. 12 in 37) iz fotoalbuma »Rojstni dan večnega mesta«, posnete v Rimu leta 2010 in 2011; fotografiji cesarja Proba (sl. 62; *podoba na rimskem srebrniku*; najdišče: *Splošna bolnica dr. J. Potrča Ptuj, arheološka izkopavanja v letih 1989-91*) in opeke z legijskim pečatom 13. Dvojne legije (sl. 53; najdišče: *Kasarna Ptuj, arheološka izkopavanja leta 1992*) sta delo restavratorja specialista Albina Kovačiča na ZVKDS OE Maribor, arhiv ZVKDS OE Maribor; fotografije cesarjev Trajana (sl. 61) in Dioklecijana (sl. 10) je prispeval Boris Farič, arhiv PM PO Ptuj. Načrt rimske Petovione z domnevno lokacijo vojaškega tabora je delo avtorjeve žene Marije Lubšina Tušek, arheologinje in višje konservatorke na ZVKDS OE Maribor, Enota v Ptuj. Nekaj slik za boljše razumevanje teksta je vzetih iz uporabljene literature; skice »Bitke pri Kanah«, »Bitke pri Bedriakumu«, »Claustra Alpium Iuliarum« in »Upora v Iliriku in odgovor rimske vojske leta 6 n.št.« (po navodilih avtorja sta skice računalniško priredila računalničar na ZVKDS OE Maribor, Enota Ptuj Danilo Cvetko in sin avtorja Ivi Tušek). Doprsje Marka Antonija Prima (sl. 60) je delo ptujskega akad. kiparja Viktorja Gojkoviča iz leta 2011, lik cesarja Vespazijana (sl. 59) pa je upodobil leta 1969 akad. slikar Božidar Jakac ob 1900-letnici mesta Ptuja (po podobi na rimskem novcu). Iz Wikipedije, proste enciklopedije in objav na spletni strani pa so vzete kopije s citiranimi dostopi v slikovnem gradivu: Kolosej v Rimu (sl. 1), kralja Servija Tulija (sl. 5), vojskovodja Hanibala (sl. 6), vojskovodja Gaja Marija (sl. 8), cesarjev: Septimija Severa (sl. 9), Avgusta (sl. 57), Klavdija (sl. 58) in Teodozija I. Velikega (sl. 63), karta rimskega cesarstva in provinc v času cesarja Trajana (sl. 13), pretorijanska garda cesarja Avgusta (sl. 26), legionarji na pohodu (28), legijska (sl. 31) in osebna odlikovanja (sl. 32), onager (sl. 34; *rekonstrukcija*), rimska ladja (sl. 35; *rekonstrukcija*), triumfatorjev voz (sl. 36; *rekonstrukcija*), prapori 8. Avgustove legije (sl. 17 in 50), 9. Španske legije (sl. 51), 13. Dvojne (*Gemina*) legije (sl. 17 in 52), 14. Dvojne (*Gemina*) legije (sl. 54), kamnita baza za spomenik iz Zane v Alžiriji z naštetimi vojaškimi funkcijami petovijonca Marka Valerija Maksimijana ml. (sl. 77), podobe bogov Marsa (sl. 80), Viktorije (sl. 81) in Minerve (sl. 82), hunskega kralja Atila (sl. 86), germanskega vojskovodja Odoakera (sl. 87) in Rimljanov v boju z barbari (sl. 90). Ob koncu so dodani še rimski vojaški nagrobniki in drugi vojaški spomeniki (sl. 91 – 120), dve vojaški identifikacijski ploščici – tesserae (sl. 121 in 122) ter vojaški nagrobnik Antoniju Valentinu (*danes v Muzeju v Ajdovščini – rimska Castra*; sl. 123) in posvetilni oltar cesarjema Marku Avreliju in Septimiju Severu, ki ga je posvetilo poveljstvo 5. kohorte Vigilis in kjer je v napisu omenjen med stotniki (*centuriones*) tudi stotnik Mark Mumij Verin iz Petovione (*danes je oltar shranjen v Kapitolinskem muzeju v Rimu*; sl. 124).

DESCRIPTIONS OF THE PHOTO MATERIAL

Authors Photographs and the Sketch among the text:

The watercolour depicting a »Roman legionary in armour« was realised in 1960 by an acad. painter Janez Mežan (*the painting is kept by the Regional Museum Ptuj Ormož*). The photographs of legionaries and legions are adapted from photo-album »Anniversary of the Eternal City« taken in Rome in 2008 and 2010 by author Ivan Tušek. The photographs of a »tortoise«, parcae and petovions legionaries was taken by Patricija Tomšič and Matija Brodnjak in Rome in 2010 and 2011; the photos of the Emperor Probus and the roman brick with the stamp of the legion XIIIth Gemina by Albin Kovačič, archive Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, Unit Maribor and photos of the Emperors Traianus and Diocletianus is to arrive by Boris Farič, arhiv Regional Museum Ptuj Ormož. Marija Lubšina Tušek, author wife and senior curator from the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia in Maribor, Unit in Ptuj, drew a map of Roman Poetovio with the assumed position of a military camp. For a better understanding, few picture were taken from the literature cited at the end. The sketch showing

»The Battle at Cannae«, »The Battle at Bedriacum«, »Claustra Alpium Iuliarum« and »The revolt in Illyricum and its suppression by the Roman army in 6 AD« was adapted by Danilo Cvetko and author son Ivi Tušek who based themselves on author's suggestions. The acad. sculptor Viktor Gojković from Ptuj created the bust of Marcus Antonius Primus in 2011 and the figure (*a head on the Roman coin*) of the Emperor Vespasianus is to represent acad. painter Božidar Jakac.

Publication at Wikipedia, the free encyclopaedia and web said, was the main source cited under numerous examples of the photo material and also to be worth for reconstructions (*an onager, a roman war ship and a triumphal chariot*).

At the end of this segment were also added the military gravestones and other military monuments (Ph. 91–120), two military identification plaques – tesserae (Ph. 121 and 122), the military gravestone of Antonius Valentino (today stored in the Museum in Ajdovščina – Roman Castra; Ph. 123) and the votive altar dedicated to the emperors Marcus Aurelius and Septimius Severus that was erected by the military leadership of the 5th Vigilis Cohort in which among the captains (*centuriones*) is mentioned the centurion Marcus Mummius Verinus from Poetovio (today the altar is stored in the Capitoline Museum in Rome; Ph. 124).

Slika 90:

Rimljani v boju z barbari.

Nekaj besed o avtorju

Ivan TUŠEK – rojen je bil 28. septembra leta 1941 na Ptuju, kjer je končal Osnovno šolo in Gimnazijo ter je leta 1961 vpisal študij arheologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomiral je leta 1977 in po odsluženju vojaškega roka šest let poučeval predmeta zgodovino in zemljepis na OŠ »Martin Kores« v Podlehniku. Od leta 1975 je bil zaposlen na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije v Mariboru kot arheolog konservator. Raziskoval je arheološke ostaline na območju Ptuja in po letu 1995 postal odgovorni konservator za arheološke spomenike Prekmurja, Ormoža in Slovenskih goric od Pinc do Šentilja. Konservatorski svetnik je postal leta 2008, ko je bil istega leta, 15. novembra upokojen.

Raziskoval je predvsem rimsko naselbino Petoviono in je vodil številna zavarovalna izkopavanja na arheoloških terenih severovzhodne Slovenije, v cerkvah na območju severovzhodne Slovenije (Mur. Soboti, Cankovi, Slov. Bistrici, Voličini, Kančevcih), Minoritskem samostanu v Mariboru (2005 – 2008) ter arheološka dela na AC-odsekih v Prekmurju. Svoje arheološko delo je objavljajal v strokovni in poljudni literaturi ter predstavljal bogato arheološko dediščino Ptuja na strokovnih predavanjih učencem, dijakom, študentom in društvom doma in v tujini. Posebej se je ukvarjal s keltsko dediščino, mitraizmom in rimsko vojsko. Med drugimi arheološkimi najdbami je odkril 5. mitrej v Rabelčji vasi na Ptuju leta 1987 in leta 1988 ob nadzoru pri vročevodu na Ptuju unikatno rimsko koščeno piščalko ali tibijo, prevlečeno z ornamentirano bronasto pločevino.

S strokovnimi referati je sodeloval na simpozijih v Ohridu leta 1989 (»Oblikovni značaj stavb Ptuja v poznorimskem obdobju«; referat skupaj z dr. Ivo Curk); Splitu leta 1994 (»Zgodnjekrščanska bazilika na Panorami na Ptuju«); Ajdovščini leta 1994 (»Poznorimski grobovi v Rabelčji vasi na Ptuju«); Budimpešti leta 1994 (»O središču Petovione«; referat skupaj z dr. Ivo Curk), Celju leta 1995 (»Nove najdbe iz Poetoviae«); Hartbergu v Avstriji leta 1996 (»Rimska grobišča v Rabelčji vasi na Ptuju v Severovem obdobju in v času markomanskih vojn«); Ptuju leta 1999 (»Peti mitrej na Ptuju«);

Dubrovniku leta 2005 (»Gomilna grobišča v Slovenskih goricah«); Novem mestu leta 2006 (»Rimska cesta Poetovio – Savaria«); zopet na Ptujju leta 2010 (»Rimska vojska v 1. stoletju in petovionske legije«); Ljubljani leta 2011 (»Vojskovodja, senator in konzul Mark Valerij Maksimijan mlajši iz Petovione«) in še na Ptujju leta 2012 (»Leto 69 – leto »štirih cesarjev in Mark Antonij Prim«).

Kot mentor in udeleženec je sodeloval na Mladinskih raziskovalnih taborih (MRT) na Pohorju (Ančnikovo gradišče; 1986 - 2001) in v Makolah (2000); mentor v Cerkvenjaku v Slovenskih goricah »Ščavnica 2002« (izkopavanja na gomili 2 v Benediktu) in »Ščavnica 2003« (topografija arheoloških spomenikov v občini Sv. Ana in občini Benedikt) ter kot strokovni svetovalec pri kratkem predstavitvenem filmu »I. in II. mitrej na Hajdini« v letu 2009/10.

Leta 2012 je objavil poljudno-znanstveno delo: »**Rimska vojska v republiki in cesarstvu**«.

Poleg prezentacij rimskih arheoloških spomenikov »in situ« na Ptujju (marmorni kip leva, marmorni steber pred SŠC, sarkofag iz peščenjaka, rimska cesta Petovio – Savaria pri Bolnici dr. J. Potrča na Ptujju), je sodeloval pri ureditvi Arheološkega parka na gomilnem grobišču v Anželovem gozdu v Brengovi (leta 2008/10), Arheološkega parka v Benediktu v Slovenskih goricah (leta 2011) in ureditvi spominskega obeležja ob 200 – letnici odkritja »negovskih čelad« v Ženjaku v Slovenskih goricah (leta 2012).

Za dosežke na področju arheologije je prejel Steletovo priznanje (leta 1992), priznanje Slovenskega arheološkega društva (leta 1999) in za dosežke v kulturi Oljenko občine Ptuj (leta 2011). Leta 2005 mu je Hrvatsko arheološko društvo v Dubrovniku podelilo naslov častnega člana HAD-a. Za ureditev Arheološkega parka leta 2010 na gomilnem grobišču v Anželovem gozdu v Brengovi mu je istega leta priznanje podelil župan občine Cerkvenjak.

Slika 88:

Ljubljana 2014: Rimljani – »Flavijci« ob 2000-letnici rimskega mesta Emone (danes Ljubljana, Slovenija) (foto: neznan; od leve: Miran Borko, Dejan Marko, Miran Harb, Ivan Tušek)

Ljubljana 2014: Romans – "Flavians" at the 2000-year anniversary of the Roman town Emona (modern day Ljubljana, Slovenia)

(photo: unknown; from left: Miran Borko, Dejan Marko, Miran Harb, Ivan Tušek)

Slika 89:

Rimska bojna enota z legijskimi znaki na pohodu.

Roman military unit with legion insignia on the march.

Some words about the Author

Ivan TUŠEK – born on the 28th September 1941 in Ptuj, where he finished Elementary school and Gymnasium. In the year 1961 he enrolled into archaeological studies on the Philosophical faculty on the University of Ljubljana. He graduated in 1977 and after serving his mandatory military service taught for six years the subjects' history and geography in the elementary school "Martin Kores" in Podlehnik. From 1975 onwards he was employed with the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia in Maribor as an archaeologist conservator. Mr. Tušek investigated archaeological remains in the area of Ptuj and after 1995 became the conservator responsible for the Archaeological monuments of Prekmurje, Ormož and Slovenske gorice from Pince to Šentilj. He became a conservational councillor in the year 2008, the same year he got retired, on the 15th November.

He mostly conducted research on the Roman settlement of Poetovio and lead multiple Securing Excavations on Archaeological terrains in north-eastern Slovenia, excavations in multiple churches in the area of north-eastern Slovenia (Murska Sobota, Slov. Bistrica, Volčini, Kančevci), research in the Minorites monastery in Maribor (2005–2008) and the Archaeological Excavations on the motorway sections in Prekmurje. His archaeological work did the author publish in scientific and popular literature and also presented the rich Archaeological Heritage of Ptuj in scientific lectures to pupils, students and societies from home and abroad. His specific research interest lies in Celtic Heritage, Mithraism and the Roman army. Among other archaeological finds he discovered the 5th Mithraeum in Rabelčja vas in Ptuj in 1987 and in 1988 at the supervision at a pipeline in Ptuj, a unique Roman bone flute or tibia, covered with an ornamented bronze sheet.

With his scientific works he also participated on symposiums in Ohrid in 1989 ("The designal character of buildings in Ptuj in the Late Roman period" a report together with dr. Iva Curk), Split in 1994 (Early Christian basilica on Panorama in Ptuj"); Ajdovščina in 1994 ("Late Roman Graves in Rabelčja vas in Ptuj"); Budapest in 1994 ("About the centre of Poetovio"; a report together with dr. Iva Curk), Celje in 1995 ("New finds from Poetovio"); Hartberg in Austria in 1996 ("Roman graveyard in Rabelčja vas in Ptuj in the Severan era and the Marcomannic wars"), Ptuj 1999 ("The fifth Mithraeum in Ptuj"); Dubrovnik in 2005 ("Tumuli graveyards in Slovenske gorice"); Novo Mesto in 2006 ("Roman road Poetovio–Savaria"); again in Ptuj in 2010 ("The Roman army in the 1st Century and the Legions in Poetovio"); Ljubljana in 2011 ("General, senator and consul Marcus Valerius Maximianus the Younger from Poetovio") and in Ptuj in 2012 ("Year 69 – year "of the four emperors and Marcus Antonius Primus").

As a mentor and participant, he took part in the Youth research camps (MRT) on Pohorje (Ančnikovo gradišče; 1986–2001) and in Makolah (2000); he also mentored in Cerkenjak in Slovenske gorice "Ščavnica 2002" (excavations in tumulus 2 in Benedikt) and in "Ščavnica 2003" (topography of the archaeological monuments in the county of Sv. Ana and county Benedikt). As an expert adviser the author was also involved in the short presentational film "I. and II. Mithraeum in Hajdina" from the year 2009/10.

In 2012 he published the popular book: **"Roman Army in the Republic and the Empire"**.

Along side the presentation of Roman archaeological monuments "in situ" in Ptuj (marble statue of a lion, marble pillar in front of SŠC (middle school centre), sarcophagus out of sandstone, Roman road Poetovio–Savaria at the hospital of dr. J. Potrč in Ptuj), the author also participated at the organisation of the Archaeological park on the tumuli graveyard in Anželov gozd in Brengova (2008/10), Archaeological park in Benedikt in Slovenske gorice (2011) and the organisation of the memorial plaque at the 200-year anniversary of the discovery of the "Negova helmets" in Ženjak in Slovenske gorice (2012).

For his achievements in Archaeology the author received the Steletovo award (1992) and the award of the Slovenian archaeological society. Alongside that, for his achievement in Culture he was also awarded with the Oil lamp of the county of Ptuj (2011). In the year 2005 the Croatian archaeological society in Dubrovnik awarded mr. Tušek as well, with the title of honorary member of the HAD. For the organisation of the Archaeological park in 2010 on the tumuli graveyard in Anželov gozd in Bregova, the author was the same year also given an award, bestowed to him by the mayor of the county Cerkvenjak.

Translate: Gregor Kočar, archeolog

The importance of the Roman army and the life of legionaries throughout the centuries

Out of everything written comes the conclusion, that the Roman army was well armed, ready for any trial and tribulation, very well technically equipped and supplied with food and therefor able to overcome any difficulty it was presented with on its way to victory. Fully aware of this, were also the **Roman emperors** (Augustus, Vespasian, Trajan, Marcus Aurelius, Probus, Diocletian), that provided the military equipment and supplies for the legionnaires in their military units. They followed the principle that only a well-armed, equipped and supplied soldier will be loyal to its emperor, commander and homeland and stays even in its hardest trials filled with a victorious spirit. At the site of such a mighty army you could stay breathless, but the heavy footsteps, the shine from the weapons and tidy ranks of legionnaires would fill the observer with pride, excitement and unmistakably also with fear. That after all this the life of a Roman legionnaire wasn't easy and comfortable, but rather very heavy and strenuous is reported to us by the **Roman historian K. Tacitus** in his book **The Annals** (Annalles), who doesn't doubt, that in his time there were revolts of military units (cohorts) and whole legions happening in the Roman army. According to his words the legionnaires stationed in our lands were thinking like this about their lots in life:

“after all we serve for 30 to 40 years on military marches as old grey-haired man and usually with a body, crippled by wounds. Not even the discharged finish their military service, but must as an already served soldier stay under the banner and endure the same strains, just under an altered name. And suppose that a man survived so much hardship, he is still dragged once more away to faraway lands, where he is given under the name a “farm” some swampy morass or barren mountain-side. In fact, the whole trade of war is comfortless and fruitless: for 10 asses (roman bronze/copper coins) a day is the value of your body and life. With this has to be bought clothes, weapons, tents, bribed the bullying centurion and purchased a respite from duty! But by Hercules – the whip-cut and sword-cut, harsh winter, harassed summers, horrible wars and barren peace – those last for ever.” (TACITUS, Annales, Book I., 17, Speech of Percennius; translated by prof. dr. Kajetan Gantar).

“SAGUM PONERE!”

Translate ab the page 73: Gregor Kočar, archeolog

SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA (fotografij in skic) Z ANGLEŠKIMI
PREVODI IN OSNOVNIMI PODATKI:

Stran

- 18 **Slika 1: Kolosej – »Flavijski amfiteater« v Rimu.**
Colosseum – »Flavian Amphitheatre« in Rome.
<http://countries-of-europe.com/wp-content/uploads/2011/02/Colosseum.jpg> Dostop: 20. julij 2012.
- 22 **Slika 2: Parke (sojenice), rimske predice življenja od rojstva do smrti.**
(Foto: Matija Brodnjak, 2010)
Parcae, Roman Fates, controlling the thread of life (Photo: Matija Brodnjak, 2010)
- 26 **Slika 3: Rimski legionarji. (Foto: avtor, 2008)**
Roman legionaries. (Photo: Author, 2008)
- 27 **Slika 4: Trajanov steber v Rimu. (Foto: avtor, 2008)**
Trajan's column in Rome. (Photo: Author, 2008)
- 31 **Slika 5: Kralj Servij Tulij.**
Servius Tullius, King of Rome.
<http://historystuff.net/wpcontent/uploads/2009/03/servius-tullius.jpg>.
Dostop: 15. september 2010.
- 32 **Slika 6: Kartadžanski vojskovodja Hanibal (gr. Annibas).**
Carthaginian military commander Hannibal (Gr. Annibas).
<http://en.wikipedia.org/wiki/File:HannibalTheCarthaginian.jpg>. Dostop: 6. januar 2012.
- 33 **Slika 7: Skica bitke pri Kanah. (priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja)**
Sketch of the Battle at Cannae (adapted after the author's instructions by Ivi Tušek).
- 34 **Slika 8: Vojskovodja in konzul Gaj Marij.**
Gaius Marius, Roman commander and consul.
http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Marius_Glyptothek_Munich_319.jpg.
Dostop: 6. januar 2012.
- 37 **Slika 9: Cesar Septimij Sever.**
Emperor Septimius Severus.
<http://www.rtvsllo.si/kultura/drugo/zevs-ki-je-lezal-v-vodnjaku/250697>.
Dostop: 5. december 2011.
- 40 **Slika 10: Cesar Dioklecijan. (Foto: Boris Farič, arhiv PMPO v Ptuj)**
Emperor Diocletian. (Photo: Boris Farič; archives of the Ptuj – Ormož Regional Museum)

Stran

- 42 Slika 11: Skica razporeditve legijskih enot v rimskem vojaškem taboru. (priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja)
Sketch of Legion Units Disposition in Roman War Camp.
(adapted after author's instructions by Ivi Tušek)
- 43 Slika 12: Ptujski legionarji korakajo na »Marsovo polje«. (Foto: Matija Brodnjak, 2011)
Legionaries from Ptuj marching to the »Field of Mars«. (Photo: Matija Brodnjak, 2011)
- 44 Slika 13: Karta rimskega cesarstva in provinc v času cesarja Trajana.
Map of the Roman Empire and Provinces in the time of the Emperor Trajan.
<http://www.fam-oud.nl/~oof/Limes/RomanEmpire.jpg>. Dostop: 5. december 2011.
- 46 Slika 14: Shema postavitve rimske legije z 10-timi kohortami, konjenico in pomožnimi enotami. (priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja)
Formation of the Roman army: 10 cohorts, horsemen and auxiliary units
(adapted after author's instructions by Ivi Tušek).
- 15 Slika 15: 1. kohorta koraka v Rimu. (Foto: avtor, 2008)
1st cohort marching in Rome. (Photo: Author, 2008)
- 48 Slika 16: Optio – namestnik centuriona. (Foto: Matija Brodnjak, 2011)
Optio – procurator of centurion. (Photo: Matija Brodnjak, 2011)
- 49 Slika 17: Prapora legije 8. Avgustove in 13. Dvojne (Gemina) legije.
Vexilla of the Legion VIII Augusta and Legion XIII Gemina.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 10. avgust 2011.
- 51 Slika 18: Nagrobnik rimskega stotnika Marka Petronija v Pokrajinskem muzeju Ptuj Ormož na Ptuj. (Foto: avtor, 2010)
Tombstone of Roman centurion Marcus Petronius in the Regional Museum Ptuj – Ormož. (Photo: Author, 2010)
- 51 Slika 19: Legijski bobnarji. (Foto: avtor, 2008)
Legion tympanist. (Photo: Author, 2008)
- 52 Slika 20: Znakonosci (signiferes). (Foto: avtor, 2008)
Signifers. (Photo: Author, 2008)
- 52 Slika 21: Orlonoša (aquilifer). (Foto: avtor, 2008)
Aquilifer. (Photo: Author, 2008)
- 52 Slika 22: Praporščak (vexillarius). (Foto: avtor, 2008)
Vexillarius. (Photo: Author, 2008)

Stran

- 53 **Slika 23: Stotnik (centurio). (Foto: avtor, 2008)**
Roman centurion. (Photo: Author, 2008)
- 53 **Slika 24: Legionarja si pritrjujeta čeladi. (Foto: avtor, 2008)**
Legionaries fixing their helmets. (Photo: Author, 2008)
- 53 **Slika 25: Legionar s kopjem. (Foto: avtor, 2008)**
Legionary with a pilum. (Photo: Author, 2008)
- 55 **Slika 26: Pretorijanska garda cesarja Avgusta.**
Praetorian guard of Emperor August.
http://www.teodozij.si/bitka/slike/soldiers_relief_med.jpg. Dostop: 8. januar 2012.
- 56 **Slika 27: Orožje legionarjev – izbor. (P. C., ZRV, 1990, izbor)**
Legionary's weapons – selection. (P. C., ZRV, 1990, selection).
- 58 **Slika 28: Legionarji na pohodu.**
Legionaries on the march.
<http://warandgame.files.wordpress.com/2008/10/legionaries14adonmarch.jpg>. Dostop: 8. januar 2012.
- 59 **Slika 29: 2. Avgustova legija na »Sveti cesti« v Rimu. (Foto: avtor, 2008)**
Legion II Augusta on Via Sacrum in Rome. (Photo: Author, 2008)
- 61 **Slika 30: Življenje v legijskem taboru (iz kataloga razglednic št. 5: Peter Connolly F.S.A.; The Roman Army on Campaign in Dacia c A.D. 88, 5. In camp. Eight legionaries share a small tent).**
Life in a legion camp. (from catalogue of pictures No.: 5).
- 64 **Slika 31: Legijska odlikovanja (coronae).**
Legions Wreaths and Crowns (Coronae).
<http://static.diary.ru/userdir/2/9/1/8/291800/30742839.jpg>. Dostop: 17. januar 2012.
- 64 **Slika 32: Osebna odlikovanja (phalerae).**
Personal decoration (Phalerae).
<http://www.legionxxiv.org/centurionpage/centgallio1.jpg>. Dostop: 17. januar 2012.
- 66 **Slika 33: Ptujski legionarji v obrambnem položaju: »želva« – testudo. (Foto: Patricija Tomšič, 2011)**
Legionaries from Ptuj in »testudo« formation.
(Photo: Patricija Tomšič, 2011)
- 67 **Slika 34: Onager, rekonstrukcija rimske metalne naprave (slov.: »divji osel«).**
An onager (»wild ass«), reconstruction of a Roman military device.
<http://members.multimania.nl/onager/GreekCatapultaPic.jpg>. Dostop: 8. januar 2012.

Stran

- 68 **Slika 35: Rekonstrukcija rimske bojne ladje.**
Reconstruction of Roman war ship.
http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Trireme_1.jpg. Dostop: 6. januar 2012.
- 69 **Slika 36: Triumfatorjev voz (rekonstrukcija).**
Triumphal chariot (reconstruction).
http://www.vroma.org/images/mcmanus_images/chariot_military.jpg.
Dostop: 6. januar 2012.
- 70 **Slika 37: Razpored 28 legij leta 68 v rimskem cesarstvu (po C. P., ZRV 1990, str. 34, priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja).**
Plan of 28 legions in the year 68 in the Roman empire (C. P., ZRV 1990, p. 34, adapted after author's instructions by Ivi Tušek).
- 72 **Slika 38: Rimska bojna enota v napadu. (Foto: Matija Brodnjak, 2011)**
Military unit from Ptuj attacking. (Photo: Matija Brodnjak, 2011)
- 73 **Slika 39: Legijski vojskovodja. (Foto: avtor, 2010)**
Legion's commander. (Photo: Author, 2010)
- 74 **Slika 40: Legionar v bojni opremi; akvarel akad. slikarja Janeza Mežana, 1960 (hrani Pokrajinski muzej Ptuj Ormož na Ptuj).**
A legionary in armour; watercolour painting by Janez Mežan, 1960 (kept in the Regional Museum Ptuj – Ormož).
- 76 **Slika 41: Skica upora v Iliriku in odgovor rimske vojske leta 6 n. št. (priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja).**
Sketch showing the revolt in Illyricum and its suppression by the Roman army in 6 AD (adapted after author's instructions by Ivi Tušek).
- 77 **Slika 42: Praporščaka rimske kohorte. (Foto: avtor 2008)**
Vexillarius of the Roman cohorts. (Photo: Author, 2008)
- 79 **Slika 43: Skica dveh bitk leta 69 pri Bedriaku (priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja).**
Sketch showing two battles near Bedriacum in 69 AD (adapted after author's instructions by Ivi Tušek)
http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Bedricum_1.jpg. Dostop: 28. julij 2011.
- 82 **Slika 44: Skica vojaškega tabora v Ločici pri Polzeli. (M. KANDLER, AV 30, 1979; po Franu Lorgerju. str.: 185)**
Sketch of a military camp in Ločica pri Polzeli (M. KANDLER, AV 30, 1979, by Fran Lorger, p. 185)

Stran

- 84 Slika 45: Skica rimske Petovione z domnevno lego vojaškega tabora (izdelala: Marija Lubšina Tušek, 2010).
Sketch of Roman Petovio showing the assumed position of a military camp (drawn by Marija Lubšina Tušek, 2010).
- 88 Slika 46: Skica rimskih zapornih zidov: Claustra Alpium Iuliarum (priredil Ivi Tušek po navodilih avtorja).
Sketch of the barrier walls of Claustra Alpium Iuliarum (adapted after author's instructions by Ivi Tušek).
- 91 Slika 47/1: Skica rimske ceste, ki jo je uporabil cesar Teodozij I. za pohod proti uzurpatorju Maksimu (J. KLEMENC, ZČ, VI/VII, 1952/53, str.: 80/81).
Sketch of a Roman road used by the Emperor Theodosius Ist on his march against usurper Maximus (J. KLEMENC, ZČ, VI/VII, 1952/53, p. 80/81).
- 92 Slika 47/2: Skica domnevne poti armade cesarja Teodozija I. na Ptujsko polje in domnevno mesto bitke leta 388. (skico izdelal Danilo Cvetko po navodilih avtorja)
Sketch of presumed road of the army of Emperor Theodosius Ist to the Ptujsko polje and presumed place of the battle in the year 388. (Adapted after author's instructions by Danilo Cvetko)
- 94 Slika 48: Rimski stotnik. (Foto: avtor, 2010)
Roman centurion. (Photo: Author, 2010)
- 96 Slika 49: Prapor (vexillum) 2. Italske legije.
Vexillum of the legion II Italica.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 11. marec 2013.
- 96 Slika 50: Zaobljubni oltar vojaka 2. Italske legije Licinija Maksimina, II. mitrej na Spodnji Hajdini. (Foto: avtor, 2007)
Votive altar of Licinius Maximinus, soldier of the Legio II Italica, Mithraeum II, Spodnja Hajdina. (Photo: Author, 2007)
- 97 Slika 51: Prapor (vexillum) 5. Makedonske legije.
Vexillum of the legion V Macedonica.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 11. marec 2013.
- 97 Slika 52: Zaobljubni oltar vojskovodja Flavija Apra, III. mitrej na Ptuj. (Foto: avtor, 2009)
Votive altar of the commander Flavius Aper, Mithraeum III, Ptuj. (Photo: Author, 2009)
- 98 Slika 53: Prapor (vexillum) 8. Avgustove legije.
Vexillum of the legion VIII Augusta.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 10. avgusta 2011.

Stran

- 99 Slika 54: Prapor (vexillum) 9. Španske legije.**
Vexillum of the legion IX Hispana.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 10. avgusta 2011.
- 100 Slika 55: Prapor (vexillum) legije 13. Gemine.**
Vexillum of the legion XIII Gemina.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 10. avgusta 2011.
- 100 Slika 56: Opeka iz Petovione s pečatom legije 13. Gemine. (Ptuj, Kasarna 1992, arheološka izkopavanja 1992; foto: Albin Kovačič, arhiv ZVKDS OE Maribor, 1992)**
The brick from Poetovio with a stamp of the legion XIII Gemina. (Military barracks Ptuj, archaeological excavations in 1992; photo Albin Kovačič; archives of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, Unit Maribor)
- 101 Slika 57: Prapor (vexillum) legije 14. Gemine.**
Vexillum of the legion XIV Gemina.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 10. avgusta 2011.
- 103 Slika 58: Prapor (vexillum) 15. Apolonove legije.**
Vexillum of the legion XV Apollinaris.
<http://www.theflagfactory.com/roman-legion-flags.html>. Dostop: 11. marec 2013.
- 104 Slika 59: Rim - Slavolok cesarja Konstantina iz leta 315 v čast zmage cesarja nad protivladarjem Maksencijem. (Foto: avtor, 2010)**
Rome – Triumphal arch of Constantin erected in 315 to commemorate the emperor's victory over the usurper Maxentius.(Photo: Author 2010).
- 107 Slika 60: Vojskovodja in konzul Gaj Julij Cezar.**
Gaius Julius Caesar, Roman commander and consul.
<http://www.romanemperors.com/images/julius-caesar/3-roman-dictator-bust.jpg>. Dostop: 17. januar 2012.
- 107 Slika 61: Cesar Avgust.**
Emperor Augustus.
<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Hw-augustus.jpg>. Dostop: 8. januar 2012.
- 108 Slika 62: Cesar Tiberij.**
Emperor Tiberius.
<https://sl.wikipedia.org/wiki/Tiberij> Dostop: 11. december 2016.

Stran

- 108 **Slika 63: Cesar Klavdij.**
Emperor Claudius.
http://uciteljska.net/kvizi/HotPot/ZgodovinskeOsebnosti/Claudius_Uffizi.jpg. Dostop: 8. januar 2012.
- 109 **Slika 64: Cesar Tit Flavij Vespazijan (upodobil akademski slikar Božidar Jakac leta 1969 ob 1900–letnici mesta Ptuja; arhiv PMPO na Ptuju; (Foto: avtor, 2012).**
Emperor Titus Flavius Vespasianus (painting by Božidar Jakac in 1969 at 1900-year celebration of the town of Ptuj; archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož; (Photo: Author, 2012).
- 109 **Slika 65: Vojskovodja Mark Antonij Prim (doprsje je delo akademskega kiparja Viktorja Gojkoviča, Ptuj 2011; foto: avtor, 2011).**
Marcus Antonius Primus, Roman military commander (a bust realised by sculptor Viktor Gojkovič, Ptuj 2011; Photo: Author, 2011)
- 110 **Slika 66/1: Cesar Mark Ulpij Trajan (Foto: Boris Farič, arhiv Pokrajinskega Muzeja Ptuj-Ormož).**
Emperor Marcus Ulpius Traianus (Photo: Boris Farič, archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož).
- 110 **Slika 66/2: Cesar Hadrijan (foto: Arhiv PMPO Ptuj)**
Emperor Hadrijan (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 111 **Slika 67: Cesar Antonin Pij.**
Emperor Antoninus Pius.
https://en.wikipedia.org/wiki/Antoninus_Pius Dostop: 11. december 2016.
- 111 **Slika 68: Cesar Lucij Ver. Objava na spletni strani:**
Emperor Lucius Verus. Published on the web said:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucius_Verus_BM_Sc1911.jpg
Dostop: 11. december 2016.
- 111 **Slika 69: Cesar Mark Avrelij.**
Emperor Marcus Aurelius.
http://oddaje.ognjisce.si/media/blogs/ocetjevveri/2015_slike/35-mark-avrelij.jpg Dostop: 11. december 2016.
- 112 **Slika 70: Cesar Prob. (Foto: Albin Kovačič; arhiv ZVKDS OE MB)**
Emperor Probus. (Photo: Albin Kovačič; archives of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia, Unit Maribor)
- 112 **Slika 71: Cesar Konstantin I. Veliki.**
Emperor Constantinus I the Great.
https://hr.wikipedia.org/wiki/Konstantin_I._Veliki Dostop: 11. december 2016.
- 113 **Slika 72: Cesar Teodozij I. Veliki.**
Emperor Theodosius I the Great.
http://www.parkvojaskezgodovine.si/regio_carsica_militaris/images/kronologija/5.jpg. Dostop: 8. januar 2012.

Stran

- 114 **Slika 73: Cesar Romul Avgustul.**
Emperor Romulus Augustulus.
https://en.wikipedia.org/wiki/Romulus_Augustus Dostop: 11. december 2016.
- 115 **Slika 74: Orfejev spomenik - nagrobnik mestnemu svétniku Marku Valeriju Veru na Ptuju. (Foto: avtor, 2010)**
Orpheus monument – tombstone erected to Decurion Marcus Valerius Verus in Ptuj. (Photo: Author, 2010)
- 116 **Slika 75: Vojskovodja Lucij Ver. (Foto: Boris Farič, arhiv PM PO Ptuj)**
Lucius Verus, co-regent and commander. (Photo: Boris Farič, archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 116 **Slika 76: Legija 30. Zmagovita Ulpijanova na pohodu. (Foto: avtor, 2008)**
Legio XXVV Ulpia Victrix on march. (Photo. Author, 2008)
- 117 **Slika 77: Zana – Kamnita baza z vojaškimi funkcijami Marka Valerija Maksimijana mlajšega.**
Zana (Algeria) – a stone base with military titles of Marcus Valerius Maximianus junior.
<http://www.home.karneval.cz/0353861801/pages/articles/legincz/mvaleriusmaximianus.html> Dostop: 12. avgusta 2011;
- 119 **Slika 78: Mitra - Bikonosec (Transitus), I. mitrej na Spodnji Hajdini. (Foto: Boris Farič, arhiv PMPO Ptuj)**
Mithras - Transitus, Mithraeum I in Spodnja Hajdina. (Photo: Boris Farič, archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 120 **Slika 79: Legionarji 11. Klavdijeve legije v Rimu. (Foto: avtor, 2010)**
Legionaries of the Legio XI Claudia in Rome. (Photo: Author, 2010)
- 122 **Slika 80: Mars - rimski bog vojne.**
Mars - Roman god of war.
http://www.novaroma.org/nr/File:Mars_courtesy_of_Vroma.jpg. Dostop: 8. januar 2012.
- 123 **Slika 81: Viktorija - rimska boginja zmage.**
Victoria - Roman goddess of victory.
http://media.tumblr.com/tumblr_lr0a6uUCoH1qc1o12.jpg. Dostop: 8. januar 2012.
- 123 **Slika 82: Minerva - italska boginja obrtnikov, umetnikov, učiteljev in vojne.**
Minerva - Italic goddess of artisans, artists, teachers and war.
<http://karenswhimsy.com/public-domain-images/roman-goddess-costume/images/roman-goddess-costume-6.jpg>. Dostop: 8. januar 2012.
- 134 **Slika 83: Legionarji napadajo. (Foto: avtor, 2011)**
Legionaries attacking. (Photo: Author. 2011)

Stran

- 135 Slika 84: Napis Marka Valerija Maksimijana mlajšega na skali v Trenčinu na Slovaškem (CIL III 13439).
Inscription of M. V. Maximianus junior on a rock in Trenčin in Slovakia (CIL III 13439).
- 167 Slika 85: Kohorta s svojimi znaki koraka proti Kapitolu. (Foto: avtor, 2010)
A cohort with its banners marching to Capitol. (Photo: Author, 2010)
- 172 Slika 86: Hunski kralj in vojskovodja Atila, imenovan tudi »šiba božja«.
Attila, king and commander of the Huns, also called »Scourge of god«.
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8f/AttilaTheHun.jpg>.
Dostop: 8. januar 2012.
- 172 Slika 87: Germanski poglavar Skirov in rimski vojskovodja Odoaker.
Odoacer – German chief of Scirii and Roman commander.
http://nnd.svarog.org/nnd_images/odoaker.jpg. Dostop: 8. januar 2012.
- 177 Slika 88: Ljubljana 2014: Rimljani – »Flavici« ob 2000-letnici rimskega mesta Emone. (od leve: Miran Borko, Dejan Marko, Miran Harb, Ivan Tušek; foto: neznan)
Ljubljana 2014: Group of Roman »Flavians« at of the 2000-year celebration of the Roman Town Emona. (modern day Ljubljana, Slovenija; from the left: Miran Borko, Dejan Marko, Miran Harb, Ivan Tušek; Photo: unknown)
- 176 Slika 89: Rimska bojna enota z legijskimi znaki na pohodu. (Foto: avtor, 2010)
Roman military unit with the legion's isigum on the march. (Photo: Author, 2010)
- 174 Slika 90: Rimljani v boju z barbari.
Roman's in the battle with barbarians.
<http://warandgame.files.wordpress.com/2008/10/teuton9ad.jpg>
Dostop: 9. januar 2012
- 138 Slika 91: Nagrobnik (kenotaf) Marka Petronija Klasika. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Tombstone of Marcus Petronius Classic. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 138 Slika 92: Nagrobnik veteranu Avu Postumiju Seneki. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Tombstone of veteran Aulus Postumius Seneca. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 139 Slika 93: Del nagrobnika iz belega peščenca vojaku legije 8. Avguste. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Tombstone of a soldier of the legion VIII Augustus, segment. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)

Stran

- 139 **Slika 94: Nagrobnik vojaku legije 13. Gemine Luciju Aneju Suru.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Tombstone of a soldier of the legion XIII Geminae, Lucius Annaeus Surus.
(Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 140 **Slika 95: Nagrobnik vojaku legije 13. Gemine Gaju Korneliju Prokulu.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Tombstone of a soldier of the legion XIII Geminae, Caius Cornelius Proculus. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj-Ormož)
- 140 **Slika 96: Nagrobnik »narednika« legije 1. Adjutriks Luciju Faniju Kvadratu.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Tombstone to the optio of the legion I Adiutrix, Lucius Fannius Quadratus. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 141 **Slika 97: Nagrobnik prvega sulicarja legije 8. Avguste Saturnina.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj).
Tombstone of the first hastatus of the legion VIII Augustus Saturninus.
(Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 141 **Slika 98: Del nagrobnika vojaku iz Bergama.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj).
Segment of tombstone of a soldier from Bergamo.
(Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 142 **Slika 99: Nagrobna plošča veterana legije 13 Gemine Lucija Antonija Valenta.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj).
Tombstone plate of the veteran of the legion XIII Geminae, Lucius Antonio Valenti. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 142 **Slika 100: Del stebričastega nagrobnika vojaku Klavdiju Valensu.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj).
Segment of the column tombstone of the soldier Claudius Valens.
(Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 143 **Slika 101: Del nagrobnika vojaka Marka Avrelija (Foto: arhiv PMPO Ptuj).**
Segment of a tombstone of the soldier Marcus Aurelius (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož).
- 143 **Slika 102: Nagrobnik ženi Juliji Kupiti postavil vojak legije 14. Gemine Apulej Lup.** (Foto: arhiv PM PO Ptuj)
Tombstone to Iuliae Cupitae erected by her husband, the soldier of the legion XIV Geminae Apuleius Lupus. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 144 **Slika 103: Del grobne skrinje – sarkofaga vojaku legije 14. Gemine.**
(Foto: arhiv PMPO Ptuj)
Grave chest – sarcophagus for a soldier of the legion XIV Geminae, segment (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)

Stran

- 145 **Slika 104: Spodnji del sarkofaga Elija Marina, prefekta 2. Španske in 1. Germanske kohorte. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Lower part of sarcophagus of Aelius Marinus, praefectus of 2nd Hispanorum and 1st Germanorum cohorts. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 146 **Slika 105: Grobna skrinja – pepelnica vojaku Faniju Florentinu. (Foto: arhiv PMPO Ptuj).**
Grave chest – ash box of the soldier Fannius Florentinus. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož).
- 147 **Slika 106: Del pepelnice vojaku legije 14 Gemine in sina Municiju Valentinu. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Ash box of to the soldier of the legion XIV Geminae and his son Munitio Valentino. (Photo: Archives og the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 148 **Slika 107: Zaobljubni oltar (ara) bogu Jupitru je posvetil desetar 1. Traške ale (konjenik) Mark Sekundinij Vital. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Ara to god Jupiter dedicated by decurion of the I Thracum alae Mark Secundinius Vitalis. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 148 **Slika 108: Zaobljubni oltar bogu Jupitru posvetil stotnik Mark Klavdij Avit. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Ara to the god Jupiter dedicated by centurion Marcus Claudius Avitus. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj - Ormož)
- 149 **Slika 109: Zaobljubni oltar stotnika legije 13. Gemine Marciala boginji Diani. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Ara to the goddess Diana dedicated by centurion of the legion XIII Geminae. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 149 **Slika 110: Del stebrnega posvetilnega oltarja boginji Viktoriji posvetil veteran Gaj Kasij Silvester. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Segment of a column ara to the goddess Victoria dedicated by veteran Caius Cassius Silvester. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 150 **Slika 111: Marmorni nagrobnik praporščaku legije 13. Gemine Gaju Rufiju. (Foto: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018)**
Marble tombstone of the legion XIII Geminae to the soldier Caius Rufius. (Photo: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018)
- 151 **Slika 112: Marmorni nagrobnik z odlikovanji Gaju Korneliju Veru (Foto: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018)**
Marble tombstone with personal decoration (phalerae) to Caius Cornelius Verus (Photo: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018).
- 152 **Slika 113: Marmorna plošča s častnim zložljivim stolom. (Foto: Dvorin Ciglar Milosavljević, 2018)**
Marble plate with honourable folding chair. (Photo: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018).

Stran

- 152 **Slika 114: Odlomek nagrobnika vojaku – znakonoscu Gaja Betuscija Tercija iz Celja. (Foto: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018)**
Fragment of a tombstone to soldier – signifer Caius Betuscus Tercius from Celeia. (Photo: Davorin Ciglar Milosavljević, 2018)
- 153 **Slika 115: Del nagrobnika vojaku ali veteranu Titu Juliju Firmu. (Foto: avtor, 2018)**
Segment of a tombstone to soldier or veteran Titus Iulius Firmus. (Photo: author, 2018).
- 153 **Slika 116: Del nagrobnika veteranu Luciju Gargiliju Feliksu (Foto: arhiv PMMaribor).**
Segment of a tombstone to veteran Lucius Gargilius Firmus. (Photo: Archives of the Regional Museum Maribor)
- 154 **Slika 117: Posvetilni oltar Mitru, božjemu odposlancu na Zemlji, vojaka Italske legije Licinija Maksimina. (Foto: avtor, 2015)**
Ara to Mithras, divine messenger on Earth, soldier of the legion II Italicae. (Photo: author, 2015)
- 155 **Slika 118: Posvetilni oltar Mitru, poveljnika rimskih enot Flavija Apra, v Petovionu, času cesarja Galiena. (Foto: avtor, 2015)**
Ara to Mithras by the commander Flavius Aper, in the time of Emperor Galienus. (Photo: author, 2015)
- 155 **Slika 119: Posvetilni oltar so darovali bogu Sonca in Mitru razni uradniki legij 5. Makedonske in 13. Gemine. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Ara to God Sol and Mithras dedicated by various officials of legions V Macedonica and XIII Geminae. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 156 **Slika 120: Posvetilni oltar Mitru so darovali čuvarji vojaških gesel in orožarji (Foto: arhiv PMPO Ptuj).**
Ara to Mithras dedicated by keepers of password and armskeepers. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 157 **Slika 121: Koščen obesek pomočnika stotnika Justa. (Foto: arhiv PMPO Ptuj)**
Bone pendant of the optio Iustus. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 158 **Slika 122: Bronasta ploščica stotnika legije 13. Gemine Lucija Kornelija Cilonisa. (Foto: arhiv PMPO Ptuj 2019)**
Bronze plate of the centurion of the legion XIII Geminae for Lucius Cornelius Cilonis. (Photo: Archives of the Regional Museum Ptuj – Ormož)
- 158 **Slika 123: Nagrobnik Antoniju Valentinu, poveljniku legije 13. Gemine v Ajdovščini (lat.: Castra); Goriški muzej, Muzejska zbirka v Ajdovščini. Foto: avtor 2018**
Tombstone to the commander of the legion XIII Geminae in Ajdovščina, (lat.: Castra) to Antonius Valentino (Photo: author, 2018)

Stran

- 159 **Slika 124: Posvetilni oltar (ara) kohorte 5. Vigilis cesarjema Septimiju Severu in Marku Avreliju Antoninu Piju (Caracalla) in v napisu omenjenim stotnikom Marko Mumijum Verinom iz Petovione (danes Ptuj, Slovenija). (Foto: Miran Borko, 2018)**
Votive altars of the Cohortis 5th Vigilis to the Caesars Septimius Severus and Marcus Aurelius Antoninus Pius (Caracalla) and inscription mentionet of the centurio Marcus Mummius Verinus from the roman town Poetovio (today Ptuj, Slovenia). (Photo: Miran Borko, 2018)
- 160 **Slika 125: Posvetilna oltarja Mitrovima spremljevalcema: Kavtu z dvignjeno plamenico – rojstvo in Kavtopatu s spuščeno plamenico – smrt (Foto: avtor, 2017).**
Votive altars of Mithras' companions: Cautes and Cautopates – genius of birth and death (Photo: Author, 2017).
- 21 **Vinjeta 1: Rimski legijski orel. (Foto: avtor, 2010)**
Vignette: Roman Legion signum Aquila. (Photo: Author, 2010)
- 24 **Vinjeta 2: Rekonstrukcija bronaste čelade (cassis) in dolgega meča (spatha), kakršne so uporabljali konjeniki v 1. stoletju (C. P., ZRV 1990; str. 56).**
Vignette: Reconstruction of a bronze helmet (cassis) and a long sword (spatha), used by horsemen in the 1st century (C. P., ZRV 1990; p. 56)
- 136 **Vinjeta 3: Izbor vojaške opreme legionarja: kopji (pilum), ščit (scutum), čelada z naličnicama (cassis inauris), kratki meč (gladius), bodalo (pugio).**
Vignette: Selection of legionary military equipment: spear (pilum), shield (scutum), helmet (cassis inauris), short sword (gladius), dagger (pugio).
- 194 **Vinjeta 4: Rimski legijski orel s praporom in črkami SPQR(senat in rimsko ljudstvo).**
Roman Legion Aquila with vexillum and lectera unciata SPQR (Senatus PopulusQue Romanus).
- 194 **Vinjeta 5: Rekonstrukcija meča (gladius) s čezramnikom (cingulum) in vojaški pas (balteus)z bodalom (pugio) ter kovinskim predpasnikom (praecinctorium) iz 1. stoletja (C. P., ZRV 1990; str. 47).**
Vignette: Reconstruction of a sword (gladius) with baldric (cingulum) and military belt (balteus) with dagger (pugio) and metal apron (praecinctorium) from the 1st century (C. P., ZRV 1990; p. 47).

Neoštevilčene fotografije:

Naslovnica:

Rimski vojskovodja Mark Antonij Prim pred Orfejevim spomenikom (nagrobnik) na Ptuju (Poetovio). (Foto: Arhiv Zgodovinskega društva »POETOVIO LXIX« na Ptuju)

Cover page: Marcus Antonius Primus in front of the Orpheus monument (tombstone) in Ptuj (Poetovio). (Photo: Archives of the Historical Society POETOVIO LXIX, 2018)

Stran 8: Predsednik Zgodovinskega društva »POETOVIO 69« v upravi rimskega senatorja in z mečem v desnici. (vir: Arhiv Zgodovinskega društva »POETOVIO LXIX« na Ptuju)

Page 8: The Manager of Hystorical Society »POETOVIO 69« as a Roman senator with a gladius in the right hand. (Photo: Archives of the Historical Society POETOVIO LXIX)

Stran 12: Spomenik zgodovinopiscu P. C. Tacitu pred parlamentom na Dunaju (Avstrija). (Vir: Zgodovinski arhiv na Ptju 2019)

Page 12: A monument of the historicus P. C. Tacitus in front of the Parliament in Vienna, Austria). (Source: Ptuj Historical Archives, 2019)

Stran 13: Firenze - posnetek Tacitove Historije 3 iz leta 1645.

(Vir: Zgodovinski arhiv na Ptju 2019)

Page 13: Florence, a fragment - copy of the Tacitus Historiae 3 from the year 1645. (Source: Ptuj Historical Archives, 2019)

Stran 14: Pogled na Ptjujski grad in rimski tabor. (Vir: Arhiv Zgodovinskega društva »POETOVIO LXIX« na Ptju)

Page 14: View of the Ptuj Castle and Roman Camp. (Photo: Archives of the Historical Society POETOVIO LXIX)

Stran 57: Rimska vojaška obrambna postavitve v obliki želve – »testudo«. (Vir: <https://www.pinterest.ca/5234027879280409>)

Page 57: Roman legionaries in military defensive formation in a form of turtle – »testudo«. (Source: <https://www.pinterest.ca/5234027879280409>)

Stran 62: Rimski zlatniki s podobami cesarjev za plačilo oskrbe (Trajan, Vespazijan, Domicijan, Nero). (Vir: A. Funck, S. Hojer: Stari Rim; str. 25)

Page 62: Aureus of the Roman Emperor to pay for military supply (Traianus, Vespasianus, Domitianus, Nero). (Source: A. Funck, S. Hojer: Das alte Rom; page: 25)

Stran 63: Legionar v bojni opreml ter hrano, orodjem in posodo na palici čez ramo. (Vir: A. Funck, S. Hojer; Stari Rim, str. 2)

Page 63: A legionary in his armour and with food, tools and a dish on the stick– furca over his shoulder. (Source: A. Furck, S. Hojer: Das alte Rom; page: 2)

Stran 85: Skupina »FLAVIJCI« so del Zgodovinskega društva za ohranjanje rimske zgodovinske tradicije »POETOVIO LXIX« na Ptju, ki jo vodi Andrej Klasinc.

Page 85: A group of »Flavius« form a section of the Hystorical Society for the preservation of Roman historical tradition »POETOVIO LXIX« Ptuj, led by Andrej Klasinc.

Stran 85: »Flavijci« pred slavolokom cesarja Konstantina I. Velikega v Rimu leta 2018. (Vir: Arhiv skupine »Flavijci«)

Page 85: A group of »Flavius« in front of the Triumphal arch of the Emperor Constantin Ist the Great. (Source: Archives of the section »Flavius«)

Stran 87: »Flavijci« in ostaline rimskega vodovoda v Rimu leta 2018. (Vir: Arhiv skupine »Flavijci«)

Page 87: A group of »Flavius« and the remains of Roman aqueductus in Rome. (Source: Archives of the section »Flavius«)

Stran 95: Praporščak in orlonoša v rimski vojaški opremi v Rimu leta 2018. (Vir: Foto Dejan Marko, leta 2018)

Page 95: Vexillarius and aquilifer in their military equipment in Rome in 2018. (Photo: Dejan Marko, 2018)

Stran 106: Kip rimskega cesarja Avgusta.

Page 106: Statue of the Roman Emperor Augustus.

(Source: <https://upload.wikimedia/commons/e/eb/Statue-Augustus.jpg?download>)

VINJETA 4:
Legijski zlati orel s praporom SPQR (senat in rimsko ljudstvo)

VINJETA 5:
Rekonstrukcija kratkega meča (gladius) s čezramnikom (cingulum) in vojaškim pasom (balteus) z bodalom (pugio) ter kovinskim predpasnikom (praecinctorium) iz 1. stoletja.

LITERATURA:

- ABRAMIČ, M.: Poetovio; Vodnik po muzeju in stavbnih ostalinah rimskega mesta, Muzejsko društvo v Ptuj, Ptuj, 1924.
- ALFÖLDY, G.: Die Valerii in Poetovio; Arheol. vestnik XV – XVI, 1964/65, str. 137 ss.
- ANTIČNI RIM, Razgled po njegovi omiki; več avtorjev, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1967 – naslov izvirnika: TUTTO SU ROMA ANTICA, panorama di una civiltà; 1963 by Bemporad Marzocco, Firenze.
- ANTIKA – LEKSIKON; Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998.
- ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA SLOVENIJE; Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1975.
- BECHERT, T. und J. H. WILLEMS, W., Die römische Reichsgrenze zwischen Mosel und Nordseeküste; Konrad Theiss Verlag GmbH&Co., Stuttgart, 1995.
- BEČIČ, A.: Rimska vojska; projektna naloga, 2008.
- BISHOP, M. C. and COULSTON, J. C. N.: Roman Military Equipment from the Punic War to the Fall of Rome; First published B. T. Batsford Ltd, London, 1993 in second Edition, Oxbow Books, Oxford, UK, 2006; Reprinted 2009.
- BISHOP, M. C. and COULSTON, J. C., Roman Military Equipment, 1. Ancient Roman armies; Shire publication LTD, UK, Aylesbury, 1989.
- BITELLI, R.: Claustra Alpium Iuliarum il confine di Rapallo e fascismo; Archeologia come esempio di continuità; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Pokrajinski muzej Koper, Koper, 1999.
- BLEICKEN, J. in drugi, za slov. izdajo GRAFENAUER, B. in drugi, Svetovna zgodovina od začetkov do danes; Herder K. G. Freiburg im Briesgau, 1971; za SFR Jugoslavijo Cankarjeva založba, Ljubljana, 1976.
- BOŽIČ, P.: Zgodovina v slikah; Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1975.
- BRATOŽ, R.: Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev; Zgodovinski časopis 1/48, Ljubljana, 1994.
- BRATOŽ, R.: Rimska zgodovina; 1. del, Zbirka zgodovinskega časopisa 33 in Knjižna zbirka scripta, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2007.
- CIGLENEČKI, S.: Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. stol. v vzhodnoalpskem prostoru; SAZU, Dela št. 31, Inštitut za arheologijo, št. 15, Ljubljana, 1987.
- CONOLLY, P.: La Vie privée des Hommes; HISTOIRE DE L' ARMÉE ROMAINE; Hachette-Paris, 1986; pri nas izšlo: CONOLLY, P.: ZGODOVINA RIMSKE VOJSKE; Ljubljana, Mladinska knjiga, 1990.
- CUNLIFFE, B., profesor z več avtorji: ROME AND HER EMPIRE; McGraw Hill Book (UK) Limited, Maidenhead, England, 1978; slovenski prevod: Barry Cunliffe: RIMLJANI; Cankarjeva založba, Ljubljana, 1982.
- CURK, I.: »ARMA VIRUMQUE...«, Ob tvarnih virih o rimski dobi na Slovenskem; Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1999.
- ENCIKLOPEDIJA SLOVENIJE; 1 – 16, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987 – 2002.
- FEUGÈRE, M., Les Armes des Romains; Collection des Hesperides, Edition Errance, Paris, 1993.
- GASPARI, A.: »Apud horridas gentis...«, Začetki rimskega mesta Colonia Iulia Emona; Muzej in Galerija mesta Ljubljane; Ljubljana 2010.
- GOLDSWORTHY, A.: The complete Roman Army; Thames & Hudson Ltd., London, 2003.
- HOFFILLER, V., SARIA, B.: Antike Inschriften aus Jugoslawien; Heft I, Zagreb, 1938.
- HORVAT, J.: Nauportus (Vrhnika; s prispevkom Marjete Šašel Kos); SAZU Dela 33; Znanstvenoraziskovalni center, 16, Ljubljana, 1990.
- JEVREMOV, B.: Vodnik po lapidariju; I. del, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 1988.
- JONES, C. & BARRY J., The Saxon Shore; Exeter Studies in History, University of Exeter, 1989.
- KANDLER, M.: Zu den Grabungen F. Lorgers im Legionslager Ločica (= Lotschitz); Arheološki vestnik XXX, SAZU Ljubljana, 1979.

- KEPPIE, L., *The Making of the Roman Army from Republic to Empire*; Published by Barnes & Noble Books, Inc., USA, New York, 1984.
- KLEMENC, J., SARIA, B.; *Blatt Ptuj, Arhaeologische karte von Jugoslavien*, Beograd – Zagreb, 1936.
- KLEMENC, J.: *Teodozijev pohod proti Maximusu iz Siscije do Petovija*; *Zgodovinski časopis – Kosov zbornik*, letnik VI – VII, Ljubljana, 1952 – 1953.
- KLEMENC, J.: *Limes u Donjoj Panoniji; Limes u Jugoslaviji I*, *Zbornik radova sa simpozijuma o limesu 1960 godine*, Societas Arhaeologica Iugoslaviae, Beograd, 1961.
- LAZAR, I.: *The Roman Tile Factory at Vransko*; RCRE, Acta 35, Abingdon, 1997.
- LEKSIKON SOVA, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2006.
- LIBERATI, A. M., BOURBON, F.: *ANTIČNI RIM*, *Zgodovina civilizacije, ki je vladala svetu* (prevod originala iz leta 1996, White Star S.r.l., Vercelli, Italija); Mladinska knjiga, Ljubljana, 2000.
- MASON, Ph.: *Vojaški tabor in rimska cesta na Obrežju*; *Rast* 2, Novo mesto, 2006.
- MIKL CURK, I., CIGLENEČKI, S., VUGA, D.: *Po poteh rimskih vojakov v Sloveniji*; Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za VNKD, Ljubljana, 1993.
- MOMMSEN, Th.: *Corpus Inscriptionum Latinarum III.*; Berlin, 1863 – 1902.
- NALAZI RIMSKE VOJNE OPREME U HRVATSKOJ, *Katalog razstave*; Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb, 2010.
- OXFORDOVA ENCIKLOPEDIJA ZGODOVINE (uredil Harry Judge), 1. knjiga: *Od pradavnine do 19. stoletja*; Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1993.
- PAHIČ, S.: *K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem*; *Arheološki vestnik* 15-16, Ljubljana, 1964/65.
- PAULY-WISSOWA: *Real-Enzyelopädie der classischen Altertums-Wissenschaft*; Jaro Šašel, Supplementum XII, 1970, str. 2; Supplementum XIV, 1973, str. 587.
- PLUTARH: *Življenje velikih Rimljanov*; prevod: Anton Sovrè, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1981.
- RECLAM ANTIKE DER LEXIKON (Philipp Reclam jun.); Stuttgart, 2006.
- SANADER, M.: *Rimski vojni logori u Hrvatskoj – Tilurij*; projektna naloga, 2007 – 2010.
- SARIA, B.: *Doneski k rimski vojaški zgodovini*; *Glasnik Muzejskega društva Slovenije* 20, Ljubljana, 1939.
- SLOVENIJA, turistični vodnik; Mladinska knjiga, 2009.
- STEELE, P.: *Stari Rim*; Učila Internacional, Zbirka kašipot, Tržič, 2009.
- SVETONIJ TRANKVIL, G.: *Dvanaest rimskih careva*; Založba »IBI«, Zagreb, 1956.
- ŠAŠEL, J.: *Avgust 69: Vojaški puč v Poetovionii*; *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 1, letnik 27, Slovenska Matica, Ljubljana, 1979.
- ŠAŠEL, J.: *Začetki Poetovione in nekaj strani iz njene zgodovine v starem veku*; *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 3, letnik 28, Slovenska Matica, Ljubljana, 1980.
- ŠAŠEL, J.: *Opera selecta (Titus Varius Clemens in M. Valerius Maximianus)*; *Situla* 30, *Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani*, Narodni muzej, Ljubljana 1992.
- ŠAŠEL KOS, M.: *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*; SAZU, Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za arheologijo, Ljubljana 1986.
- ŠAŠEL KOS, M.: *Petovionska vladajoča aristokracija*; *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici Muzeja in Muzejskega društva*, Ptuj, 1993.
- ŠAŠEL KOS, M.: *Romulovo poslanstvo pri Atilu (ena zadnjih omemb Petovione v antični literaturi)*; *Zgodovinski časopis* štev. 3, letnik 48, Ljubljana, 1994.
- ŠVAJNCER, J. J.: *Vojna zgodovina*; Državna založba Slovenije. Ljubljana, 1998.
- TACIT, P. C.: *Historije*; *Biblioteka Latina et Graecia*, XII. knjiga, VPA, Zagreb, 1987.
- TACIT, P. C.: *Ab excessu divi Augusti libri (Annales)*; prevod: dr. Fran Bradač; *Anali*; Založba Obzorja Maribor, Maribor, 1968.
- TUŠEK, I.: *Kungota pri Ptuj – križišče treh vodovodov*; LUBŠINA, M.: *Arheološke raziskave na trasi rimskega vodovoda Fram – Poetovio v Kungoti pri Ptuj*; *Časopis za zgodovino in*

narodopisje, Nova vrsta 40/1, Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 2004.

VEITH, G.: Über die Möglichkeit der Auffindung der ersten römischen Legionslager in Poetovio; Bilek, 8. november 1911; Zgodovinski arhiv Ptuj, Zbirka Muzejskega društva v Ptuj, MD-I-5/6, št.: 7521 – 7541.

VELIKI SPLOŠNI LEKSIKON; 1. – 8. knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1997 – 1998.

WESTERMANN: Grosser Atlas zur Weltgeschichte; 9. Auflage, Braunschweig, 1976.

WIESTHALER, F.: Latinsko slovenski slovar; A do Z, 1 - 6 knjig, Zbirka veliki slovarji, Založba Kres, Ljubljana, 1993 – 2007.

WILKES, J. J.: The Roman Army in Dalmatia; Dalmatia, London, 1955.

ZAKLADI TISOČLETIJ, Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov (več avtorjev); Založba Modrijan, Ljubljana, 1999.

ŽIŽEK, I.: Videm v arheološkem obdobju; Občina Videm, Zbornik, Videm pri Ptuj, 2011.

Dodatna literatura za rimske vojaške spomenike

Inscriptionum Orientis et Illyrici Latinarum, Supplementum; Ediderunt: Theodorus Mommsen, Otto Herschfeld, Alfredus Domastewski; Pars Prior; Berolini apud Georgium Reimerum; MCMII; Corpus Inscriptionum Latinarum III; Pars II; Pannonia Superior: Poetovio;

Viktor Hoffiller und Balduin Saria: Antike Inschriften aus Jugoslawien; Heft 1 – Noricum und Pannonia Superior; Zagreb 1938;

Rudolf Bratanič: Rimski napisi iz Ptuja; Arheološki vestnik 2/1, Ljubljana 1951;

Iva Curk: Rimske najdbe iz Ptuja po letu 1954; Arheološki vestnik 11 – 12, SAZU, Ljubljana 1960 – 1961;

Geza Alföldy: Epigraphica, Situla 8, Ljubljana 1962.

Situla 5; Anna et Jaro Šašel: Inscriptiones Latinae, Quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt; Ljubljana 1963;

Situla 19; Anna et Jaro Šašel: Inscriptiones Latinae, Quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt; Ljubljana 1978;

Zorka Šubic: Novi rimski napisi iz Poetovione (1968 – 1972); Arheološki vestnik 28, Ljubljana 1977;

Varstvo spomenikov 21; Blagoj Jevremov: Poročila, str. 278; Ljubljana 1977;

Katalog razstave; Irena Lazar in več avtorjev člankov: Rimljani – steklo, glina kamen, PM Celje, PM Maribor, PM PO Ptuj, NUK Ljubljana 2004;

Anja Ragolič: Rimski napisi Petovione – nagrobniki civilnega in vojaškega prebivalstva; Doktorska dizertacija, Ljubljana 2015;

PTUJ, Vodnik po mestu, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 1996;

Ivan Albrecht: Mozaik krščanstva ob Mrzli reki; 250 zgodb iz preteklosti Ajdovske in Šturske župnije, Ajdovščina 2016;

OCENA KNJIGE

Ivan Tušek:

RIMSKA VOJSKA V REPUBLIKI IN CESARSTVU TER RIMSKI VOJAŠKI NAGROBNIKI IZ PETOVIONE

Upokojeni arheolog Ivan Tušek je bil dolga leta konservator na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor. Zaradi vsakodnevnih poklicnih zadolžitvev in izzivov je postal eden največjih poznavalcev arheološke dediščine Podravja in še posebej Ptuja.

Leta 2012 je v razmeroma nizki nakladi izdal knjigo *Rimska vojska v republiki in cesarstvu*. V predvideni novi izdaji leta 2019 dopolnjuje prvo knjigo s poglavji, ki so posvečena arheološkemu spomenikom Petovione. S tem povezuje preteklost na prostoru Ptuja oz. antične Petovione s kompleksnim družbenim dogajanjem, ki je več stoletij zaznamovalo zgodovino Evrope.

Tušek izhaja iz dejstva, da predstavlja antična preteklost eno od osnov zahodne civilizacije, je temelj naše identitete ter še vedno vpliva na naš vsakdan. Območja, kot je Ptuj, kjer so ostanki rimske dobe dobro vidni, zbuja zanimanje tako raziskovalcev kot tudi ljubiteljev. Med številnimi aspekti rimske dobe je za današnji čas posebej privlačno proučevanje rimske vojske, ki je izstopala s svojo organiziranostjo in učinkovitostjo.

Knjiga Ivana Tuška, v kateri je na poljuden način podano vedenje o ustroju in delovanju rimske vojske, je namenjena predvsem široki javnosti.

V prvem delu so predstavljeni splošni pojmi, kot so struktura rimske vojske, njen razvoj skozi stoletja, različne vojaške enote, bojna oprema in življenje vojakov.

V drugem delu se avtor posveča rimski vojski na slovenskem ozemlju. Pri tem ga vodijo zgodovinsko izpričani dogodki, od velikega delmatsko-panonskega upora v letih 6–9 po Kr. do bitke pri Fluviju Frigidu 394. Predstavlja tudi vojaške utrdbe na slovenskem ozemlju z najpomembnejšima, trdnjavo v Ločici ob Savinji iz 2. st. ter obrambnim sistemom Italije *Claustra Alpium Iuliarum* iz 4. st. Posebno poglavje je posvečeno Marku Valeriju Maksimijanu, vojaškemu poveljniku, ki je izviral iz Petovione. Sledita seznam vseh legij imperija z njihovo kratko zgodovino in poseben pregled legij, ki so delovale na sodobnem slovenskem ozemlju. Predstavljeni so še najvplivnejši cesarji ter božanstva, ki so bila povezana z vojno.

V novi izdaji je dodano poglavje, ki obravnava najpomembnejšo skupino vojaških najdb iz Petovione. Gre za napisne kamne, ki omenjajo vojake: nagrobnike oz. nagrobne napise, zaobljubne in posvetilne oltarje ter napise na drobnih predmetih. Napisi odstirajo drobce iz življenja posameznikov, hkrati pa lahko govorijo o zgodovini mesta in imperija. Tušek predstavlja predvsem spomenike, ki jih hrani Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož oziroma so vzdani v Mestni stolp na Ptuj. Vsak posamezni spomenik je časovno opredeljen, razložena je njegova funkcija, podan je napis v latinščini in prevod, pojasnjeni so okrasni motivi. Tistemu bralcu, ki se želi bolj poglobiti, je namenjena osnovna literatura. Spomenike spremljajo tudi kakovostne, po večini barvne fotografije. To je še posebej pomembno, ker je lapidarij v Pokrajinskem muzeju Ptuj-Ormož že več let nedostopen tako za javnost kot tudi za strokovnjake.

Knjiga Ivana Tuška je bogat priročnik za vsakogar, ki bi se želel seznaniti s starodavnim rimskim svetom, z rimsko vojsko in vlogo Petovione v rimskem imperiju. Številne slike in rekonstrukcije nam živo približajo oddaljene čase.

Vpogled v antično zgodovino vzbuja razmisleke o današnji vlogi posameznika in naših skupnosti v globalnem svetu. Krepi identiteto mest z bogato arheološko dediščino, hkrati pa ta dediščina pomeni velik potencial za razvoj kulturnega turizma.

izr. prof. dr. Jana Horvat, ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo
Ljubljana, 31.1. 2019

Ivan Tušek:

RIMSKA VOJSKA V REPUBLIKI IN CESARSTVU TER RIMSKI VOJAŠKI NAGROBNIKI IZ PETOVIONE

Knjiga Rimska vojska v republiki in cesarstvu ter rimski vojaški nagrobniki iz Petovione upokojenega arheologa Ivana Tuška predstavlja drugo, bistveno razširjeno in dopolnjeno izdajo njegove monografije o rimski vojski. V njej Tušek na privlačen način in z obilo slikovnega gradiva predstavi zgodovino in značilnosti rimskega vojaškega življenja ter še posebej njegove sledove na današnjih slovenskih tleh. Monografijo začneja poglavje s preglednim prikazom razvoja rimske vojske od obdobja monarhije do konca Rimskega cesarstva na zahodu. Pri tem opozori na glavne mejnike, zlasti na reforme v obdobju Gaja Marija, ki so po eni strani zaznamovali vojaško življenje za dolga stoletja, po drugi strani pa so olajšale prehod v obdobje državljanskih vojn, ki so slednjič pripeljale do zamenjave republike z monarhijo cesarjev. Avtor se dotika tudi širjenja republike in cesarstva ter vojaških ukrepov za zaščito meja imperija, ki so svojo najbolj znano obliko dobili v podobi limesa.

Slovenskega bralca bo nedvomno zanimalo poglavje, v katerem Tušek izčrpno analizira najpomembnejše vojaške spopade iz rimskega obdobja na današnjem ozemlju Republike Slovenije. Začne z velikim protirimskim uporom v Iliriku med letoma 6 in 9 po Kr. ter konča z najpomembnejšim antičnim vojaškim spopadom pri nas, z bitko pri Frigidu leta 394 po Kr., ki ji upravičeno posveti največ prostora.

Tudi razdelek o rimskih cesarjih in drugih osebnostih, ki so posegali v ustroj rimske vojske in na današnje slovensko ozemlje ali pa so iz njega izhajali, prinaša obilo zanimivega gradiva. Monografija pa se na svoj način zgosti v obširnih prikazih rimskih legij, najprej tistih, povezanih s poznejšim slovenskim prostorom, in nato o vseh.

Veliko dodano vrednost nove izdaje prinaša že omenjeni dodatek. V njem je avtor prizadevno zbral rimske nagrobnike in napise, posvečene vojakom, povezanim z rimsko Petoviono. Ta del knjige odlikuje pregledna struktura obdelave posameznih spomenikov. Vsi so opremljeni z natančnimi prevodi, kar bo olajšalo bralčevo srečevanje z njimi.

Navsezadnje moram podčrtati, da monografije ne odlikujejo le razumljiv jezik in številne posrečene vzporednice s sodobnostjo (recimo preračuni denarnih nagrad, ki so jih prejeli vojaki, v evre), pač pa tudi uspele ilustracije. Slednje dodatno dopolnjujejo posnetki sodobnih replik vojaških oprav in pripomočkov, zlasti tistih v izdelavi ptujskih zanesenjakov za ohranjanje rimske dediščine.

Prepričan sem, da bo priročnik Ivana Tuška bo dobrodošel gost na knjižnih policah zgodovinarjev, arheologov, klasičnih filologov, obramboslovcev in drugih strokovnjakov in vseh tistih, ki jih zanimata rimska ter vojaška zgodovina.

Doc. dr. Aleš Maver, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Maribor, 1. 2. 2019

VIVAT POETOVIO MCML

Ptuj praznuje 1950 let prve pisne omembe

Meliore fato fideque partium
Flavianarum duces consilia
belli tractabant. Poetovionem
in hiberna tertiae decimae
legionis convenerant.

P. C. TACITUS: HISTORIAE III
Anno LXIX

